ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ ΕΠΕΑΕΚ

ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ
ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΗΣΗ
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Η ΠΑΙΔΕΙΑ ΣΤΗΝ ΚΟΡΥΦΗ
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
Εκπαίδευσης και Αρχικής
Επαγγελματικής Κατάρτισης

ΕΡΓΟ ΣΥΓΧΡΗΜΑΤΟΔΟΤΟΥΜΕΝΟ 75% ΑΠΟ ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ
ΚΑΙ 25% ΑΠΟ ΕΘΝΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ

ISBN 960-06-2064-4

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
Α΄, Β΄, Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Σωφρόνης Χατζησαββίδης – Αθανασία Χατζησαββίδου

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Α΄, Β΄, Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ
ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Α΄, Β΄, Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΕΙΣ | **Σωφρόνης Χατζησαββίδης,** *Καθηγητής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*
Αθανασία Χατζησαββίδου, *Γλωσσολόγος*

ΚΡΙΤΕΣ - ΑΞΙΟΛΟΓΗΤΕΣ | **Αγγελική Σακελλαρίου,** *Ερευνήτρια Γ′ βαθμίδας του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας*
Θεόδωρος Νημάς, *Σχολικός Σύμβουλος Β/θμιας Εκπαίδευσης*
Ιωάννης Μπασλής, *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ | **Αλέξανδρος Νικολαΐδης,** *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*

ΥΠΕΥΘΥΝΟΙ ΤΟΥ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗ ΣΥΓΓΡΑΦΗ | **Χριστίνα Αργυροπούλου,** *Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*
Ναπολέων Μήτσης, *Πρόεδρος του Τμήματος Β/θμιας Εκπαίδευσης του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου*

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΤΟΥ ΥΠΟΕΡΓΟΥ | **Φώτιος Καβουκόπουλος,** *Φιλόλογος, Εκπαιδευτικός Β/θμιας Εκπαίδευσης*

ΠΡΟΕΚΤΥΠΩΤΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ | ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

Γ΄ Κ.Π.Σ. / ΕΠΕΑΕΚ ΙΙ / Ενέργεια 2.2.1. / Κατηγορία Πράξεων 2.2.1.α:
«Αναμόρφωση των προγραμμάτων σπουδών και συγγραφή νέων εκπαιδευτικών πακέτων»

ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
Δημήτριος Βλάχος
Ομότιμος Καθηγητής του Α.Π.Θ.
Πρόεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Πράξη με τίτλο: «Συγγραφή νέων βιβλίων και παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού με βάση το ΔΕΠΠΣ και τα ΑΠΣ για το Γυμνάσιο»

Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Αντώνιος Σ. Μπομπέτσης
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Γεώργιος Κ. Παληός
Σύμβουλος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Αναπληρωτές Επιστημονικοί Υπεύθυνοι Έργου
Ιγνάτιος Ε. Χατζηευστρατίου
Μόνιμος Πάρεδρος του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου
Γεώργιος Χαρ. Πολύζος
Πάρεδρος Ε.Θ. του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

Έργο συγχρηματοδοτούμενο 75% από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και 25% από εθνικούς πόρους.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ

Σωφρόνης Χατζησαββίδης   Αθανασία Χατζησαββίδου

ΑΝΑΔΟΧΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΗΣ Ελληνικά γράμματα

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Α΄, Β΄, Γ΄ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ

ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΣ ΕΚΔΟΣΕΩΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ
ΑΘΗΝΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΟΔΗΓΙΕΣ . . . 11
Η ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ . . . 15

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΦΩΝΗΤΙΚΗ – ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ
1. Φωνητική . . . 17
1.1. Η Φωνητική και η προφορά . . . 17
1.2. Οι φθόγγοι . . . 17
2. Φωνολογία . . . 19
2.1. Το φωνολογικό σύστημα. Τα φωνήματα . . . 19
2.2. Οι συνδυασμοί των φωνημάτων . . . 19
α. Ακολουθίες φωνημάτων . . . 19
β. Πάθη φωνημάτων . . . 19
Πάθη φωνηέντων . . . 20
Πάθη συμφώνων . . . 20
2.3. Τα υπερτμηματικά στοιχεία . . . 21
α. Ο τόνος της λέξης . . . 21
β. Ο τόνος της φράσης (επιτονισμός) . . . 22
2.4. Οι συλλαβές . . . 22
3. Η γραφή . . . 22
3.1. Τα γράμματα . . . 22
3.2. Τα τονικά σημάδια . . . 23
3.3. Η στίξη – Τα σημεία στίξης . . . 24
3.4. Ο συλλαβισμός . . . 26
3.5. Οι συντομογραφίες – Η γραφή τους . . . 26
Συνοπτικοί πίνακες . . . 27

ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ
1. Το άρθρο . . . 29
1.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση . . . 29
1.2. Μορφολογία . . . 29
α. Το οριστικό άρθρο . . . 29
β. Το αόριστο άρθρο . . . 30
2. Τα ουσιαστικά . . . 31
2.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη . . . 31

2.2. Γένος – αριθμός ... 32
2.3. Μορφολογία ... 33
Κλίση – Παρατηρήσεις ... 34
α. Κλίση αρσενικών ... 34
β. Κλίση θηλυκών ... 38
γ. Κλίση ουδετέρων ... 41
δ. Άκλιτα ουσιαστικά ... 45
ε. Διπλόκλιτα ουσιαστικά ... 45
Συνοπτικός πίνακας ... 46
3. Τα επίθετα ... 47
3.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση ... 47
3.2. Μορφολογία ... 48
Κλίση – Παρατηρήσεις ... 49
Άκλιτα επίθετα ... 56
Τα παραθετικά των επιθέτων ... 56
Συνοπτικός πίνακας ... 61
4. Τα αριθμητικά ... 61
4.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση ... 61
4.2. Μορφολογία ... 61
α. Αριθμητικά επίθετα ... 61
Απόλυτα αριθμητικά ... 62
Τακτικά αριθμητικά ... 62
Πολλαπλασιαστικά αριθμητικά ... 64
Αναλογικά αριθμητικά ... 64
β. Αριθμητικά ουσιαστικά ... 64
Συνοπτικός πίνακας ... 65
5. Οι αντωνυμίες ... 66
5.1. Προσωπικές αντωνυμίες ... 66
5.2. Κτητικές αντωνυμίες ... 67
5.3. Αυτοπαθείς αντωνυμίες ... 68
5.4. Οριστικές αντωνυμίες ... 68
5.5. Δεικτικές αντωνυμίες ... 68
5.6. Αναφορικές αντωνυμίες ... 69
5.7. Ερωτηματικές αντωνυμίες ... 70
5.8. Αόριστες αντωνυμίες ... 71
Συνοπτικός πίνακας ... 73
6. Τα ρήματα ... 74
6.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση ... 74
6.2. Μορφολογία ... 74
α. Τα παρεπόμενα του ρήματος ... 74
β. Ο σχηματισμός του ρήματος ... 76
γ. Βοηθητικά στοιχεία σχηματισμού ... 77
Το βοηθητικό ρήμα *έχω* ... 77
Το βοηθητικό ρήμα *είμαι* ... 78
δ. Η κλίση. Οι συζυγίες ... 78

ε. Παραδείγματα κλίσης . . . 79
Ρήματα της πρώτης συζυγίας . . . 79
Ρήματα της δεύτερης συζυγίας . . . 83
στ. Τα θέματα . . . 94
ζ. Ιδιόκλιτα (συνηρημένα) ρήματα . . . 94
η. Ρήματα ελλειπτικά, απρόσωπα και αποθετικά . . . 95
θ. Ρήματα ανώμαλα . . . 95
ι. Οι μετοχές . . . 95
Συνοπτικός πίνακας . . . 99
7. Επιρρήματα . . . 100
7.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη . . . 100
7.2. Μορφολογία . . . 100
α. Καταλήξεις . . . 100
β. Τα παραθετικά των επιρρημάτων . . . 101
8. Προθέσεις . . . 102
8.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη . . . 102
8.2. Μορφολογία . . . 103
9. Σύνδεσμοι . . . 104
9.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη . . . 104
9.2. Μορφολογία . . . 104
10. Επιφωνήματα . . . 105
10.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη . . . 105
11. Μόρια . . . 107
11.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη . . . 107

ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΣΥΝΤΑΞΗ
1. Κείμενο – Περίοδος – Πρόταση . . . 109
1.1. Το κείμενο και η περίοδος: ορισμοί . . . 109
1.2. Η πρόταση: ορισμός . . . 109
1.3. Η σύνταξη της απλής πρότασης: οι όροι . . . 110
α. Οι κύριοι όροι της πρότασης . . . 110
β. Η συμφωνία των κύριων όρων της πρότασης . . . 111
γ. Η σειρά των κύριων όρων της πρότασης . . . 112
1.4. Τα είδη της πρότασης . . . 112
Συνοπτικός πίνακας . . . 115
2. Το ουσιαστικό και η ονοματική φράση . . . 116
2.1. Ορισμός – Συνδυαστικότητα – Λειτουργία . . . 116
2.2. Συντακτικές σχέσεις . . . 117
α. Ουσιαστικό με άρθρο . . . 117
β. Ουσιαστικό με ουσιαστικό . . . 117
Ομοιόπτωτοι ονοματικοί προσδιορισμοί . . . 117
Ετερόπτωτοι ονοματικοί προσδιορισμοί . . . 118
γ. Επίθετο με ουσιαστικό . . . 118
Συνοπτικός πίνακας . . . 122
3. Το ρήμα και η ρηματική φράση . . . 123

3.1. Ορισμός – Λειτουργία 123
3.2. Το ρήμα και τα παρεπόμενά του 123
α. Διαθέσεις και φωνές 123
β. Οι χρόνοι 124
Η σημασία των χρόνων στην οριστική 125
γ. Εγκλίσεις και τροπικότητες 126
Οι εγκλίσεις 127
Οι τροπικότητες 128
δ. Το ποιόν ενέργειας 129
ε. Πρόσωπο και αριθμός 130
3.3. Η ρηματική φράση και τα στοιχεία της 131
α. Ρήμα με ονοματική φράση ως αντικείμενο 131
β. Ρήμα με εμπρόθετη φράση ως αντικείμενο 131
Συνοπτικός πίνακας 134
4. Τα επιρρηματικά 135
4.1. Ορισμός – Λειτουργία – Σύνταξη 135
4.2. Μορφές 136
4.3. Σημασίες 136
Οι ειδικότερες σημασίες των προθέσεων 138
α. Κοινές προθέσεις 138
β. Λόγιες προθέσεις 140
5. Σύνδεση προτάσεων 145
5.1. Παρατακτική σύνδεση 145
5.2. Υποτακτική σύνδεση 146
α. Ονοματικές προτάσεις 146
β. Επιρρηματικές προτάσεις 148
γ. Αναφορικές προτάσεις 151
Συνοπτικός πίνακας 154

ΤΕΤΑΡΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ – ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ
1. Η σημασία, η λέξη και το λεξιλόγιο 155
2. Το λεξιλόγιο και οι σημασίες της νέας ελληνικής 157
2.1. Η καταγωγή των λέξεων 157
2.2. Ο σχηματισμός των λέξεων 158
α. Παράγωγες λέξεις 158
Παράγωγα ρήματα 158
Παράγωγα ουσιαστικά 158
Παράγωγα επίθετα 159
Παράγωγα επιρρήματα 160
β. Σύνθετες λέξεις 160
Σύνθεση με αχώριστα μόρια (προθηματοποίηση) 160
Η σύνθεση με ένωση λέξεων 161
Παρασύνθετες λέξεις 161
γ. Πολυλεκτικά σύνθετα 162
δ. Γνήσια και καταχρηστική σύνθεση 162

ε. Αρκτικόλεξα και ακρωνυμίες 162
2.3. Οι σημασίες των λέξεων 163
Συνοπτικός πίνακας 167

ΠΕΜΠΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ. ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ – ΚΕΙΜΕΝΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ
1. Η Πραγματολογία 169
2. Η Κειμενογλωσσολογία 172
2.1. Το κείμενο και η έννοιά του 172
2.2. Κειμενικά είδη 174
α. Γραπτά κειμενικά είδη 174
β. Προφορικά κειμενικά είδη 176
2.3. Υφολογία 179
α. Η έννοια του ύφους 179
β. Το ύφος της νέας ελληνικής 180
γ. Ύφος και σχήματα λόγου 181
Συνοπτικοί πίνακες 182

ΕΠΙΜΕΤΡΟ
Κατάλογος των συχνότερων ανώμαλων ρημάτων 183

Ευρετήριο όρων και ονομάτων 193

Βιβλιογραφία – Διαδικτυακές διευθύνσεις 199

Πρόλογος – Οδηγίες

Ένα βιβλίο *Γραμματικής* έχει ως κύριο στόχο να περιγράψει μια γλώσσα, ώστε ο αναγνώστης να μάθει από ποιες γλωσσικές μονάδες αποτελείται αυτή, σε ποιες και πόσες κατηγορίες διακρίνονται, πώς συνδυάζονται στον λόγο και πώς χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές.

Αυτός είναι ο στόχος της παρούσας *Γραμματικής*, η οποία, ως σχολική, έχει πολλά χαρακτηριστικά των παλαιότερων σχολικών εγχειριδίων αλλά και αρκετά που είναι διαφορετικά. Παρακάτω αναφέρουμε αυτά τα διαφορετικά χαρακτηριστικά για να μπορέσουν οι αναγνώστες να καταλάβουν τις αρχές που διέπουν τη συγγραφή του βιβλίου.

Πρώτο: ο τίτλος του βιβλίου

Το βιβλίο ονομάζεται *«Γραμματική Νέας Ελληνικής Γλώσσας»* και περιλαμβάνει στα περιεχόμενά του την ύλη και των δύο βιβλίων που χρησιμοποιούνταν έως τώρα στο σχολείο, της *Γραμματικής* και του *Συντακτικού*. Εκτός από αυτά, περιλαμβάνει και ένα κεφάλαιο που δεν υπήρχε στα προηγούμενα βιβλία, το κεφάλαιο *Πραγματολογία – Κειμενογλωσσολογία*. Γενικότερα, στο εγχειρίδιο παρουσιάζονται όλα τα επίπεδα γλωσσικής ανάλυσης, δεδομένου ότι ο όρος *«Γραμματική»*, σύμφωνα με τη νεότερη Γλωσσολογία, έχει ευρύτερη σημασία σε σχέση με το παρελθόν.

Με τον όρο «νέα ελληνική γλώσσα» εννοούμε την κοινή νέα ελληνική, η οποία περιλαμβάνει στοιχεία από όλη την πορεία της γλώσσας μας, αλλά και στοιχεία που ενσωματώθηκαν σε αυτή τα νεότερα χρόνια.

Δεύτερο: τα μέρη της Γραμματικής

Ένα κομμάτι λόγου αποτελείται από μονάδες (φθόγγους, γράμματα) που συνδυάζονται μεταξύ τους μέσα σε λέξεις, οι οποίες μπαίνουν σε μια σειρά, που την καθορίζουν οι συντακτικοί κανόνες, ώστε να αποδίδονται διάφορες σημασίες της γλώσσας. Αυτά τα στοιχεία (φθόγγοι, λέξεις, συντακτικοί κανόνες, σημασίες κτλ.) δεν μπορούν να παρουσιαστούν και να αναλυθούν όλα μαζί ταυτόχρονα. Γι’ αυτό στην παρούσα *Γραμματική* παρουσιάζονται οι διάφορες πλευρές της νέας ελληνικής χωριστά.

Οι διαφορετικές αυτές πλευρές ονομάζονται στη Γλωσσολογία «επίπεδα της γλωσσικής ανάλυσης» και είναι οι εξής:

- Η **Φωνητική**, η οποία εξετάζει και αναλύει όλους τους ήχους που παράγουμε για να μιλήσουμε, αυτούς δηλαδή που ονομάζουμε φθόγγους.

- Η **Φωνολογία**, η οποία εξετάζει και αναλύει τις αφηρημένες μονάδες στις οποίες κατατάσσονται οι ήχοι που παράγει ο ομιλητής και αποτελούν τη βάση της προφοράς μιας γλώσσας, αυτές δηλαδή που ονομάζουμε φωνήματα. Στη Φωνολογία εξετάζουμε και τα στοιχεία με τα οποία γράφουμε, τα γράμματα.
- Η **Μορφολογία**, η οποία εξετάζει, αναλύει και παρουσιάζει τις μορφές που παίρνουν οι λέξεις, όταν χρησιμοποιούνται στον λόγο.
- Η **Σύνταξη**, η οποία εξετάζει και αναλύει τους τρόπους με τους οποίους παρατίθενται οι λέξεις για να συγκροτήσουν προτάσεις.
- Η **Σημασιολογία**, η οποία εξετάζει τις σημασίες των λέξεων, των προτάσεων και των κειμένων. Στην παρούσα *Γραμματική* όμως θα ασχοληθούμε μόνο με τις σημασίες των λέξεων (Λεξιλόγιο).
- Τέλος, η **Πραγματολογία** και η **Κειμενογλωσσολογία**, οι οποίες ασχολούνται με τη χρήση της γλώσσας από τους ομιλητές.

Τρίτο: η ορολογία

Η χρήση γενικών και ειδικών όρων στην περιγραφή μιας γλώσσας αποτελεί αναγκαιότητα. Σε μια *Γραμματική* είναι επόμενο να χρησιμοποιούνται γενικοί και ειδικοί όροι, οι οποίοι όμως διαφοροποιούνται στην ονομασία τους ανάλογα με την εξέλιξη της επιστήμης και τη διατύπωση νεότερων θεωριών. Για τον λόγο αυτό, οι συγγραφείς μιας Γραμματικής βρίσκονται, πολλές φορές, σε δίλημμα ποιον όρο να χρησιμοποιήσουν. Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι οι περιγραφές της νέας ελληνικής διαφέρουν μερικές φορές μεταξύ τους, όχι μόνο στην ορολογία αλλά και στον τρόπο παρουσίασης των γραμματικών φαινομένων. Αυτό οφείλεται στο ότι είναι δυνατό να υπάρχουν διαφορετικές θεωρίες και ερμηνείες για τα γραμματικά φαινόμενα.

Στην παρούσα *Γραμματική,* σε γενικές γραμμές, χρησιμοποιήσαμε την ορολογία και ακολουθήσαμε τον τρόπο παρουσίασης των γραμματικών φαινομένων που υιοθετήθηκαν μετά το 1976 από τα εγκεκριμένα σχολικά εγχειρίδια *Γραμματικής* και *Συντακτικού*. Όποιες διαφοροποιήσεις υπάρχουν σε σχέση με τα εγχειρίδια αυτά οφείλονται κυρίως στην προσθήκη νέων κεφαλαίων και υποκεφαλαίων, όπως εκείνων της Φωνολογίας και της Πραγματολογίας.

Τέταρτο: η περιγραφή της γλώσσας

Σε μια ζωντανή γλώσσα, όπως είναι η νέα ελληνική, χρησιμοποιούνται συχνά διαφορετικές εκφράσεις, διαφορετικές λέξεις αλλά και διαφορετικές μορφές των ίδιων λέξεων από τους ομιλητές για να δηλωθεί η ίδια ή περίπου η ίδια έννοια. Πολλές από αυτές τις λεκτικές διαφοροποιήσεις των ομιλητών είτε σχετίζονται με την καταγωγή τους, την ηλικία τους, το φύλο τους και το μορφωτικό τους επίπεδο είτε οφείλονται –και αυτό συμβαίνει τις περισσότερες φορές– στο διαφορετικό ύφος που θέλουν να προσδώσουν στον λόγο τους. Μια Γραμματική θα πρέπει να περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και αυτές τις διαφορές ως προς τη μορφή και τη χρήση. Η ποικιλία όμως των μορφών και των χρήσεων σε μια ζωντανή γλώσσα είναι πολύ μεγάλη. Γι’ αυτό, η παρούσα *Γραμματική* περιορίζεται στην περιγραφή της γλωσσικής ποικιλίας που χρησιμοποιείται τόσο από τους ομιλητές της νέας ελληνικής που κατοικούν στα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας όσο και από τα Μ.Μ.Ε. και τα διοικητικά και άλλα έντυπα ευρείας χρήσης.

Πέμπτο: η παιδαγωγική αξιοποίηση

Η περιγραφή των μονάδων μιας γλώσσας και των σχέσεών τους μέσα στον λόγο αποτελεί αναγωγή συγκεκριμένων στοιχείων σε αφηρημένες έννοιες, οι οποίες δε γίνονται πάντα άμεσα αντιληπτές από τον αναγνώστη. Σε μια σχολική *Γραμματική*, αυτή η ανάγκη περιγραφής της γλώσσας γίνεται μεγαλύτερη, γιατί σκοπός της είναι μεταξύ άλλων και η κατανόηση των γραμματικών φαινομένων από τους μαθητές. Γι' αυτόν τον λόγο παραθέτουμε μετά από κάθε κανόνα ένα ή και περισσότερα παραδείγματα και στο τέλος κάθε ενότητας συνοπτικούς πίνακες.

Επίσης, στο τέλος του βιβλίου υπάρχει το **Επίμετρο**, όπου δίνονται συνοπτικά οι βασικοί τύποι των συχνότερων ανώμαλων ρημάτων. Το τμήμα όμως που αποσκοπεί κυρίως στην κατανόηση των γραμματικών φαινομένων είναι αυτό που επιγράφεται ***Παρατηρώ και καταλαβαίνω***, όπου καλούνται οι μαθητές να παρατηρήσουν και να κατανοήσουν τα γραμματικά φαινόμενα που παρουσιάζονται σε κάθε κεφάλαιο μέσα από μικρά και μεγάλα κείμενα, μέσα από πίνακες κτλ. Κάθε φαινόμενο στη συνέχεια επεξηγείται λεπτομερώς, ώστε να γίνει πλήρως κατανοητό.

Τέλος, η *Γραμματική* αυτή είναι ένα βιβλίο που μπορεί να συμβουλεύεται ο αναγνώστης, για να λύνει κάποιες απορίες του, να μελετά τα παραδείγματα για να κατανοεί κάποια γλωσσικά φαινόμενα κτλ. Αποτελεί δηλαδή ένα βιβλίο αναφοράς, ένα βοήθημα, που αποσκοπεί όχι μόνο στην περιγραφή αλλά και στην καλύτερη χρήση της νέας ελληνικής γλώσσας από τους ομιλητές της.

Η Νέα Ελληνική Γλώσσα

- Οι ομιλητές της
- Η ιστορία της
- Η σημερινή κατάσταση

Η ***νέα ελληνική γλώσσα*** χρησιμοποιείται σήμερα από 14 έως 15 εκατομμύρια ανθρώπους σε όλη τη γη. Ο κύριος όγκος των ομιλητών της ανέρχεται στα 11 εκατομμύρια περίπου και ζει στην Ελλάδα και στην Κύπρο. Τα υπόλοιπα 3 με 4 εκατομμύρια είναι κυρίως ομογενείς Έλληνες που ζουν στις Η.Π.Α., στον Καναδά, στην Αυστραλία, στη Γερμανία και αλλού. Τα τελευταία χρόνια η νέα ελληνική γνωρίζει μεγάλη διάδοση στις βαλκανικές αλλά και σε άλλες χώρες.

Η νέα ελληνική είναι απόγονος της αρχαίας ελληνικής, ανήκει γλωσσολογικά στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια γλωσσών και έχει μια μακρόχρονη ιστορία που, όσον αφορά τον γραπτό λόγο, φτάνει περίπου τα 3.500 χρόνια. Οι απαρχές της θεωρείται ότι βρίσκονται στην επονομαζόμενη **πρωτοελληνική**. Η γραπτή γλώσσα που χρησιμοποιούνταν την περίοδο του μυκηναϊκού πολιτισμού, η **κρητομυκηναϊκή**, είναι η πιο παλιά μορφή της ελληνικής γλώσσας, από την οποία έχουμε γραπτά δείγματα σ' έναν αριθμό πήλινων πινακίδων γραμμένα σε Γραμμική Β. Αυτά τοποθετούνται χρονικά από τον 15ο αι. π.Χ. και εξής.

Όταν αναφερόμαστε στην ελληνική γλώσσα μέχρι τον 3ο αι. π.Χ., δεν αναφερόμαστε σε μια κοινή γλώσσα, αλλά σε ένα σύνολο από διαλέκτους, τις οποίες χρησιμοποιούσαν οι άνθρωποι που ζούσαν στη νοτιοανατολική πλευρά της Ευρώπης, κυρίως στον χώρο περίπου που ονομάζεται σήμερα Ελλάδα, και σε παραλιακές περιοχές της σημερινής Τουρκίας και της σημερινής νότιας Ιταλίας. Οι διάλεκτοι αυτές είχαν πάρα πολλά κοινά στοιχεία, γεγονός που έκανε εύκολη την επικοινωνία μεταξύ ατόμων που μιλούσαν διαφορετική διάλεκτο και δημιουργούσε συνείδηση γλωσσικής ενότητας. Από τον 5ο αι. π.Χ. άρχισε η **αττική διάλεκτος,** που χρησιμοποιούσαν στην πόλη-κράτος των Αθηνών, να αποκτά, λόγω της αυξανόμενης δύναμής της, κύρος και μεγάλη διάδοση έξω από τα όριά της. Η διάλεκτος αυτή, μετά τις κατακτήσεις του Μεγάλου Αλεξάνδρου (τέλη του 4ου αι. π.Χ.), άρχισε να διαμορφώνεται σταδιακά σε μια κοινή γλώσσα, αρχικά όλων των Ελλήνων και στη συνέχεια και των εθνών που ζούσαν στη Μ. Ασία (σημερινή Τουρκία), την Αίγυπτο, τη Συρία, τη Μεσοποταμία, την Περσία και έφτανε μέχρι την Ινδία και το Αφγανιστάν. Αποτελούσε για όλο τον τότε γνωστό κόσμο την κοινή γλώσσα επικοινωνίας. Η διεθνοποίηση της ελληνικής γλώσσας ήταν επόμενο να τη διαφοροποιήσει αρκετά από τη μορφή που είχε τον 5ο αι. π.Χ., γεγονός που δημιούργησε αντιδράσεις σε λόγιους της εποχής. Έτσι δημιουργήθηκε μια τάση επιστροφής προς την αρχαία αττική διάλεκτο, ιδιαίτερα τη γραπτή, η οποία ονομάστηκε **αττικισμός**. Στον αττικισμό βρίσκονται και τα πρώτα σπέρματα του γλωσσικού ζητήματος (Καθαρεύουσα – Δημοτική), από το οποίο πέρασε η νέα ελληνική γλώσσα.

Επομένως, η σημερινή νέα ελληνική είναι μια γλώσσα η οποία συνδυάζει στοιχεία από τη γλωσσική μορφή που χρησιμοποιούσαν οι ελληνόγλωσσοι λόγιοι (**Καθαρεύουσα** ή **Αρχαΐζουσα**) και τη γλωσσική μορφή της ελληνικής που χρησιμοποιούσε το μεγαλύτερο μέρος του ελληνόγλωσσου πληθυσμού, το οποίο δε διέθετε κάποια σχολική εκπαίδευση (**Δημοτική**). Σ' αυτήν περιλαμβάνονται και οι **νεοελληνικές**

διάλεκτοι που χρησιμοποιούνται, άλλες σε μεγάλο και άλλες σε μικρό βαθμό, σε διάφορες περιοχές της Ελλάδας (καππαδοκικά, κρητικά, ποντιακά, τσακώνικα), στην Κάτω Ιταλία (κατωιταλικά) και στην Κύπρο (κυπριακά). Οι διάλεκτοι αυτές, κάτω από την επίδραση της εκπαίδευσης και των Μ.Μ.Ε., συρρικνώνονται με την πάροδο των χρόνων.

Η νέα ελληνική είναι μια ζωντανή γλώσσα που εδώ και πολλά χρόνια ακολουθεί έναν αυτόνομο δρόμο, καλλιεργείται μέσω της εκπαίδευσης, της λογοτεχνίας, του λόγου μαζικής επικοινωνίας και της καθημερινής χρήσης. Γι' αυτό παρουσιάζει μεγάλο αριθμό διαφορετικών ειδών λόγου, το καθένα από τα οποία έχει τα ιδιαίτερα γλωσσικά του χαρακτηριστικά.

Όπως συμβαίνει με πάρα πολλές γλώσσες, η νέα ελληνική παρουσιάζει δύο μορφές, την προφορική και τη γραπτή, οι οποίες διαφέρουν μεταξύ τους σε όλα τα επίπεδα.

Στον προφορικό λόγο χρησιμοποιούνται συχνά ιδιωματικές εκφράσεις, με τις οποίες οι ομιλητές της νέας ελληνικής εκφράζουν τη στάση τους απέναντι στο θέμα συζήτησης, π.χ. *Ποιος τη χάρη σου* (έκφραση επιδοκιμασίας για την τύχη του άλλου), *Σιγά τα λάχανα* (έκφραση αποδοκιμασίας). Ορισμένες ομάδες ομιλητών (έφηβοι, διάφοροι επαγγελματίες κ.ά.) χρησιμοποιούν στη μεταξύ τους επικοινωνία πολύ μεγάλο αριθμό ξένων λέξεων που προέρχονται από την αγγλική γλώσσα. Συχνή είναι επίσης στην καθημερινή προφορική επικοινωνία η χρήση λεξιλογίου τουρκικής, γαλλικής και ιταλικής προέλευσης. Πιο περιορισμένη είναι η χρήση λεξιλογίου που προέρχεται από ελληνικές διαλέκτους.

Ο γραπτός λόγος στη νέα ελληνική, ο οποίος μέχρι το 1976, οπότε καθιερώθηκε νομοθετικά η χρήση της Κοινής Νεοελληνικής, καλλιεργούνταν σχεδόν αποκλειστικά, με σημαντική εξαίρεση τη λογοτεχνία, σε ποικίλες μορφές της Καθαρεύουσας (Αρχαΐζουσα, Απλή Καθαρεύουσα), έχει αποκτήσει σήμερα μιαν αυτονομία ενσωματώνοντας στο τυπικό του μορφολογικούς τύπους και λεξιλόγιο από τη Δημοτική και την Καθαρεύουσα. Το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται στον γραπτό λόγο κατά κανόνα είναι περισσότερο τυπικού ύφους από το λεξιλόγιο που χρησιμοποιείται στον προφορικό λόγο.

Τέλος, μια τρίτη μορφή, που συνδυάζει προφορικό και γραπτό λόγο, τείνει τα τελευταία χρόνια να χρησιμοποιείται συχνά στην ηλεκτρονική αλληλογραφία, στις διαφημίσεις και σε ορισμένα κειμενικά είδη του δημοσιογραφικού λόγου.

Η νέα ελληνική που μιλάμε και γράφουμε είναι μια γλώσσα ζωντανή, μια γλώσσα που εξελίσσεται καθημερινά αντλώντας και διαμορφώνοντας στοιχεία από πάρα πολλές πηγές.

ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ

ΦΩΝΗΤΙΚΗ – ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

- **Η προφορά της νέας ελληνικής**
- **Οι φθόγγοι**
- **Τα φωνήματα και οι συνδυασμοί τους**
- **Τα υπερτμηματικά στοιχεία – Οι τόνοι**
- **Η γραφή της νέας ελληνικής**
- **Το αλφάβητο και τα σημεία στίξης**

1. ΦΩΝΗΤΙΚΗ

1.1. Η Φωνητική και η προφορά

Η **Φωνητική** εξετάζει τους φθόγγους που χρησιμοποιούν οι ομιλητές των διαφόρων γλωσσών. Στο κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθούμε ιδιαίτερα με τους φθόγγους της νέας ελληνικής.

Η νέα ελληνική, όπως και κάθε ζωντανή γλώσσα, παραδίδεται προφορικά και έχει διαμορφώσει μια κοινά αποδεκτή προφορά, η οποία όμως δεν είναι ίδια σε όλους τους ομιλητές. Η ποικιλία μάλιστα της προφοράς είναι πολύ μεγάλη, γιατί την επηρεάζουν παράγοντες που έχουν σχέση με τα γεωγραφικά και τα κοινωνικά ιδιώματα, με τις διαλέκτους, με τις ατομικές διαφορές στην κατασκευή των φωνητικών οργάνων, με τη διάθεση του ομιλητή, με το ύφος της ομιλίας κ.ά.

Τα όργανα που παράγουν την προφορά είναι οι πνεύμονες, από τους οποίους ξεκινά ο αέρας, και ο λάρυγγας, όπου βρίσκονται οι φωνητικές χορδές, που καθορίζουν με τις παλμικές κινήσεις τους ποιοι φθόγγοι θα είναι ηχηροί και ποιοι άηχοι. Ακόμη, πολλά σημεία της στοματικής κοιλότητας (υπερώα, ουρανίσκος, φατνία, δόντια, χείλη), καθώς και η ρινική κοιλότητα, συμμετέχουν μαζί με τη γλώσσα και τις κινήσεις της στην ποιότητα της προφοράς. Είναι, επομένως, η προφορά αποτέλεσμα μιας σωρείας συνδυαστικών κινήσεων των οργάνων του φωνητικού μηχανισμού του ανθρώπου.

Οι γλωσσικοί ήχοι που παράγει το σύνολο των ομιλητών μιας γλώσσας φαίνεται να είναι άπειροι σε αριθμό. Οι ήχοι αυτοί όμως στην πραγματικότητα συγκροτούν έναν πεπερασμένο αριθμό διακριτών μεταξύ τους ήχων, οι οποίοι επιτρέπουν στους ακροατές να αναγνωρίζουν τις λέξεις και τα νοήματά τους. Έτσι, όταν μιλάμε για προφορά της νέας ελληνικής, εννοούμε τα χαρακτηριστικά των γλωσσικών ήχων, τους οποίους αντιλαμβάνονται όλοι οι ομιλητές της ελληνικής γλώσσας ως αντιπροσωπευτικούς. Όλες οι άλλες παραλλαγές τονίζουν την ποικιλία μιας ζωντανής γλώσσας και παράλληλα δίνουν στοιχεία για τη δημιουργία υφολογικών παραλλαγών και επικοινωνιακών αποτελεσμάτων.

1.2. Οι φθόγγοι

Οι φθόγγοι είναι οι γλωσσικές μονάδες του προφορικού λόγου που χρησιμοποιούν οι ομιλητές μιας γλώσσας. Διαθέτουν αρθρωτικά χαρακτηριστικά, ανάλογα με το σημείο του φωνητικού μηχανισμού στο οποίο σχηματίζονται, και ακουστικά χαρακτηριστικά (*ένταση, ύψος, διάρκεια* και *χροιά*).

Αυτοί στον συμβολισμό δεν αντιστοιχούν πάντα με τα γράμματα της κάθε γλώσσας. Γι' αυτό, για τη γραφική αναπαράσταση των φθόγγων έχει καθιερωθεί εδώ και πολλά χρόνια το *Διεθνές Φωνητικό Αλφά-*

βητο (Δ.Φ.Α.) (διεθνής συντομογραφία *I.P.A.*), με το οποίο παριστάνεται γραπτώς ο κάθε φθόγγος με σύμβολα που προέρχονται είτε από τη λατινική γραφή είτε από την ελληνική είτε από άλλες. Τα σύμβολα των φθόγγων εγκλείονται πάντα σε ορθογώνιες αγκύλες.

Οι φθόγγοι διακρίνονται σε **φωνήεντα** και **σύμφωνα**. Τα φωνήεντα παράγονται από την αντήχηση της φωνής στις κοιλότητες του ανώτερου τμήματος του φωνητικού μηχανισμού, χωρίς την παρεμβολή κάποιου εμποδίου. Οι παράγοντες που διαφοροποιούν τα φωνήεντα στη νέα ελληνική είναι:

- Ο βαθμός ανοίγματος του στόματος (*ανοιχτά, μέσα* και *κλειστά* φωνήεντα).
- Το μάζεμα της γλώσσας μπροστά ή πίσω (*πρόσθια, μεσαία* και *οπίσθια* φωνήεντα).
- Το στρογγύλεμα των χειλιών (*στρογγυλά* και *μη στρογγυλά* φωνήεντα).

Τα σύμφωνα είναι οι φθόγγοι που σχηματίζονται από το στένεμα ή το στιγμιαίο κλείσιμο του φωνητικού μηχανισμού σε κάποιο σημείο του. Ένα σύμφωνο δεν μπορεί να αποτελεί συλλαβή μόνο του, χωρίς να συνοδεύεται από φωνήεν, ενώ ένα φωνήεν μπορεί. Διακρίνονται κατά τον **τρόπο** και τον **τόπο άρθρωσής τους**.

Κατά τον **τρόπο άρθρωσής τους** διακρίνονται σε:

- *Κλειστά*, όταν υπάρχει στιγμιαίο κλείσιμο σε κάποιο σημείο του φωνητικού μηχανισμού (π.χ. *κ, π*).
- *Τριβόμενα,* όταν υπάρχει στένεμα του φωνητικού μηχανισμού με ταυτόχρονη παραγωγή τριβής κατά το πέρασμα του αέρα (π.χ. *β, ζ*).
- *Ηχηρά,* όταν πάλλονται κατά την εκφορά τους οι φωνητικές χορδές (π.χ. *ντ, γ)*.
- *Άηχα,* όταν δεν πάλλονται κατά την εκφορά τους οι φωνητικές χορδές (π.χ. *τ, φ*).
- *Πλευρικά,* όταν ο αέρας περνά από τις πλευρές της γλώσσας (π.χ. *λ*).
- *Ρινικά,* όταν μέρος του εκπνεόμενου αέρα περνά και από τη ρινική κοιλότητα (π.χ. *ν*).
- *Παλλόμενα,* όταν κάνει παλμική κίνηση η άκρη της γλώσσας (π.χ. *ρ*).

Κατά τον **τόπο άρθρωσής τους** διακρίνονται, ανάλογα με το σημείο του φωνητικού μηχανισμού όπου παράγονται, σε: *διχειλικά, χειλοδοντικά, μεσοδοντικά, οδοντικά, φατνιακά, ουρανικά* και *υπερωικά* (τα δύο τελευταία ονομάζονται και *ραχιαία*).

Οι φθόγγοι της νέας ελληνικής γλώσσας είναι συνολικά 31, ενώ σύμφωνα με κάποιες γλωσσολογικές αναλύσεις είναι 33.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. **Παρακάτω παρατίθενται ορισμένες λέξεις που ακούγονται από ομιλητές της νέας ελληνικής και οι οποίες παρουσιάζουν στην προφορά κάποιες αποκλίσεις. Από την προφορά αυτή μάλιστα πολλές φορές μπορούμε να καταλάβουμε και τον τόπο καταγωγής των ομιλητών, την ηλικία τους, τη διάθεσή τους και άλλα ατομικά χαρακτηριστικά. (Η καταγραφή δεν δίνει πάντα την πραγματική προφορά. Γι' αυτό περιοριστήκαμε σε λέξεις όπου είναι δυνατό να φανεί η διαφορά της προφοράς)**

α. *παιδάτσι* (αντί *παιδάκι*), β. *τομάτες* (αντί *ντομάτες*),
γ. *πιριγράφ*^{ει} (αντί *περιγράφει*), δ. *επάααανω* (αντί *επάνω*).

Η προφορά της λέξης (α) δείχνει ότι ο ομιλητής είναι πολύ πιθανό να κατάγεται από την Κρήτη. Η προφορά της λέξης (β) δείχνει ότι ο ομιλητής είναι πολύ πιθανό να είναι ποντιακής καταγωγής. Η προφορά της λέξης (γ) δείχνει ότι ο ομιλητής είναι πολύ πιθανό να κατάγεται από περιοχή όπου χρησιμοποιείται προφορά βορείων ιδιωμάτων (Θεσσαλία, Μακεδονία κ.α.). Η προφορά της λέξης (δ) δείχνει ότι ο ομιλητής δείχνει μια διάθεση χαλαρότητας ή ότι είναι μικρό παιδί.

2. **Πολλές φορές η προφορά ενός ή περισσότερων φθόγγων από τους ομιλητές της νέας ελληνικής είναι αλλοιωμένη για λόγους παθολογικούς, π.χ. η προφορά του *ρ* ως *γ* μπορεί να οφείλεται σε αδυναμία να θέσει ο ομιλητής σε παλμική κίνηση τη γλώσσα του, η προφορά ορισμένων φθόγγων με κάποιο συριγμό ή και σφύριγμα μπορεί να οφείλεται σε άνοιγμα των μπροστινών πάνω δοντιών (κοπτήρες) κτλ.**

2. ΦΩΝΟΛΟΓΙΑ

2.1. Το φωνολογικό σύστημα. Τα φωνήματα

Η **Φωνολογία** περιγράφει τις μονάδες του προφορικού λόγου από λειτουργική άποψη, εξετάζει δηλαδή τις αφηρημένες μονάδες που έχει κατακτήσει ο ομιλητής μιας γλώσσας και οι οποίες τον βοηθούν να προφέρει τους φθόγγους της γλώσσας του. Πρόκειται για μονάδες οι οποίες δεν είναι άμεσα παρατηρήσιμες, που προκύπτουν από αφαίρεση από τις άμεσα παρατηρήσιμες μονάδες του προφορικού λόγου, τους φθόγγους. Αυτές οι αφηρημένες μονάδες ονομάζονται **φωνήματα** και ο αριθμός τους είναι συγκεκριμένος σε κάθε γλώσσα. Τα σύμβολά τους εγκλείονται πάντα σε πλάγιες γραμμές. Τα φωνήματα της νέας ελληνικής είναι 23, ενώ σύμφωνα με ορισμένες περιγραφές είναι 25.

I. Φωνήεντα

πρόσθια	μεσαία	οπίσθια	
ι		ου	κλειστά
ε		ο	μέσα
	α		ανοιχτά
μη στρογγυλά		στρογγυλά	

II. Σύμφωνα

Τόπος / Τρόπος	διχειλικά		χειλοδοντικά		οδοντικά		φατνιακά		ραχιαία	
	άηχα	ηχηρά	άηχα	ηχηρά	άηχα	ηχηρά	άηχα	ηχηρά	άηχα	ηχηρά
κλειστά	π	μπ			τ	ντ			κ	γκ
τριβόμενα			φ	β	θ	δ			χ	γ
ρινικά		μ						ν		
συριστικά					σ	ζ				
πλευρικό						λ				
παλλόμενο								ρ		

Σύμφωνα με ορισμένες φωνολογικές περιγραφές της νέας ελληνικής στα φωνήματα περιλαμβάνονται και τα *τς*, *τζ*.

2.2. Οι συνδυασμοί των φωνημάτων

α. *Ακολουθίες φωνημάτων*

Τα φωνήματα πραγματώνονται στην ομιλία από τους φθόγγους, οι οποίοι συνδυάζονται μεταξύ τους για να δημιουργήσουν λέξεις και φράσεις. Όταν συνδυάζονται δύο ή και περισσότερα φωνήματα, σχηματίζονται ακολουθίες φωνημάτων, οι οποίες, όταν αποτελούνται από φωνήεντα, ονομάζονται **φωνηεντικά συμπλέγματα**, ενώ, όταν αποτελούνται από σύμφωνα, ονομάζονται **συμφωνικά συμπλέγματα**. Οι φωνηεντικές ακολουθίες που αποτελούνται από ένα φωνήεν και το άτονο *ι* (*η, υ, ει, οι*) ή από ένα άτονο *ι* (*η, υ, ει, οι*) και ένα φωνήεν και προφέρονται ως μία συλλαβή ονομάζονται **δίφθογγοι**, π.χ. *αηδόνι*, *παιδιά*.

β. *Πάθη φωνημάτων*

Συχνά, κατά τους συνδυασμούς των φωνημάτων, προκαλούνται διαφοροποιήσεις στους φθόγγους που πραγματώνουν τα φωνήματα, οι οποίες επηρεάζουν τη φωνολογική δομή είτε των μορφημάτων είτε και

των λέξεων που έρχονται σε επαφή στον λόγο. Πρόκειται για φωνολογικά φαινόμενα, τα οποία ονομάζονται *πάθη φωνημάτων*. Διακρίνονται σε **πάθη φωνηέντων** και **πάθη συμφώνων**.

Πάθη φωνηέντων

Πρόκειται για φωνολογικές διαφοροποιήσεις φωνηέντων που επηρεάζουν και τη μορφολογική δομή των λέξεων. Με τις διαφοροποιήσεις αυτές αποφεύγεται συνήθως η χασμωδία, δηλαδή η ακολουθία δύο ή περισσότερων φωνηέντων. Τα πάθη των φωνηέντων είναι:

α) **Η συνίζηση**: η συμπροφορά δύο φωνηέντων σε ένα, π.χ. *δύο → δυο, εννέα → εννιά.*

β) **Η συναίρεση**: η ένωση δύο γειτονικών φωνηέντων σε ένα, π.χ. *μιλάει → μιλά*. Όταν τα φωνήεντα που έρχονται σε επαφή είναι ίδια, επικρατεί το ένα από τα δύο, ενώ, όταν είναι διαφορετικά, επικρατεί συνήθως το ισχυρότερο. Η σειρά ισχύος μεταξύ των πέντε φωνηέντων της νέας ελληνικής είναι η εξής [με το *α* το πιο ισχυρό και το *ι* (*η, υ, ει, οι*) το λιγότερο ισχυρό]: *α, ο (ω), ου, ε (αι), ι (η, υ, ει, οι)*, π.χ. *Θεοδώρα → Θοδώρα.* Η συναίρεση στη νέα ελληνική δεν έχει τον συστηματικό χαρακτήρα που είχε στην αρχαία ελληνική.

γ) **Η έκθλιψη**: η αποβολή του τελικού φωνήεντος μιας λέξης, όταν η επόμενη αρχίζει από φωνήεν, π.χ. *με άλλους → μ' άλλους*. Την έκθλιψη τη συναντάμε συνήθως στον προφορικό λόγο και σε γραπτά κείμενα που έχουν στοιχεία προφορικότητας. Στη θέση του γράμματος που αποβάλλεται μπαίνει απόστροφος, π.χ. *από όλους → απ' όλους*. Οι πιο συνηθισμένες λέξεις που παθαίνουν έκθλιψη είναι τα άρθρα *το, του, τα*, τα μόρια *θα, να,* οι αντωνυμίες *με, σε, το, τα* και οι προθέσεις *από, με, σε, για*.

δ) **Η αφαίρεση**: η αποβολή του αρχικού φωνήεντος μιας λέξης, όταν η προηγούμενη τελειώνει σε φωνήεν. Στη θέση του γράμματος που αφαιρείται μπαίνει απόστροφος, π.χ. *θα έρθει → θα 'ρθει.*

ε) **Η συγκοπή**: η αποβολή ενός φωνήεντος ανάμεσα σε δύο σύμφωνα, π.χ. *σιτάρι → στάρι*.

στ) **Η αποκοπή**: η αποβολή του τελικού φωνήεντος μιας λέξης, όταν η επόμενη αρχίζει από σύμφωνο, π.χ. *από την Αθήνα → απ' την Αθήνα.*

ζ) **Οι διαφοροποιήσεις των αρχικών φωνηέντων των λέξεων**:
- **Η αποβολή**, όταν χάνεται το αρχικό φωνήεν, π.χ. *ημέρα → μέρα.*
- **Η πρόταξη**, όταν προστίθεται ένα φωνήεν στην αρχή της λέξης, π.χ. *βδέλλα → αβδέλλα.*
- **Η αλλαγή**, όταν αλλάζει το αρχικό φωνήεν μιας λέξης, π.χ. *εγγόνι → αγγόνι.*

Η πρόταξη και η αλλαγή αποτελούν φαινόμενα που συναντάμε κυρίως στον ποιητικό λόγο και σε διαλέκτους της νέας ελληνικής.

Πάθη συμφώνων

Πρόκειται για φωνολογικές διαφοροποιήσεις συμφώνων που επηρεάζουν και τη μορφολογική δομή των λέξεων. Τα πάθη των συμφώνων είναι:

α) **Η αποβολή** (ή **ανάπτυξη**): η απώλεια (ή προσθήκη) του *γ* ανάμεσα σε δύο φωνήεντα, π.χ. *έκαιγα* και *έκαια*, *αγέρας* και *αέρας.*

β) **Η αφομοίωση ως προς το σημείο άρθρωσης**: η προσαρμογή του ρινικού συμφώνου στο σημείο άρθρωσης του συμφώνου που το ακολουθεί. Το φαινόμενο παρατηρείται σε κανονικό και γρήγορο ρυθμό ομιλίας ανάμεσα σε λέξεις που γειτονεύουν στον λόγο και συνδέονται συντακτικά στενά μεταξύ τους, καθώς και στο σημείο επαφής δύο λέξεων που συντίθενται σε μία, π.χ. *τον μπαμπά* (το *ν* του άρθρου αφομοιώνεται από το *μπ* που ακολουθεί), *τον γκρεμό* (το *ν* του άρθρου αφομοιώνεται από το *γκ* που ακολουθεί).

γ) **Η αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα**: η μετατροπή των κλειστών άηχων *π, τ, τσ* και *κ* στα αντίστοιχα κλειστά ηχηρά *μπ, ντ, τζ* και *γκ* μετά από ρινικό σύμφωνο, καθώς και η μετατροπή του άηχου τριβόμενου *σ* σε ηχηρό τριβόμενο *ζ* πριν από άλλο ηχηρό σύμφωνο, π.χ. *στον Πέτρο* (το *ν* του άρθρου *στον* μετατρέπεται σε *μ), της ζωής μου* (το τελικό ς της λέξης *ζωής* μετατρέπεται σε *ζ*).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ: Το τελικό ν

- **Το τελικό *ν* της αιτιατικής ενικού του θηλυκού γένους του οριστικού άρθρου (*τη[ν] / στη[ν]*) και της προσωπικής αντωνυμίας (*αυτή[ν], τη[ν]*), καθώς και το τελικό *ν* των αρνητικών επιρρημάτων *δε(ν)* και *μη(ν)* διατηρείται στον γραπτό λόγο, μόνο όταν η επόμενη λέξη αρχίζει από φωνήεν ή από ένα από τα παρακάτω: *κ, π, τ, γκ, μπ, ντ, τσ, τζ, ξ, ψ*, π.χ. *Μίλησε με την κόρη του,* αλλά *Παρακολουθούσε με προσοχή τη ροή του νερού. Αν και ήρθε αργά, τη δέχτηκαν με χαρά,* αλλά *Όταν μιλούσε η Θάλεια δεν την άκουγε κανένας.***
- **Το τελικό *ν* της αιτιατικής ενικού του αρσενικού γένους του οριστικού και του αόριστου άρθρου (*τον/στον, έναν*), καθώς και της προσωπικής αντωνυμίας (*αυτόν, τον*) διατηρείται στον γραπτό λόγο πάντοτε, στον προφορικό όμως λόγο προφέρεται συνήθως μόνο στις περιπτώσεις που ακολουθούν φωνήεντα ή τα: *κ, π, τ, γκ, μπ, ντ, τσ, τζ, ξ, ψ*, π.χ. *Ο Σωτήρης χθες πήγε βόλτα με έναν συμμαθητή του στον ζωολογικό κήπο. Αυτόν τον άνθρωπο δεν τον συνάντησε ποτέ.***

2.3. Τα υπερτμηματικά στοιχεία

Υπερτμηματικά ή **υπερτεμαχιακά** ή **προσωδιακά** ονομάζονται τα στοιχεία που χρησιμοποιεί ο ομιλητής μιας γλώσσας για να συνοδεύει με κάποια ποσότητα ήχου και με τις εναλλαγές του τις λέξεις και τις φράσεις. Σ' αυτά περιλαμβάνονται: *ο τόνος της λέξης, ο τόνος της φράσης (επιτονισμός), η παύση, ο ρυθμός* κ.ά. Εδώ θα εξετάσουμε μόνο τον τόνο της λέξης και τον τόνο της φράσης.

α. Ο τόνος της λέξης

Ο τόνος της λέξης στη νέα ελληνική είναι **δυναμικός**, δηλαδή ο ομιλητής τονίζει, δυναμώνοντας την ένταση της φωνής του, μια συλλαβή περισσότερο από τις άλλες της ίδιας λέξης. Γι' αυτό, οι μονοσύλλαβες λέξεις δεν τονίζονται στη γραφή, πλην εξαιρέσεων. Στον γραπτό λόγο πάνω από το φωνήεν (αν πρόκειται για δίψηφο, πάνω από το δεύτερο ψηφίο) της συλλαβής που τονίζεται βάζουμε ένα τονικό σημάδι, π.χ. *σύνορα, χαίρετε*.

Στη νέα ελληνική ισχύει **ο νόμος της τρισυλλαβίας**, δηλαδή όλες οι λέξεις τονίζονται σε μια από τις τρεις τελευταίες συλλαβές, π.χ. *πουκάμισο.* Επίσης, ο τόνος στη νέα ελληνική είναι **κινητός**, μπορεί δηλαδή να αλλάζει θέση μέσα στην ίδια λέξη, ανάλογα με τη μορφή που παίρνει αυτή, π.χ. *ζητώ, ζήτησα*. Μπορεί ακόμη να έχει και ρόλο **διαφοροποιητικό**, να διαφοροποιεί δηλαδή τη σημασία λέξεων που είναι κατά τα άλλα ίδιες, π.χ. *γέρος, γερός.*

Όταν μια λέξη συνοδεύεται από έναν ή και δύο αδύνατους τύπους αντωνυμιών, αναπτύσσεται και ένας δεύτερος τόνος, ο οποίος σε άλλες περιπτώσεις πέφτει στην ίδια τη λέξη και σε άλλες στον ένα από τους δύο αδύνατους τύπους. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται **έγκλιση τόνου** και παρουσιάζεται στις εξής περιπτώσεις:

α) Όταν μια λέξη (ουσιαστικό, επίθετο, επίρρημα, ρήμα) που τονίζεται στην προπαραλήγουσα ακολουθείται από αδύνατο τύπο αντωνυμίας, π.χ. *ο δάσκαλός μου.*

β) Όταν ένα ρήμα σε προστακτική τονίζεται στην παραλήγουσα και ακολουθείται από δύο αδύνατους τύπους αντωνυμιών, π.χ. *γράψε μού το.*

γ) Όταν μια μετοχή ενεστώτα τονίζεται στην προπαραλήγουσα και ακολουθείται από έναν ή δύο αδύνατους τύπους αντωνυμιών, π.χ. *φυτεύοντάς τα.*

Κάθε λέξη, ανάλογα με τη θέση της συλλαβής που τονίζεται, παίρνει τις εξής ονομασίες:

α) **Οξύτονη**, όταν τονίζεται στη λήγουσα, π.χ. *μιλώ.*

β) **Παροξύτονη**, όταν τονίζεται στην παραλήγουσα, π.χ. *δρόμος.*

γ) **Προπαροξύτονη**, όταν τονίζεται στην προπαραλήγουσα, π.χ. *άνετα.*

Για τους κανόνες τονισμού στον γραπτό λόγο βλ. στην ενότητα «Τα τονικά σημάδια», σσ. 23-24.

β. Ο τόνος της φράσης (επιτονισμός)

Πρόκειται για τον τονισμό ολόκληρης της φράσης που εκφράζεται με τη μελωδική καμπύλη, η οποία συνοδεύει κάθε εκφώνημα που παράγει ο ομιλητής μιας γλώσσας. Η καμπύλη αυτή εκφράζεται είτε με γραφήματα είτε με αριθμητικούς δείκτες, με υψηλότερο τον δείκτη 3 και χαμηλότερο τον 1. Η διαφοροποίηση του τόνου της φράσης διαφοροποιεί και το νόημά της, που μπορεί να εκφράζει ερώτηση, κατάφαση, ειρωνεία, έκπληξη, επιφύλαξη κτλ.

2.4. Οι συλλαβές

Συλλαβή είναι μια μονάδα του προφορικού λόγου που μπορεί να αποτελείται από ένα ή και περισσότερα φωνήματα. Κάθε λέξη, ανάλογα με τον αριθμό συλλαβών, παίρνει μια από τις εξής ονομασίες:

α) Μονοσύλλαβη, όταν αποτελείται από μία συλλαβή, π.χ. *και*.
β) Δισύλλαβη, όταν αποτελείται από δύο συλλαβές, π.χ. *γράφω*.
γ) Τρισύλλαβη, όταν αποτελείται από τρεις συλλαβές, π.χ. *μαθητής*.
δ) Πολυσύλλαβη, όταν αποτελείται από περισσότερες από τρεις συλλαβές, π.χ. *πολιτισμός*.

Η κάθε συλλαβή, ανάλογα με τη θέση που έχει μέσα στη λέξη, παίρνει μια από τις εξής ονομασίες:

α) Αρχική, όταν είναι η πρώτη συλλαβή της λέξης, π.χ. ***α***-*πο-θή-κη*.
β) Λήγουσα, όταν είναι η τελευταία συλλαβή της λέξης, π.χ. *α-πο-θή-**κη***.
γ) Παραλήγουσα, όταν είναι η προτελευταία συλλαβή της λέξης, π.χ. *α-πο-**θή**-κη*.
δ) Προπαραλήγουσα, όταν είναι η τρίτη από το τέλος συλλαβή της λέξης, π.χ. *α-**πο**-θή-κη*.

Για τους κανόνες συλλαβισμού στον γραπτό λόγο βλ. στην ενότητα 3.4, *Ο συλλαβισμός*, σ. 26.

3. Η ΓΡΑΦΗ

Το γραφικό σύστημα περιλαμβάνει όλα τα γραπτά σύμβολα (γράμματα, τονικά σημάδια, σημεία στίξης), με τα οποία επιχειρείται να καταγραφεί η γλώσσα.

3.1. Τα γράμματα

Το αλφάβητο της νέας ελληνικής αποτελείται από 24 γράμματα, τα οποία χωρίζονται σε **πεζά** και **κεφαλαία**. Αυτά τα γράμματα, μαζί με το τελικό ς, που χρησιμοποιείται στο τέλος των λέξεων αντί για το *σ*, συνθέτουν τελικά τα 49 σύμβολα με τα οποία παριστάνονται στον γραπτό λόγο τα 25 φωνήματα της νέας ελληνικής. Τα γράμματά αυτά και οι ονομασίες τους παρουσιάζονται με αλφαβητική σειρά στον παρακάτω πίνακα.

Κεφαλαία	Πεζά	Ονομασία	Κεφαλαία	Πεζά	Ονομασία
Α	α	άλφα	Ν	ν	νι
Β	β	βήτα	Ξ	ξ	ξι
Γ	γ	γάμα	Ο	ο	όμικρον
Δ	δ	δέλτα	Π	π	πι
Ε	ε	έψιλον	Ρ	ρ	ρο
Ζ	ζ	ζήτα	Σ	σ, ς	σίγμα
Η	η	ήτα	Τ	τ	ταυ
Θ	θ	θήτα	Υ	υ	ύψιλον
Ι	ι	γιώτα	Φ	φ	φι
Κ	κ	κάπα	Χ	χ	χι
Λ	λ	λάμδα	Ψ	ψ	ψι
Μ	μ	μι	Ω	ω	ωμέγα

Παρατηρήσεις

Η γραφή της νέας ελληνικής είναι ιστορική, διατηρεί δηλαδή στοιχεία και ιδιαιτερότητες της γραφής που παρουσίαζε κατά κανόνα η ελληνική γλώσσα στην κλασική περίοδο της αρχαιότητας, αλλά και σε κατοπινές περιόδους. Γι' αυτό δεν υπάρχει απόλυτη και μονοσήμαντη αντιστοιχία μεταξύ των γραμμάτων και των φωνημάτων. Έτσι, υφίστανται οι εξής περιπτώσεις σχετικά με τις αντιστοιχίες:

α) Ένα γράμμα αντιστοιχεί σε δύο φωνήματα (**διπλά γράμματα**). Στην κατηγορία αυτή ανήκουν τα γράμματα ξ (κσ) και *ψ* (πσ).

β) Δύο διαφορετικά γράμματα αντιστοιχούν σε ένα φώνημα ή και, σε ορισμένες περιπτώσεις, σε δύο φωνήματα (**δίψηφα γράμματα**). Αυτά είναι τα εξής:

αι (προφέρεται ε), π.χ. παιδί	μπ, π.χ. εμπόριο
ει (προφέρεται ι), π.χ. πείρα	ντ, π.χ. αντίπαλοι
οι (προφέρεται ι), π.χ. τοίχος	γγ, π.χ. άγγελος
ου, π.χ. μούσα	γκ, π.χ. αγκάθι
υι, π.χ. υιοθεσία	

γ) Δύο όμοια γράμματα που παριστάνουν σύμφωνα αντιστοιχούν σε ένα φώνημα (**όμοια γράμματα**). Αυτά είναι τα εξής: *ββ, κκ, λλ, μμ, νν, ππ, ρρ, σσ, ττ*, π.χ. *Σάββατο*, *αλλά*. Για τον συνδυασμό γγ βλ. στα *δίψηφα γράμματα*.

δ) Το ίδιο γράμμα αντιστοιχεί πότε σε ένα και πότε σε άλλο φώνημα. Τέτοια είναι η περίπτωση του γράμματος *υ*. Ενώ αντιστοιχεί κανονικά στο φώνημα *ι*, στις ακολουθίες *αυ* και *ευ* αντιστοιχεί άλλοτε στο φώνημα *β*, όταν ακολουθεί φωνήεν ή ηχηρό σύμφωνο, π.χ. *αυλή*, και άλλοτε στο φώνημα *φ*, όταν ακολουθεί άηχο σύμφωνο, π.χ. *αυτός*.

3.2. Τα τονικά σημάδια

Τα τονικά και διακριτικά σημάδια που χρησιμοποιούνται από την καθιέρωση του μονοτονικού συστήματος τονισμού, το 1982, είναι ο **τόνος** (΄), τα **διαλυτικά** (¨) και η **απόστροφος** (').

- Κάθε λέξη που αποτελείται από δύο ή περισσότερες συλλαβές και γράφεται με πεζά γράμματα παίρνει στο φωνήεν της συλλαβής που τονίζεται έναν ***τόνο***, π.χ. *τονίζω.*

Οι λέξεις που γράφονται εξ ολοκλήρου με κεφαλαία κανονικά δεν τονίζονται, π.χ. *ΛΕΞΗ.*

Οι λέξεις που γράφονται με αρχικό κεφαλαίο και τονίζονται στην αρχική συλλαβή παίρνουν τον τόνο στα αριστερά του αρχικού φωνήεντος, π.χ. *Όμηρος.*

Όταν τονίζεται συλλαβή που περιλαμβάνει δίψηφο φωνήεν, παίρνει τόνο το δεύτερο στη σειρά γράμμα. Το ίδιο ισχύει και για τις ακολουθίες *αυ* και *ευ*, π.χ. *παίζω, ναύτης*. Στις διφθόγγους παίρνει τόνο το τονιζόμενο φωνήεν, π.χ. *γάιδαρος.*

Τόνος επίσης χρησιμοποιείται δίπλα σε αριθμούς για να υποδηλώσει τα λεπτά της ώρας, π.χ. *17.30'*, καθώς επίσης δίπλα σε ορισμένα γράμματα της ελληνικής αλφαβήτου που δηλώνουν αριθμούς, π.χ. *Ε'* (5), *κα' (21), λη' (38).*

Οι κανόνες του τονικού συστήματος (*μονοτονικού*) που ισχύουν στην ελληνική εκπαίδευση και διοίκηση από το 1982 είναι οι εξής:

1) Τόνο παίρνει κάθε λέξη που έχει δύο ή περισσότερες συλλαβές. Αυτό ισχύει και στην περίπτωση που η λέξη παρουσιάζεται ως μονοσύλλαβη ύστερα από έκθλιψη ή αποκοπή, όχι όμως και όταν έχει χάσει το τονισμένο φωνήεν από αφαίρεση, π.χ. *ούτ' αυτός, κόψ' τον,* αλλά *θα 'θελε, μου 'πε.*

2) Οι μονοσύλλαβες λέξεις δεν παίρνουν τόνο. Εξαιρούνται και παίρνουν τόνο:

α) Ο διαζευκτικός σύνδεσμος ***ή***, π.χ. *ή αυτός ή εσύ.*

β) Τα ερωτηματικά ***πού*** και ***πώς***, π.χ. *Πού θα πας; Με ρώτησε πώς τα περνάω.* Τόνο επίσης παίρνουν το *πού* και το *πώς* σε περιπτώσεις όπως οι παρακάτω: *Πού να σου τα λέω. Από πού κι ως*

πού. Πού και πού. Αραιά και πού. –Τους έστειλες το γράμμα; –Πώς! Πώς βαριέμαι! Κοιτάζω πώς και πώς να τα βολέψω.

γ) Οι αδύνατοι τύποι των προσωπικών αντωνυμιών (*μου, σου, του, της, τον, την, το, μας, σας, τους, τις, τα*), όταν στην ανάγνωση υπάρχει περίπτωση να θεωρηθούν εγκλιτικές, π.χ. *Η μητέρα μού είπε (=η μητέρα είπε σε μένα), ενώ Η μητέρα μου είπε (=η δική μου μητέρα είπε).*

δ) Οι μονοσύλλαβες λέξεις, όταν συμπροφέρονται με τους ρηματικούς τύπους *μπω, βγω, βρω, 'ρθω* σε όλα τα πρόσωπα και τους αριθμούς και προφέρονται εμφατικά, π.χ. *θά 'ρθω* (προφέρουμε δυνατότερα το θά), *θά 'ρθεις*, αλλά *θα 'ρθεις* (προφέρουμε δυνατότερα το *'ρθεις*).

3) Όπου ακούγεται δεύτερος τόνος, σημειώνεται, π.χ. *πήγαινέ τους.*

- **Τα διαλυτικά** (¨) χρησιμοποιούνται για να δηλώσουν ότι δύο γράμματα που δηλώνουν φωνήεντα διαβάζονται ως δύο φθόγγοι και όχι ως ένας. Σημειώνονται κανονικά πάνω από το *ι* και το *υ*, π.χ. *παϊδάκι, Μαΐου.* Όταν τονίζεται το προηγούμενο φωνήεν, δε σημειώνουμε διαλυτικά, π.χ. *νεράιδα.*
- **Η απόστροφος** (') χρησιμοποιείται για να δηλώσει ότι ένα φωνήεν έχει παραλειφθεί στη γραφή λόγω της προφοράς, π.χ. *πάρ' αυτά, το 'δεσα.*

  Ένα άλλο σημάδι που χρησιμοποιείται στη γραφή είναι:
- **Η υποδιαστολή** (,). Σημειώνεται στην αναφορική αντωνυμία *ό,τι* για να την ξεχωρίσει από τον ειδικό σύνδεσμο *ότι*, π.χ. *Θα κάνει ό,τι θέλει* (*=οτιδήποτε θέλει*). Σημειώνεται επίσης και στους δεκαδικούς αριθμούς, για να ξεχωρίσει τις ακέραιες μονάδες από τις δεκαδικές, π.χ. *12,543.*

3.3. Η στίξη – Τα σημεία στίξης

Με τη στίξη δηλώνονται στον γραπτό λόγο –όχι με μεγάλη ακρίβεια– ορισμένα *υπερτμηματικά* στοιχεία. Η στίξη δηλώνεται στη γραφή με τα σημεία στίξης, που είναι τα εξής: *η τελεία* (.), *η άνω τελεία* (·), *το κόμμα* (,), *το ερωτηματικό* (;), *το θαυμαστικό* (!), *η διπλή τελεία* (:), *η παρένθεση* (( )), *τα αποσιωπητικά* (...), *η παύλα* (–), *η διπλή παύλα* (– –), *τα εισαγωγικά* (« ») και το ενωτικό (-).

- Η **τελεία** (.) σημειώνεται:

  α) Στο τέλος μιας φράσης που έχει ένα ολοκληρωμένο νόημα. Δηλώνεται στον αναγνώστη ότι στο σημείο αυτό θα πρέπει να σταματήσει λίγο η ανάγνωση, π.χ. *Χτύπησε το τηλέφωνο. Κανένας δεν το άκουσε.*

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Ύστερα από τελεία αρχίζουμε με κεφαλαίο.

  β) Στις συντομογραφίες, π.χ. *Η κ. Κλαδάκη παρουσίασε το έργο της. Η απόσταση που διένυσα δεν είναι πάνω από 100 μ.*

  γ) Στους αριθμούς που αποτελούνται από περισσότερα από τρία ψηφία για να χωρίσει τα εκατομμύρια από τις χιλιάδες και τις εκατοντάδες, π.χ. *Στις εκλογές συμμετείχαν 7.342.156 ψηφοφόροι.*

  δ) Για να χωριστεί η ώρα από τα λεπτά, π.χ. *Το μάθημα αρχίζει στις 09.15'.*

- Η **άνω τελεία** (·) σημειώνεται:

  στο τέλος μιας φράσης, όταν αυτή ακολουθείται από μια άλλη φράση που έχει στενή νοηματική συνάφεια με την προηγούμενη (π.χ. όταν λειτουργεί ως επεξήγησή της). Δηλώνεται στον αναγνώστη ότι στο σημείο αυτό θα πρέπει να σταματήσει η ανάγνωση λιγότερο από ό,τι στην τελεία και περισσότερο από ό,τι στο κόμμα, π.χ. *Η έκπληξή του δεν ήταν μεγάλη· περίμενε τον ερχομό της.*

- Το **κόμμα** (,) σημειώνεται:

  μετά από λέξεις, προτάσεις και φράσεις. Δηλώνεται στον αναγνώστη ότι στο σημείο αυτό θα πρέπει να σταματήσει η ανάγνωση λιγότερο από ό,τι στην άνω τελεία, π.χ. *Το κόμμα χωρίζει λέξεις, προτάσεις, φράσεις.* Πιο συγκεκριμένα:

  α) Ανάμεσα σε λέξεις και προτάσεις που έχουν την ίδια συντακτική λειτουργία και δε συνδέονται μεταξύ τους, π.χ. *Η Ειρήνη πήρε μαζί της τα σεντόνια, τα μαξιλάρια, τις κουρτίνες και τις κουβέρτες.*

  β) Στην κλητική πτώση, π.χ. *Ανέβασες, Λευτέρη, το κουτί στον πρώτο όροφο;*

γ) Στις δευτερεύουσες προτάσεις, για να χωριστούν από τις κύριες, π.χ. *Η Ανδρομάχη χάρηκε, γιατί πήρε καλό βαθμό στο διαγώνισμα.* Δε σημειώνεται κόμμα στις ειδικές, βουλητικές, πλάγιες ερωτηματικές και ενδοιαστικές δευτερεύουσες προτάσεις, όταν έχουν θέση αντικειμένου ή υποκειμένου στο ρήμα της κύριας πρότασης, π.χ. *Υποστηρίζει με επιμονή ότι απάντησε σε όλες τις ερωτήσεις.* Επίσης δε σημειώνεται κόμμα πριν από τις *περιοριστικές* (ή *προσδιοριστικές*) αναφορικές προτάσεις, που εισάγονται συνήθως με το *που,* καθώς και πριν από τις ελεύθερες αναφορικές προτάσεις που έχουν θέση υποκειμένου, αντικειμένου, κατηγορουμένου ή εκφράζουν κάποια επιρρηματική σχέση, π.χ. *Αυτά που είπε προχθές δεν τα ξαναλέει. Ο Γιάννης πίστεψε όσα του είπα* (βλ. στο 3ο κεφάλαιο, ενότητα 5.2, γ). Τέλος δε σημειώνεται κόμμα και πριν από τις τελικές προτάσεις, όταν το νόημά τους συνδέεται στενά με το νόημα της κύριας πρότασης, π.χ. *Έτρεξε για να τον προλάβει*.

δ) Στις παρενθετικές φράσεις, όταν έχουν τη θέση παράθεσης ή επεξήγησης, π.χ. *Ο νομάρχης μας, ο κ. Γεωργίου, επισκέφθηκε το σχολείο μας. Το έργο του Σεφέρη, κυρίως το δοκιμιακό, αποτελεί παρακαταθήκη για τους νεότερους*.

Οι παραπάνω κανόνες αποτελούν τις βασικές αρχές για τη χρήση του κόμματος. Στην πράξη το κόμμα χρησιμοποιείται όπου ο συντάκτης του κειμένου θέλει να δείξει μια μικρή παύση στον λόγο. Στη λογοτεχνία η χρήση του κόμματος παρουσιάζει πολύ μεγάλη ποικιλία.

- Το **ερωτηματικό** (;) σημειώνεται:
  στο τέλος μιας ερωτηματικής φράσης, π.χ. *Πώς περνάτε στο βουνό;*
- Το **θαυμαστικό** (!) σημειώνεται:
  μετά από τα επιφωνήματα και μετά από φράσεις που εκφράζουν θαυμασμό, έκπληξη και έντονο ευχάριστο ή δυσάρεστο συναίσθημα, π.χ. *Αχ! Έγινε η αυλή πολύ ωραία. Τι πλημμύρα κι αυτή!*
  Συχνά, στον δημοσιογραφικό λόγο σημειώνεται ένα θαυμαστικό μέσα σε παρένθεση (!), όταν δηλώνεται θαυμασμός ή έκπληξη για τα λεγόμενα ή γραφόμενα ενός τρίτου προσώπου, π.χ. *Ο υπουργός Γεωργίας υποσχέθηκε στους αγρότες παραγραφή όλων των δανείων (!)*.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Ύστερα από ερωτηματικό ή θαυμαστικό αρχίζουμε με κεφαλαίο γράμμα, εκτός αν η φράση συνεχίζεται, π.χ. *Τι κρίμα! Η Στέλλα έφυγε*, αλλά *Πού πήγες; με ρώτησε με αυστηρό ύφος. Αχ! έκανε με ανακούφιση*.

- Η **διπλή τελεία** (:) σημειώνεται:

  α) Μπροστά από ένα παράθεμα που περιέχει τα λόγια κάποιου, όπως ακριβώς τα είπε. Σε αυτήν την περίπτωση το παράθεμα κλείνεται σε εισαγωγικά, π.χ. *Μπήκε με ταχύτητα στην αίθουσα και φώναξε: «Θα πάμε εκδρομή».*

  β) Μπροστά από όρους που απαριθμούνται ή επεξηγούν τα προηγούμενα ή είναι αποτέλεσμα των προηγουμένων, π.χ. *Οι νομοί της δυτικής Μακεδονίας είναι τέσσερις, οι εξής: των Γρεβενών, της Καστοριάς, της Κοζάνης και της Φλώρινας.*

  γ) Στο τέλος φράσης που προαναγγέλλει γνωμικό ή παροιμία, π.χ. *Να έχεις πάντα στο μυαλό σου την παροιμία: κάνε το καλό και ρίξ' το στο γιαλό.*
- Η **παρένθεση** (( )) σημειώνεται:
  για να περιλάβει μια λέξη ή μια φράση που επεξηγεί ή συμπληρώνει τα προηγούμενα και η οποία θα μπορούσε να παραλειφθεί χωρίς να αλλάξει το συνολικό νόημα της περιόδου, π.χ. *Οι θεωρητικές επιστήμες (Φιλοσοφία, Θεολογία, Νομική κ.ά.) αντιδιαστέλλονται προς τις θετικές.*
- Τα **αποσιωπητικά** (...) σημειώνονται:
  για να δηλωθεί παράλειψη λόγου είτε γιατί μπορεί να εννοηθεί εύκολα από τον αναγνώστη είτε γιατί ο γράφων βρίσκεται σε αμηχανία, π.χ. *Είχα στην τρίτη τάξη έναν δάσκαλο που συνεχώς επαναλάμβανε την παροιμία: άνθρωπος αγράμματος ...* Χρησιμοποιούνται επίσης, μέσα σε αγκύλες ([...]), όταν παραλείπεται μέρος, πολύ ή λίγο, ενός κειμένου άλλου συγγραφέα ή πηγής που παρατίθεται σε εισαγωγικά. Οι σημειούμενες τελείες είναι πάντα τρεις.

- Η **παύλα** (–) σημειώνεται:
  στον διάλογο για να φανεί η αλλαγή προσώπου, π.χ. *– Μη με τρομάζεις με τα λόγια σου. – Δε θέλω να τρομάξεις. Θέλω να σκεφτείς.*
- Η **διπλή παύλα** (– –) σημειώνεται:
  για να δηλωθεί ότι η λέξη ή η φράση που βρίσκεται ανάμεσα στις παύλες έχει παρενθετικό νόημα και πρέπει να διαβαστεί σε χαμηλότερο τόνο, π.χ. *Ο μαύρος χρυσός –το πετρέλαιο– ακριβαίνει συνεχώς.*
- Τα **εισαγωγικά** (« ») σημειώνονται:
  α) Στην αρχή και στο τέλος ενός παραθέματος, στο οποίο περιέχονται τα λόγια κάποιου, όπως ακριβώς τα διατύπωσε, π.χ. *Ο πατέρας του τού είπε κοφτά: «Δύναμή σου είναι το μυαλό σου. Κοίταξε να το εκμεταλλευτείς».*
  β) Σε ειδικούς όρους και επωνυμίες, π.χ. *Το αεροδρόμιο «Ελευθέριος Βενιζέλος» είναι από τα μεγαλύτερα της Ευρώπης.*
  γ) Σε ειδική ή μεταφορική χρήση ορισμένων λέξεων ή φράσεων, π.χ. *Η φουρτούνα όλο και θέριευε και οι επιβάτες του οχηματαγωγού έμεναν «ήσυχοι» στις θέσεις τους* (δηλ. ανήσυχοι).
- Το **ενωτικό** (-) σημειώνεται:
  α) Στο τέλος της σειράς, όταν δε χωράει ολόκληρη η λέξη και πρέπει ένα μέρος της να το βάλουμε στην επόμενη σειρά, π.χ. *χα-ρά.*
  β) Ύστερα από τις λέξεις *Αγια-, Αϊ-, γερο-, γρια-, θεια-, κυρα-, μαστρο-, μπαρμπα-, παπα-*, που πηγαίνουν μαζί με κύριο όνομα, π.χ. *Αγια-Σοφιά, ο παπα-Κώστας.*
  γ) Ανάμεσα σε δύο λέξεις, όταν πρόκειται για *διπλά ονόματα* ή *επώνυμα* ή –συνήθως– *παραθετικές σύνθετες λέξεις*, π.χ. *Άννα-Μαρία, νόμος-πλαίσιο*, αλλά και *νόμος πλαίσιο.*

3.4. Ο συλλαβισμός

Συλλαβισμός ονομάζεται η διαδικασία χωρισμού των λέξεων σε συλλαβές. Η διαδικασία αυτή χρησιμοποιείται στη γραφή για να χωρίσουμε μια λέξη, όταν δε χωράει στη μια σειρά και πρέπει ένα κομμάτι της να μεταφερθεί και στην επόμενη. Η διαδικασία αυτή ακολουθεί τους εξής κανόνες:

α) Όταν ένα σύμφωνο βρίσκεται ανάμεσα σε δύο φωνήεντα, συλλαβίζεται με το δεύτερο φωνήεν, π.χ. *ε-πό-με-νος, α-νά-με-σα.*

β) Όταν δύο σύμφωνα βρίσκονται ανάμεσα σε δύο φωνήεντα, συλλαβίζονται με το δεύτερο φωνήεν, αν από αυτά τα σύμφωνα αρχίζει ελληνική λέξη. Αν δεν αρχίζει ελληνική λέξη, το πρώτο από τα δύο σύμφωνα πάει με την προηγούμενη συλλαβή και το δεύτερο με την επόμενη, π.χ. *έ-κτι-ζε (κτίριο), βι-βλί-ο (βλάβη)*, αλλά *σύμ-φω-να, αρ-χί-ζει.*

γ) Όταν τρία ή περισσότερα σύμφωνα βρίσκονται ανάμεσα σε δύο φωνήεντα, συλλαβίζονται με το δεύτερο φωνήεν, αν από τα δύο πρώτα από αυτά αρχίζει ελληνική λέξη. Αν δεν αρχίζει ελληνική λέξη, το πρώτο από τα σύμφωνα πάει με το πρώτο φωνήεν και τα υπόλοιπα με το δεύτερο, π.χ. *κά-στρο (στρώμα), ε-χθρι-κός (χθες)*, αλλά *αν-θρω-πιά.*

δ) Τα δίψηφα γράμματα, οι δίφθογγοι και οι συνδυασμοί *αυ* και *ευ* θεωρούνται κατά τον συλλαβισμό ως ένας φθόγγος και γι' αυτό δε χωρίζονται, π.χ. *έ-μπο-ρος, έ-ντο-μο, πεί-ρα, κο-ρόι-δο, παι-διά.*

ε) Τα όμοια σύμφωνα χωρίζονται, π.χ. *συλ-λα-βή, εν-νιά.*

στ) Οι σύνθετες λέξεις ακολουθούν όλους τους παραπάνω κανόνες, π.χ. *κα-τα-γρά-φω, πα-ρα-μι-λά-ει.*

3.5. Οι συντομογραφίες – Η γραφή τους

Συντομογραφίες ονομάζονται οι γραφές ορισμένων λέξεων που χρησιμοποιούνται συχνά στον λόγο και συνηθίζεται να γράφονται συντομευμένες. Στον πίνακα παρατίθενται οι πιο συχνόχρηστες από αυτές.

άγ. = άγιος	αι. = αιώνας	α.α. = αντ' αυτού	αρ. = αριθμός	βλ. = βλέπε
γραμ. = γραμμάριο	δίδα = δεσποινίδα	δηλ. = δηλαδή	δρ. = διδάκτωρ	εκ. = εκατοστό
κ.ο.κ. = και ούτω καθεξής	κ. = κύριος, κυρία	κκ. = κύριοι, κυρίες	κ.ά. = και άλλα	κτλ. = και τα λοιπά
λ.χ. = λόγου χάρη	μ. = μέτρα	μ.μ. = μετά μεσημβρίαν	μ.Χ. = μετά Χριστόν	ό.π. = όπου παραπάνω
πρβλ. = παράβαλε	π.μ. = προ μεσημβρίας	π.χ. = παραδείγματος χάρη	π.Χ. = προ Χριστού	στ. = στίχος
τ.μ. = τετραγωνικό μέτρο	ΥΓ. = υστερόγραφο	φφ. = φύλλα	χλμ. = χιλιόμετρο	ώ. = ώρα

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Να παρατηρήσετε τα παρακάτω ζευγάρια λέξεων για να διαπιστώσετε πώς ο τόνος της λέξης διαφοροποιεί τις σημασίες των λέξεων.
νόμος-νομός, δίπλα-διπλά, κρέμα-κρεμά, μίσος-μισός, πότε-ποτέ, μόνος-μονός.
Γι' αυτό λέμε ότι ο τόνος της νέας ελληνικής έχει διαφοροποιητικό ρόλο, διαφοροποιεί δηλαδή σημασιολογικά όμοιες λέξεις.

2. Τα πάθη των φωνημάτων αποτελούν φαινόμενα του προφορικού λόγου που η πραγμάτωσή τους εξαρτάται από διάφορους παράγοντες υφολογικούς, γραμματικοσυντακτικούς, φωνητικούς κ.ά. Παρατηρήστε τα παρακάτω παραδείγματα.

α) *Η κ. Τουράνη πήρε σε όλες τις εξετάσεις εννέα.*
Δε γίνεται συνίζηση στη λέξη *εννέα* (*εννιά*), γιατί προφανώς ο ομιλητής θέλει να δώσει έναν επίσημο τόνο.

β) *Κάλεσε τον Περικλή, όταν κατέβηκε στην Αθήνα.*
Μεταξύ του *τον* και του *Περικλή* έχουμε ηχηροποίηση (*ν+π = μπ*) για λόγους φωνητικούς και ρυθμού ομιλίας.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

Πάθη φωνημάτων	Πάθη φωνηέντων	Συνίζηση Συναίρεση Έκθλιψη Αφαίρεση Συγκοπή Αποκοπή Διαφοροποίηση αρχικών φωνηέντων
	Πάθη συμφώνων	Αποβολή Αφομοίωση ως προς το σημείο άρθρωσης Αφομοίωση ως προς την ηχηρότητα

Υπερτμηματικά στοιχεία	Τόνος λέξης	Οξύτονη Παροξύτονη Προπαροξύτονη
	Τόνος φράσης (επιτονισμός)	

Συλλαβή	Είδη λέξεων ως προς τον αριθμό των συλλαβών	Μονοσύλλαβη Δισύλλαβη Τρισύλλαβη Πολυσύλλαβη
	Είδη συλλαβών ως προς τη θέση	Αρχική Λήγουσα Παραλήγουσα Προπαραλήγουσα

Σημεία στίξης	Τελεία (.) Άνω τελεία (·) Κόμμα (,) Ερωτηματικό (;) Θαυμαστικό (!) Διπλή τελεία (:) Παρένθεση (( )) Αποσιωπητικά (...) Παύλα (–) Διπλή παύλα (– –) Εισαγωγικά (« ») Ενωτικό (-)

1. ΤΟ ΑΡΘΡΟ

- **Το οριστικό και το αόριστο άρθρο: χρήση και μορφή**

1.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση

Το άρθρο είναι ένα μέρος του λόγου που βρίσκεται πριν από ουσιαστικό και του προσδίδει τη σημασία του οριστικού ή του μη οριστικού, δηλαδή του συγκεκριμένου ή του μη συγκεκριμένου, π.χ. ***Οι*** *λεωφόροι* ***της*** *πόλης μας*. ***Ένα*** *λιβάδι δίπλα από* ***το*** *ποτάμι*. Μερικές φορές βρίσκεται και πριν από άλλα μέρη του λόγου, τα οποία όμως λειτουργούν ως ουσιαστικά, π.χ. *Ακούει* ***τα*** *ίδια και* ***τα*** *ίδια*.

Η νέα ελληνική διαθέτει δύο άρθρα, ένα **οριστικό** και ένα **αόριστο**. Με το οριστικό άρθρο είτε γίνεται λόγος για κάτι (πρόσωπο, ζώο, πράγμα, έννοια) που είναι γνωστό ή αναγνωρίσιμο από τα άτομα που συμμετέχουν στην επικοινωνία είτε γίνεται αναφορά σε στοιχείο αντιπροσωπευτικό ενός συνόλου, π.χ. *Μην αγγίζεις* ***τον*** *τοίχο*. ***Το*** *ελάφι είναι υπερήφανο ζώο*. Με το αόριστο άρθρο γίνεται λόγος για κάτι (πρόσωπο, ζώο, πράγμα, έννοια) που δεν είναι γνωστό ή αναγνωρίσιμο από τα άτομα που συμμετέχουν στην επικοινωνία, π.χ. *Προχθές συνάντησα* ***έναν*** *παλιό μου φίλο*. Η απουσία επίσης του οριστικού άρθρου στον πληθυντικό αριθμό προσδίδει έναν παρόμοιο αοριστολογικό χαρακτήρα στο ουσιαστικό, π.χ. *Ήρθαν τουρίστες στην πόλη μας*.

1.2. Μορφολογία

Το οριστικό άρθρο παρουσιάζει τύπους και στον ενικό και στον πληθυντικό αριθμό, ενώ το αόριστο μόνο στον ενικό αριθμό και των τριών γενών.

Κλίση – Παρατηρήσεις

α. Το οριστικό άρθρο

	Ενικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομαστική	ο	η	το
Γενική	του	της	του
Αιτιατική	τον	τη(ν)	το
	Πληθυντικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομαστική	οι	οι	τα
Γενική	των	των	των
Αιτιατική	τους	τις	τα

- Το οριστικό άρθρο κανονικά δεν έχει κλητική. Σπανιότερα –όταν κάποιος καλεί ένα οικείο πρόσωπο από μακριά, σε πολύ τυπικό ύφος, στη λογοτεχνία ή ακόμη και σε καθημερινό οικείο ύφος, με σκοπό περιπαικτικό ή για λόγους θαυμασμού– χρησιμοποιείται η αρχαιοελληνική κλητική ***ω***, π.χ. ***Ω*** *πατέρα!* ***Ω*** *ύψος δυσθεώρητο!* Στον καθημερινό προφορικό λόγο χρησιμοποιείται και το ***ε***, π.χ. ***Ε*** *Σπύρο*.
- Η πρόθεση ***σε***, όταν ακολουθείται από το οριστικό άρθρο, συγχωνεύεται με αυτό σε μια λέξη, δηλαδή *σε + τον = στον, σε + του = στου, σε + της = στης, σε + των = στων, σε + τις = στις* κτλ. Το φαινόμενο παρουσιάζεται στη γενική και αιτιατική και των δύο αριθμών, π.χ. *Πήγε* ***στη*** *Θήβα και έφαγε* ***στου*** *Παπαδόπουλου* (εννοείται στο σπίτι ή στο εστιατόριο του Παπαδόπουλου).

β. Το αόριστο άρθρο

	Ενικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομαστική	ένας	μια/μία	ένα
Γενική	ενός	μιας/μίας	ενός
Αιτιατική	έναν	μια(ν)/μία(ν)	ένα

- Το αόριστο άρθρο δεν έχει κλητική.
- Παρουσιάζει ίδιους μορφολογικούς τύπους με το αριθμητικό επίθετο *ένας, μία/μια, ένα*. Διακρίνονται μόνο από τη σημασία τους μέσα στον λόγο. Με το αριθμητικό δηλώνεται ποσότητα, ενώ με το άρθρο το μη συγκεκριμένο, π.χ. *Η Ιωάννα έχει* ***ένα*** *παιδί* (αριθμητικό). *Ο μικρός Αλέξης ήταν* ***ένα*** *πολύ ζωηρό παιδί* (άρθρο).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Για το τελικό *ν* της αιτιατικής ενικού του αρσενικού γένους του οριστικού και του αόριστου άρθρου (*τον, έναν*) και του θηλυκού γένους του οριστικού άρθρου *τη(ν)*, βλ. στο κεφάλαιο *Φωνολογία*.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

Η μορφολογία του οριστικού και του αόριστου άρθρου δεν παρουσιάζει μεγάλη ποικιλία. Ωστόσο σε ορισμένα παλιά αλλά και σε σύγχρονα κείμενα, καθώς και στον καθημερινό προφορικό λόγο διαλεκτόφωνων κατά κανόνα ομιλητών της νέας ελληνικής παρουσιάζονται κάποιες μορφολογικές αποκλίσεις από τη συνηθισμένη χρήση (*νόρμα*). Αυτές συμβαίνουν συνήθως στην αιτιατική του πληθυντικού του θηλυκού γένους του οριστικού άρθρου, αλλά και στην ονομαστική του ενικού του αρσενικού. Παρατηρήστε τις αποκλίσεις αυτές στα παρακάτω αποσπάσματα από αυθεντικό λόγο διαφόρων κειμενικών ειδών.

α) ***Γιατί οι δυο μας ύπατοι κ' οι πραίτορες εβγήκαν***
σήμερα με τες κόκκινες, τες κεντημένες τόγες.
(Κ. Καβάφης, «Περιμένοντας τους βαρβάρους»)

β) ***Συ τες δύναμές σου σπρώχνεις***
και αγκαλά δεν είν' πολλές.
(Δ. Σολωμός, «Ύμνος εις την ελευθερίαν», στροφή 129)

γ) ***Ιψές υ Γιώργους είδι ένα κακό ύνουρου. Έπισι υ δέντρους (=δρυς) κι τουν χτύπσι στου κιφάλ'.***
(Από ομιλητή διαλεκτόφωνο, θεσσαλικής καταγωγής)

2. ΤΑ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΑ

- **Χρήση, λειτουργία και μορφή**
- **Κλίση των αρσενικών, θηλυκών και ουδετέρων**
- **Άκλιτα και διπλόκλιτα ουσιαστικά**

2.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη

Το ουσιαστικό είναι ένα μέρος του λόγου που αναφέρεται κατά κανόνα σε πρόσωπα, ζώα, πράγματα, τόπους και σε έννοιες που δηλώνουν ιδιότητα, ενέργεια και κατάσταση, π.χ. *ο άνθρωπος*, *η αλεπού*, *η καλοσύνη*. Αποτελεί τον πυρήνα μιας ονοματικής φράσης, ενώ η θέση του μέσα σε αυτήν ή και μέσα στην πρόταση εξαρτάται τόσο από τη συντακτική λειτουργία που επιτελεί όσο και από το ύφος που χρησιμοποιεί ο ομιλητής. Το ουσιαστικό συμπληρώνει κατά κάποιον τρόπο σε μια πρόταση το ρήμα είτε ως υποκείμενο ή ως αντικείμενο είτε γενικότερα ως προσδιορισμός.

Τα ουσιαστικά ανάλογα με το τι δηλώνουν διακρίνονται:

α) Σε **κύρια**: όσα δηλώνουν ορισμένο πρόσωπο ή ζώο, π.χ. *ο Στάθης, ο Αζόρ*. Ως κύρια χρησιμοποιούνται και τα ονόματα των ημερών της εβδομάδας, των μηνών, των εορτών, των πλοίων, των λογοτεχνικών έργων, των έργων τέχνης κ.ά., π.χ. *Τετάρτη, Ιούνιος, Ναυτίλος*.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Το αρχικό γράμμα των κύριων ονομάτων γράφεται με κεφαλαίο. Με κεφαλαίο γράφεται επίσης και το αρχικό γράμμα των εθνικών ονομάτων (π.χ. *Σουηδός*), των τιμητικών τίτλων (π.χ. *Σεβασμιότατος*), η λέξη *Θεός* και σχετικές επωνυμίες (*Κύριος, Παναγία, Εσταυρωμένος* κτλ.), των εκκλησιαστικών θεσμών (π.χ. *Ιερά Σύνοδος*), των ναών (π.χ. *Άγιος Γεώργιος*), των εφημερίδων (π.χ. *Είδηση*), των περιοδικών (π.χ. *Αίολος*), των πόλεων και των κρατών (π.χ. *Τρίπολη, Αλβανία*), των οδών (π.χ. *οδός Βενιζέλου*), των πλατειών (π.χ. *πλατεία Συντάγματος*), των νομών (π.χ. *νομός Ροδόπης*), των τοποθεσιών (π.χ. *Λιβάδια*), των ποταμών (π.χ. *Πηνειός*), των βουνών (π.χ. *Όλυμπος*), των λιμνών (π.χ. *Μικρή Βόλβη*), των ιστορικών όρων (π.χ. *Αναγέννηση*), των επιστημών ως επίσημων όρων (π.χ. *Φιλοσοφία*), των επιστημονικών, διοικητικών, εκπαιδευτικών, πολιτικών ιδρυμάτων, οργανισμών και φορέων (π.χ. *Ακαδημία Αθηνών, Ευρωπαϊκή Ένωση, Β′ Λύκειο Βόλου, Υπουργείο Οικονομικών*), θεσμικά κατοχυρωμένων αθλητικών αγώνων (π.χ. *Ολυμπιακοί Αγώνες*) και των ουράνιων σωμάτων (π.χ. *Ήλιος, Γη*).

Η χρήση του αρχικού κεφαλαίου ή πεζού γράμματος δεν υπόκειται σε απόλυτους κανόνες. Εξαρτάται και από παράγοντες που σχετίζονται με τα συμφραζόμενα αλλά και τη χρήση που γίνεται στα έντυπα ευρείας κυκλοφορίας.

β) Σε **κοινά**: όσα δηλώνουν όλα τα πρόσωπα, ζώα ή πράγματα που ανήκουν στο ίδιο είδος ή που δηλώνουν κάποια κατάσταση ή ιδιότητα, π.χ. *δρόμος, άνδρας, γάτα, ζωή, ελευθερία*.

γ) Σε **περιληπτικά**: όσα δηλώνουν σύνολα προσώπων ή ζώων ή πραγμάτων, π.χ. *κόσμος, κοπάδι*.

δ) Σε **συγκεκριμένα**: όσα κοινά ονόματα δηλώνουν πρόσωπα, ζώα ή πράγματα που είναι αντιληπτά από τις αισθήσεις, π.χ. *το δέντρο, το βιβλίο*.

ε) Σε **αφηρημένα**: όσα κοινά ονόματα δηλώνουν ενέργεια, ιδιότητα ή κατάσταση και γενικά αναφέρονται σε όντα που τα αντιλαμβάνεται ο άνθρωπος μόνο με τη σκέψη του, π.χ. *η ειρήνη, η χαρά*.

Πολλά από τα κοινά ονόματα είναι στον λόγο άλλοτε συγκεκριμένα και άλλοτε αφηρημένα, π.χ. *Το* ***πλαίσιο*** *που περιβάλλει τον πίνακα είναι βαμμένο πράσινο* (συγκεκριμένο). *Ο Στεφάνου έχει ένα ευρύ* ***πλαίσιο*** *σχέσεων* (αφηρημένο).

2.2. Γένος – αριθμός

Κάθε ουσιαστικό ανήκει σε ένα γένος. Τα γένη στα οποία μπορούν να ανήκουν τα ουσιαστικά είναι τρία: το **αρσενικό**, το **θηλυκό** και το **ουδέτερο**. Τα γένη των ουσιαστικών δε συνδέονται απαραίτητα με το φυσικό γένος ούτε και με άλλα σημασιολογικά χαρακτηριστικά. Υφίστανται όμως στα νέα ελληνικά ορισμένες τάσεις που συσχετίζουν το γένος με ορισμένα σημασιολογικά χαρακτηριστικά. Οι κυριότερες από αυτές τις τάσεις είναι οι εξής:

α) Τα ουσιαστικά που δηλώνουν ανθρώπινα όντα συνήθως ανήκουν στο φύλο του προσώπου στο οποίο αναφέρονται, π.χ. *άντρας, γυναίκα*, αλλά *αγόρι, κορίτσι* (ουδ.).

β) Τα περισσότερα ουσιαστικά που δηλώνουν ζώα έχουν μόνο μία λέξη για όλα τα γένη, π.χ. *το ελάφι, ο βόας*. Σε αυτές τις περιπτώσεις το φύλο του ζώου δηλώνεται είτε με την προσθήκη των επιθέτων *αρσενικός-ή-ό* και *θηλυκός-ή-ό* αντίστοιχα είτε, συνήθως στον προφορικό λόγο, με καταληκτικό μόρφημα που δηλώνει το γένος του ζώου, π.χ. *η αρσενική αλεπού, η ελεφαντίνα*.

Τα ουσιαστικά έχουν κανονικά δύο αριθμούς, τον **ενικό** και τον **πληθυντικό**. Υπάρχουν όμως ουσιαστικά που εμφανίζονται μόνο στον ενικό ή μόνο στον πληθυντικό αριθμό, χωρίς και αυτό να είναι πάντοτε απόλυτο.

Οι κατηγορίες των ουσιαστικών που συνηθίζονται στον ενικό αριθμό είναι:

α) Ουσιαστικά που δηλώνουν έννοιες οι οποίες δεν είναι δυνατό να αριθμηθούν, π.χ. *το χάος, η κούραση*.

β) Ουσιαστικά που δηλώνουν έννοιες οι οποίες σχετίζονται με τις επιστήμες και τις τέχνες, π.χ. *η Γεωγραφία, η Κοινωνιολογία, η γλυπτική*.

γ) Ουσιαστικά που δηλώνουν οντότητες οι οποίες είναι μοναδικές, π.χ. *το Βυζάντιο, ο Θανάσης ο Καλογήρου*.

δ) Ουσιαστικά που δηλώνουν σύνολα προσώπων ή πραγμάτων (ανήκουν στα περιληπτικά ουσιαστικά), π.χ. *η εργατιά, ο όχλος*.

ε) Ουσιαστικά που δηλώνουν γιορτές και τοπωνύμια, π.χ. *η Ανάληψη, ο Ορχομενός,* αλλά *τα Χριστούγεννα, τα Τρίκαλα*.

Ορισμένα ονόματα που ανήκουν στις παραπάνω κατηγορίες εμφανίζονται στον λόγο και στον πληθυντικό είτε λόγω της σημασίας που θέλει να προσδώσει ο ομιλητής είτε λόγω του ύφους, π.χ. *οι Γιάννηδες* (όταν γίνεται λόγος για πολλούς με το ίδιο όνομα), *Καθαρές Δευτέρες* (στη φράση *Όλες τις Καθαρές Δευτέρες εργάζομαι*).

Οι κατηγορίες των ουσιαστικών που συνηθίζονται στον πληθυντικό αριθμό είναι:

α) Ουσιαστικά που δηλώνουν γλώσσα, π.χ. *βουλγαρικά, ισπανικά*.

β) Ουσιαστικά που δηλώνουν διπλά αντικείμενα, π.χ. *γυαλιά*.

γ) Ουσιαστικά που δηλώνουν χρήματα ως αμοιβή για εργασία κ.ά., π.χ. *ρέστα, εύρετρα*.

δ) Ορισμένα ουσιαστικά που δηλώνουν γιορτές, π.χ. *Χριστούγεννα, Φώτα*.

ε) Ορισμένα ουσιαστικά που δηλώνουν τοπωνύμια, π.χ. *Σέρρες, Γιάννενα*.

Τέλος, πολλά κοινά ονόματα, λαϊκής συνήθως προέλευσης, εμφανίζονται μόνο στον πληθυντικό, όπως: *βαφτίσια, εγκαίνια, κάλαντα, σωθικά, τρεχάματα, χαιρετίσματα* κ.ά.

Τα ουσιαστικά ταξινομούνται ως προς τα συστήματα των καταλήξεων που παρουσιάζουν σε τρεις κατηγορίες, τις **κλίσεις**, οι οποίες συμπίπτουν με τα τρία διαφορετικά γένη. Έτσι, έχουμε την κλίση των αρσενικών, την κλίση των θηλυκών και την κλίση των ουδετέρων.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Πολλά ουσιαστικά είναι άλλοτε κύρια και άλλοτε κοινά. Η διαφορά μεταξύ τους βρίσκεται στη σημασία. Στη γραφή η διαφορά τους δηλώνεται με το αρχικό γράμμα. Τα κύρια γράφονται με κεφαλαίο, ενώ τα κοινά με πεζό.
Παρατηρήστε τα παρακάτω ζευγάρια των φράσεων:
1α. *Η ομόνοια αποτελεί μια αρετή των μυαλωμένων ανθρώπων.*
1β. *Κάθε φορά που κερδίζει μια ελληνική ομάδα, η Ομόνοια γεμίζει από φιλάθλους.*
2α. *Μπήκε στο σπίτι και άναψε όλα τα φώτα.*
2β. *Τα Φώτα γιορτάζονται στις 6 Ιανουαρίου.*
Στα *1α* και *2α* οι λέξεις *ομόνοια* και *φώτα* είναι κοινά ονόματα, ενώ στα *1β* και *2β* οι αντίστοιχες λέξεις είναι κύρια ονόματα.
2. Πολλά από τα ουσιαστικά είναι άλλοτε συγκεκριμένα και άλλοτε αφηρημένα. Η διαφορά μεταξύ τους βρίσκεται στη σημασία.
Παρατηρήστε τα παρακάτω ζευγάρια φράσεων:
1α. *Το πρόσωπο της Βαγγελιώς έλαμπε από χαρά.*
1β. *Μετά από όσα έκανε δεν είχε πρόσωπο στην κοινωνία.*
2α. *Τα παιδιά της Α' τάξης ζωγράφισαν 3 κύκλους.*
2β. *Ο Ζωγραφάκης ανήκει στον κύκλο των διανοούμενων της πόλης.*
Στα *1α* και *2α* τα ουσιαστικά *πρόσωπο* και *κύκλος* είναι συγκεκριμένα, ενώ στα *1β* και *2β* τα αντίστοιχα ουσιαστικά είναι αφηρημένα.
3. Το φυσικό γένος δε συμπίπτει πάντα με το γραμματικό γένος. Αυτή η έλλειψη σύμπτωσης παρατηρείται πολύ έντονα στις ονομασίες ζώων. Παρατήρησε τις παρακάτω ονομασίες ζώων.

Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
(η αρσενική αλεπού)	η αλεπού	–
(ο γάτος)	η γάτα	το γατί
(ο αρκούδος / η αρσενική αρκούδα)	η αρκούδα	το αρκουδάκι
(το αρσενικό λιοντάρι)	(η λιονταρίνα / το θηλυκό λιοντάρι)	το λιοντάρι

Οι λέξεις που δε βρίσκονται μέσα σε παρένθεση είναι αυτές που χρησιμοποιούνται και για τα δύο γένη των ζώων. Όταν θέλουμε να διακρίνουμε το γένος, χρησιμοποιούμε τις λέξεις που βρίσκονται μέσα στην παρένθεση.

2.3. Μορφολογία

Τα ουσιαστικά διακρίνονται σε σχέση με τον αριθμό των συλλαβών σε **ισοσύλλαβα** και **ανισοσύλλαβα**. Ισοσύλλαβα είναι όσα έχουν τον ίδιο αριθμό συλλαβών σε όλες τις πτώσεις του ενικού και του πληθυντικού, ενώ ανισοσύλλαβα όσα δεν έχουν τον ίδιο αριθμό συλλαβών σε όλες τις πτώσεις. Σύμφωνα με ορισμένες αναλύσεις, τα ουσιαστικά κατατάσσονται σε ***δικατάληκτα***, όταν έχουν δύο καταλήξεις στον ενικό και δύο στον πληθυντικό, και σε ***τρικατάληκτα***, όταν έχουν τρεις καταλήξεις σε κάθε αριθμό. Τα ουσιαστικά διακρίνονται ακόμη σε **οξύτονα** (όσα τονίζονται στη λήγουσα), **παροξύτονα** (όσα τονίζονται στην παραλήγουσα) και **προπαροξύτονα** (όσα τονίζονται στην προπαραλήγουσα).

Κλίση – Παρατηρήσεις

α. *Κλίση αρσενικών*

Ουσιαστικά σε -ας (ισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός				
Ονομ.	ο	πατέρας	μήνας	κήρυκας
Γεν.	του	πατέρα	μήνα	κήρυκα
Αιτ.	τον	πατέρα	μήνα	κήρυκα
Κλητ.		πατέρα	μήνα	κήρυκα
Πληθυντικός αριθμός				
Ονομ.	οι	πατέρες	μήνες	κήρυκες
Γεν.	των	πατέρων	μηνών	κηρύκων
Αιτ.	τους	πατέρες	μήνες	κήρυκες
Κλητ.		πατέρες	μήνες	κήρυκες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι παροξύτονα και προπαροξύτονα.
- Διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες: σε όσα στη γενική πληθυντικού τονίζονται στην παραλήγουσα και σε όσα τονίζονται στη λήγουσα. Στην πρώτη υποκατηγορία ανήκουν όλα τα ουσιαστικά που έχουν κατάληξη -*ας*, εκτός από τα δισύλλαβα, ενώ στη δεύτερη όλα τα δισύλλαβα σε -*ας* και όσα λήγουν σε -*ίας* και -*ίστας*.
- Σύμφωνα με το *πατέρας* κλίνονται τα ουσιαστικά *αγώνας, αιώνας, κανόνας, χαρακτήρας, χειμώνας* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *μήνας* κλίνονται τα ουσιαστικά *λοχίας, επαγγελματίας* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *κήρυκας* κλίνονται τα ουσιαστικά *άξονας, γείτονας, ελέφαντας, λέκτορας, πρόσφυγας, ρήτορας, φύλακας* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Ορισμένα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας παρουσιάζουν, σε περιπτώσεις τυπικού ή χιουμοριστικού ύφους, στη γενική του ενικού και κατάληξη -ος, π.χ. *πρίγκιπος, μηνός, κηδεμόνος, μάρτυρος* σε φράσεις όπως: *Μένει στην* (*οδό*) ***Πρίγκιπος*** Νικολάου. *Το συμβάν έγινε παρουσία* ***μάρτυρος***.
- Πολύ λίγα προπαροξύτονα ουσιαστικά παρουσιάζουν, κυρίως σε οικείο ύφος και κατά κανόνα στον προφορικό λόγο, στην ονομαστική και στην αιτιατική του πληθυντικού μορφολογικούς τύπους με καταλήξεις σε -*οι* και -*ους* αντίστοιχα, με παράλληλη μετακίνηση του τόνου στην παραλήγουσα (π.χ. *οι γειτόνοι, τους γειτόνους, οι μαστόροι, τους μαστόρους*), σε φράσεις όπως: *Έχω πέντε έξι καλούς* ***γειτόνους*** *και πορεύομαι στη ζωή*.

Ουσιαστικά σε -ης (ισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	ο	μαθητής	επιβάτης	οι	μαθητές	επιβάτες
Γεν.	του	μαθητή	επιβάτη	των	μαθητών	επιβατών
Αιτ.	τον	μαθητή	επιβάτη	τους	μαθητές	επιβάτες
Κλητ.		μαθητή	επιβάτη		μαθητές	επιβάτες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα και παροξύτονα.
- Όλα τονίζονται στη γενική πληθυντικού στη λήγουσα.

- Ορισμένα ουσιαστικά σε *-ης* που δηλώνουν επάγγελμα σχηματίζουν, σε ύφος κατά κανόνα οικείο, και θηλυκό ουσιαστικό σε *-ισσα* και σε *-ίνα*, π.χ. *η γυμνασιάρχης* και *η γυμνασιάρχισσα*, *η βουλευτής* και *η βουλευτίνα*.
- Σύμφωνα με το *μαθητής* κλίνονται τα ουσιαστικά *βουλευτής, σπουδαστής* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *επιβάτης* κλίνονται τα ουσιαστικά *βιβλιοπώλης, στρατιώτης* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Ορισμένα οξύτονα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας που δηλώνουν κατά κανόνα επαγγέλματα και δημόσια λειτουργήματα παρουσιάζουν στην κλητική του ενικού αριθμού, συνήθως μετά το *κύριε* και σπανιότερα χωρίς αυτό, την κατάληξη *-ά*, π.χ. *κύριε δικαστά, κύριε διευθυντά* (αντί *κύριε δικαστή*, *κύριε διευθυντή*, που χρησιμοποιούνται τις περισσότερες φορές σε πολύ οικείο ή και σε περιπαικτικό ύφος). Στον καθημερινό λόγο και κατά κανόνα σε χιουμοριστικό ή ειρωνικό ύφος ο τύπος αυτός επεκτείνεται και σε λέξεις που δηλώνουν απλώς ιδιότητες, π.χ. *κύριε σπουδαστά, κύριε στρατιώτα*.
- Ορισμένα παροξύτονα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας, σε ύφος κατά κανόνα οικείο ή χιουμοριστικό, παρουσιάζουν σε όλες τις πτώσεις του πληθυντικού μία συλλαβή παραπάνω με κατάληξη *-άδες* ή και *-ηδες*, π.χ. *δεσπότες, δεσπότηδες* και *δεσποτάδες, ράφτες, ράφτηδες* και *ραφτάδες*.

Ουσιαστικά σε -ος (ισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός				
Ονομ.	ο	βαθμός	δρόμος	ανήφορος
Γεν.	του	βαθμού	δρόμου	ανήφορου
Αιτ.	τον	βαθμό	δρόμο	ανήφορο
Κλητ.		βαθμέ	δρόμε	ανήφορε
Πληθυντικός αριθμός				
Ονομ.	οι	βαθμοί	δρόμοι	ανήφοροι
Γεν.	των	βαθμών	δρόμων	ανήφορων
Αιτ.	τους	βαθμούς	δρόμους	ανήφορους
Κλητ.		βαθμοί	δρόμοι	ανήφοροι

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα.
- Τα οξύτονα και παροξύτονα τονίζονται σε όλες τις πτώσεις στην ίδια συλλαβή. Από τα προπαροξύτονα σε άλλα παραμένει ο τόνος στην ίδια θέση, ενώ σε άλλα μετακινείται στην παραλήγουσα, π.χ. *ο ανήφορος, του ανήφορου*, ενώ *ο άνεμος, του ανέμου*.
- Σύμφωνα με το *βαθμός* κλίνονται τα *γιατρός, θεός, λαός, σεισμός* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *δρόμος* κλίνονται τα *γάμος, ήλιος, νόμος, τόπος, χώρος* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *ανήφορος* κλίνονται τα *άνεμος, δήμαρχος, αντίλαλος, κατήφορος, χωματόδρομος* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Ορισμένα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας σχηματίζουν την κλητική του ενικού με κατάληξη *-ο* αντί *-ε*, π.χ. *Γιώργο, Πέτρο*. Στα ουσιαστικά αυτά ανήκουν: α) ορισμένα παροξύτονα βαφτιστικά ονόματα και επώνυμα, καθώς και κοινά ουσιαστικά, π.χ. *Μάρκο, Χρίστο, Παύλο* (αλλά και *Παύλε* σε οικείο ύφος), *Πετράκο, Σαραντάκο, γέρο, διάκο, καπετάνιο* (αλλά και *καπετάνιε*), *λούστρο* (αλλά και *λούστρε*), β) τα υποκοριστικά σε *-άκος*, π.χ. *φιλαράκο*, γ) μερικά οξύτονα χαϊδευτικά, π.χ. *Μανολιό, Δημητρό*.
- Η γενική πληθυντικού του ουσιαστικού *χρόνος*, όταν χρησιμοποιείται για να δηλώσει ορισμένη ηλικία, παρουσιάζει συνήθως τον τύπο *χρονών* και, σε λαϊκότερο ύφος, *χρονώ*, π.χ. *Πόσω(ν)* ***χρονών*** *είναι; Είναι 15* ***χρονώ***.

- Τα προπαροξύτονα ουσιαστικά σε -ος παρουσιάζουν μεγάλη ποικιλία στον τονισμό ορισμένων πτώσεων και των δύο αριθμών. Πιο συγκεκριμένα: α) Στη γενική ενικού διατηρούν τον τόνο στην προπαραλήγουσα οι πολυσύλλαβες λέξεις, οι λαϊκές λέξεις, πολλά από τα βαφτιστικά ονόματα και τα επώνυμα, όταν χρησιμοποιούνται σε οικείο και ουδέτερο ύφος, π.χ. *του αντίκτυπου, του γάιδαρου, του Χρυσόστομου, του Παπαδόπουλου*. Τα ίδια ουσιαστικά, όταν χρησιμοποιούνται σε τυπικό ύφος, μετακινούν τον τόνο στην παραλήγουσα, π.χ. *του αντικτύπου, του Θεοδώρου, του Παπαδοπούλου*. β) Στην ονομαστική και κλητική πληθυντικού ορισμένα ουσιαστικά, σε πολύ λαϊκό ύφος, μετακινούν τον τόνο στην παραλήγουσα, π.χ. *οι δασκάλοι, οι πολέμοι*. γ) Στη γενική και αιτιατική πληθυντικού η μετακίνηση του τόνου γίνεται, ανάλογα με το ύφος μέσα στο οποίο εντάσσεται το ουσιαστικό, στην προπαραλήγουσα σε οικείο ύφος, ενώ στην παραλήγουσα σε τυπικό ύφος, π.χ. *Ο πρωθυπουργός κάλεσε όλους τους* ***δημάρχους*** *της Μακεδονίας*, αλλά *Ποιος λογαριάζει πια τους* ***δήμαρχους;***

Ουσιαστικά σε -ας (ανισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός				
Ονομ.	ο	ψαράς	ρήγας	τσέλιγκας
Γεν.	του	ψαρά	ρήγα	τσέλιγκα
Αιτ.	τον	ψαρά	ρήγα	τσέλιγκα
Κλητ.		ψαρά	ρήγα	τσέλιγκα
Πληθυντικός αριθμός				
Ονομ	οι	ψαράδες	ρηγάδες	τσελιγκάδες
Γεν.	των	ψαράδων	ρηγάδων	τσελιγκάδων
Αιτ.	τους	ψαράδες	ρηγάδες	τσελιγκάδες
Κλητ.		ψαράδες	ρηγάδες	τσελιγκάδες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα.
- Σε όλες τις πτώσεις του πληθυντικού τονίζονται στην παραλήγουσα.
- Το ουσιαστικό *αέρας*, καθώς και τα παροξύτονα ουσιαστικά σε *-άκιας* (*τυχεράκιας, κορτάκιας, τσαντάκιας* κ.ά.), σχηματίζουν τον πληθυντικό με κατάληξη *-ηδες*, π.χ. *αέρηδες, τυχεράκηδες*.
- Σύμφωνα με το *ψαράς* κλίνονται τα *αμαξάς, βοριάς, καστανάς, Πειραιάς* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *ρήγας* κλίνονται τα *κάλφας, μπάρμπας* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *τσέλιγκας* κλίνονται τα *μέρμηγκας, γυμνοσάλιαγκας* κ.ά.

Ουσιαστικά σε -ης (ανισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός				
Ονομ.	ο	καφετζής	βαρκάρης	φούρναρης
Γεν.	του	καφετζή	βαρκάρη	φούρναρη
Αιτ.	τον	καφετζή	βαρκάρη	φούρναρη
Κλητ.		καφετζή	βαρκάρη	φούρναρη
Πληθυντικός αριθμός				
Ονομ.	οι	καφετζήδες	βαρκάρηδες	φουρνάρηδες
Γεν.	των	καφετζήδων	βαρκάρηδων	φουρνάρηδων
Αιτ.	τους	καφετζήδες	βαρκάρηδες	φουρνάρηδες
Κλητ.		καφετζήδες	βαρκάρηδες	φουρνάρηδες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα. Τα παροξύτονα και προπαροξύτονα σε όλες τις πτώσεις του πληθυντικού τονίζονται στην προπαραλήγουσα, ενώ τα οξύτονα στην παραλήγουσα.
- Σύμφωνα με το *καφετζής* κλίνονται τα *βιολιτζής*, *γεμιτζής*, *μπετατζής*, *παλιατζής*, *ταξιτζής*, *χατζής* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *βαρκάρης* κλίνονται τα *μανάβης*, *ναζιάρης*, *νοικοκύρης*, *ταβερνιάρης*, *φακίρης* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *φούρναρης* κλίνεται το *κοτζάμπασης* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Ορισμένα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας παρουσιάζουν στον πληθυντικό και έναν τύπο πιο λαϊκό σε *-αίοι*, *-αίων*, *-αίους*, *-αίοι*, π.χ. *νοικοκύρης* – *νοικοκυραίοι*, *Αρμένης* – *Αρμεναίοι*. Οι τύποι αυτοί χρησιμοποιούνται συχνά και στη λογοτεχνία.

Ουσιαστικά σε *-ης* με διπλό πληθυντικό

	Ενικός αριθμός		Πληθυντικός αριθμός	
Ονομ.	ο	αφέντης	οι	αφέντες/αφεντάδες
Γεν.	του	αφέντη	των	αφεντάδων
Αιτ.	τον	αφέντη	τους	αφέντες/αφεντάδες
Κλητ.		αφέντη		αφέντες/αφεντάδες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα και παροξύτονα.
- Σύμφωνα με το *αφέντης* κλίνονται τα *δουλευτής*, *τραγουδιστής* κ.ά.
- Η γενική πληθυντικού σε *-ων* δεν είναι εύχρηστη για πολλά ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας.
- Ο πληθυντικός σε *-άδες* χρησιμοποιείται σε οικείο και λαϊκό ύφος.

Ουσιαστικά σε *-ές* και *-ούς* (ανισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	ο	καφές	παππούς	οι	καφέδες	παππούδες
Γεν.	του	καφέ	παππού	των	καφέδων	παππούδων
Αιτ.	τον	καφέ	παππού	τους	καφέδες	παππούδες
Κλητ.		καφέ	παππού		καφέδες	παππούδες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι όλα οξύτονα.
- Σύμφωνα με το *καφές* κλίνονται τα *καναπές*, *πουρές*, *λεκές*, *πανσές* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *παππούς* κλίνονται τα *Ιησούς*, *νους*, *ρους* (μόνο στον ενικό).

Ουσιαστικά σε *-έας* (ανισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός		Πληθυντικός αριθμός	
Ονομ.	ο	κουρέας	οι	κουρείς
Γεν.	του	κουρέα	των	κουρέων
Αιτ.	τον	κουρέα	τους	κουρείς
Κλητ.		κουρέα		κουρείς

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι όλα παροξύτονα.
- Σύμφωνα με το *κουρέας* κλίνονται τα *αμφορέας*, *βαφέας*, *διανομέας*, *τομέας* κ.ά.

Ανώμαλα ουσιαστικά

Αρσενικά ουσιαστικά τα οποία δεν ακολουθούν κανένα πρότυπο από τα παραπάνω στην κλίση είναι τα ουσιαστικά *μυς, πρέσβης* και *πρύτανης*.

	Ενικός αριθμός				Πληθυντικός αριθμός			
Ονομ.	ο	μυς	πρέσβης	πρύτανης	οι	μυς/μύες	πρέσβεις	πρυτάνεις
Γεν.	του	μυός	πρέσβη	πρύτανη	των	μυών	πρέσβεων	πρυτάνεων
Αιτ.	τον	μυ	πρέσβη	πρύτανη	τους	μυς/μύες	πρέσβεις	πρυτάνεις
Κλητ.		μυ	πρέσβη	πρύτανη		μυς/μύες	πρέσβεις	πρυτάνεις

β. *Κλίση θηλυκών*

Ουσιαστικά σε -*α* (ισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός			
Ονομ.	η	σπηλιά	εικόνα	αίθουσα
Γεν.	της	σπηλιάς	εικόνας	αίθουσας
Αιτ.	τη(ν)	σπηλιά	εικόνα	αίθουσα
Κλητ.		σπηλιά	εικόνα	αίθουσα
	Πληθυντικός αριθμός			
Ονομ	οι	σπηλιές	εικόνες	αίθουσες
Γεν.	των	σπηλιών	εικόνων	αιθουσών
Αιτ.	τις	σπηλιές	εικόνες	αίθουσες
Κλητ.		σπηλιές	εικόνες	αίθουσες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα.
- Διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες: σε όσα στη γενική πληθυντικού τονίζονται στην παραλήγουσα και σε όσα τονίζονται στη λήγουσα. Στην παραλήγουσα τονίζονται όσα λήγουν σε *-ίδα, -άδα, -τητα* και *-όνα*, π.χ. *ιδιότητα – ιδιοτήτων*. Εξαιρούνται τα *βελόνα* και *κολόνα*.
- Περιλαμβάνει αρκετά ουσιαστικά των οποίων ο τύπος της γενικής πληθυντικού δεν είναι εύχρηστος, όπως: *δίψα, δίαιτα, δουλειά, ομορφιά, όπερα, ορφάνια, ράτσα, ρόκα, σαπίλα, σκοτούρα* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *σπηλιά* κλίνονται τα *δουλειά, ομορφιά* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *εικόνα* κλίνονται τα *ακτίνα, γοργόνα, μητέρα* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *αίθουσα* κλίνονται τα *αλήθεια, μαθήτρια* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Ορισμένα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας σε στερεότυπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης παρουσιάζουν τον τύπο της γενικής ενικού σε -*ος*, όπως: *Η εθνική* ***Ελλάδος****. Έλκεται λόγω* ***βαρύτητος****. Όνομα* ***μητρός***. Πολύ λίγα από τα ουσιαστικά αυτά σε παρόμοιο περιβάλλον σχηματίζουν την ονομαστική του ενικού σύμφωνα με την αρχαία κλίση, π.χ. *Ελλάς, βαρύτης*.
- Ορισμένα από τα παροξύτονα και προπαροξύτονα ουσιαστικά που στη γενική πληθυντικού κατεβάζουν τον τόνο στη λήγουσα παρουσιάζουν σε στερεότυπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης έναν τύπο γενικής ενικού σε -*ης* με παράλληλη μετακίνηση του τόνου στην παραλήγουσα, π.χ. *αμάξης, τραπέζης*, σε φράσεις όπως: *Άκουσε τα εξ* ***αμάξης****. Εργάζεται ως υπάλληλος* ***τραπέζης****. Σταθμός* ***Λαρίσης***. Όσα προπαροξύτονα ουσιαστικά της ίδιας υποκατηγορίας έχουν θέμα που λήγει σε φωνήεν ή

-*ρ* παρουσιάζουν σε ανάλογες εκφράσεις τύπο της γενικής ενικού με τόνο στην παραλήγουσα, π.χ. *επικρατείας, Ευβοίας, οικογενείας*, π.χ. *Συμβούλιο* ***Επικρατείας***. *Πρακτορείο* ***Ευβοίας***.

- Τα τοπωνύμια *Αθήνα, Θήβα* και *Πάτρα* σε τυπικό ύφος και σε στερεότυπες εκφράσεις σχηματίζουν στη γενική πληθυντικού τους τύπους *Αθηνών, Θηβών* και *Πατρών*, π.χ. *Ο αυτοκινητόδρομος* ***Αθηνών – Πατρών*** *είναι πολυσύχναστος*.

Ουσιαστικά σε -*η*, πληθυντικός σε -*ες* (ισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός					
Ονομ.	η	γραμμή	γνώμη	κάμαρη	χάρη
Γεν.	της	γραμμής	γνώμης	κάμαρης	χάρης
Αιτ.	τη(ν)	γραμμή	γνώμη	κάμαρη	χάρη
Κλητ.		γραμμή	γνώμη	κάμαρη	χάρη
Πληθυντικός αριθμός					
Ονομ.	οι	γραμμές	γνώμες	κάμαρες	χάρες
Γεν.	των	γραμμών	γνωμών	(καμαρών)	—
Αιτ.	τις	γραμμές	γνώμες	κάμαρες	χάρες
Κλητ.		γραμμές	γνώμες	κάμαρες	χάρες

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα. Όλα στη γενική πληθυντικού τονίζονται στη λήγουσα.
- Ορισμένα παροξύτονα και προπαροξύτονα ουσιαστικά δε σχηματίζουν γενική πληθυντικού, π.χ. *ζέστη, χάρη, ζάχαρη* (πληθ. = *ζάχαρες*, όταν πρόκειται για ζάχαρη σε κύβους).
- Αρκετά ουσιαστικά της κατηγορίας αυτής, όπως *αδελφή/αδερφή*, *(ε)ξαδέλφη/(ε)ξαδέρφη, νύφη, Κυριακή*, σχηματίζουν στον λογοτεχνικό λόγο και σε οικείο ύφος τη γενική πληθυντικού με κατάληξη σε -*ών* και -*άδων*, π.χ. *αδελφών* και *αδελφάδων*.
- Σύμφωνα με το *γραμμή* κλίνονται τα *αλλαγή, εκλογή, φωνή, ψυχή* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *γνώμη* κλίνονται τα *αγάπη, άκρη, βλάβη, βρύση, δάφνη, δίκη, νίκη, τέχνη, φήμη* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *κάμαρη* κλίνονται τα *Άρτεμη, ζάχαρη* (στη γεν. ενικού *ζάχαρης* και *ζαχάρεως*), *κάππαρη, σίκαλη* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *χάρη* κλίνονται τα *βρύση, ζέστη, κόρη, λάσπη, μέθη, μέση, στάνη, στρώση, τόλμη* κ.ά.

Ουσιαστικά σε -*η*, πληθυντικός σε -*εις* (ανισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός			
Ονομ.	η	γνώση	αίτηση
Γεν.	της	γνώσης/γνώσεως	αίτησης/αιτήσεως
Αιτ.	τη(ν)	γνώση	αίτηση
Κλητ.		γνώση	αίτηση
Πληθυντικός αριθμός			
Ονομ.	οι	γνώσεις	αιτήσεις
Γεν.	των	γνώσεων	αιτήσεων
Αιτ.	τις	γνώσεις	αιτήσεις
Κλητ.		γνώσεις	αιτήσεις

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι παροξύτονα και προπαροξύτονα. Τα παροξύτονα τονίζονται σε όλες τις πτώσεις στην ίδια συλλαβή, ενώ στα προπαροξύτονα κατεβαίνει ο τόνος σε όλες τις πτώσεις του πληθυντικού αριθμού κατά μία συλλαβή.

- Σύμφωνα με το *γνώση* κλίνονται τα *δύση, κλήση, κλίση, λύση, νύξη, σκέψη, τάξη, τάση, φύση, ψύξη* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *αίτηση* κλίνονται τα *ακρόπολη, ανάγνωση, άνοιξη, βάφτιση, δήλωση, θέληση, κλείδωση, μήνυση, Νεάπολη, υπόθεση, ύφεση* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Σχεδόν όλα τα ουσιαστικά της κατηγορίας αυτής, συνήθως σε τυπικό ύφος ή και σε στερεότυπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης, σχηματίζουν στη γενική ενικού και τύπο με κατάληξη σε -*εως*. Στην περίπτωση των προπαροξύτονων κατεβάζουν και τον τόνο κατά μία συλλαβή, π.χ. *Το οικόπεδό του εντάχθηκε στο σχέδιο **πόλεως**. Εκπαίδευση εξ **αποστάσεως***.

Ουσιαστικά σε -ος (ισοσύλλαβα)

Ενικός αριθμός				
Ονομ.	η	κιβωτός	ψήφος	μέθοδος
Γεν.	της	κιβωτού	ψήφου	μεθόδου
Αιτ.	τη(ν)	κιβωτό	ψήφο	μέθοδο
Κλητ.		κιβωτέ	ψήφε	μέθοδε
Πληθυντικός αριθμός				
Ονομ.	οι	κιβωτοί	ψήφοι	μέθοδοι
Γεν.	των	κιβωτών	ψήφων	μεθόδων
Αιτ.	τις	κιβωτούς	ψήφους	μεθόδους
Κλητ.		κιβωτοί	ψήφοι	μέθοδοι

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα. Τα οξύτονα και τα παροξύτονα τονίζονται σε όλες τις πτώσεις στην ίδια συλλαβή, ενώ στα προπαροξύτονα μετακινείται ο τόνος στη γενική ενικού και πληθυντικού, καθώς και στην αιτιατική του πληθυντικού, στην παραλήγουσα.
- Κλίνονται όπως και τα αρσενικά ουσιαστικά σε -*ος*.
- Η κλητική των ουσιαστικών αυτής της κατηγορίας χρησιμοποιείται πάρα πολύ σπάνια. Παρουσιάζει στον ενικό αριθμό κατάληξη σε -*ε* και σε -*ο*, π.χ. *κιβωτό, Κύπρο*, αλλά και *πάροδε, λεωφόρε*.
- Σπάνια η ονομαστική και η αιτιατική πληθυντικού παρουσιάζουν έναν τύπο με κατάληξη -*ες*, π.χ. *οι μέθοδες, τις μέθοδες*.
- Σύμφωνα με το *κιβωτός* κλίνονται τα *ατραπός, οδός, στενωπός* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *ψήφος* κλίνονται τα *άμμος, λεωφόρος* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *μέθοδος* κλίνονται τα *άνοδος, διάλεκτος, Κόρινθος, παράγραφος, πρόοδος, σύνοδος* κ.ά.

Ουσιαστικά σε -ά και -ού (ανισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	η	μαμά	πολυλογού	οι	μαμάδες	πολυλογούδες
Γεν.	της	μαμάς	πολυλογούς	των	μαμάδων	πολυλογούδων
Αιτ.	τη(ν)	μαμά	πολυλογού	τις	μαμάδες	πολυλογούδες
Κλητ.		μαμά	πολυλογού		μαμάδες	πολυλογούδες

- Τα ουσιαστικά αυτών των κατηγοριών είναι μόνο οξύτονα. Τονίζονται στην ίδια συλλαβή σε όλες τις πτώσεις και των δύο αριθμών.

- Σύμφωνα με το *μαμά* κλίνονται τα *γιαγιά, κυρά, νταντά* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *πολυλογού* κλίνονται τα *αλεπού*, *γλωσσού, μαϊμού* κ.ά.

Ουσιαστικά σε -ω (ισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός		
Ονομ.	η	πειθώ	Μάρω
Γεν.	της	πειθούς	Μάρως
Αιτ.	τη(ν)	πειθώ	Μάρω
Κλητ.		πειθώ	Μάρω

- Τα ουσιαστικά της κατηγορίας αυτής έχουν μόνο ενικό αριθμό και είναι οξύτονα και παροξύτονα. Τονίζονται στην ίδια συλλαβή σε όλες τις πτώσεις.
- Διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες: σε όσα σχηματίζουν τη γενική του ενικού σε *-ούς* και *-ώς*, όπως *πειθούς* και *πειθώς*, και όσα τη σχηματίζουν σε *-ως*.
- Σύμφωνα με το *πειθώ* κλίνονται τα *ηχώ, Καλυψώ, Λητώ, φειδώ* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *Μάρω* κλίνονται τα *Αργυρώ, Διαμάντω, Ηρώ* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Πολλά από τα ουσιαστικά της κατηγορίας αυτής εμφανίζουν β΄ τύπο σε *-ώς* (*πειθώς*) στη γενική ενικού. Ο τύπος σε *-ούς* χρησιμοποιείται σε τυπικό ύφος, ενώ ο τύπος σε *-ώς* σε οικείο ύφος, π.χ. *ηχώς* και *ηχούς*, *Καλυψώς* και *Καλυψούς*, *Λητώς* και *Λητούς*.

γ. *Κλίση ουδετέρων*

Ουσιαστικά σε -ο (ισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός			
Ονομ.	το	φυτό	δέντρο	άτομο
Γεν.	του	φυτού	δέντρου	ατόμου
Αιτ.	το	φυτό	δέντρο	άτομο
Κλητ.		φυτό	δέντρο	άτομο
	Πληθυντικός αριθμός			
Ονομ.	τα	φυτά	δέντρα	άτομα
Γεν.	των	φυτών	δέντρων	ατόμων
Αιτ.	τα	φυτά	δέντρα	άτομα
Κλητ.		φυτά	δέντρα	άτομα

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα.
- Διακρίνονται σε δύο υποκατηγορίες: σε όσα ο τόνος τους παραμένει στην ίδια συλλαβή σε όλες τις πτώσεις και των δύο αριθμών και σε όσα κατεβάζουν τον τόνο κατά μία συλλαβή στη γενική ενικού και πληθυντικού.
- Σύμφωνα με το *φυτό* κλίνονται τα *Μεξικό, νερό, παγωτό, χωριό* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *δέντρο* κλίνονται τα *βιβλίο, θρανίο, σύννεφο, Τορίνο* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *άτομο* κλίνονται τα *αυτοκίνητο, δωμάτιο, έπιπλο, κείμενο* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Ορισμένα προπαροξύτονα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας παρουσιάζουν δύο τύπους στη γενική ενικού και πληθυντικού: έναν με τόνο στην παραλήγουσα, που χρησιμοποιείται σε τυπικό ύφος, και έναν με τόνο στην προπαραλήγουσα, που χρησιμοποιείται σε ουδέτερο και οικείο ύφος, π.χ. *αμύγδαλου* και *αμυγδάλου*, *βούτυρου* και *βουτύρου* σε φράσεις όπως *Σοκολάτα* ***αμυγδάλου***, αλλά *Οι φλοιοί των* ***αμύγδαλων*** *είναι μαλακοί*. *Καραμέλες* ***βουτύρου***, αλλά *Η παραγωγή* ***βούτυρου*** *είναι φέτος πολύ μεγάλη*. Μερικά από τα πιο συνηθισμένα στον λόγο ουσιαστικά που παρουσιάζουν αυτούς τους δύο τύπους είναι τα εξής: *αμύγδαλο, ατμόπλοιο, βούτυρο, γόνατο, δάχτυλο, ποδήλατο, πρόβατο*.

Ουσιαστικά σε *-ι* (ισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	το	νησί	σπίτι	τα	νησιά	σπίτια
Γεν.	του	νησιού	σπιτιού	των	νησιών	σπιτιών
Αιτ.	το	νησί	σπίτι	τα	νησιά	σπίτια
Κλητ.		νησί	σπίτι		νησιά	σπίτια

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα και παροξύτονα. Το μόνο προπαροξύτονο είναι *το φίλντισι*. Στα παροξύτονα μετακινείται ο τόνος στη γενική ενικού και πληθυντικού στη λήγουσα. Στο προπαροξύτονο *φίλντισι*, που δεν έχει πληθυντικό, μετακινείται ο τόνος στη γενική ενικού.
- Τα υποκοριστικά σε *-άκι* και *-ούλι* δε σχηματίζουν τύπους στη γενική ενικού και πληθυντικού.
- Τα ουσιαστικά σε *-άι* και *-όι* σχηματίζουν τη γενική ενικού και όλες τις πτώσεις του πληθυντικού με την προσθήκη ενός ***γ*** πριν από την κατάληξη, π.χ. *τσάι-τσαγιού, ρολόι-ρολόγια*.
- Το ουσιαστικό *πρωί* κλίνεται ως εξής: Ενικός: Ον. *το πρωί*, Γεν. *του πρωινού*, Αιτ. *το πρωί*, Κλ. *πρωί*, Πληθυντικός: Ον. *τα πρωινά*, Γεν. *των πρωινών*, Αιτ. *τα πρωινά*, Κλ. *πρωινά*.
- Τα ουσιαστικά *βράδυ, δάκρυ* και *στάχυ* γράφονται με *υ*. Μετατρέπουν το *υ* στις άλλες πτώσεις σε *ι*, εκτός του ουσιαστικού *δάκρυ*, που κλίνεται ως εξής: Ενικός: Ον., Αιτ., Κλητ. *δάκρυ*, Γεν. –. Πληθυντικός: Ον., Αιτ., Κλητ. *δάκρυα*, Γεν. *δακρύων*.
- Το ουσιαστικό *μέλι* σχηματίζει στη γενική ενικού και τον τύπο *μέλιτος*, που χρησιμοποιείται στις στερεότυπες εκφράσεις *ταξίδι του μέλιτος* και *μήνας του μέλιτος*.
- Σύμφωνα με το *νησί* κλίνονται τα ουσιαστικά *αρνί, πουλί, παιδί, χαρτί, ψωμί* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *σπίτι* κλίνονται τα *αγόρι, κορίτσι, λουλούδι, παπούτσι, χέρι* κ.ά.

Ουσιαστικά σε -ος (ισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	το	δάσος	μέγεθος	τα	δάση	μεγέθη
Γεν.	του	δάσους	μεγέθους	των	δασών	μεγεθών
Αιτ.	το	δάσος	μέγεθος	τα	δάση	μεγέθη
Κλητ.		δάσος	μέγεθος		δάση	μεγέθη

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι παροξύτονα και προπαροξύτονα. Στα παροξύτονα μετακινείται ο τόνος στη γενική πληθυντικού στη λήγουσα. Στα προπαροξύτονα μετακινείται ο τόνος στη γενική πληθυντικού στη λήγουσα, ενώ στη γενική ενικού και στην ονομαστική, αιτιατική και κλητική πληθυντικού μετακινείται στην παραλήγουσα.
- Η κλητική του ενικού και πληθυντικού δε χρησιμοποιείται συχνά στον λόγο.

- Σύμφωνα με το *δάσος* κλίνονται τα *άλσος, βέλος, γένος, τέλος, χρέος* κ.ά. Εξαίρεση αποτελούν τα ουσιαστικά *άνθος, όρος* και *χείλος*, τα οποία σχηματίζουν τη γενική πληθυντικού σε *-έων*: *ανθέων, ορέων, χειλέων*.
- Σύμφωνα με το *μέγεθος* κλίνονται τα *έδαφος, στέλεχος* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Το ουσιαστικό *το πέλαγος* σχηματίζει και τους τύπους *πέλαγο* στην ονομαστική, αιτιατική και κλητική ενικού, *του πελάγου* (και *πέλαγου*) στη γενική ενικού και *πέλαγα* στην ονομαστική, αιτιατική και κλητική πληθυντικού.
- Το ουσιαστικό *το θάρρος* σχηματίζει στην ονομαστική και αιτιατική πληθυντικού τον τύπο *τα θάρρητα*.

Ουσιαστικά σε *-μα* (ανισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	το	πράγμα	μάθημα	τα	πράγματα	μαθήματα
Γεν.	του	πράγματος	μαθήματος	των	πραγμάτων	μαθημάτων
Αιτ.	το	πράγμα	μάθημα	τα	πράγματα	μαθήματα
Κλητ.		πράγμα	μάθημα		πράγματα	μαθήματα

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι παροξύτονα και προπαροξύτονα.
- Η γενική ενικού και η ονομαστική, η αιτιατική και η κλητική πληθυντικού τονίζονται πάντοτε στην προπαραλήγουσα, ενώ η γενική πληθυντικού πάντοτε στην παραλήγουσα.
- Ορισμένα ουσιαστικά σχηματίζουν πτώσεις μόνο στον πληθυντικό, π.χ. *γεράματα, τρεχάματα, χαιρετίσματα* κ.ά.
- Η κλητική του ενικού και πληθυντικού δε χρησιμοποιείται συχνά στον λόγο.
- Σύμφωνα με το *πράγμα* κλίνονται τα *γράμμα, κλίμα, σώμα, χρώμα* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *μάθημα* κλίνονται τα *παράπηγμα*, *σύνταγμα* κ.ά.

Ουσιαστικά σε *-ιμο* (ανισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός		Πληθυντικός αριθμός	
Ονομ.	το	γράψιμο	τα	γραψίματα
Γεν.	του	γραψίματος	των	γραψιμάτων
Αιτ.	το	γράψιμο	τα	γραψίματα
Κλητ.		γράψιμο		γραψίματα

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι προπαροξύτονα. Τονίζονται σε όλες τις πτώσεις στην προπαραλήγουσα, εκτός από τη γενική πληθυντικού, όπου τονίζονται στην παραλήγουσα.
- Η γενική πληθυντικού και η κλητική και των δύο αριθμών δε χρησιμοποιούνται συχνά στον λόγο.
- Σύμφωνα με το *γράψιμο* κλίνονται τα *βάψιμο, δέσιμο, φταίξιμο* κ.ά.

Ουσιαστικά σε *-ς* (ανισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	το	τέρας	καθεστώς	τα	τέρατα	καθεστώτα
Γεν.	του	τέρατος	καθεστώτος	των	τεράτων	καθεστώτων
Αιτ.	το	τέρας	καθεστώς	τα	τέρατα	καθεστώτα
Κλητ.		τέρας	καθεστώς		τέρατα	καθεστώτα

- Τα ουσιαστικά που κλίνονται σύμφωνα με το *τέρας* είναι παροξύτονα και τονίζονται στη γενική ενικού, ονομαστική, αιτιατική και κλητική πληθυντικού στην προπαραλήγουσα. Παρόμοια κλίνονται και τα *γήρας, κρέας, πέρας* κ.ά.
- Τα ουσιαστικά που κλίνονται σύμφωνα με το *καθεστώς* είναι οξύτονα και παροξύτονα. Τονίζονται παντού στην ίδια συλλαβή, αλλά στη γενική πληθυντικού πάντα στην παραλήγουσα. Παρόμοια κλίνονται και τα *αεριόφως, γεγονός, ημίφως, λυκόφως*. Εξαιρείται *το φως*, που τονίζεται στη γενική ενικού στη λήγουσα.

Ουσιαστικά σε -*ν* (ανισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	το	ον	φωνήεν	τα	όντα	φωνήεντα
Γεν.	του	όντος	φωνήεντος	των	όντων	φωνηέντων
Αιτ.	το	ον	φωνήεν	τα	όντα	φωνήεντα
Κλητ.		ον	φωνήεν		όντα	φωνήεντα

- Τα ουσιαστικά αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα και παροξύτονα. Τονίζονται παντού στην ίδια συλλαβή, εκτός από τη γενική πληθυντικού των παροξύτονων, όπου ο τόνος κατεβαίνει μία συλλαβή. Στη γενική πληθυντικού τονίζονται πάντοτε στην παραλήγουσα. Εξαίρεση αποτελούν τα ουσιαστικά *το παν* και *το μηδέν*, που τονίζονται στη γενική ενικού στη λήγουσα (*του παντός, του μηδενός*).
- Το ουσιαστικό *μηδέν* δε σχηματίζει πληθυντικό. Χρησιμοποιείται ο πληθυντικός του ουσιαστικού *το μηδενικό*.
- Σύμφωνα με το *ον* κλίνονται και τα *ανακοινωθέν, παρελθόν, παρόν, προϊόν, προσόν, συμβάν* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *φωνήεν* κλίνονται και τα *ενδιαφέρον, καθήκον, μέλλον, περιβάλλον, σύμπαν, συμφέρον* κ.ά.

Ιδιόκλιτα ουσιαστικά που λήγουν σε -*ρ* (ανισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
Ονομ.	το	ήπαρ	πυρ	τα	ήπατα	πυρά
Γεν.	του	ήπατος	πυρός	των	ηπάτων	πυρών
Αιτ.	το	ήπαρ	πυρ	τα	ήπατα	πυρά
Κλητ.		ήπαρ	πυρ		ήπατα	πυρά

- Η γενική πληθυντικού του ουσιαστικού *το ήπαρ* και οι κλητικές και των δύο ουσιαστικών δεν είναι εύχρηστες στον λόγο.

Ιδιόκλιτα ουσιαστικά που λήγουν σε φωνήεν (ανισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός					
Ονομ.	το	γάλα	οξύ	δόρυ	ήμισυ
Γεν.	του	γάλατος/γάλακτος	οξέος	δόρατος	ημίσεος
Αιτ.	το	γάλα	οξύ	δόρυ	ήμισυ
Κλητ.		γάλα	οξύ	δόρυ	ήμισυ
	Πληθυντικός αριθμός				
Ονομ.	τα	γάλατα	οξέα	δόρατα	—
Γεν.	των	γαλάτων	οξέων	δοράτων	—
Αιτ.	τα	γάλατα	οξέα	δόρατα	—
Κλητ.		γάλατα	οξέα	δόρατα	—

δ. Άκλιτα ουσιαστικά

Ορισμένα ουσιαστικά, που προέρχονται κυρίως από ξένες γλώσσες, δεν κλίνονται. Στον παρακάτω πίνακα παρατίθενται ορισμένα από αυτά.

Αρσενικά	*μάνατζερ, ντε(ν)τέκτιβ, ρεπόρτερ* κ.ά.
Θηλυκά	*πλαζ, σεζόν, σπεσιαλιτέ* κ.ά.
Ουδέτερα	*άλφα, ασανσέρ, βήτα, βολάν, κονιάκ, ρεπό, τρακ, φερμουάρ, ταμπλό, ραντεβού, πάρτι, μαγιό, μετρό, στυ(ι)λό* κτλ.

ε. Διπλόκλιτα ουσιαστικά

Στα διπλόκλιτα περιλαμβάνονται όσα σχηματίζουν πληθυντικό αριθμό διαφορετικού γένους από ό,τι στον ενικό.

Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός	
ο βράχος	*οι βράχοι*	*τα βράχια*
ο λαιμός	*οι λαιμοί*	*τα λαιμά*
ο λόγος	*οι λόγοι*	*τα λόγια*
ο πλούτος	—	*τα πλούτη*
ο σανός	—	*τα σανά*
ο χρόνος	*οι χρόνοι*	*τα χρόνια*

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

Η μορφολογική ποικιλία των ουσιαστικών είναι αρκετά μεγάλη. Η επιλογή του ενός ή του άλλου μορφολογικού τύπου οφείλεται σε διάφορους λόγους. Ορισμένοι από τους σημαντικότερους λόγους είναι: α) η διατήρηση στερεότυπων εκφράσεων που προέρχονται από παλαιότερες μορφές της ελληνικής γλώσσας και διατηρήθηκαν μέσω της Καθαρεύουσας, β) η επίδραση λαϊκότροπων και διαλεκτικών μορφολογικών τύπων που προέρχονται από τη λαϊκή γλώσσα και τη λογοτεχνία και γ) η συνειδητή επιλογή του ομιλητή για δημιουργία ύφους.

Παρατηρήστε και τις τρεις αυτές περιπτώσεις στις παρακάτω φράσεις:

α) ***Διατήρηση στερεότυπων εκφράσεων***

1. ***Η Τράπεζα Ελλάδος εφαρμόζει πιστά την οικονομική πολιτική της κυβέρνησης,***
   αλλά
   Οι τράπεζες της Ελλάδας είναι συνήθως μεσαίου μεγέθους.
2. ***Πήγε στο περίπτερο και αγόρασε μπισκότα Παπαδοπούλου και δύο σοκολάτες αμυγδάλου,***
   αλλά
   Τα σοκολατάκια του Παπαδόπουλου έχουν έντονη γεύση αμύγδαλου.
3. ***Οι δημόσιοι υπάλληλοι πληρώνονται κάθε μία και δεκαέξι του μηνός,***
   αλλά
   Τα έξοδα αυτού του μήνα ήταν αρκετά.

β) ***Επίδραση διαλεκτικών και πολύ λαϊκών τύπων***

1. ***Στη λιτανεία ήταν τρεις δεσποτάδες και πέντε μαθητάδες,***
   αλλά
   Οι δεσπότες της περιοχής υποδέχτηκαν τους μαθητές των σχολείων.

2. *Αυτοί οι ανθρώποι δεν καταλαβαίνουν τίποτα,*
αλλά
Οι άνθρωποι σήμερα εργάζονται σκληρά.
3. *Πόσων χρονών είναι η Ιωάννα;*
αλλά
Η Ιωάννα είναι έξι χρονώ.

γ) *Επιλογή για λόγους ύφους*

1. *Κύριε διευθυντά, σας ζητούν στο τηλέφωνο* (τυπικό ύφος),
αλλά
Έλα, διευθυντή μου, σε ζητάνε (οικείο ύφος).
2. *Ο μισθός του δασκάλου υπερβαίνει τα 1.000 Ευρώ* (τυπικό ύφος),
αλλά
Του δάσκαλου η δουλειά δεν πληρώνεται με τίποτε (ουδέτερο ή οικείο ύφος).

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

Ι. ΑΡΣΕΝΙΚΑ

	Καταλήξεις		Παραδείγματα	
α/α	Ενικός	Πληθυντικός	Ενικός	Πληθυντικός
1.	*-ας* (ισοσύλλ.)	*-ες*	πατέρας, μήνας, κήρυκας	πατέρες, μήνες, κήρυκες
2.	*-ης* (ισοσύλλ.)	*-ες*	μαθητής, επιβάτης	μαθητές, επιβάτες
3.	*-ος* (ισοσύλλ.)	*-οι*	βαθμός, δρόμος, ανήφορος	βαθμοί, δρόμοι, ανήφοροι
4.	*-ας* (ανισοσύλλ.)	*-άδες*	ψαράς, ρήγας, τσέλιγκας	ψαράδες, ρηγάδες, τσελιγκάδες
5.	*-ης* (ανισοσύλλ.)	*-ηδες*	καφετζής, βαρκάρης, φούρναρης	καφετζήδες, βαρκάρηδες, φουρνάρηδες
6.	*-ης*	*-ες*, *-άδες*	αφέντης	αφέντες, αφεντάδες
7.	*-ές*, *-ούς* (ανισοσύλλ.)	*-έδες*, *-ούδες*	καφές, παππούς	καφέδες, παππούδες
8.	*-έας* (ανισοσύλλ.)	*-είς*	κουρέας	κουρείς

ΙΙ. ΘΗΛΥΚΑ

	Καταλήξεις		Παραδείγματα	
α/α	Ενικός	Πληθυντικός	Ενικός	Πληθυντικός
1.	*-α* (ισοσύλλ.)	*-ες*	σπηλιά, εικόνα, αίθουσα	σπηλιές, εικόνες, αίθουσες
2.	*-η* (ισοσύλλ.)	*-ες*	γραμμή, γνώμη, κάμαρη, χάρη	γραμμές, γνώμες, κάμαρες, χάρες
3.	*-η* (ανισοσύλλ.)	*-εις*	γνώση, αίτηση	γνώσεις, αιτήσεις
4.	*-ος* (ισοσύλλ.)	*-οι*	κιβωτός, ψήφος, μέθοδος	κιβωτοί, ψήφοι, μέθοδοι
5.	*-ά*, *-ού* (ανισοσύλλ.)	*-άδες*, *-ούδες*	μαμά, πολυλογού	μαμάδες, πολυλογούδες
6.	*-ω* (ισοσύλλ.)	—	πειθώ, Μάρω	—

III. ΟΥΔΕΤΕΡΑ

	Καταλήξεις		Παραδείγματα	
α/α	Ενικός	Πληθυντικός	Ενικός	Πληθυντικός
1.	-ο (ισοσύλλ.)	-α	φυτό, δέντρο, άτομο	φυτά, δέντρα, άτομα
2.	-ι (ισοσύλλ.)	-ια	νησί, σπίτι	νησιά, σπίτια
3.	-ος (ισοσύλλ.)	-η	δάσος, μέγεθος	δάση, μεγέθη
4.	-μα (ανισοσύλλ.)	-ματα	πράγμα, μάθημα	πράγματα, μαθήματα
5.	-ιμο (ανισοσύλλ.)	-ιματα	γράψιμο	γραψίματα
6.	-ς (ανισοσύλλ.)	-τα	τέρας, καθεστώς	τέρατα, καθεστώτα
7.	-ν (ανισοσύλλ.)	-ντα	ον	όντα
8.	-ρ (ανισοσύλλ.)	-(τ)α	ήπαρ, πυρ	ήπατα, πυρά

3. ΤΑ ΕΠΙΘΕΤΑ

- **Χρήση, λειτουργία και μορφή**
- **Κλίση**
- **Παραθετικά επιθέτων**

3.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση

Το επίθετο είναι ένα μέρος του λόγου που κατά κανόνα δίνει ένα χαρακτηριστικό, μια ιδιότητα ή μια ποιότητα στο ουσιαστικό που προσδιορίζει, π.χ. *Η ξύλινη πόρτα. Η σωστή απάντηση*.

Το επίθετο συμφωνεί με το ουσιαστικό που προσδιορίζει ως προς το γένος, τον αριθμό και την πτώση.

Η θέση του επιθέτου μέσα στον λόγο ποικίλλει. Συνήθως τοποθετείται στον λόγο πριν από το ουσιαστικό, αλλά μπορεί να τοποθετείται και μετά από αυτό, π.χ. *Ήταν μια **ένοπλη** ληστεία που κατέληξε σε φιάσκο,* αλλά και *Ήταν μια ληστεία **ένοπλη** που κατέληξε σε φιάσκο*. Κάτι ανάλογο γίνεται, όταν μεταξύ ουσιαστικού και επιθέτου μεσολαβεί το ρήμα *είμαι*, π.χ. *Οι πλανήτες είναι **ετερόφωτοι***, αλλά και ***Ετερόφωτοι** είναι οι πλανήτες*.

Το επίθετο συχνά χρησιμοποιείται με πρόταξη του άρθρου χωρίς το ουσιαστικό, όταν εννοείται από τους συμμετέχοντες στη συζήτηση, π.χ. *Τα **μικρά** να έλθουν μπροστά* (εννοείται *παιδιά*). *Οι **ηλικιωμένοι** να περάσουν δεξιά και οι **νέοι** στα αριστερά* (εννοείται *άνθρωποι*). Στην περίπτωση αυτή τα επίθετα λειτουργούν ως ουσιαστικά. Γενικά, η διάκριση μεταξύ επιθέτου και ουσιαστικού δεν είναι πάντα εύκολη, γιατί μπορεί η ίδια λέξη να λειτουργεί άλλοτε ως επίθετο και άλλοτε ως ουσιαστικό, π.χ. *Τα εισοδήματά του προέρχονται από **μισθωτές** υπηρεσίες* (επίθετο). *Άρχισαν οι διαμαρτυρίες των **μισθωτών*** (ουσιαστικό). *Έφερε **νέα** πράγματα* (επίθετο). *Έφερε καλά **νέα*** (ουσιαστικό). Σε αυτήν την περίπτωση εντάσσονται και πολλές λέξεις που δηλώνουν διάφορες ιδιότητες αλλά κυρίως καταγωγή από κάποια γεωγραφική περιοχή ή εθνική καταγωγή. Οι λέξεις αυτές αναφέρονται είτε μόνο στο αρσενικό γένος είτε μόνο στο θηλυκό είτε και στα δύο γένη και σπανιότερα και στα τρία, π.χ. *η **Αθηναία** υπάλληλος* (επίθετο), αλλά και *η **Αθηναία*** (ουσιαστικό). *Ο **Μεξικάνος** αθλητής* (επίθετο), αλλά και *ο **Μεξικάνος*** (ουσιαστικό).

Το γένος των επιθέτων εξαρτάται και καθορίζεται από το γένος των ουσιαστικών που προσδιορίζουν, π.χ. *Η νέα ρύθμιση. Ο νέος άνθρωπος. Το νέο παιδί*.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Παρατηρήστε τα δύο παρακάτω κείμενα. Το πρώτο προέρχεται από αντίγραφο μηνιαίου λογαριασμού πιστωτικής κάρτας ελληνικής τράπεζας του μήνα Δεκεμβρίου. Το δεύτερο προέρχεται από ευχετήρια κάρτα που στέλνει την ίδια εποχή ένα άτομο σε ένα πολύ φιλικό του πρόσωπο.

Α΄ κείμενο	Β΄ κείμενο
ΣΑΣ ΕΥΧΟΜΑΣΤΕ ΑΠΟ ΚΑΡΔΙΑΣ ΤΟ ΝΕΟ ΕΤΟΣ ΝΑ ΦΕΡΕΙ ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΕΥΤΥΧΙΑ ΣΕ ΕΣΑΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΑΣ	*Αγαπητέ μου φίλε Παναγιώτη, Σου εύχομαι μέσα από την καρδιά μου να περάσεις χαρούμενα, ευτυχισμένα και πολύ ζεστά Χριστούγεννα. Ο φίλος σου Γιώργος*

Στο πρώτο κείμενο δεν υπάρχει κανένα επίθετο. Στο δεύτερο κείμενο υπάρχουν τρία επίθετα, τα οποία δίνουν μια ιδιότητα και κάποια χαρακτηριστικά στο ουσιαστικό *Χριστούγεννα* (*χαρούμενα*, *ευτυχισμένα*, *ζεστά*), βρίσκονται στην ίδια πτώση, στον ίδιο αριθμό και στο ίδιο γένος με το ουσιαστικό που προσδιορίζουν και προηγούνται του ουσιαστικού.

Ενώ και στα δύο κείμενα το θέμα και ο σκοπός είναι τα ίδια (ευχές), διαφορετικά πραγματολογικά στοιχεία (πομπός, δέκτης και η σχέση τους), η μορφή του μέσου επικοινωνίας και το ύφος καθορίζουν την απουσία επιθέτων στο πρώτο κείμενο και την παρουσία τους στο δεύτερο.

2. Παρατηρήστε το παρακάτω κείμενο. Προέρχεται από τη στήλη των Μικρών Αγγελιών εφημερίδας πανελλήνιας κυκλοφορίας.

ΠΩΛΕΙΤΑΙ μεζονέτα ετοιμοπαράδοτη, γωνιακή, 182 τ.μ., με θέα απεριόριστη και αυλή με οπωροφόρα και πράσινο. Τηλ. 1230 9876543.

Στο παραπάνω κείμενο τα επίθετα *ετοιμοπαράδοτη*, *γωνιακή*, *απεριόριστη* ακολουθούν τα ουσιαστικά που προσδιορίζουν, ενώ το επίθετο *οπωροφόρα* λειτουργεί ως ουσιαστικό. Οι συγκεκριμένες επιλογές προσδιορίζονται από το είδος του λόγου των Μικρών Αγγελιών, όπου σκοπός είναι να δοθούν οι σημαντικές πληροφορίες που θέλει ο πομπός να ληφθούν από τον δέκτη με τον πιο σύντομο και σαφή τρόπο μέσα από το συγκεκριμένο μέσο επικοινωνίας (την εφημερίδα). Γι' αυτό προηγείται η λέξη *μεζονέτα* των επιθέτων και γι' αυτό δεν τίθεται δίπλα στο *οπωροφόρα* η λέξη *δέντρα*.

3.2. Μορφολογία

Τα περισσότερα επίθετα παρουσιάζουν διαφορετική μορφή στο αρσενικό, στο θηλυκό και στο ουδέτερο γένος. Ορισμένα, τα οποία είναι στην πλειονότητά τους δάνεια από ξένες γλώσσες, διαθέτουν μόνο έναν τύπο και για τα τρία γένη, π.χ. *Ο μπλε τοίχος*. *Η μπλε φούστα*. *Το μπλε δωμάτιο*. Η μορφή αυτών των επιθέτων παραμένει αναλλοίωτη σε όλα τα γένη και τις πτώσεις. Η κλίση των επιθέτων παρουσιάζει ομοιότητες με την κλίση των ουσιαστικών που έχουν τις ίδιες καταλήξεις. Διακρίνονται με βάση τον αριθμό των καταλήξεων που εμφανίζουν για κάθε γένος σε *τρικατάληκτα* (π.χ. *ο πλούσιος, η πλούσια, το πλούσιο*), *δικατάληκτα* (π.χ. *ο ακριβής, η ακριβής, το ακριβές*) και *μονοκατάληκτα* (π.χ. *ο μπλε, η μπλε, το μπλε*), ενώ με βάση τον αριθμό συλλαβών που διατηρούν στις πτώσεις διακρίνονται σε *ισοσύλλαβα* (π.χ. *ο διάσημος, του διάσημου*) και *ανισοσύλλαβα* (π.χ. *ο παρών, του παρόντος*).

Διακρίσεις στη μορφολογία των επιθέτων	τρικατάληκτα	ισοσύλλαβα ανισοσύλλαβα
	δικατάληκτα	ισοσύλλαβα ανισοσύλλαβα
	μονοκατάληκτα	ισοσύλλαβα

Η γενική τάση που υπάρχει στον τονισμό των επιθέτων είναι να παραμένει ο τόνος στην ίδια συλλαβή, π.χ. *ο άγριος λύκος, του άγριου λύκου, οι άγριοι λύκοι*. Μερικές φορές, συνήθως σε τυπικό ύφος, ο τόνος των επιθέτων που τονίζονται στην προπαραλήγουσα μετακινείται, π.χ. *Το βιβλίο των **αγρίων** ζώων*.

Κλίση–Παρατηρήσεις

Επίθετα σε -ος, -η, -ο

Ενικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	ελεύθερος	η	ελεύθερη	το	ελεύθερο
Γεν.	του	ελεύθερου	της	ελεύθερης	του	ελεύθερου
Αιτ.	τον	ελεύθερο	την	ελεύθερη	το	ελεύθερο
Κλητ.		ελεύθερε		ελεύθερη		ελεύθερο
Πληθυντικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	ελεύθεροι	οι	ελεύθερες	τα	ελεύθερα
Γεν.	των	ελεύθερων	των	ελεύθερων	των	ελεύθερων
Αιτ.	τους	ελεύθερους	τις	ελεύθερες	τα	ελεύθερα
Κλητ.		ελεύθεροι		ελεύθερες		ελεύθερα

- Αυτή είναι η πιο συνηθισμένη κατηγορία επιθέτων στη νέα ελληνική.
- Τα επίθετα αυτής της κατηγορίας είναι οξύτονα, παροξύτονα και προπαροξύτονα.
- Οι καταλήξεις του αρσενικού είναι ίδιες με τις καταλήξεις των αρσενικών ουσιαστικών σε *-ος*, οι καταλήξεις του θηλυκού ίδιες με τις καταλήξεις των θηλυκών ουσιαστικών σε *-η* και οι καταλήξεις των ουδετέρων ίδιες με τις καταλήξεις των ουδέτερων ουσιαστικών σε *-ο*.
- Σύμφωνα με το *ελεύθερος-ελεύθερη-ελεύθερο* κλίνονται: α) τα επίθετα *άδικος, βέβαιος, έντιμος, επιπόλαιος, ταπεινός* κ.ά. και β) οι μετοχές της παθητικής φωνής σε *-ος, -η, -ο*, π.χ. *διαβασμένος, γραμμένος, κουρασμένος* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

Ο τόνος σχεδόν πάντοτε παραμένει στην ίδια συλλαβή. Όμως, σε ορισμένες περιπτώσεις, στη γενική του ενικού και του πληθυντικού και στην αιτιατική του πληθυντικού αριθμού των προπαροξύτονων επιθέτων, κυρίως σε στερεότυπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης ή σε τυπικό ύφος, ο τόνος μετακινείται στην παραλήγουσα, π.χ. *Επίλυση **διαφόρων*** (αντί ***διάφορων***) *προβλημάτων. Αθωώθηκε εξαιτίας του προτέρου **εντίμου*** (αντί ***έντιμου***) *βίου του*. Η μετακίνηση του τόνου στη γενική του ενικού και στη γενική και αιτιατική του πληθυντικού θεωρείται κανονική, όταν το επίθετο χρησιμοποιείται ως ουσιαστικό, π.χ. *Κάλεσε όλους τους **αθανάτους*** (αντί ***αθάνατους***). *Ρώτησε τον γιατρό για την πορεία της υγείας του **αρρώστου*** (αντί ***άρρωστου***). Η διαφοροποίηση αυτή τείνει σήμερα να σχετιστεί στον προφορικό λόγο με τη διαφοροποίηση του ύφους του ομιλητή (τόνος στην προπαραλήγουσα = ουδέτερο ή οικείο ύφος, τόνος στην παραλήγουσα = τυπικό ύφος).

- Τα επίθετα που το θέμα τους λήγει σε *-ρ* και μερικά επίθετα των οποίων το θέμα λήγει σε φωνήεν σχηματίζουν σε ορισμένες περιπτώσεις, συνήθως σε στερεότυπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης, το θηλυκό με κατάληξη *-α*, π.χ. *Οι βουλευτές της **αριστεράς*** (αντί ***αριστερής***) *πτέρυγας*. *Οδηγήθηκε σε **βεβαία*** (αντί ***βέβαιη***) *ήττα*.
- Ορισμένα επίθετα, που δηλώνουν εθνική προέλευση, παρουσιάζονται στον λόγο με διαφορετικό τονισμό, π.χ. ***Βουλγάρικο** τυρί,* αλλά και *Ο **βουλγαρικός** στρατός*. *Η **αμερικάνικη** κυριαρχία,* αλλά και *Η **αμερικανική** βοήθεια*. Η διαφοροποίηση αυτή είναι τις περισσότερες φορές τυχαία. Σπανιότερα γίνεται για λόγους ύφους. Σ' αυτές τις περιπτώσεις το επίθετο που τονίζεται στη λήγουσα συναντάται σε τυπικό ύφος.

Επίθετα σε -ος, -α, -ο

	Ενικός αριθμός								
	Αρσενικό			Θηλυκό			Ουδέτερο		
Ονομ.	ο	νέος	τίμιος	η	νέα	τίμια	το	νέο	τίμιο
Γεν.	του	νέου	τίμιου	της	νέας	τίμιας	του	νέου	τίμιου
Αιτ.	τον	νέο	τίμιο	τη(ν)	νέα	τίμια	το	νέο	τίμιο
Κλητ.		νέε	τίμιε		νέα	τίμια		νέο	τίμιο
	Πληθυντικός αριθμός								
	Αρσενικό			Θηλυκό			Ουδέτερο		
Ονομ.	οι	νέοι	τίμιοι	οι	νέες	τίμιες	τα	νέα	τίμια
Γεν.	των	νέων	τίμιων	των	νέων	τίμιων	των	νέων	τίμιων
Αιτ.	τους	νέους	τίμιους	τις	νέες	τίμιες	τα	νέα	τίμια
Κλητ.		νέοι	τίμιοι		νέες	τίμιες		νέα	τίμια

- Στην κατηγορία αυτή ανήκουν όλα τα επίθετα σε *-ος* που το θέμα τους λήγει σε οποιαδήποτε πραγμάτωση του φωνήματος *ι* (*ι, υ, ει, οι*), τονιζόμενου ή άτονου, ή σε οποιοδήποτε άλλο τονιζόμενο φωνήεν.
- Ως προς τη μορφολογία τα επίθετα της ομάδας αυτής διαφέρουν από την ομάδα των επιθέτων σε *-ος, -η, -ο* μόνο στους τύπους του θηλυκού του ενικού αριθμού, στην κατάληξη των οποίων υπάρχει πάντα το *-α* στη θέση του *-η*.
- Σύμφωνα με το *νέος-νέα-νέο* κλίνονται τα *αιώνιος, γκρίζος, καινούριος, μοντέρνος, σκούρος*, καθώς και τα επίθετα που λήγουν στα επιθήματα *-ούχος, -φόρος, -ούργος*, π.χ. *ταλαντούχος, κερδοφόρος, ραδιούργος* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *τίμιος-τίμια-τίμιο* κλίνονται τα *άδειος, αστείος, κρύος, σπάνιος, τεράστιος* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Στον τονισμό των επιθέτων σε *-ος, -α, -ο* συμβαίνει αυτό που συμβαίνει και στα επίθετα σε *-ος, -η, -ο*. Ο τόνος δηλαδή παραμένει σε όλες τις πτώσεις κανονικά στην ίδια συλλαβή. Όμως στη γενική του ενικού και πληθυντικού, καθώς και στην αιτιατική του πληθυντικού αριθμού, στα προπαροξύτονα επίθετα, σε ορισμένες περιπτώσεις, κυρίως σε τυπικό ύφος, ο τόνος μετακινείται στην παραλήγουσα, π.χ. *Ανακάλυψη **πλουσίων*** (αντί ***πλούσιων***) *κοιτασμάτων*. *Ήταν άτομο **μετρίου*** (αντί ***μέτριου***) *αναστήματος*. Η μετακίνηση του τόνου στη γενική του ενικού και στη γενική και αιτιατική του πληθυντικού θεωρείται κανονική, όταν το επίθετο χρησιμοποιείται ως ουσιαστικό, π.χ. *Υπάρχουν δέκα θέσεις **ορθίων***. *Είναι ασφαλισμένος του **Δημοσίου***. Η διαφοροποίηση αυτή τείνει σήμερα να συσχετιστεί στον προφορικό λόγο με τη διαφοροποίηση του ύφους του ομιλητή (τόνος στην προπαραλήγουσα = ουδέτερο και οικείο ύφος, τόνος στην παραλήγουσα = τυπικό ύφος).
- Ορισμένα επίθετα της κατηγορίας αυτής, όπως τα *βόρειος, έγγειος, ειδοποιός, νότιος*, χρησιμοποιούνται στον λόγο και ως δικατάληκτα, με τους τύπους του θηλυκού να συμπίπτουν με τους τύπους

του αρσενικού, π.χ. *Η **Βόρειος** Αμερική*, αλλά και *Η **Βόρεια** Αμερική*. *Η **έγγειος** ιδιοκτησία*, αλλά και –σπανιότερα– *Η **έγγεια** ιδιοκτησία*. Το επίθετο *ειδοποιός* χρησιμοποιείται σχεδόν αποκλειστικά στη στερεότυπη έκφραση *η ειδοποιός διαφορά*.

Επίθετα σε -ος, -ια, -ο

	Ενικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	γλυκός	η	γλυκιά	το	γλυκό
Γεν.	του	γλυκού	της	γλυκιάς	του	γλυκού
Αιτ.	τον	γλυκό	τη	γλυκιά	το	γλυκό
Κλητ.		γλυκέ		γλυκιά		γλυκό
	Πληθυντικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	γλυκοί	οι	γλυκές	τα	γλυκά
Γεν.	των	γλυκών	των	γλυκών	των	γλυκών
Αιτ.	τους	γλυκούς	τις	γλυκές	τα	γλυκά
Κλητ.		γλυκοί		γλυκές		γλυκά

- Τα επίθετα της ομάδας αυτής διαφέρουν από την ομάδα των επιθέτων σε *-ος, -η, -ο* μόνο στους τύπους του θηλυκού του ενικού αριθμού, οι οποίοι λήγουν σε *-ια* και όχι σε *-η*.
- Σύμφωνα με το *γλυκός-γλυκιά-γλυκό* κλίνονται τα *γνωστικός, ελαφρός, φτωχός* (οξύτονα), *φρέσκος* (παροξύτονο), *βρόμικος* (προπαροξύτονο) κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Τα περισσότερα από τα επίθετα της ομάδας αυτής, όταν χρησιμοποιούνται σε τυπικό ύφος, σχηματίζουν το θηλυκό του ενικού αριθμού με κατάληξη *-η* αντί *-ια* και κλίνονται όπως το θηλυκό της ομάδας των επιθέτων σε *-ος, -η, -ο*, π.χ. *Έχει μια **κακιά** πεθερά*, αλλά *Διήνυσε μια **κακή** πορεία*. *Είναι μια **θηλυκιά** αλεπού*, αλλά *Έχει **θηλυκή** σκέψη*.

Επίθετα σε -ύς, -ιά, -ύ, σε -ύς, -εία, -ύ και σε -ής, -ιά, -ί

	Ενικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	βαρύς	η	βαριά	το	βαρύ
Γεν.	του	βαριού/βαρύ	της	βαριάς	του	βαριού/βαρύ
Αιτ.	τον	βαρύ	τη	βαριά	το	βαρύ
Κλητ.		βαρύ		βαριά		βαρύ
	Πληθυντικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	βαριοί/βαρείς	οι	βαριές	τα	βαριά
Γεν.	των	βαριών	των	βαριών	των	βαριών
Αιτ.	τους	βαριούς/βαρείς	τις	βαριές	τα	βαριά
Κλητ.		βαριοί/βαρείς		βαριές		βαριά

Ενικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	βραχύς	η	βραχεία	το	βραχύ
Γεν.	του	βραχέος	της	βραχείας	του	βραχέος
Αιτ.	τον	βραχύ	τη	βραχεία	το	βραχύ
Κλητ.		βραχύ		βραχεία		βραχύ
Πληθυντικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	βραχείς	οι	βραχείες	τα	βραχέα
Γεν.	των	βραχέων	των	βραχειών	των	βραχέων
Αιτ.	τους	βραχείς	τις	βραχείες	τα	βραχέα
Κλητ.		βραχείς		βραχείες		βραχέα

Ενικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	χρυσαφής	η	χρυσαφιά	το	χρυσαφί
Γεν.	του	χρυσαφιού/χρυσαφή	της	χρυσαφιάς	του	χρυσαφιού/χρυσαφί
Αιτ.	τον	χρυσαφή	τη	χρυσαφιά	το	χρυσαφί
Κλητ.		χρυσαφή		χρυσαφιά		χρυσαφί
Πληθυντικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	χρυσαφιοί	οι	χρυσαφιές	τα	χρυσαφιά
Γεν.	των	χρυσαφιών	των	χρυσαφιών	των	χρυσαφιών
Αιτ.	τους	χρυσαφιούς	τις	χρυσαφιές	τα	χρυσαφιά
Κλητ.		χρυσαφιοί		χρυσαφιές		χρυσαφιά

- Όλα τα επίθετα της ομάδας αυτής είναι οξύτονα.
- Οι τύποι της γενικής του ενικού και του πληθυντικού αριθμού του αρσενικού και του ουδέτερου γένους χρησιμοποιούνται σπάνια.
- Τα επίθετα της ομάδας σε *-ύς*, *-εία*, *-ύ* διατηρούν στους περισσότερους τύπους τη μορφολογία που είχαν στην αρχαία ελληνική και χρησιμοποιούνται συνήθως σε στερεότυπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης και σε ύφος τυπικό.
- Σύμφωνα με το *βαρύς-βαριά-βαρύ* κλίνονται τα *βαθύς, ελαφρύς, μακρύς, παχύς, φαρδύς* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *βραχύς-βραχεία-βραχύ* κλίνονται τα *αμβλύς, δριμύς, ευθύς, θρασύς, οξύς, ταχύς* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *χρυσαφής-χρυσαφιά-χρυσαφί* κλίνονται τα *βυσσινής, θαλασσής, ουρανής, πορτοκαλής, σταχτής* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Η γενική του ενικού και πληθυντικού αριθμού, ενώ χρησιμοποιείται σπάνια στον λόγο, παρουσιάζει μια ποικιλία τύπων, οι οποίοι καθορίζονται είτε από το ύφος του λόγου μέσα στο οποίο εντάσσονται είτε από την έκφραση στην οποία χρησιμοποιούνται. Χρησιμοποιούνται συχνά σε οικείο ή ουδέτερο ύφος τύποι γενικής με καταλήξεις σε *-ιού*, *-ύ* και *-ιών* (*του βαριού* / *βαρύ*, *των βαριών*), ενώ σε πολύ τυπικό ύφος και σε στερεότυπες εκφράσεις λόγιας προέλευσης εμφανίζονται τύποι σε *-έος* και

-έων, π.χ. *Καθρεφτίστηκε στα νερά του* ***βαθιού*** *πηγαδιού. Έφτασε στη μέση του* ***βαθύ*** *κόλπου. Είναι πυγμάχος* ***βαρέων*** *βαρών*.

- Ορισμένα από τα επίθετα της ομάδας σε *-ύς, -ιά, -ύ* παρουσιάζουν στην ονομαστική, αιτιατική και κλητική του πληθυντικού αριθμού, του αρσενικού και του ουδετέρου, κατά κανόνα σε τυπικό ύφος, τους μορφολογικούς τύπους που έχουν τα επίθετα σε *-ύς, -εία, -ύ*, π.χ. *Η νέα ελληνική δεν έχει* ***δασείς*** *φθόγγους. Τον διαπέρασαν οι* ***τραχείς*** *ήχοι μιας άρρυθμης μουσικής*.
- Στην αιτιατική πληθυντικού του *χρυσαφής* εμφανίζεται σπάνια και μόνο σε τυπικό ύφος β΄ τύπος σε *-είς* (*χρυσαφείς*).

Επίθετα σε -ης, -α, -ικο και σε -άς/-ής, -ού, -άδικο/-ήδικο (ανισοσύλλαβα)

	Ενικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	μικρούλης	η	μικρούλα	το	μικρούλικο
Γεν.	του	μικρούλη	της	μικρούλας	του	μικρούλικου
Αιτ.	τον	μικρούλη	τη	μικρούλα	το	μικρούλικο
Κλητ.		μικρούλη		μικρούλα		μικρούλικο
	Πληθυντικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	μικρούληδες	οι	μικρούλες	τα	μικρούλικα
Γεν.	των	μικρούληδων		—	των	μικρούλικων
Αιτ.	τους	μικρούληδες	τις	μικρούλες	τα	μικρούλικα
Κλητ.		μικρούληδες		μικρούλες		μικρούλικα

	Ενικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	υπναράς	η	υπναρού	το	υπναράδικο
Γεν.	του	υπναρά	της	υπναρούς	του	υπναράδικου
Αιτ.	τον	υπναρά	την	υπναρού	το	υπναράδικο
Κλητ.		υπναρά		υπναρού		υπναράδικο
	Πληθυντικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	υπναράδες	οι	υπναρούδες	τα	υπναράδικα
Γεν.	των	υπναράδων	των	υπναρούδων	των	υπναράδικων
Αιτ.	τους	υπναράδες	τις	υπναρούδες	τα	υπναράδικα
Κλητ.		υπναράδες		υπναρούδες		υπναράδικα

- Όλα τα αρσενικά και θηλυκά επίθετα της ομάδας των επιθέτων σε *-ης, -α, -ικο* είναι παροξύτονα, ενώ τα αντίστοιχα αρσενικά και θηλυκά της ομάδας επιθέτων σε *-άς/-ής, -ού, -άδικο/-ήδικο* είναι οξύτονα.
- Η γενική πληθυντικού του θηλυκού της ομάδας των επιθέτων σε *-ης, -α, -ικο* δεν παρουσιάζει τύπο.
- Σύμφωνα με το *μικρούλης-μικρούλα-μικρούλικο* κλίνονται τα: *ζαβολιάρης, ζηλιάρης, κοντούλης, παραπονιάρης, πεισματάρης* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *υπναράς-υπναρού-υπναράδικο* κλίνονται τα επίθετα: α) με κατάληξη αρσενικού σε *-άς*, π.χ. *κοιλαράς, λογάς, παραμυθάς, φωνακλάς* κ.ά., β) με κατάληξη αρσενικού σε *-τζής*, π.χ. *καβγατζής, τζαμπατζής* κ.ά. και γ) με κατάληξη αρσενικού σε *-λής*, π.χ. *μερακλής, μπελαλής* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

- Ορισμένα επίθετα σε *-ούλης*, κατά κανόνα υποκοριστικά, σχηματίζουν ουδέτερο και σε *-ούλι*, π.χ. *φτωχούλης, φτωχούλα, φτωχούλικο* και *φτωχούλι*.
- Ορισμένα επίθετα της ομάδας σε *-ης, -α, -ικο* σχηματίζουν το θηλυκό με κατάληξη *-ούσα* ή *-ού*, π.χ. *μαυρομάτης-μαυρομάτα* και *μαυροματού* και *μαυροματούσα*.

Επίθετα σε -ης, -ης, -ες (δικατάληκτα)

Ενικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	διεθνής	η	διεθνής	το	διεθνές
Γεν.	του	διεθνούς	της	διεθνούς	του	διεθνούς
Αιτ.	τον	διεθνή	τη	διεθνή	το	διεθνές
Κλητ.		διεθνή		διεθνή		διεθνές
Πληθυντικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	διεθνείς	οι	διεθνείς	τα	διεθνή
Γεν.	των	διεθνών	των	διεθνών	των	διεθνών
Αιτ.	τους	διεθνείς	τις	διεθνείς	τα	διεθνή
Κλητ.		διεθνείς		διεθνείς		διεθνή

Ενικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	συνήθης	η	συνήθης	το	σύνηθες
Γεν.	του	συνήθους	της	συνήθους	του	συνήθους
Αιτ.	τον	συνήθη	τη	συνήθη	το	σύνηθες
Κλητ.		συνήθη		συνήθη		σύνηθες
Πληθυντικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	συνήθεις	οι	συνήθεις	τα	συνήθη
Γεν.	των	συνήθων	των	συνήθων	των	συνήθων
Αιτ.	τους	συνήθεις	τις	συνήθεις	τα	συνήθη
Κλητ.		συνήθεις		συνήθεις		συνήθη

- Τα επίθετα που κλίνονται σύμφωνα με το *διεθνής-διεθνής-διεθνές* κρατούν σε όλες τις πτώσεις τον τόνο στη λήγουσα.
- Τα επίθετα που κλίνονται σύμφωνα με το *συνήθης-συνήθης-σύνηθες* ανεβάζουν τον τόνο στην προπαραλήγουσα, στην ονομαστική, αιτιατική και κλητική στον ενικό αριθμό του ουδετέρου.
- Η κλητική των επιθέτων αυτής της κατηγορίας χρησιμοποιείται πολύ σπάνια.
- Σύμφωνα με το *διεθνής-διεθνής-διεθνές* κλίνονται τα *αβλαβής, επιμελής, ειλικρινής, ευτυχής, υγιής* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *συνήθης-συνήθης-σύνηθες* κλίνονται τα *αυτάρκης, επιμήκης, κακοήθης* κ.ά.

Επίθετα σε *-ων, -ουσα, -ον*

	Ενικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	ενδιαφέρων	η	ενδιαφέρουσα	το	ενδιαφέρον
Γεν.	του	ενδιαφέροντος	της	ενδιαφέρουσας	του	ενδιαφέροντος
Αιτ.	τον	ενδιαφέροντα	την	ενδιαφέρουσα	το	ενδιαφέρον
Κλητ.		ενδιαφέρων		ενδιαφέρουσα		ενδιαφέρον
	Πληθυντικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	ενδιαφέροντες	οι	ενδιαφέρουσες	τα	ενδιαφέροντα
Γεν.	των	ενδιαφερόντων	των	ενδιαφερουσών	των	ενδιαφερόντων
Αιτ.	τους	ενδιαφέροντες	τις	ενδιαφέρουσες	τα	ενδιαφέροντα
Κλητ.		ενδιαφέροντες		ενδιαφέρουσες		ενδιαφέροντα

	Ενικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	απών	η	απούσα	το	απόν
Γεν.	του	απόντος	της	απούσας	του	απόντος
Αιτ.	τον	απόντα	την	απούσα	το	απόν
Κλητ.		απών		απούσα		απόν
	Πληθυντικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	απόντες	οι	απούσες	τα	απόντα
Γεν.	των	απόντων	των	απουσών	των	απόντων
Αιτ.	τους	απόντες	τις	απούσες	τα	απόντα
Κλητ.		απόντες		απούσες		απόντα

- Η κλητική χρησιμοποιείται πολύ σπάνια και σε πολύ ειδικές περιπτώσεις.
- Η γενική πληθυντικού του θηλυκού γένους σε ορισμένα από τα επίθετα της κατηγορίας αυτής είναι πολύ σπάνια.
- Σύμφωνα με το *ενδιαφέρων-ενδιαφέρουσα-ενδιαφέρον* κλίνονται τα *δευτερεύων, επείγων, επιβλέπων, εποπτεύων, μέλλων, πρωτεύων* κ.ά.
- Σύμφωνα με το *απών-απούσα-απόν* κλίνονται τα *αποτυχών, επιλαχών, επιτυχών, παρών, τυχών* κ.ά.

Επίθετα σε *-ων/-ονας, -ων, -ον* (δικατάληκτα)

	Ενικός αριθμός					
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	μετριόφρων/μετριόφρονας	η	μετριόφρων	το	μετριόφρον
Γεν.	του	μετριόφρονος/μετριόφρονα	της	μετριόφρονος	του	μετριόφρονος
Αιτ.	τον	μετριόφρονα	τη	μετριόφρονα	το	μετριόφρον
Κλητ.		μετριόφρων		μετριόφρων		μετριόφρον

Πληθυντικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	μετριόφρονες	οι	μετριόφρονες	τα	μετριόφρονα
Γεν.	των	μετριοφρόνων	των	μετριοφρόνων	των	μετριοφρόνων
Αιτ.	τους	μετριόφρονες	τις	μετριόφρονες	τα	μετριόφρονα
Κλητ.		μετριόφρονες		μετριόφρονες		μετριόφρονα

- Τα επίθετα αυτής της κατηγορίας είναι λίγα στη νέα ελληνική γλώσσα.
- Η γενική και η κλητική χρησιμοποιούνται πολύ σπάνια.
- Σύμφωνα με *το μετριόφρων/-ονας, μετριόφρων, μετριόφρον* κλίνονται τα *γενναιόφρων, δεισιδαίμων, εθνικόφρων, εμπειρογνώμων, νοήμων* κ.ά.
- Μερικά από τα επίθετα της ομάδας αυτής εμφανίζουν στο αρσενικό, σε ουδέτερο ύφος, μόνο την κατάληξη *-ων*, π.χ. *νοήμων*, ενώ άλλα μόνο την κατάληξη *-ονας*, π.χ. *εμπειρογνώμονας*.

Το επίθετο *πολύς-πολλή-πολύ*

Ενικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	ο	πολύς	η	πολλή	το	πολύ
Γεν.	του	πολλού/πολύ	της	πολλής	του	πολλού/πολύ
Αιτ.	τον	πολύ	την	πολλή	το	πολύ
Κλητ.		—		—		—
Πληθυντικός αριθμός						
	Αρσενικό		Θηλυκό		Ουδέτερο	
Ονομ.	οι	πολλοί	οι	πολλές	τα	πολλά
Γεν.	των	πολλών	των	πολλών	των	πολλών
Αιτ.	τους	πολλούς	τις	πολλές	τα	πολλά
Κλητ.		—		—		—

- Η γενική ενικού του αρσενικού και του ουδετέρου χρησιμοποιούνται πολύ σπάνια στον λόγο.

Άκλιτα επίθετα

Στην κατηγορία αυτή ανήκουν επίθετα που προέρχονται συνήθως από ξένες γλώσσες και παρουσιάζουν τον ίδιο μορφολογικό τύπο σε όλες τις πτώσεις και των τριών γενών. Μερικά από τα επίθετα αυτά είναι τα εξής: *κομπλέ, μοβ, μπεζ, μπλε, ριγέ, σικ*.

Τα παραθετικά των επιθέτων

Τα επίθετα, εκτός από τον ρόλο τους στο να προσδίδουν ένα χαρακτηριστικό, μια ιδιότητα ή μια ποιότητα στα ουσιαστικά που προσδιορίζουν, έχουν και τη δυνατότητα να συγκρίνουν μεταξύ τους δύο ή περισσότερα ουσιαστικά και να δείχνουν τον βαθμό σύγκρισης. Για να φανεί αυτός ο βαθμός, χρησιμοποιούνται παραγωγικές καταλήξεις ή περιφράσεις, που διαμορφώνουν τρεις βαθμούς του επιθέτου, οι οποίοι είναι οι εξής:

α) **Ο θετικός**, που δηλώνει απλώς το χαρακτηριστικό, την ποιότητα ή την ιδιότητα ενός ουσιαστικού, π.χ. *Τα μαθήματα της πρώτης τάξης είναι* ***εύκολα***.

β) **Ο συγκριτικός**, που δηλώνει πως ένα ουσιαστικό έχει ένα χαρακτηριστικό, μια ποιότητα ή μια ιδιότητα σε μεγαλύτερο βαθμό από ένα άλλο ουσιαστικό, π.χ. *Τα μαθήματα της πρώτης τάξης είναι **ευκολότερα*** (ή ***πιο εύκολα***) *από τα μαθήματα της δευτέρας τάξης*.

γ) **Ο υπερθετικός**, που δηλώνει πως ένα ουσιαστικό έχει ένα χαρακτηριστικό, μια ποιότητα ή μια ιδιότητα σε βαθμό μεγαλύτερο από όλα τα άλλα ουσιαστικά του ίδιου είδους. Ο υπερθετικός βαθμός μπορεί να είναι *σχετικός* ή *απόλυτος*. Ο *σχετικός υπερθετικός* δηλώνει ότι ένα ουσιαστικό, όταν συγκρίνεται με όλα τα άλλα ουσιαστικά του ίδιου είδους, έχει στον μεγαλύτερο βαθμό ένα χαρακτηριστικό, μια ποιότητα ή μια ιδιότητα, π.χ. *Τα μαθήματα της πρώτης τάξης είναι **τα ευκολότερα*** (ή ***τα πιο εύκολα***) *από τα μαθήματα των άλλων τάξεων του Γυμνασίου*. Ο *απόλυτος υπερθετικός* δηλώνει ότι ένα ουσιαστικό έχει ένα χαρακτηριστικό, μια ποιότητα ή μια ιδιότητα σε μέγιστο βαθμό, χωρίς σύγκριση, π.χ. *Τα μαθήματα της πρώτης τάξης είναι* ***ευκολότατα*** (ή ***πολύ εύκολα***).

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. **Παρατηρήστε τα παρακάτω κείμενα. Και τα δύο είναι αποσπάσματα από διαφημίσεις σε καθημερινές εφημερίδες πανελλήνιας κυκλοφορίας.**

Α′ κείμενο

Η πιο σύγχρονη τεχνολογία στις καλύτερες τιμές, για να έχετε πάντα την ... τελευταία λέξη.

Μόνο στον Κρυπτόλο.

Βρήκατε φθηνότερες συσκευές; Επιστρέφουμε τη διαφορά.

Β′ κείμενο

Η επιτυχία συνδυάζεται με την πιο επιτυχημένη επιλογή.

Γι' αυτό διαλέξτε τους πιο ειδικούς στον τομέα τους.

Διαλέξτε τους Διαφημιστές ΕΠΕ.

Και στα δύο κείμενα γίνεται προσπάθεια να δελεαστεί ο δέκτης-καταναλωτής από τον πομπό-πωλητή με την καλύτερη και φθηνότερη ποιότητα των προσφερόμενων προϊόντων και υπηρεσιών. Γι' αυτόν τον λόγο χρησιμοποιούνται επίθετα συγκριτικού (*φθηνότερες*) και υπερθετικού βαθμού (*τις καλύτερες*, *η πιο σύγχρονη*, *την πιο επιτυχημένη*, *τους πιο ειδικούς*).

2. **Παρατηρήστε το παρακάτω κείμενο. Είναι απόσπασμα από ρεπορτάζ που δημοσιεύτηκε σε ελληνική εφημερίδα και μεταφέρει τα αποτελέσματα έρευνας που έκανε ο επίσημος φορέας δημοσκοπήσεων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, το «Ευρωβαρόμετρο», και αφορά το κάπνισμα στις χώρες της Ε.Ε.**

Η Δανία κατέχει το υψηλότερο επίπεδο στο κάπνισμα πούρων, ενώ η Ελλάδα είναι η χώρα με τους πιο μανιώδεις καπνιστές τσιγάρων.

Σκοπός της έρευνας ήταν να δείξει τι συμβαίνει στην Ευρωπαϊκή Ένωση σχετικά με το κάπνισμα και παράλληλα να συγκρίνει τη συμπεριφορά των καπνιστών στις διάφορες χώρες της Ε.Ε. Γι' αυτό, στο παραπάνω απόσπασμα χρησιμοποιούνται παραθετικά επιθέτων. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, επειδή γίνεται η σύγκριση μιας χώρας με όλες τις άλλες, χρησιμοποιείται υπερθετικός βαθμός (*το υψηλότερο*, *τους πιο μανιώδεις*).

Ο συγκριτικός βαθμός σχηματίζεται με δύο τρόπους, οι οποίοι όμως δεν μπορούν να εφαρμοστούν σε όλα τα επίθετα: α) Με το **πιο** και το **επίθετο σε θετικό βαθμό**. Είναι ο τρόπος που χρησιμοποιείται περισσότερο, τόσο στον προφορικό όσο και στον γραπτό λόγο. Σε ορισμένες περιπτώσεις, σε ύφος τυπικό, χρησιμοποιείται στη θέση του *πιο* το *πλέον*, π.χ. *Το αεροπλάνο είναι* ***πιο γρήγορο*** *μέσο συγκοινωνίας από το τρένο*. *Ο υπουργός αποδείχτηκε* ***πλέον ενημερωμένος*** *όλων των παρισταμένων*. β) Με την προσθήκη

του επιθήματος **-ό(ύ)τερος, -η, -ο** και σπανιότερα *του* **-έστερος, -η, -ο** στο θέμα της λέξης, π.χ. *Η άνοιξη είναι* ***ομορφότερη*** *εποχή από το φθινόπωρο. Το Ιόνιο πέλαγος είναι* ***βαθύτερο*** *από το Αιγαίο. Οι οδηγίες της Αλίκης ήταν* ***σαφέστερες*** *από τις οδηγίες του Γιάννη.*

Ορισμένα επίθετα σχηματίζουν και μονολεκτικό και περιφραστικό τύπο, π.χ. *πλουσιότερος* και *πιο πλούσιος*, άλλα μόνο μονολεκτικό, π.χ. *ανώτερος*, και άλλα, που είναι και τα περισσότερα, μόνο περιφραστικό, π.χ. *πιο τεμπέλης*.

Είναι δυνατό, σε πολύ σπάνιες περιπτώσεις, τα επίθετα σε *-ων, -ων, -ον* να σχηματίζουν μονολεκτικό τύπο στον συγκριτικό βαθμό, π.χ. *δεισιδαιμονέστερος*.

Όλοι οι μονολεκτικοί τύποι του συγκριτικού βαθμού κλίνονται σύμφωνα με το παράδειγμα των επιθέτων σε *-ος, -η, -ο*.

Ο **σχετικός υπερθετικός** σχηματίζεται όπως και ο συγκριτικός βαθμός με την προσθήκη του άρθρου, π.χ. *Σήμερα θα παρουσιαστούν* ***τα πιο σημαντικά*** *γεγονότα της χρονιάς που πέρασε. Έζησε* ***την ωραιότερη*** *ημέρα της ζωής του.*

Τα επίθετα που διαθέτουν δύο τύπους στον συγκριτικό βαθμό (μονολεκτικό και περιφραστικό) διαθέτουν δύο τύπους και στον σχετικό υπερθετικό.

Ο **απόλυτος υπερθετικός** σχηματίζεται:

α) *Μονολεκτικά*, με την προσθήκη του επιθήματος *-ό(ύ)τατος, -η, -ο* στο θέμα της λέξης, π.χ. *Τα γραπτά των μαθητών της Α′ τάξης ήταν* ***μετριότατα***. Στα δικατάληκτα επίθετα σε *-ής, -ής, -ές* και σε *-ων, -ων, -ον* σχηματίζεται με την προσθήκη του επιθήματος *-έστατος, -η, -ο* στο θέμα της λέξης, π.χ. *Τα επιχειρήματά του για την υποστήριξη της θέσης του ήταν* ***σαφέστατα***. Ο μονολεκτικός σχηματισμός του απόλυτου υπερθετικού δεν είναι πολύ συχνός και δε σχηματίζεται από όλα τα επίθετα. Χρησιμοποιείται συνήθως σε τυπικό ύφος.

β) *Περιφραστικά*, με την προσθήκη του επιρρήματος *πολύ*, π.χ. *Τα επιχειρήματά του για την υποστήριξη της θέσης του ήταν* ***πολύ σαφή***.

Πολλά συχνόχρηστα επίθετα δε σχηματίζουν τον συγκριτικό και υπερθετικό σύμφωνα με τους τρόπους που παρουσιάστηκαν παραπάνω. Τα επίθετα αυτά έχουν ανώμαλα παραθετικά, τα οποία παρουσιάζονται στον πίνακα Α.

Υπάρχει επίσης στη νέα ελληνική μια ομάδα παραθετικών επιθέτων τα οποία δεν προέρχονται από επίθετα θετικού βαθμού, αλλά από άλλα μέρη του λόγου. Τα παραθετικά αυτά παρατίθενται στον πίνακα Β.

Πίνακας Α: Ανώμαλα παραθετικά

Θετικός	Συγκριτικός	Σχετικός υπερθετικός	Απόλυτος υπερθετικός
απλός	απλούστερος πιο απλός	ο απλούστερος ο πιο απλός	απλούστατος πολύ απλός
γέρος	γεροντότερος πιο γέρος	ο γεροντότερος ο πιο γέρος	πολύ γέρος
κακός	χειρότερος πιο κακός	ο χειρότερος ο πιο κακός	χείριστος πολύ κακός κάκιστος
καλός	καλύτερος πιο καλός	ο καλύτερος ο πιο καλός	κάλλιστος πολύ καλός άριστος
κοντός	κοντότερος κοντύτερος πιο κοντός	ο κοντότερος ο κοντύτερος ο πιο κοντός	κοντότατος – πολύ κοντός

λίγος	λιγότερος πιο λίγος	ο λιγότερος ο πιο λίγος	ελάχιστος πολύ λίγος
μακρύς	μακρύτερος πιο μακρύς	ο μακρύτερος ο πιο μακρύς	μακρύτατος πολύ μακρύς
μεγάλος	μεγαλύτερος πιο μεγάλος	ο μεγαλύτερος ο πιο μεγάλος	μέγιστος πολύ μεγάλος
μικρός	μικρότερος πιο μικρός	ο μικρότερος ο πιο μικρός	ελάχιστος πολύ μικρός
πολύς	περισσότερος πιο πολύς	ο περισσότερος ο πιο πολύς	πλείστος πάρα πολύς
πρώτος	πρωτύτερος	ο πρωτύτερος	πρώτιστος

Πίνακας Β: Παραθετικά που προέρχονται από άλλα μέρη του λόγου

Θετικός	Συγκριτικός	Σχετικός υπερθετικός	Απόλυτος υπερθετικός
(άνω)	ανώτερος	ο ανώτερος	ανώτατος
(άπω)	απώτερος	ο απώτερος	απώτατος
(ένδον)	ενδότερος	ο ενδότερος	ενδότατος
(έξω)	(εξώτερος)	(ο εξώτερος)	—
(έσω)	(εσώτερος)	(ο εσώτερος)	(εσώτατος)
(κάτω)	κατώτερος	ο κατώτερος	κατώτατος
(πλησίον)	πλησιέστερος	ο πλησιέστερος	(πλησιέστατος)
(προτιμώ)	προτιμότερος	ο προτιμότερος	—
(υπέρ)	υπέρτερος	ο υπέρτερος	υπέρτατος
(προ)	πρότερος	ο πρότερος	—

Σημείωση: Τα *άπω, ένδον* και *έσω* είναι επιρρήματα της αρχαίας ελληνικής που χρησιμοποιούνται πολύ σπάνια στη νέα ελληνική.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

- Το θηλυκό της ομάδας των επιθέτων σε *-ος*, *-ια*, *-ο* στον πληθυντικό αριθμό γράφεται χωρίς το *ι*, π.χ. ενικός: *ευγενικιά*, πληθυντικός: *ευγενικές*.
- Τα επίθετα σε *-ύς*, *-ιά*, *-ύ* διατηρούν το *υ* της κατάληξης μόνο στην ονομαστική, αιτιατική και κλητική ενικού αριθμού του αρσενικού και ουδετέρου.
- Τα επίθετα σε *-ής*, *-ιά*, *-ί* διατηρούν το *-η* της κατάληξης μόνο στον ενικό αριθμό των αρσενικών (εκτός από τη γεν. σε *-ιού*, π.χ. *του χρυσαφιού*). Όλοι οι υπόλοιποι τύποι γράφονται με *ι*, π.χ. *ο χρυσαφής*, *το χρυσαφί*.
- Το επίθετο *πολύς-πολλή-πολύ* γράφεται με ένα *λ* και *υ* στον ενικό του αρσενικού και του ουδετέρου (εκτός από τη γενική *του πολλού*). Σε όλες τις άλλες πτώσεις γράφεται με δύο *λ*, π.χ. *πολύς ύπνος*, *πολύ φαγητό*, *πολλή φασαρία*.
- Δε θα πρέπει να συγχέονται οι τύποι των επιθέτων *πολλοί* και *πολλή* με το επίρρημα *πολύ*, π.χ. *Ο Αχιλλέας ένιωσε πολλή αγάπη*, αλλά *Ο Γιάννης είναι ένας πολύ καλός άνθρωπος*. *Ήταν πολύ καλή η ομιλία του*, αλλά *Είχε πολλή ομορφιά.*

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑΣ ΕΠΙΘΕΤΩΝ

Καταλήξεις	Παραδείγματα	Εξαιρέσεις
-αίος	τυχαίος	νέος
-είος	ανδρείος	γελοίος, κρύος
-ηρός	ζωηρός	αλμυρός, γλαφυρός, ισχυρός, οχυρός κ.ά.
-ικός	ειδικός	θηλυκός, δανεικός κ.ά.
-ιμος	πόσιμος	διάσημος, άσχημος, έτοιμος κ.ά.
-ινός	σημερινός	ελεεινός, σκοτεινός, ταπεινός, υγιεινός, φωτεινός κ.ά.
-ινος	πέτρινος	
-ίσιος	ποταμίσιος	γνήσιος, ημερήσιος, Ιθακήσιος κ.ά.
-λέος	θαρραλέος	
-τέος	διατηρητέος	
-ωπός	χαρωπός	
-ωτός	φτερωτός	

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

Παρατηρήστε τα παρακάτω κείμενα. Όλα προέρχονται από ειδησεογραφικά κείμενα εφημερίδων πανελλήνιας κυκλοφορίας.

Α΄ κείμενο

Σύμφωνα με στοιχεία της Αμερικανικής Ομοσπονδίας Εξαγωγών Κρέατος το 32% των αμερικανικών εξαγωγών βοδινού το 2002 απορροφήθηκε στην αγορά της Ιαπωνίας.

Β΄ κείμενο

Το έργο περιλαμβάνει τη μελέτη, σχεδίαση, ανάπτυξη και κατασκευή διαφόρων συστημάτων αυτόματης και ηλεκτρονικής καταμέτρησης.

Γ΄ κείμενο

Παρευρέθησαν ορισμένοι από τους πρώην υπουργούς Βορείου Ελλάδος.

Δ΄ κείμενο

Χαρακτηριστικό, πάντως, είναι ότι στη νότια Ευρώπη την πρωτιά κατέχει η Ιταλία.

Τα επίθετα στο πρώτο και το τέταρτο κείμενο (*Αμερικανικής*, *νότια*) παρουσιάζουν μορφολογικούς τύπους που είναι οι πιο συνηθισμένοι, ενώ τα επίθετα στο δεύτερο και τρίτο κείμενο (*διαφόρων*, *Βορείου*) παρουσιάζουν λιγότερο συνηθισμένους τύπους. Η επιλογή καθορίζεται από υφολογικά κριτήρια. Το επίθετο *Βορείου* εντάσσεται σε στερεότυπη έκφραση, ενώ το *διαφόρων* χρησιμοποιείται λόγω τυπικού ύφους του αποσπάσματος.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

	Καταλήξεις		Παραδείγματα	
α/α	Ενικός	Πληθυντικός	Ενικός	Πληθυντικός
1.	-ος, -η, -ο	-οι, -ες, -α	ελεύθερος-ελεύθερη-ελεύθερο	ελεύθεροι-ελεύθερες-ελεύθερα
2.	-ος, -α, -ο	-οι, -ες, -α	νέος-νέα-νέο, τίμιος-τίμια-τίμιο	νέοι-νέες-νέα, τίμιοι-τίμιες-τίμια
3.	-ος, -ια, -ο	-οι, -ες, -α	γλυκός-γλυκιά-γλυκό	γλυκοί-γλυκές-γλυκά
4.	-ύς, -ιά, -ύ	-ιοί, -ιές, -ιά	βαρύς-βαριά-βαρύ	βαριοί-βαριές-βαριά
5.	-ύς, -εία, -ύ	-είς, -είες, -έα	βραχύς-βραχεία-βραχύ	βραχείς-βραχείες-βραχέα
6.	-ής, -ιά, -ί	-ιοί, -ιές, -ιά	χρυσαφής-χρυσαφιά-χρυσαφί	χρυσαφιοί-χρυσαφιές-χρυσαφιά
7.	-ης, -α, -ικο	-ηδες, -ες, -ικα	μικρούλης-μικρούλα-μικρούλικο	μικρούληδες-μικρούλες-μικρούλικα
8.	-άς/-ής, -ού, -άδικο/-ήδικο	-άδες, -ούδες, -άδικα	υπναράς-υπναρού-υπναράδικο	υπναράδες-υπναρούδες-υπναράδικα
9.	-ης, -ης, -ες	-εις, -εις, -η	διεθνής-διεθνής-διεθνές, συνήθης-συνήθης-σύνηθες	διεθνείς-διεθνείς-διεθνή, συνήθεις-συνήθεις-συνήθη
10.	-ων, -ουσα, -ον	-οντες, -ουσες, -οντα	ενδιαφέρων-ενδιαφέρουσα -ενδιαφέρον, απών-απούσα-απόν	ενδιαφέροντες-ενδιαφέρουσες -ενδιαφέροντα, απόντες-απούσες-απόντα
11.	-ων/-ονας, -ων, -ον	-ονες, -ονες, -ονα	μετριόφρων/-ονας-μετριόφρων -μετριόφρον	μετριόφρονες-μετριόφρονες -μετριόφρονα

4. ΤΑ ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΑ

- **Χρήση και μορφή**
- **Αριθμητικά επίθετα (απόλυτα, τακτικά, πολλαπλασιαστικά, αναλογικά)**
- **Αριθμητικά ουσιαστικά (προσεγγιστικά, περιληπτικά)**

4.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση

Τα αριθμητικά δηλώνουν αριθμό, σειρά, μέγεθος και ποσότητα. Είναι είτε επίθετα (αριθμητικά επίθετα), π.χ. *ένας, δύο* κτλ., είτε ουσιαστικά (αριθμητικά ουσιαστικά), π.χ. *μονάδα, δυάδα* κτλ.

4.2. Μορφολογία

α. *Αριθμητικά επίθετα*

Τα αριθμητικά επίθετα, ανάλογα με τη λειτουργία που επιτελούν και τη σημασία που έχουν στον λόγο, χωρίζονται σε *απόλυτα, τακτικά, πολλαπλασιαστικά* και *αναλογικά*.

Απόλυτα αριθμητικά

Τα απόλυτα αριθμητικά φανερώνουν ένα ορισμένο πλήθος από πρόσωπα, ζώα ή πράγματα, π.χ. *πέντε άτομα, τρία καναρίνια*.

Κλίση – Παρατηρήσεις

Τα απόλυτα αριθμητικά *δύο* ή *δυο* και από το *πέντε* μέχρι το *εκατό* έχουν τον ίδιο τύπο σε όλα τα γένη και σε όλες τις πτώσεις. Τα αριθμητικά *ένας-μία/μια-ένα, τρεις-τρία* και *τέσσερις-τέσσερα* έχουν τρία γένη και κλίνονται το πρώτο μόνο στον ενικό αριθμό, ενώ τα άλλα δύο μόνο στον πληθυντικό.

	ένας-μία-ένα			τρεις-τρία		τέσσερις-τέσσερα	
	Αρσ.	Θηλ.	Ουδ.	Αρσ., Θηλ.	Ουδ.	Αρσ., Θηλ.	Ουδ.
Ονομ.	ένας	μία/μια	ένα	τρεις	τρία	τέσσερις	τέσσερα
Γεν.	ενός	μίας/μιας	ενός	τριών	τριών	τεσσάρων	τεσσάρων
Αιτ.	έναν	μία(ν)/μια(ν)	ένα	τρεις	τρία	τέσσερις	τέσσερα

- Με τον ίδιο τρόπο κλίνονται και τα απόλυτα αριθμητικά που λήγουν όπως τα παραπάνω, π.χ. *δεκατρείς, δεκατέσσερις, διακόσιοι τρεις, πεντακόσιοι τέσσερις*.
- Για τον αριθμό **0** χρησιμοποιείται το ουδέτερο ουσιαστικό *μηδέν*: Ον. – Αιτ.: *το μηδέν*, Γεν.: *του μηδενός*.
- Για τη μισή μονάδα χρησιμοποιείται το επίθετο *μισός-μισή-μισό*, το οποίο, όταν συντίθεται ως δεύτερο συνθετικό με άλλα αριθμητικά επίθετα, παίρνει τη μορφή *-ήμισι* (μετά από σύμφωνο) και *-μισι* (μετά από φωνήεν), π.χ. *τρεισήμισι, πεντέμισι*.
- Τα απόλυτα αριθμητικά από το *διακόσια* και πάνω κλίνονται όπως τα αντίστοιχα επίθετα με τις ίδιες καταλήξεις στον πληθυντικό αριθμό, π.χ. *τίμιοι-τίμιες-τίμια* → *διακόσιοι-διακόσιες-διακόσια*.
- Οι μορφολογικοί τύποι *μία, μίαν* και *δύο* χρησιμοποιούνται συνήθως για μεγαλύτερη έμφαση, ενώ οι μορφολογικοί τύποι *μια, μιαν* και *δυο* χρησιμοποιούνται σε πιο χαλαρή ομιλία, π.χ. *Έχεις μόνο* ***μία*** *μητέρα*, *αλλά δεν έχεις* ***μια*** *μόνο θεία. Τα γράμματα φτάνουν* ***δυο δυο***.
- Οι αριθμοί *επτά (εφτά), οκτώ (οχτώ)* και τα παράγωγά τους, καθώς και τα σύνθετα αριθμητικά που περιέχουν αυτούς τους αριθμούς, παρουσιάζουν τύπους με τα συμφωνικά συμπλέγματα *πτ* και *κτ* αντίστοιχα (*επτά, οκτώ*) και τύπους με τα *φτ* και *χτ* αντίστοιχα (*εφτά, οχτώ*). Οι πρώτοι χρησιμοποιούνται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ οι δεύτεροι σε οικείο, καθημερινό ύφος, π.χ. *Οι σοφοί της αρχαιότητος ήταν* ***επτά***. *Δος του* ***οχτακόσια*** *ευρώ*. Αντίστοιχη υφολογική διαφορά υφίσταται μεταξύ του *εννέα* και του *εννιά*, μεταξύ του *ένδεκα* και του *έντεκα*, μεταξύ του *δεκαέξι* και του *δεκάξι*.
- Τα απόλυτα αριθμητικά που δηλώνουν εκατοντάδες παρουσιάζουν δύο τύπους σε όλες τις πτώσεις, έναν με *ι* πριν από την κατάληξη και έναν χωρίς *ι*, π.χ. *διακόσιοι* και *διακόσοι*. Ο δεύτερος προφανώς προέρχεται από διαλεκτική επίδραση και χρησιμοποιείται σε καθημερινό λαϊκό λόγο, π.χ. *Οι* ***τριακόσιοι*** *του Λεωνίδα*, αλλά *Κέρδισε* ***τρακόσες*** *χιλιάδες στο λαχείο*.

Τακτικά αριθμητικά

Τα τακτικά αριθμητικά φανερώνουν τη θέση που παίρνει κάποιο πρόσωπο ή κάποιο πράγμα σε μια σειρά από όμοια πρόσωπα ή πράγματα, π.χ. *Η Ελένη ήρθε* ***πρώτη***, *ενώ ο Γιώργος* ***τρίτος***.

- Οι καταλήξεις των τακτικών αριθμητικών είναι *-(τ)ος, -(τ)η, -(τ)ο* και κλίνονται όπως τα αντίστοιχα επίθετα σε *-ος, -η, -ο*.
- Στα τακτικά αριθμητικά που αποτελούνται από δύο ή περισσότερες λέξεις κλίνονται όλες οι λέξεις, π.χ. *ο χιλιοστός εξηκοστός τρίτος, του χιλιοστού εξηκοστού τρίτου* κτλ.
- Τα προπαροξύτονα τακτικά αριθμητικά παρουσιάζουν σε πολλές περιπτώσεις (όπως τα αντίστοιχα

επίθετα σε -ος, -η, -ο, σ. 49) διπλό τονισμό στην προπαραλήγουσα και στην παραλήγουσα, π.χ. *έβδομης* και *εβδόμης*. Οι τύποι με τόνο στην παραλήγουσα συνηθίζονται σε τυπικό και επίσημο ύφος, ενώ οι τύποι με τόνο στην προπαραλήγουσα συνηθίζονται σε οικείο και σε ουδέτερο ύφος, π.χ. *Είναι απόφοιτος του **Δευτέρου** Εκκλησιαστικού Λυκείου Αθηνών*, ενώ *Είναι ο νικητής του **έβδομου** πανελλήνιου αυτοκινητιστικού αγώνα*.

Πίνακας των απόλυτων και τακτικών αριθμητικών

Αραβικά ψηφία	Ελληνικά σημεία	Απόλυτα αριθμητικά	Τακτικά αριθμητικά
1	α΄	ένας, μία/μια, ένα	πρώτος, -η, -ο
2	β΄	δύο/δυο	δεύτερος, -η, -ο
3	γ΄	τρεις, τρία	τρίτος, -η, -ο
4	δ΄	τέσσερις, τέσσερα	τέταρτος, -η, -ο
5	ε΄	πέντε	πέμπτος, -η, -ο
6	στ΄ (ς΄)	έξι	έκτος, -η, -ο
7	ζ΄	επτά/εφτά	έβδομος, -η, -ο
8	η΄	οκτώ/οχτώ	όγδοος, -η, -ο
9	θ΄	εννέα/εννιά	ένατος, -η, -ο
10	ι΄	δέκα	δέκατος, -η, -ο
11	ια΄	ένδεκα/έντεκα	ενδέκατος, -η, -ο εντέκατος, -η, -ο
12	ιβ΄	δώδεκα	δωδέκατος, -η, -ο
13	ιγ΄	δεκατρία	δέκατος τρίτος
14	ιδ΄	δεκατέσσερα	δέκατος τέταρτος
15	ιε΄	δεκαπέντε	δέκατος πέμπτος
16	ιστ΄ (ις΄)	δεκαέξι/δεκάξι	δέκατος έκτος
17	ιζ΄	δεκαεπτά/δεκαεφτά	δέκατος έβδομος
18	ιη΄	δεκαοκτώ/δεκαοχτώ	δέκατος όγδοος
19	ιθ΄	δεκαεννέα/δεκαεννιά	δέκατος ένατος
20	κ΄	είκοσι	εικοστός, -ή, -ό
21	κα΄	είκοσι ένας, μία, ένα	εικοστός πρώτος
22	κβ΄	είκοσι δύο	εικοστός δεύτερος
30	λ΄	τριάντα	τριακοστός
40	μ΄	σαράντα	τεσσαρακοστός
50	ν΄	πενήντα	πεντηκοστός
60	ξ΄	εξήντα	εξηκοστός
70	ο΄	εβδομήντα	εβδομηκοστός
80	π΄	ογδόντα	ογδοηκοστός
90	ϟ΄	ενενήντα	ενενηκοστός
100	ρ΄	εκατό	εκατοστός
101	ρα΄	εκατόν ένας, μία, ένα	εκατοστός πρώτος
102	ρβ΄	εκατό(ν) δύο	εκατοστός δεύτερος
200	σ΄	διακόσιοι, -ες, -α	διακοσιοστός, -ή, -ό
300	τ΄	τριακόσιοι, -ες, -α	τριακοσιοστός, -ή, -ό
400	υ΄	τετρακόσιοι, -ες,- α	τετρακοσιοστός, -ή, -ό
500	φ΄	πεντακόσιοι, -ες, -α	πεντακοσιοστός, -ή, -ό
600	χ΄	εξακόσιοι, -ες, -α	εξακοσιοστός, -ή, -ό

Αραβικά ψηφία	Ελληνικά σημεία	Απόλυτα αριθμητικά	Τακτικά αριθμητικά
700	ψ´	επτακόσιοι, -ες, -α εφτακόσιοι, -ες, -α	επτακοσιοστός, -ή, -ό εφτακοσιοστός, -ή, -ό
800	ω´	οκτακόσιοι, -ες, -α οχτακόσιοι, -ες, -α	οκτακοσιοστός, -ή, -ό οχτακοσιοστός, -ή, -ό
900	ϡ´	εννιακόσιοι, -ες, -α	εννιακοσιοστός, -ή, -ό
1.000	͵α	χίλιοι, -ες, -α	χιλιοστός, -ή, -ό
2.000	͵β	δύο χιλιάδες	δισχιλιοστός, -ή, -ό
10.000	͵ι	δέκα χιλιάδες	δεκακισχιλιοστός, -ή, -ό
100.000	͵ρ	εκατό χιλιάδες	εκατοντακισχιλιοστός, -ή, -ό
1.000.000		ένα εκατομμύριο	εκατομμυριοστός, -ή, -ό
1.000.000.000		ένα δισεκατομμύριο	δισεκατομμυριοστός, -ή, -ό

Πολλαπλασιαστικά αριθμητικά

Τα πολλαπλασιαστικά αριθμητικά δηλώνουν την ποσότητα των μερών από τα οποία αποτελείται κάτι, π.χ. *διπλός* (δηλ. αποτελείται από δύο μέρη).

Πολλαπλασιαστικά αριθμητικά είναι τα εξής: α) απλά: *απλός, διπλός, τριπλός, τετραπλός, πενταπλός, εξαπλός, δεκαπλός, εικοσαπλός, εκατονταπλός* κτλ., β) σύνθετα με το *διπλός*: *τρίδιπλος, τετράδιπλος* κτλ.

Οι καταλήξεις των πολλαπλασιαστικών αριθμητικών είναι *-πλό(ο)ς, -πλή(η)*, **-***πλό(ο)* και κλίνονται όπως τα επίθετα σε *-ος, -η, -ο*.

Αναλογικά αριθμητικά

Τα αναλογικά αριθμητικά δηλώνουν πόσες φορές ένα ποσό είναι μεγαλύτερο από ένα άλλο, π.χ. *Ο μισθός του Γιώργου είναι* ***διπλάσιος*** *από τον μισθό του Κώστα* (δηλ. δύο φορές μεγαλύτερος).

Αναλογικά αριθμητικά είναι τα *διπλάσιος, τριπλάσιος, τετραπλάσιος, πενταπλάσιος, εξαπλάσιος, εφταπλάσιος, εικοσαπλάσιος* κτλ.

Οι καταλήξεις των αναλογικών αριθμητικών είναι *-πλάσιος, -πλάσια, -πλάσιο* και κλίνονται όπως τα επίθετα σε *-ιος, -ια, -ιο*.

β. *Αριθμητικά ουσιαστικά*

Τα αριθμητικά ουσιαστικά είναι αφηρημένα περιληπτικά ουσιαστικά και φανερώνουν ή ένα σύνολο από μονάδες (*περιληπτικά*), π.χ. *Αγόρασα μια* ***δωδεκάδα*** *πιάτα*, ή ένα πλήθος κατά προσέγγιση (*προσεγγιστικά*), π.χ. *Ήταν καμιά* ***δεκαριά*** *παιδιά*.

Σχηματίζονται από τα απόλυτα αριθμητικά με τις καταλήξεις *-άδα* ή *-(α)ριά*, π.χ. *δεκάδα, δεκαριά* (από το *δέκα*).

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

- **Τα απόλυτα αριθμητικά από το *ένα* μέχρι το *είκοσι* γράφονται με μία λέξη, ενώ από το *είκοσι ένα* και πάνω με ξεχωριστές λέξεις οι μονάδες, οι δεκάδες, οι εκατοντάδες κτλ., π.χ. *δεκατρία, χίλια τριακόσια τριάντα οκτώ*.**
- **Τα τακτικά αριθμητικά από το *δέκατος τρίτος* και μετά γράφονται με ξεχωριστές λέξεις, π.χ. *εκατοστός εξηκοστός τέταρτος* κτλ.**
- **Τα σύνθετα με δεύτερο συνθετικό το *μισός* γράφονται στη λήγουσα με *-η*, αν το πρώτο συνθετικό είναι το *ένας* ή *μία*. Σε όλες τις άλλες περιπτώσεις γράφονται με *-ι*, π.χ. *μιάμιση μέρα, ενάμισης χρόνος*, αλλά *ενάμισι ψωμί, επτάμισι λίτρα*.**

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Οι διάφορες κατηγορίες των αριθμητικών (απόλυτα, τακτικά κτλ.) αλλάζουν μορφή με βάση την κατάληξη που παίρνει κάθε κατηγορία, αλλά αλλάζει και η μορφή του θέματος.
Παρατηρήστε τα παρακάτω αριθμητικά.

Απόλυτα	Τακτικά	Πολλαπλασιαστικά	Αναλογικά	Ουσιαστικά
δύο	δεύτερος	διπλός	διπλάσιος	δυάδα
πέντε	πέμπτος	πενταπλός	πενταπλάσιος	πεντάδα
έξι	έκτος	εξαπλός	εξαπλάσιος	εξάδα

2. Οι αριθμοί 2, 7, 8, 9, 11, 17, 18, 19, 27, 28, 29 κτλ. παρουσιάζουν δυο μορφές στον προφορικό λόγο, τις εξής:

Α΄ μορφή	Β΄ μορφή
δύο	δυο
επτά	εφτά
οκτώ	οχτώ
εννέα	εννιά
ένδεκα	έντεκα
δεκαεπτά	δεκαεφτά
δεκαοκτώ	δεκαοχτώ

Παρατηρήστε τις παρακάτω φράσεις:

– *Το λαχείο έληξε στο εφτά.*
– *Ήρθαν επειγόντως εννέα πυροσβεστικά οχήματα.*
– *Ο Αθανάσιος εορτάζει στις δεκαοκτώ Ιανουαρίου.*
– *Τα κύματα έρχονται δυο δυο.*

Όπως φαίνεται, σε τυπικό ύφος προτιμώνται συνήθως οι μορφολογικοί τύποι της α΄ στήλης, ενώ σε ουδέτερο και οικείο ύφος προτιμώνται οι τύποι της β΄ στήλης.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

Αριθμητικά επίθετα				Αριθμητικά ουσιαστικά	
Απόλυτα	Τακτικά	Πολλαπλασιαστικά	Αναλογικά	Προσεγγιστικά	Περιληπτικά
	-(τ)ος, -(τ)η, -(τ)ο	*-πλός, -πλή, -πλό*	*-πλάσιος, -πλάσια, -πλάσιο*	*-αριά*	*-άδα*
ένας, δύο, τρία, τέσσερα κτλ. δώδεκα κτλ.	πρώτος, δεύτερος, τρίτος, τέταρτος κτλ. δωδέκατος κτλ.	απλός, διπλός, τριπλός, τετραπλός κτλ. δωδεκαπλός κτλ.	διπλάσιος, τριπλάσιος, τετραπλάσιος κτλ. δωδεκαπλάσιος κτλ.	δεκαριά, δωδεκαριά κτλ.	δυάδα, τριάδα, τετράδα κτλ. δωδεκάδα κτλ.

5. ΟΙ ΑΝΤΩΝΥΜΙΕΣ

- Προσωπικές
- Κτητικές
- Αυτοπαθείς
- Οριστικές
- Δεικτικές
- Αναφορικές
- Ερωτηματικές
- Αόριστες

Η αντωνυμία είναι ένα μέρος του λόγου που χρησιμοποιείται σε αντικατάσταση κάποιου ουσιαστικού ή κάποιας ονοματικής φράσης. Μπορεί να έχει μέσα στην πρόταση θέση υποκειμένου, αντικειμένου και γενικότερα προσδιορισμού του ρήματος. Ορισμένες αντωνυμίες λειτουργούν και ως επίθετα (αντωνυμικά επίθετα). Οι αντωνυμίες έχουν με αυτήν την έννοια μια λειτουργία προσδιοριστική, π.χ. ***Αυτό*** *το αυτοκίνητο έτρεχε με μεγάλη ταχύτητα*.

Οι αντωνυμίες είναι οκτώ ειδών: *οι προσωπικές, οι κτητικές, οι αυτοπαθείς, οι οριστικές, οι δεικτικές, οι αναφορικές, οι ερωτηματικές* και *οι αόριστες*.

5.1. Προσωπικές αντωνυμίες

Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση: Προσωπικές ονομάζονται οι αντωνυμίες οι οποίες αντικαθιστούν λέξεις που δηλώνουν πρόσωπα. Παρουσιάζουν δύο ειδών τύπους: τους *δυνατούς* και τους *αδύνατους*. Οι πρώτοι χρησιμοποιούνται για να δοθεί έμφαση ή για να τονιστεί μια αντίθεση, ενώ οι δεύτεροι, που είναι πιο συχνοί στον λόγο, χρησιμοποιούνται στις υπόλοιπες περιπτώσεις. Δηλώνουν τα τρία πρόσωπα του λόγου, π.χ. *Δε θέλω* ***αυτούς***, ***εσένα*** *θέλω* (δυνατοί τύποι). *Δε θέλει να* ***σε*** *δει στα μάτια του* (αδύνατοι τύποι).

Όταν η προσωπική αντωνυμία χρησιμοποιείται για να αναφερθεί σε ένα όνομα ή μια αντωνυμία που προηγείται στον λόγο, λέγεται *επαναληπτική*, π.χ. *Το βιβλίο σου* ***το*** *έχω διαβάσει δυο φορές.* ***Εσένα*** *θα* ***σε*** *καλέσουν αργότερα*.

Όταν η προσωπική αντωνυμία χρησιμοποιείται για να προαναγγείλει ένα όνομα που θα αναφερθεί παρακάτω, ονομάζεται *προληπτική*, π.χ. *Να* ***τη*** *η δικηγόρος*.

Μορφολογία

	Α΄ ΠΡΟΣΩΠΟ		Β΄ ΠΡΟΣΩΠΟ	
	δυνατοί	αδύνατοι	δυνατοί	αδύνατοι
Ενικός αριθμός				
Ον.	εγώ	–	εσύ	–
Γεν.	εμένα	μου	εσένα	σου
Αιτ.	εμένα	με	εσένα	σε
Κλ.	–	–	εσύ	–
Πληθυντικός αριθμός				
Ον.	εμείς	–	εσείς	–
Γεν.	εμάς	μας	εσάς	σας
Αιτ.	εμάς	μας	εσάς	σας
Κλ.	–	–	εσείς	–

Γ΄ ΠΡΟΣΩΠΟ						
	δυνατοί			αδύνατοι		
	Ενικός αριθμός					
Ον.	αυτός	αυτή	αυτό	τος	τη	το
Γεν.	αυτού	αυτής	αυτού	του	της	του
Αιτ.	αυτόν	αυτή(ν)	αυτό	τον	τη(ν)	το
	Πληθυντικός αριθμός					
Ον.	αυτοί	αυτές	αυτά	τοι	τες	τα
Γεν.	αυτών	αυτών	αυτών	τους	τους	τους
Αιτ.	αυτούς	αυτές	αυτά	τους	τις/τες	τα

Μορφολογική ποικιλία

Οι τύποι της αιτιατικής του ενικού του πρώτου και δεύτερου προσώπου *εμένα* και *εσένα* μετά τις προθέσεις *από* και *για* χάνουν συνήθως το αρχικό φωνήεν *ε*-, π.χ. *Από* **μένα** *για* **σένα**, αντί *Από* **εμένα** *για* **εσένα**.

Στη γενική του ενικού και του πληθυντικού, καθώς και στην αιτιατική του πληθυντικού του τρίτου προσώπου, παρουσιάζονται στον καθημερινό προφορικό λόγο, σε ύφος υποτιμητικό αλλά και οικείο, και οι τύποι *αυτουνού, αυτηνής, αυτωνών* και *αυτουνούς*, π.χ. *Τα γράμματα* **αυτουνού** *του παιδιού είναι χάλια*.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Για το τελικό *ν* της αιτιατικής του ενικού αριθμού του αρσενικού γένους (*αυτόν*, *τον*) και του θηλυκού γένους (*αυτήν*, *την*) βλ. κεφάλαιο *Φωνητική – Φωνολογία*, ενότητα 2.2, σ. 21.

5.2. Κτητικές αντωνυμίες

Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση: Κτητικές είναι οι αντωνυμίες που δηλώνουν σε ποιο πρόσωπο ανήκει κάτι. Χρησιμοποιούνται πολύ συχνά τόσο στον προφορικό όσο και στον γραπτό λόγο.

Μορφολογία

Κτητικές αντωνυμίες είναι οι εξής:

α) Οι γενικές των αδύνατων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας μετά από ουσιαστικά. Χρησιμοποιούνται, όταν λέγεται απλά πως κάτι ανήκει σε κάποιο πρόσωπο, π.χ. *Αυτό είναι το βιβλίο* ***μου***. *Αυτή είναι η γυναίκα* ***του***.

β) Τα *δικός, δική, δικό* με τις γενικές των αδύνατων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας. Χρησιμοποιείται στις περιπτώσεις που θέλει ο ομιλητής να δώσει έμφαση ή να αντιπαραθέσει αυτό για το οποίο γίνεται λόγος με κάτι άλλο, π.χ. *Θέλει το* ***δικό*** *σου βιβλίο*, *όχι το* ***δικό*** *του*. Η αντωνυμία αυτή έχει τρία πρόσωπα και δύο αριθμούς. Κλίνεται όπως τα επίθετα σε *-ος, -η, -ο* (σ. 49). Ανάλογα με το πρόσωπο και τον αριθμό των κτητόρων, παρουσιάζει τους παρακάτω τύπους:
Α΄ πρόσωπο: για έναν κτήτορα: *δικός μου, δική μου, δικό μου*,
για πολλούς κτήτορες: *δικός μας, δική μας, δικό μας*.
Β΄ πρόσωπο: για έναν κτήτορα: *δικός σου, δική σου, δικό σου*,
για πολλούς κτήτορες: *δικός σας, δική σας, δικό σας*.
Γ΄ πρόσωπο: για έναν κτήτορα: *δικός του/της, δική του/της, δικό του/της*,
για πολλούς κτήτορες: *δικός τους, δική τους, δικό τους*.

5.3. Αυτοπαθείς αντωνυμίες

Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση: Αυτοπαθείς αντωνυμίες ονομάζονται αυτές που δείχνουν ότι το πρόσωπο που ενεργεί το ίδιο συγχρόνως δέχεται και την ενέργεια. Δε χρησιμοποιούνται τόσο συχνά όσο οι προσωπικές και οι κτητικές αντωνυμίες. Εμφανίζονται συνήθως στον προφορικό λόγο.

Μορφολογία

Οι αυτοπαθείς αντωνυμίες παρουσιάζουν τύπους μόνο στην ονομαστική, τη γενική και την αιτιατική.

		Ενικός αριθμός	Πληθυντικός αριθμός
Α΄ πρόσωπο	Ον.	ο εαυτός μου	ο εαυτός μας
	Γεν.	του εαυτού μου	του εαυτού μας και των εαυτών μας
	Αιτ.	τον εαυτό μου	τον εαυτό μας και τους εαυτούς μας
Β΄ πρόσωπο	Ον.	ο εαυτός σου	ο εαυτός σας
	Γεν.	του εαυτού σου	του εαυτού σας και των εαυτών σας
	Αιτ.	τον εαυτό σου	τον εαυτό σας και τους εαυτούς σας
Γ΄ πρόσωπο	Ον.	ο εαυτός του/της	ο εαυτός τους
	Γεν.	του εαυτού του/της	του εαυτού τους και των εαυτών τους
	Αιτ.	τον εαυτό του/της	τον εαυτό τους και τους εαυτούς τους

Στο γ΄ πρόσωπο υπάρχουν και οι τύποι *του εαυτού των*, *τον εαυτό των* και *τους εαυτούς των*, οι οποίοι χρησιμοποιούνται πολύ σπάνια και μόνο σε τυπικό ύφος.

5.4. Οριστικές αντωνυμίες

Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση: Οριστικές αντωνυμίες ονομάζονται αυτές που διακρίνουν κάτι από άλλα όμοιά του. Η χρήση τους δεν είναι ιδιαίτερα συχνή.

Μορφολογία

Οριστικές αντωνυμίες είναι:

α) Το επίθετο *ο ίδιος, η ίδια, το ίδιο*, με το άρθρο.

β) Το επίθετο *μόνος, μόνη, μόνο*, χωρίς το άρθρο και με τις γενικές των αδύνατων τύπων της προσωπικής αντωνυμίας (*μόνος μου, μόνη μου, μόνο μου* κτλ.).

Το *ίδιος* κλίνεται σύμφωνα με το επίθετο *τίμιος, -α, -ο* (βλ. σ. 50), ενώ το *μόνος* σύμφωνα με το επίθετο *ελεύθερος, -η, -ο* (βλ. σ. 49).

5.5. Δεικτικές αντωνυμίες

Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση: Δεικτικές αντωνυμίες ονομάζονται αυτές που χρησιμοποιούνται για να δείξουμε κάτι. Χρησιμοποιούνται πολύ συχνά τόσο στον προφορικό όσο και στον γραπτό λόγο για να δείξουν –ανάλογα με τον τύπο της αντωνυμίας– πολύ κοντινά, κοντινά ή και μακρινά πρόσωπα, ζώα, πράγματα και καταστάσεις.

Μορφολογία

Δεικτικές αντωνυμίες είναι οι εξής:

α) *Αυτός, αυτή, αυτό*, που χρησιμοποιείται για κοντινά πρόσωπα ή πράγματα ή για κάτι στο οποίο αναφερθήκαμε προηγουμένως, π.χ. *Πήρε **αυτά** τα βιβλία και έφυγε. Τα έκανε όλα **αυτά*** [που είπα προηγουμένως] *και κοιμήθηκε*.

β) *(Ε)Τούτος, (ε)τούτη, (ε)τούτο*, που χρησιμοποιείται για πολύ κοντινά πρόσωπα ή πράγματα, π.χ. *Δώσε στα παιδιά **τούτο**, για να σου δώσουν την μπάλα*.

γ) *Εκείνος, εκείνη, εκείνο*, που χρησιμοποιείται για πρόσωπα ή πράγματα που βρίσκονται μακριά, π.χ. *Θέλει κι αυτά κι **εκείνα***.

δ) *Τέτοιος, τέτοια, τέτοιο*, που χρησιμοποιείται για να δηλωθεί μια ποιότητα, π.χ. *Ο Κώστας; Νομίζω πως κάνεις λάθος. Δεν είναι **τέτοιος***.

ε) *Τόσος, τόση, τόσο*, που χρησιμοποιείται για να δηλωθεί μια ποσότητα, π.χ. *Μίλησα με **τόσους** κι άλλους **τόσους**, που δε θυμάμαι τον αριθμό τους*.

Όλες οι δεικτικές αντωνυμίες κλίνονται σύμφωνα με το επίθετο *ελεύθερος, -η, -ο* (βλ. σ. 49), εκτός από την αντωνυμία *τέτοιος, τέτοια, τέτοιο*, που κλίνεται σύμφωνα με το επίθετο *τίμιος, -α, -ο* (βλ. σ. 50).

5.6. Αναφορικές αντωνυμίες

Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση: Αναφορικές αντωνυμίες ονομάζονται αυτές που εισάγουν δευτερεύουσες αναφορικές προτάσεις, οι οποίες είτε αποτελούν όρους που βρίσκονται έξω από την κύρια πρόταση είτε είναι οι ίδιες όροι της πρότασης (βλ. σσ. 151-152). Η χρήση τους είναι πολύ συχνή τόσο στον καθημερινό προφορικό λόγο όσο και στον γραπτό. Η χρήση των αντωνυμιών *που* και *ο οποίος, η οποία, το οποίο* προσδιορίζεται και από παράγοντες σημασιολογικούς και υφολογικούς.

Μορφολογία

Αναφορικές αντωνυμίες είναι οι εξής:

α) *Που* (άκλιτο): αναφέρεται σε ονόματα που μπορούν να βρίσκονται σε οποιοδήποτε γένος, αριθμό και πτώση, π.χ. *Ο δρόμος **που** οδηγεί στο κέντρο της πόλης είναι κλειστός. Όλα τα κείμενα **που** έγραψε δημοσιεύτηκαν*.

β) *Ο οποίος, η οποία, το οποίο*: κλίνεται και στα τρία γένη μαζί με το άρθρο, όπως το επίθετο *νέος, -α, -ο* (βλ. σ. 50). Χρησιμοποιείται στον λόγο αντί για την άκλιτη αντωνυμία *που* στις εξής περιπτώσεις: i) για να αποφευχθεί ενδεχόμενη ασάφεια, π.χ. *Χάθηκε το κουτί με τις φωτογραφίες, **τις οποίες** μου έδωσες χθες* (είναι σαφές ότι έδωσε τις φωτογραφίες), αντί *Χάθηκε το κουτί με τις φωτογραφίες **που** μου έδωσες χθες* (είναι ασαφές αν έδωσε το κουτί μόνο ή το κουτί με τις φωτογραφίες ή τις φωτογραφίες), ii) για να αποφευχθεί επανάληψη του *που*, π.χ. *Η καθηγήτρια **που** διδάσκει μουσική έχει μια φωνή με **την οποία** μαγεύει τα παιδιά*, αντί *Η καθηγήτρια **που** διδάσκει μουσική έχει μια φωνή **που** μαγεύει τα παιδιά*, iii) σε πολύ τυπικό ύφος, π.χ. *Οι αρχιερείς, **οι οποίοι** συμμετείχαν στην Ιερά Σύνοδο της Εκκλησίας της Ελλάδος, συναντήθηκαν με τον πρωθυπουργό*.

γ) *Όποιος, όποια, όποιο*: κλίνεται και στα τρία γένη χωρίς το άρθρο, όπως το επίθετο *τίμιος, -α, -ο* (βλ. σ. 50). Στη γενική του ενικού, συνήθως σε οικείο ύφος, παρουσιάζει και τους μορφολογικούς τύπους *οποιανού* (αρσ.), *οποιανής* (θηλ.), *οποιανού* (ουδετ.), στη γενική πληθυντικού τον τύπο *οποιανών* και για τα τρία γένη και στην αιτιατική του πληθυντικού του αρσενικού τον τύπο *οποιανούς*, π.χ. ***Όποια** παιδιά έχουν μαζί τους ταυτότητα να μείνουν στην αίθουσα. **Οποιανών** τα ονόματα αρχίζουν από δέλτα να έρθουν εδώ*.

δ) *Όσος, όση, όσο*: κλίνεται και στα τρία γένη χωρίς το άρθρο, όπως το επίθετο *ελεύθερος, -η, -ο* (βλ. σ. 49), π.χ. ***Όσες** φορές και να μου το πεις, δεν το θυμάμαι*.

ε) *Ό,τι* (άκλιτο): έχει τη σημασία του *οτιδήποτε*, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις και τη σημασία του *όποιος, -α, -ο*, π.χ. *Ο Γιώργος θα κάνει* ***ό,τι*** (= *οτιδήποτε) πεις εσύ. Ξυπνάει καθημερινά* ***ό,τι*** (= *όποια) ώρα θέλει.*

στ) *Οποιοσδήποτε, οσοσδήποτε, οτιδήποτε*: αποτελούν σύνθεση των αντωνυμιών *όποιος, -α, -ο, όσος, -η, -ο* και *ό,τι* με το επίθημα *-δήποτε*. Οι δύο πρώτες διατηρούν την κλίση που έχουν πριν από τη σύνθεση, ενώ η τρίτη είναι άκλιτη, π.χ. ***Οποιοσδήποτε*** *και να σας το πει και* ***οσεσδήποτε*** *φορές, εσείς θα κάνετε* ***οτιδήποτε*** *θέλετε.*

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Η αντωνυμία *ό,τι* γράφεται με υποδιαστολή, ενώ ο ειδικός σύνδεσμος *ότι* γράφεται χωρίς υποδιαστολή, π.χ. *Ό,τι μου ζητά, του το δίνω* (αναφορική αντωνυμία). *Νομίζω ότι μου ζητά πολλά* (ειδικός σύνδεσμος).

5.7. Ερωτηματικές αντωνυμίες

Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση: Ερωτηματικές ονομάζονται οι αντωνυμίες που χρησιμοποιούνται, όταν θέλουμε να ρωτήσουμε κάτι. Η χρήση τους είναι πολύ συχνή στον προφορικό λόγο, κυρίως σε κειμενικά είδη που περιέχουν πολλές ερωτήσεις (συνεντεύξεις, ερωταποκρίσεις κτλ.).

Μορφολογία

Ερωτηματικές αντωνυμίες είναι οι εξής:

α) *Τι* (άκλιτο): π.χ. *Τι κάνεις;*

β) *Ποιος, ποια, ποιο*: π.χ. *Ποια άσκηση έχουμε σήμερα;* Κλίνεται όπως το επίθετο *γλυκός, -ιά, -ό* (βλ. σ. 51). Παρουσιάζει δεύτερους τύπους στη γενική ενικού και πληθυντικού και στην αιτιατική πληθυντικού: *ποιου* / *ποιανού*, *ποιας* / *ποιανής*, *ποιων* / *ποιανών*, *ποιους* / *ποιανούς*. Αυτοί οι δεύτεροι τύποι είναι πολύ συχνοί στον προφορικό λόγο, σε οικείο ύφος, καθώς και στη λογοτεχνία.

	Ενικός αριθμός			Πληθυντικός αριθμός		
	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο	Αρσενικό	Θηλυκό	Ουδέτερο
Ονομ.	ποιος	ποια	ποιο	ποιοι	ποιες	ποια
Γεν.	ποιου	ποιας	ποιου	ποιων	ποιων	ποιων
Αιτ.	ποιον	ποια(ν)	ποιο	ποιους	ποιες	ποια

Στη γενική ενικού χρησιμοποιείται συχνά σε τυπικό και σε ουδέτερο ύφος, αντί για το αρσενικό και ουδέτερο *ποιου*/*ποιανού*, ο τύπος *τίνος*, π.χ. ***Τίνος*** *παιδιού είναι το βιβλίο;* Αντίστοιχα, στη γενική πληθυντικού μπορεί να εμφανίζεται σε όλα τα γένη, αντί για το *ποιων*/*ποιανών*, ο τύπος *τίνων*, π.χ. ***Τίνων*** *είναι η σειρά;*

γ) *Πόσος, πόση, πόσο*: κλίνεται όπως το επίθετο *ελεύθερος, -η, -ο* (βλ. σ. 49), π.χ. *Πόσα μολύβια έχεις στην τσάντα σου;*

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Το ουδέτερο της ερωτηματικής αντωνυμίας *ποιος, ποια, ποιο* γράφεται με *οι (ποιο)*, ενώ το ποσοτικό επίρρημα *πιο* με *ι*, π.χ. *– Ποιο τραγούδι ακούς; – Το πιο ωραίο.*

5.8. Αόριστες αντωνυμίες

Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση: Αόριστες αντωνυμίες λέγονται οι αντωνυμίες που χρησιμοποιούνται για κάποιο άτομο ή για κάποιο πράγμα που δεν το ονομάζουμε είτε γιατί δεν το ξέρουμε είτε γιατί δε θέλουμε να το ονομάσουμε. Η χρήση τους είναι συχνή τόσο στον προφορικό όσο και στον γραπτό λόγο.

Αόριστες αντωνυμίες είναι οι εξής:

α) *Ένας, μία/μια, ένα*: Οι τύποι αυτοί συμπίπτουν με τους τύπους του αριθμητικού, που χρησιμεύει και για το αόριστο άρθρο. Δηλώνει πρόσωπα ή πράγματα με άγνωστη ταυτότητα, π.χ. *Ήρθε* ***ένας*** *και άνοιξε την πόρτα*.

β) *Κανένας/κανείς, καμιά/καμία, κανένα*: κλίνεται όπως το *ένας, μια/μία, ένα* (βλ. σ. 30) μόνο στον ενικό. Το *κανείς* έχει δύο σημασίες: i) σημαίνει *κάποιος*, όταν η φράση δεν έχει άρνηση, π.χ. *Αν σ' ενοχλήσει* ***κανείς****, να μου το πεις*. *Έχεις* ***καμιά*** *καραμέλα;*, ii) σημαίνει *ούτε ένας*, όταν η φράση είναι αρνητική, π.χ. ***Κανείς*** *δε μίλησε* (ούτε ένας).

γ) *Κάποιος, κάποια, κάποιο*: δηλώνει συγκεκριμένο πρόσωπο ή πράγμα, του οποίου η ταυτότητα δεν είναι γνωστή. Κλίνεται κατά το *τίμιος, -α, -ο* (βλ. σ. 50), π.χ. *Χτύπησε* ***κάποιος*** *την πόρτα. Το διάβασα σε* ***κάποιο*** *βιβλίο*.

δ) *Μερικοί, μερικές, μερικά*: δηλώνει λίγα πρόσωπα ή πράγματα, των οποίων η ταυτότητα δεν είναι σαφής. Κλίνεται μόνο στον πληθυντικό όπως *το ελεύθεροι, -ες, -α* (βλ. σ. 49), π.χ. ***Μερικοί*** *δεν ήθελαν να τον ακούσουν.* ***Μερικές*** *από αυτές τις ταινίες είναι πολύ καλές*.

ε) *Κάτι, κατιτί* [άκλιτα]: δηλώνουν κάποιο πράγμα του οποίου η ταυτότητα δεν είναι σαφής. Αναφέρονται σε ονόματα που μπορούν να βρίσκονται σε οποιοδήποτε γένος, αριθμό και πτώση, π.χ. *Αγόρασα* ***κάτι*** *που θα σου αρέσει πολύ. Δώσε μου* ***κατιτί***.

στ) *Τίποτε/τίποτα*: αναφέρεται σε ονόματα που μπορούν να βρίσκονται σε οποιοδήποτε γένος, αριθμό και πτώση. Είναι άκλιτο και έχει δύο σημασίες: i) έχει τη σημασία του *κάτι*, όταν βρίσκεται σε ερωτηματική ή υποθετική πρόταση, π.χ. *Έχει* ***τίποτε*** *να φάμε; Έχεις* ***τίποτε*** *να μου πεις;*, ii) έχει αρνητική σημασία, όταν η φράση είναι αρνητική, π.χ. *Δεν άκουσα* ***τίποτε*** *από όσα είπες*.

ζ) *Κάμποσος, κάμποση, κάμποσο*: δηλώνει ένα ποσό αρκετό αλλά όχι καθορισμένο και κλίνεται όπως το *ελεύθερος, -η, -ο* (βλ. σ. 49), π.χ. *Είχε* ***κάμποσο*** *κόσμο στην αίθουσα και δυσκολεύτηκα να βρω θέση*.

η) *Κάθε*: προσδιορίζει αόριστα πρόσωπα ή πράγματα. Είναι άκλιτο και χρησιμοποιείται ως *επίθετο*, με ή χωρίς άρθρο, με ονόματα οποιασδήποτε πτώσης, π.χ. *(Η)* ***Κάθε*** *πόλη έχει την ιστορία της*.

θ) *Καθένας, καθεμιά/καθεμία, καθένα*: δηλώνει κάθε πρόσωπο ή πράγμα ενός συνόλου χωριστά. Κλίνεται όπως το *ένας, μια/μία, ένα* (βλ. σ. 30), π.χ. *Ο* ***καθένας*** *έχει τον ρόλο του*.

ι) *Καθετί*: σημαίνει άλλοτε *οτιδήποτε* και άλλοτε *τα πάντα*. Είναι άκλιτο και συνηθίζεται με ή χωρίς άρθρο στην ονομαστική και την αιτιατική, π.χ. *Προσέχω το* ***καθετί*** *που λες*.

ια) *(Ο, η, το) δείνα, (ο, η, το) τάδε*: και οι δύο χρησιμοποιούνται συνήθως στον ενικό και για τα τρία γένη, όταν δε θέλουμε να ονομάσουμε πρόσωπα ή πράγματα, π.χ. *Ας πούμε ότι έρχεται ο* ***δείνα*** *και σου λέει να πας στο* ***τάδε*** *μέρος, τι θα του πεις;*

ιβ) *Άλλος, άλλη, άλλο*: δηλώνει ένα πρόσωπο ή πράγμα που διακρίνεται από κάποιον ή κάτι άλλο. Κλίνεται όπως *το ελεύθερος, -η, -ο* (βλ. σ. 49), π.χ. *Έγινε* ***άλλος*** *άνθρωπος. Θα έρθει το* ***άλλο*** *καλοκαίρι*.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Οι αντωνυμίες χρησιμοποιούνται στον λόγο για να αντικαταστήσουν κάποιες λέξεις. Παρατηρήστε τα δύο παρακάτω κείμενα. Στο πρώτο υπάρχουν όλες οι λέξεις αυτούσιες, ενώ στο δεύτερο ορισμένες λέξεις αντικαθίστανται από αντωνυμίες.

α) *Όλοι οι υπάλληλοι θαύμαζαν τον διευθυντή της εταιρείας. Ο διευθυντής αγαπούσε πολύ τους υπαλλήλους. Μαζί με τους υπαλλήλους έτρωγε τα μεσημέρια, πήγαινε εκδρομές και περιπάτους. Οι υπάλληλοι εκτιμούσαν και σέβονταν τον διευθυντή.*

β) *Όλοι οι υπάλληλοι θαύμαζαν τον διευθυντή της εταιρείας. Αυτός τους αγαπούσε πολύ. Μαζί τους έτρωγε τα μεσημέρια, πήγαινε εκδρομές και περιπάτους. Εκείνοι τον εκτιμούσαν και τον σέβονταν.*

Παρατηρούμε πως στο δεύτερο κείμενο αποφεύγονται οι επαναλήψεις. Τα πρόσωπα που αναφέρονται στο πρώτο κείμενο (*ο διευθυντής, οι υπάλληλοι*) αντικαθίστανται στο δεύτερο κείμενο με προσωπικές (*αυτός, τους, τον*) και με δεικτικές αντωνυμίες (*εκείνοι*). Έτσι, το κείμενο γίνεται πιο οικονομικό εκφραστικά και η επικοινωνία πιο αποτελεσματική.

2. Να παρατηρήσετε τα παρακάτω ζευγάρια φράσεων.

α. *Τα ψώνια είναι αυτής της κυρίας.*
β. *Τα ψώνια είναι αυτηνής της κυρίας.*
γ. *Τα βιβλία αυτών των μαθητών είναι σχισμένα.*
δ. *Τα βιβλία αυτωνών των μαθητών είναι σκισμένα.*

Οι φράσεις *α* και *γ* χρησιμοποιούνται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ οι *β* και *δ* χρησιμοποιούνται συχνά στον προφορικό λόγο.

3. Η αναφορική αντωνυμία *ο οποίος, η οποία, το οποίο* και το άκλιτο αναφορικό *που* χρησιμοποιούνται πολύ συχνά στον λόγο χωρίς διάκριση. Η χρήση τους όμως πρέπει να προσδιορίζεται από το ύφος του λόγου μέσα στο οποίο εντάσσονται.

Παρατηρήστε τις παρακάτω φράσεις.

α1. *Οι κύριοι οι οποίοι εισήλθαν πριν από λίγο παρακαλούνται να προσέλθουν στο ταμείο του καταστήματος* (λόγος εκφωνητή σε μεγάλο εμπορικό κατάστημα).
α2. *Οι κύριοι που εισήλθαν πριν από λίγο παρακαλούνται να προσέλθουν στο ταμείο του καταστήματος.*
β1. *Αυτά που έκανες στον αδελφό σου να μην τα ξανακάνεις* (λόγος του γονιού προς το παιδί).
β2. *Αυτά τα οποία έκανες στον αδελφό σου να μην τα ξανακάνεις.*
γ1. *Ρε Πέτρο, οι φωτογραφίες που έβγαλες είναι πρώτες. Φυσάνε σου λέω* (λόγος σε νεανική παρέα).
γ2. *Ρε Πέτρο, οι φωτογραφίες τις οποίες έβγαλες είναι πρώτες. Φυσάνε σου λέω.*

Στις παραπάνω φράσεις φαίνεται πως αλλού ταιριάζει περισσότερο η χρήση της αντωνυμίας *ο οποίος, η οποία, το οποίο* (φράση *α1*), ενώ σε άλλες το *που* (φράσεις *β1, γ1*). Η *α1* είναι σε τυπικό ή ουδέτερο ύφος, ενώ οι *β1* και *γ1* σε οικείο ύφος.

4. Παρατηρήστε τα παρακάτω ζευγάρια ερωτήσεων.

α1. *Ποιου είναι το βιβλίο;*
α2. *Ποιανού είναι το βιβλίο;*
β1. *Ποιας κοπέλας είναι η ζακέτα;*
β2. *Ποιανής κοπέλας είναι η ζακέτα;*

Από τα παραπάνω παραδείγματα φαίνεται πως η χρήση του β′ τύπου της ερωτηματικής αντωνυμίας *ποιος, ποια, ποιο* στη γενική ενικού ή πληθυντικού δεν παρουσιάζει καμιά σημασιολογική διαφορά. Πρόκειται μάλλον για διαφορά ύφους. Οι τύποι *ποιανού, ποιανής, ποιανών* χρησιμοποιούνται σε οικείο ύφος.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

α/α	Είδος	Αντωνυμίες		
1.	Προσωπικές	εγώ, εσύ, αυτός, -ή, -ό (μου, σου, του/της, τος, τη, το)		
2.	Κτητικές	1. μου, σου, του/της	2. δικός, -ή, -ό μου, σου, του	3. δικός, -ή, -ό μας, σας, τους
3.	Αυτοπαθείς	ο εαυτός μου, σου, του		
4.	Οριστικές	1. ο ίδιος, η ίδια, το ίδιο	2. μόνος, -η, -ο μου, σου, του	
5.	Δεικτικές	1. αυτός, -ή, -ό 2. (ε)τούτος, -η, -ο	3. εκείνος, -η, -ο 4. τέτοιος, -α, -ο	5. τόσος, -η, -ο
6.	Αναφορικές	1. που 2. ο οποίος, η -α, το -ο 3. όποιος, -α, -ο	4. όσος, -η, -ο 5. ό,τι	6. οποιοσδήποτε, οσοσδήποτε, οτιδήποτε
7.	Ερωτηματικές	1. τι	2. ποιος, -α, -ο	3. πόσος, -η, -ο
8.	Αόριστες	1. ένας, μια/μία, ένα 2. κανένας/κανείς, καμιά/καμία, κανένα 3. κάποιος, -α, -ο 4. μερικοί, -ές, -ά 5. κάτι, κατιτί	6. τίποτε/τίποτα 7. κάμποσος, -η, -ο 8. κάθε 9. καθένας, καθεμιά/καθεμία, καθένα	10. καθετί 11. ο, η, το δείνα, ο, η, το τάδε 12. άλλος, -η, -ο

6. ΤΑ ΡΗΜΑΤΑ

- **Το ρήμα: λειτουργία και χρήση**
- **Τα παρεπόμενα (διαθέσεις, φωνές, εγκλίσεις, χρόνοι, ποιόν ενέργειας, αριθμοί, πρόσωπα)**
- **Ο σχηματισμός (θέμα, κατάληξη, χαρακτήρας, αύξηση, βοηθητικά ρήματα)**
- **Παραδείγματα κλίσης. Μορφολογική ποικιλία**
- **Τα θέματα**
- **Ρήματα ιδιόκλιτα, ελλειπτικά, απρόσωπα, αποθετικά, ανώμαλα**
- **Οι μετοχές**

6.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση

Το ρήμα είναι ένα μέρος του λόγου που δείχνει ότι ένα πρόσωπο, ζώο ή πράγμα ενεργεί ή παθαίνει κάτι ή απλώς βρίσκεται σε μια δεδομένη κατάσταση. Το πρόσωπο, το ζώο, το πράγμα ή η έννοια ονομάζεται *υποκείμενο* και μαζί με το ρήμα δημιουργούν λεκτικές ενότητες που έχουν ένα πλήρες νόημα και ονομάζονται *προτάσεις*. Το υποκείμενο (ή τα υποκείμενα) μπορεί να είναι παρόν στον λόγο, π.χ. *Ο Νίκος* ***διαβάζει***, μπορεί όμως και να απουσιάζει, όταν εννοείται από τα συμφραζόμενα, π.χ. *Η ελευθερία* ***αποτελεί*** *ιδεώδες του ανθρώπου·* ***είναι*** *μια αξία πανανθρώπινη*. Είναι ευνόητο ότι το ρήμα είναι πολύ συχνό στον λόγο, αφού αποτελεί απαραίτητο συστατικό της πρότασης, γύρω από το οποίο οργανώνεται το μήνυμα που μεταδίδεται στην επικοινωνία.

6.2. Μορφολογία

α. *Τα παρεπόμενα του ρήματος*

Το ρήμα αποτελεί το πιο σύνθετο μέρος του μορφολογικού συστήματος της νέας ελληνικής. Με τις μορφολογικές διαφοροποιήσεις του εκφράζεται η κατάσταση στην οποία βρίσκεται το υποκείμενο, ο χρόνος κατά τον οποίο γίνεται μια πράξη, ο αριθμός των προσώπων που μετέχουν σε μια ενέργεια, η διάθεση του υποκειμένου κ.ά. Πρόκειται για τις ακόλουθες γραμματικές κατηγορίες: *τις διαθέσεις, τις φωνές, τις εγκλίσεις, το ποιόν ενέργειας, τους χρόνους, τους αριθμούς* και *τα πρόσωπα*.

Οι διαθέσεις

Διάθεση είναι μια ιδιότητα του ρήματος με την οποία φαίνεται αν το υποκείμενο ενεργεί ή παθαίνει ή απλώς βρίσκεται σε μια δεδομένη κατάσταση. Οι διαθέσεις είναι τέσσερις: *η ενεργητική, η παθητική, η μέση* και *η ουδέτερη*.

Οι φωνές

Φωνές ονομάζονται οι ομάδες μορφολογικών τύπων των ρημάτων. Η νέα ελληνική έχει δύο φωνές: *την ενεργητική και την παθητική*.

- Η ενεργητική φωνή περιλαμβάνει το σύνολο των ρηματικών τύπων που στο πρώτο ενικό πρόσωπο της οριστικής του ενεστώτα έχουν κατάληξη *-ω*, π.χ. *θέλω, ζω*.
- Η παθητική φωνή περιλαμβάνει το σύνολο των ρηματικών τύπων που στο πρώτο ενικό πρόσωπο της οριστικής του ενεστώτα έχουν κατάληξη *-μαι*, π.χ. *γελιέμαι, μιμούμαι, μοιράζομαι, χαίρομαι*.

Πολλά ρήματα έχουν ρηματικούς τύπους και στις δύο φωνές, π.χ. *κλείνω – κλείνομαι*. Υπάρχουν και ρήματα που έχουν τύπους μόνο σε μία φωνή. Τα ρήματα που έχουν μόνο παθητική φωνή ονομάζονται **αποθετικά**, π.χ. *έρχομαι, γίνομαι*. Σύμφωνα με ορισμένες γραμματικές περιγραφές αποθετικά θεωρούνται όσα έχουν μόνο παθητική φωνή με ενεργητική διάθεση και χρησιμοποιούνται ως μεταβατικά με αντικείμενο σε αιτιατική, π.χ. *αισθάνομαι, υπόσχομαι*.

Οι εγκλίσεις

Εγκλίσεις ονομάζονται οι μορφές που παίρνει ένα ρήμα προκειμένου να δηλωθεί η στάση του ομιλητή απέναντι σε ό,τι σημαίνει το ρήμα. Με αυτές εκφράζονται συχνά διάφορες *τροπικότητες*, δηλαδή σημασιολογικές λειτουργίες που δείχνουν την υποκειμενική στάση του ομιλητή. Οι εγκλίσεις είναι δύο ειδών: οι *προσωπικές* και οι *απρόσωπες*.

- Οι **προσωπικές εγκλίσεις** έχουν ξεχωριστούς μορφολογικούς τύπους για τα διάφορα πρόσωπα του ρήματος και είναι η *οριστική*, η *υποτακτική* και η *προστακτική*.
- Οι **απρόσωπες εγκλίσεις** είναι αυτές που δε διαθέτουν ξεχωριστούς μορφολογικούς τύπους για τα διάφορα πρόσωπα του ρήματος. Είναι το *απαρέμφατο* και η *μετοχή*.
  - Το απαρέμφατο είναι άκλιτος τύπος του ρήματος και χρησιμοποιείται για τον σχηματισμό ορισμένων χρόνων στην ενεργητική και την παθητική φωνή, π.χ. *έχω δέσει, είχε δεθεί*.
  - Η μετοχή αποτελεί μια ακόμα έγκλιση. Στην ενεργητική φωνή παρουσιάζει έναν άκλιτο τύπο σε *-(ο)ώντας*, π.χ. *γράφοντας, τραγουδώντας*. Στην παθητική φωνή παρουσιάζει κλιτούς τύπους και στα τρία γένη, π.χ. *γραμμένος, -η, -ο*.

Οι χρόνοι

Χρόνοι ονομάζονται οι μορφολογικοί τύποι του ρήματος με τους οποίους δηλώνεται πότε γίνεται αυτό που σημαίνει το ρήμα. Οι χρόνοι είναι τριών ειδών: α) *οι παροντικοί*, που δηλώνουν ότι κάτι γίνεται στο παρόν (*ενεστώτας, παρακείμενος*), β) *οι παρελθοντικοί*, που δηλώνουν ότι κάτι έγινε στο παρελθόν (*παρατατικός, αόριστος, υπερσυντέλικος*) και γ) *οι μελλοντικοί*, που δηλώνουν ότι κάτι θα γίνει στο μέλλον (*συνοπτικός μέλλοντας, εξακολουθητικός μέλλοντας, συντελεσμένος μέλλοντας*). Πρέπει να επισημανθεί ότι τη χρονική αυτή διάσταση την εκφράζουν κυρίως οι τύποι *της οριστικής έγκλισης*.

Το ποιόν ενέργειας

Ποιόν ενέργειας είναι μια μορφολογική κατηγορία που αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει ο ομιλητής το αν η ενέργεια που δηλώνει το ρήμα εμφανίζεται ως ολοκληρωμένη, ως εξελισσόμενη, ως μοναδικό γεγονός κτλ. Ως προς το ποιόν ενέργειας στην οριστική διακρίνονται τρία είδη χρόνων: α) *οι μη συνοπτικοί* ή *εξακολουθητικοί* (*ενεστώτας, παρατατικός* και *εξακολουθητικός μέλλοντας*), β) *οι συνοπτικοί* ή *στιγμιαίοι* (*αόριστος* και *συνοπτικός μέλλοντας*) και γ) *οι συντελεσμένοι* (*παρακείμενος, υπερσυντέλικος* και *συντελεσμένος μέλλοντας*). Στην υποτακτική διακρίνονται: η υποτακτική ενεστώτα (λέγεται και εξακολουθητική υποτακτική), η υποτακτική αορίστου (λέγεται και συνοπτική υποτακτική) και η υποτακτική παρακειμένου (λέγεται και συντελεσμένη υποτακτική). Στην προστακτική διακρίνονται: η προστακτική ενεστώτα (λέγεται και εξακολουθητική προστακτική) και η προστακτική αορίστου (λέγεται και συνοπτική προστακτική).

Οι αριθμοί

Οι μορφολογικοί τύποι του ρήματος που δείχνουν την ποσότητα των υποκειμένων του ρήματος, αν δηλαδή είναι ένα ή πολλά, δηλώνουν αυτό που στη Γραμματική ονομάζεται **αριθμός**. Οι αριθμοί του ρήματος της νέας ελληνικής είναι δύο: *ο ενικός* και *ο πληθυντικός*.

Τα πρόσωπα

Ο μορφολογικός τύπος του ρήματος που δείχνει το πρόσωπο της ομιλίας λέγεται **πρόσωπο**. Τα πρόσωπα της ομιλίας είναι τρία:

- Το πρώτο πρόσωπο, π.χ. ***Εγώ*** *μπαίνω στο σχολείο.* ***Εμείς*** *διαβάζουμε*.
- Το δεύτερο πρόσωπο, π.χ. ***Εσύ*** *αναπνέεις.* ***Εσείς*** *παίζετε*.
- Το τρίτο πρόσωπο, π.χ. ***Αυτό*** *αξίζει.* ***Αυτοί*** *τρέχουν*.

β. Ο σχηματισμός του ρήματος

Για να σχηματιστεί ένας ρηματικός τύπος, πρέπει να συνδυαστούν μεταξύ τους είτε ορισμένες λέξεις (π.χ. *έχω* + *απαρέμφατο*), οπότε έχουμε **περιφραστικούς** ρηματικούς τύπους, είτε ορισμένα μορφήματα, κομμάτια δηλαδή της λέξης, που, όταν συνδυάζονται με άλλα κομμάτια, αποκτούν κάποιο νόημα (π.χ. *έ-βλεπ-α*), οπότε έχουμε **μονολεκτικούς** ρηματικούς τύπους. Αυτές οι λέξεις και αυτά τα μορφήματα παίρνουν κάποιες ονομασίες ανάλογα με την κατηγορία στην οποία ανήκουν. Καθεμιά κατηγορία από αυτές έχει έναν ιδιαίτερο λόγο στον σχηματισμό των ρηματικών τύπων. Παρακάτω θα δούμε τις ονομασίες και τους ρόλους που παίρνουν αυτές οι λέξεις και αυτά τα μορφήματα.

Θέμα, κατάληξη και χαρακτήρας

Θέμα ονομάζεται το πρώτο μέρος του ρηματικού τύπου, το οποίο κατά την κλίση του ρήματος μένει αμετάβλητο, π.χ. το *δηλών-* στους τύπους *δηλώνω, δηλώνεις* κτλ., το *ακουσ-* στους τύπους *άκουσα, άκουσες* κτλ. Τα θέματα του ρήματος είναι δύο ειδών: **το ενεστωτικό** και **το αοριστικό**, π.χ. για το ρήμα *δηλώνω* το ενεστωτικό είναι το *δηλών-* και για το αοριστικό τα *δήλωσ-* (για τον ενεργητικό αόριστο) και *δηλώθ-* (για τον παθητικό αόριστο).

Από το ενεστωτικό θέμα σχηματίζονται ο ενεστώτας, ο παρατατικός και ο εξακολουθητικός μέλλοντας, π.χ. από το *δηλών-*

ενεστώτας	→	*δηλών-ω*	*δηλών-ομαι*
παρατατικός	→	*δήλων-α*	*δηλων-όμουν*
εξακολ. μέλλοντας	→	*θα δηλών-ω*	*θα δηλών-ομαι.*

Από το αοριστικό θέμα του ενεργητικού αόριστου σχηματίζονται ο αόριστος, ο συνοπτικός μέλλοντας και το απαρέμφατο της ενεργητικής φωνής,

π.χ. από το *δήλωσ-*

αόριστος	→	*δήλωσα*
συνοπτικός μέλλοντας	→	*θα δηλώσω*
απαρέμφατο	→	*(έχω) δηλώσει.*

Από το αοριστικό θέμα του παθητικού αορίστου σχηματίζονται ο αόριστος, ο συνοπτικός μέλλοντας και το απαρέμφατο της παθητικής φωνής,

π.χ. από το *δηλώθ-*

αόριστος	→	*δηλώθηκα*
συνοπτικός μέλλοντας	→	*θα δηλωθώ*
απαρέμφατο	→	*(έχω) δηλωθεί.*

Κατάληξη είναι το τελευταίο μέρος του ρηματικού τύπου, το οποίο κατά την κλίση του ρήματος αλλάζει, π.χ. τα *-ω, -εις* στο *δηλών-ω*, *δηλών-εις* και τα *-α, -ες* στο *άκουσ-α, άκουσ-ες*.

Χαρακτήρας ονομάζεται ο τελευταίος φθόγγος του θέματος, π.χ. το *ν* στο *δηλών-ω*. Ο χαρακτήρας του ενεστωτικού θέματος ονομάζεται *ενεστωτικός χαρακτήρας*, ενώ του αοριστικού *αοριστικός χαρακτήρας*.

Θεματικό φωνήεν ονομάζεται το φωνήεν (ή δίψηφο) που βρίσκεται στην τελευταία συλλαβή πριν από την κατάληξη, π.χ. το θεματικό φωνήεν του *τηγανίζω* είναι το *-ι*.

Αύξηση, εξωτερική και εσωτερική

Αύξηση ονομάζεται ένα μέρος του μορφολογικού τύπου του ρήματος, που μπαίνει πριν από το θέμα στον παρατατικό και στον αόριστο οριστικής και με το οποίο δηλώνεται ότι η πράξη που εκφράζει το ρήμα έγινε στο παρελθόν, π. χ. *λέω* → ***έ**λεγα, καταγράφω* → *κατ**έ**γραψα*. Το μόρφημα της αύξησης μπορεί να πραγματώνεται με το *ε* ή, σπάνια, με το *η*, π.χ. *έ-παιζα, ή-ξερα*.

Η αύξηση διακρίνεται σε δύο είδη: σε *εξωτερική* και *εσωτερική*. **Εξωτερική** είναι η αύξηση που μπαίνει στην αρχή του ρηματικού τύπου, ενώ **εσωτερική** στο εσωτερικό του ρηματικού τύπου των σύνθετων ρημάτων και πάντα πριν από το δεύτερο συνθετικό, π.χ. *γράφω* → ***έ**γραφα, ξέρω* → ***ή**ξερα* (εξωτερική), *προβλέπω* → *προ**έ**βλεπα, συντάσσει* → *συν**έ**τασσε* (εσωτερική).

Το μόρφημα της αύξησης παραμένει, όταν τονίζεται, και χάνεται συνήθως, όταν δεν τονίζεται, π.χ. ***έ**λεγα, **έ**λεγες*, αλλά *λέγαμε, προ**έ**βλεπες*, αλλά *προβλέπαμε*. Αυτό προκύπτει από τη γενικότερη τάση των τύπων των παρελθοντικών χρόνων να τονίζονται στην προπαραλήγουσα. Έτσι, ο ρηματικός τύπος που προκύπτει από το θέμα και την κατάληξη, όταν είναι τρισύλλαβος, δε χρειάζεται αύξηση (π.χ. *δώσαμε*), ενώ, όταν είναι δισύλλαβος, τη χρειάζεται (π.χ. ***έ**δωσα*).

Τα ρήματα που αρχίζουν από φωνήεν ή δίψηφο φωνήεν δεν παίρνουν αύξηση, αλλά διατηρούν το αρχικό φωνήεν ή δίψηφο, π.χ. *ιδρύω* → *ίδρυσα, ευτυχώ* → *ευτύχησα*. Εξαιρούνται τα ρήματα *έχω (είχα), έρχομαι (ήρθα)* και *είμαι (ήμουν)*.

γ. Βοηθητικά στοιχεία σχηματισμού

Οι περιφραστικοί χρόνοι των ρημάτων σχηματίζονται είτε με το μόριο *θα* και το ρήμα είτε με τα (βοηθητικά) ρήματα *έχω* και *είμαι* και το απαρέμφατο. Παρακάτω παρατίθενται τα βοηθητικά ρήματα *έχω* και *είμαι* σε όλα τα πρόσωπα του ενεστώτα, παρατατικού και μέλλοντα.

Το βοηθητικό ρήμα έχω

Μονολεκτικοί χρόνοι				
Ενεστώτας				Παρατατικός
Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)	Προστακτική	Μετοχή	
έχω έχεις έχει έχουμε έχετε έχουν(ε)	έχω έχεις έχει έχουμε έχετε έχουν(ε)	έχε έχετε	έχοντας	είχα είχες είχε είχαμε είχατε είχαν(ε)
Περιφραστικός χρόνος Μέλλοντας	θα έχω, θα έχεις, θα έχει, θα έχουμε, θα έχετε, θα έχουν(ε)			

Στην υποτακτική συναντώνται επίσης οι τύποι *να είχα, να είχες* κτλ.

Το βοηθητικό ρήμα *είμαι*

Μονολεκτικοί χρόνοι				
Ενεστώτας				Παρατατικός
Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)	Προστακτική	Μετοχή	
είμαι είσαι είναι είμαστε είσαστε/είστε είναι	είμαι είσαι είναι είμαστε είσαστε/είστε είναι		όντας	ήμουν(α) ήσουν(α) ήταν(ε) ήμασταν/-στε ήσασταν/-στε ήταν(ε)
Περιφραστικός χρόνος Μέλλοντας	θα είμαι, θα είσαι, θα είναι, θα είμαστε, θα είσαστε/είστε, θα είναι			

Στην υποτακτική συναντώνται επίσης οι τύποι *να ήμουν(α), να ήσουν(α)* κτλ.

Η προστακτική αναπληρώνεται από τύπους της υποτακτικής: *να (ας) είσαι, να είναι, να είσαστε/είστε, να είναι*.

Μορφολογική ποικιλία

■ **Ρήμα *έχω***

- Στο α΄ πληθυντικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής, καθώς και του μέλλοντα της οριστικής, παρουσιάζεται πολύ σπάνια στον λόγο και συνήθως από ομιλητές προερχόμενους από τη νότια Ελλάδα ο τύπος *έχομε*.
- Στο γ΄ πληθυντικό πρόσωπο του ενεστώτα και του παρατατικού της οριστικής και του ενεστώτα της υποτακτικής, καθώς και του μέλλοντα της οριστικής, παρουσιάζονται οι τύποι *έχουν, είχαν*, αλλά και *έχουνε, είχανε*. Οι πρώτοι συνηθίζονται στον γραπτό λόγο κυρίως σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ οι δεύτεροι είναι πολύ συνηθισμένοι στον προφορικό λόγο και στα κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας.

■ **Ρήμα *είμαι***

- Στο β΄ πληθυντικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής, καθώς και του μέλλοντα της οριστικής, παρουσιάζονται οι τύποι *είσαστε* και *είστε*, οι οποίοι χρησιμοποιούνται πολύ συχνά χωρίς ουσιαστική υφολογική διαφορά.
- Ο παρατατικός παρουσιάζει σε όλα τα πρόσωπα δύο τύπους. Οι πρώτοι τύποι των προσώπων του ενικού αριθμού και του γ΄ πληθυντικού χρησιμοποιούνται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ οι δεύτεροι σε οικείο ύφος. Πολύ σπάνια παρουσιάζονται στον λόγο για το α΄ και β΄ πληθυντικό πρόσωπο οι τύποι *ήμαστε* και *ήσαστε*.

δ. *Η κλίση. Οι συζυγίες*

Τα ρήματα της νέας ελληνικής διακρίνονται σε δύο συζυγίες.

- Στην **πρώτη συζυγία** ανήκουν τα ρήματα που έχουν κατάληξη *-ω* στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής και *-ομαι* στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του ενεστώτα της παθητικής φωνής, π.χ. *λύν-ω – λύν-ομαι, βάφ-ω – βάφ-ομαι*. Τα ρήματα αυτής της συζυγίας τονίζονται στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του ενεργητικού ενεστώτα στην παραλήγουσα και στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του παθητικού ενεστώτα στην προπαραλήγουσα, π.χ. *λύνω – λύνομαι, βάφω – βάφομαι*.
- Στη **δεύτερη συζυγία** ανήκουν τα ρήματα που έχουν κατάληξη *-ώ* (*-άω*) στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής και *-ιέμαι* ή *-ούμαι* στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του

ενεστώτα της παθητικής φωνής, π.χ. *αγαπ-ώ (-άω) – αγαπ-ιέμαι, θεωρ-ώ – θεωρ-ούμαι*. Τα ρήματα αυτής της συζυγίας τονίζονται στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του ενεργητικού ενεστώτα στη λήγουσα (ή στην παραλήγουσα, όταν λήγουν σε *-άω*) και στο πρώτο πρόσωπο της οριστικής του παθητικού ενεστώτα στην παραλήγουσα, π.χ. *αδικώ – αδικούμαι, πουλώ – πουλιέμαι*.

Συζυγίες ρημάτων

	ΚΑΤΑΛΗΞΕΙΣ		ΤΟΝΙΣΜΟΣ	
	Ενεστώτας ενεργητικής	Ενεστώτας παθητικής	Ενεστώτας ενεργητικής	Ενεστώτας παθητικής
Α΄ συζυγία	*-ω* π.χ. *λύνω*	*-ομαι* *λύνομαι*	παραλήγουσα *λύνω*	προπαραλήγουσα λύνομαι
Β΄ συζυγία	*-ώ* π.χ. *αδικώ* *-ώ/-άω* π.χ. *αγαπώ/αγαπάω*	*-ούμαι, -ιέμαι* *αδικούμαι,* *αγαπιέμαι*	λήγουσα *αδικώ* (παραλήγουσα αγαπάω)	παραλήγουσα *αδικούμαι*

ε. *Παραδείγματα κλίσης*

Ρήματα της πρώτης συζυγίας

Ενεργητική φωνή
λύνω

Χρόνοι	Εγκλίσεις		
	Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)	Προστακτική
Ενεστώτας	λύνω λύνεις λύνει λύνουμε λύνετε λύνουν(ε)	να λύνω να λύνεις να λύνει να λύνουμε να λύνετε να λύνουν(ε)	 λύνε λύνετε
Παρατατικός	έλυνα έλυνες έλυνε λύναμε λύνατε έλυναν/λύναν(ε)		
Αόριστος	έλυσα έλυσες έλυσε λύσαμε λύσατε έλυσαν/λύσαν(ε)	να λύσω να λύσεις να λύσει να λύσουμε να λύσετε να λύσουν(ε)	 λύσε λύστε

απαρέμφατο αορίστου: *λύσει*
μετοχή ενεστώτα: *λύνοντας*

Χρόνοι	Εγκλίσεις	
	Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)
Εξακολουθητικός Μέλλοντας	θα λύνω θα λύνεις θα λύνει θα λύνουμε θα λύνετε θα λύνουν(ε)	
Συνοπτικός Μέλλοντας	θα λύσω θα λύσεις θα λύσει θα λύσουμε θα λύσετε θα λύσουν(ε)	
Συντελεσμένος Μέλλοντας	θα έχω λύσει θα έχεις λύσει θα έχει λύσει θα έχουμε λύσει θα έχετε λύσει θα έχουν(ε) λύσει (ή: θα έχω λυμένο, -η, -ο κτλ.)	
Παρακείμενος	έχω λύσει έχεις λύσει έχει λύσει έχουμε λύσει έχετε λύσει έχουν(ε) λύσει (ή: έχω λυμένο, -η, -ο κτλ.)	να έχω λύσει να έχεις λύσει να έχει λύσει να έχουμε λύσει να έχετε λύσει να έχουν(ε) λύσει (ή: να έχω λυμένο, -η, -ο κτλ.)
Υπερσυντέλικος	είχα λύσει είχες λύσει είχε λύσει είχαμε λύσει είχατε λύσει είχαν(ε) λύσει (ή: είχα λυμένο, -η, -ο κτλ.)	

Στην υποτακτική συναντώνται επίσης οι τύποι *να έλυνα, να έλυσα, να είχα λύσει,* που κλίνονται όπως οι τύποι της οριστικής *έλυνα, έλυσα, είχα λύσει.*

Παθητική φωνή
λύνομαι

Χρόνοι	Εγκλίσεις		
	Οριστική	Υποτακτική (*να*, *όταν* κτλ.)	Προστακτική
Ενεστώτας	λύνομαι λύνεσαι λύνεται λυνόμαστε λύνεστε/-όσαστε λύνονται	να λύνομαι να λύνεσαι να λύνεται να λυνόμαστε να λύνεστε/-όσαστε να λύνονται	(λύνου) (λύνεστε)
Παρατατικός	λυνόμουν(α) λυνόσουν(α) λυνόταν(ε) λυνόμασταν/-τε λυνόσασταν/-τε λύνονταν/λυνόντουσαν		
Αόριστος	λύθηκα λύθηκες λύθηκε λυθήκαμε λυθήκατε λύθηκαν/λυθήκαν(ε)	να λυθώ να λυθείς να λυθεί να λυθούμε να λυθείτε να λυθούν(ε)	λύσου λυθείτε
Εξακολουθητικός Μέλλοντας	θα λύνομαι θα λύνεσαι θα λύνεται θα λυνόμαστε θα λύνεστε/-όσαστε θα λύνονται		
Συνοπτικός Μέλλοντας	θα λυθώ θα λυθείς θα λυθεί θα λυθούμε θα λυθείτε θα λυθούν(ε)		

απαρέμφατο αορίστου: *λυθεί*

Χρόνοι	Εγκλίσεις	
	Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)
Συντελεσμένος Μέλλοντας	θα έχω λυθεί θα έχεις λυθεί θα έχει λυθεί θα έχουμε λυθεί θα έχετε λυθεί θα έχουν(ε) λυθεί (ή: θα είμαι λυμένος, -η, -ο κτλ.)	
Παρακείμενος	έχω λυθεί έχεις λυθεί κτλ. (ή: είμαι λυμένος, -η, -ο κτλ.)	να έχω λυθεί κτλ. (ή: να είμαι λυμένος, -η, -ο κτλ.)
Υπερσυντέλικος	είχα λυθεί, είχες λυθεί κτλ. (ή: ήμουν λυμένος, -η, -ο κτλ.)	

μετοχή παρακειμένου: ***λυμένος, -η, -ο***

Στην υποτακτική συναντώνται επίσης οι τύποι *να λυνόμουν(α), να λύθηκα, να είχα λυθεί*, που κλίνονται όπως οι τύποι της οριστικής *λυνόμουν(α), λύθηκα, είχα λυθεί.*

Σύμφωνα με το *λύνω – λύνομαι* κλίνονται τα ρήματα: *απλώνω, δένω, διορθώνω, ενώνω, θαμπώνω, ιδρύω, λιώνω, ντύνω, οργώνω, παίζω, πληρώνω, φορτώνω, σηκώνω, χάνω, ψήνω* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

Ενεργητική φωνή

- Στο α΄ πληθυντικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής, καθώς και του εξακολουθητικού και συνοπτικού μέλλοντα της οριστικής και της υποτακτικής αορίστου, παρουσιάζονται πολύ σπάνια στον λόγο και συνήθως από ομιλητές προερχόμενους από τη νότια Ελλάδα τύποι σε *-ομε*, π.χ. *λύνομε, θα λύσομε* κτλ.
- Στο γ΄ πληθυντικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής, καθώς και του εξακολουθητικού και του συνοπτικού μέλλοντα και του αορίστου της υποτακτικής, παρουσιάζονται οι τύποι σε *-ουν* και *-ουνε*, π.χ. *λύνουν* / *λύνουνε, να λύσουν* / *να λύσουνε*. Ο πρώτος συνηθίζεται στον γραπτό λόγο, κυρίως σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ ο δεύτερος είναι πολύ συνηθισμένος στον προφορικό λόγο και στα κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας.
- Στο γ΄ πληθυντικό πρόσωπο του παρατατικού και του αορίστου της οριστικής παρουσιάζονται δεύτεροι τύποι χωρίς αύξηση σε *-αν* και σε *-ανε*, π.χ. *έλυναν* / *λύναν(ε), έλυσαν* / *λύσαν(ε)*. Οι τύποι χωρίς αύξηση *λύναν(ε), λύσαν(ε)* είναι συνηθισμένοι στον προφορικό λόγο και στα κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας, ενώ οι τύποι *έλυναν, έλυσαν* εμφανίζονται στον γραπτό λόγο κυρίως, σε τυπικό και σε ουδέτερο ύφος.
- Στους συντελικούς χρόνους παρουσιάζεται σπανιότερα ένας τύπος σχηματισμού των χρόνων με τη χρήση του ρήματος *έχω* και τη μετοχή του παθητικού παρακειμένου, π.χ. *έχω λυμένο, -η, -ο*.

- Στο β΄ πρόσωπο πληθυντικού της προστακτικής του αορίστου ορισμένα ρήματα, των οποίων το αοριστικό θέμα λήγει σε *λ, ρ, σ, ξ, ψ*, παρουσιάζουν διπλούς τύπους σε *-ετε* και *-τε*, ενώ άλλα μόνο σε *-τε*, π.χ. *λύσετε* / *λύστε, γράψετε* / *γράψτε,* αλλά *καθίστε*. Οι τύποι σε *-ετε* χρησιμοποιούνται σε πολύ τυπικό ύφος.
- Στο β΄ πρόσωπο πληθυντικού της προστακτικής του αορίστου τα ρήματα των οποίων το θέμα λήγει σε ξ ή *ψ* ορισμένες φορές παρουσιάζουν σε οικείο ύφος και τύπους με αλλαγμένα τα σύμφωνα ξ και *ψ* σε *χ* και *φ* αντίστοιχα, π.χ. *ρίχτε* και *ρίξτε, αλείψτε* και *αλείφτε*.
- Οι τύποι της προστακτικής του ενεστώτα χρησιμοποιούνται πολύ σπάνια.

Παθητική φωνή

- Στο γ΄ πληθυντικό πρόσωπο του συνοπτικού μέλλοντα της οριστικής και του αορίστου της υποτακτικής παρουσιάζονται οι τύποι σε *-ούν* / *-ούνε*, π.χ. *να λυθούν* / *να λυθούνε*. Ο πρώτος συνηθίζεται στον γραπτό λόγο, σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ ο δεύτερος είναι πολύ συνηθισμένος στον προφορικό λόγο και στα κείμενα της παιδικής λογοτεχνίας.
- Στο β΄ πληθυντικό πρόσωπο της οριστικής του ενεστώτα παρουσιάζεται, εκτός από τον τύπο σε *-εστε*, που χρησιμοποιείται σε τυπικό και σε ουδέτερο ύφος, και ο τύπος σε *-όσαστε*, που εμφανίζεται σε οικείο ύφος. Επίσης, χρησιμοποιείται μερικές φορές και ο τύπος σε *-εσθε* (*λύνεσθε*), μόνο σε τυπικό ύφος.
- Ο παρατατικός παρουσιάζει σε όλα τα πρόσωπα του ενικού και στο γ΄ πρόσωπο του πληθυντικού δύο τύπους. Οι πρώτοι τύποι χρησιμοποιούνται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, οι υπόλοιποι σε οικείο ύφος. Επίσης, εμφανίζονται σπάνια και οι τύποι σε *-στε* για το α′ και το β′ πρόσωπο πληθυντικού του παρατατικού, π.χ. *λυνόμασταν* / *λυνόμαστε*.
- Στο γ΄ πληθυντικό πρόσωπο της οριστικής αορίστου παρουσιάζεται δεύτερος τύπος σε *-αν(ε)* με μετακίνηση του τόνου, π.χ. *λύθηκαν* / *λυθήκαν(ε).* Ο πρώτος τύπος χρησιμοποιείται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ το *λυθήκαν(ε)* σε οικείο, καθημερινό ύφος.
- Στους συντελικούς χρόνους (συντελεσμένος μέλλοντας, παρακείμενος, υπερσυντέλικος) παρουσιάζεται σπανιότερα ένας τύπος σχηματισμού των χρόνων με τη χρήση του ρήματος *είμαι* και τη μετοχή του παθητικού παρακειμένου, π.χ. *ήμουν λυμένος, -η, -ο*.
- Για τους τύπους του αορίστου της οριστικής και της μετοχής ορισμένων ρημάτων μερικές φορές χρησιμοποιούνται σε τυπικό ύφος τύποι που προέρχονται από την αρχαία ελληνική, π.χ. αντί για τον τύπο *λύθηκε* χρησιμοποιείται ο τύπος *ελύθη*, για το *ανακοινώθηκε ο τύπος ανεκοινώθη*, αντί του *εγκαταλειμμένος* ο τύπος *εγκαταλελειμμένος*, αντί του *πεισμένος* το *πεπεισμένος* κτλ.

Ρήματα της δεύτερης συζυγίας

Τα ρήματα της δεύτερης συζυγίας διακρίνονται σε δύο ομάδες, που συνηθίζεται να ονομάζονται *τάξεις*. Στην *πρώτη τάξη* ανήκουν τα ρήματα που οι καταλήξεις των τριών πρώτων προσώπων ενεστώτα της ενεργητικής φωνής τους είναι *-ώ* / *-άω, -άς, -ά* / *-άει* και της παθητικής *-ιέμαι, -ιέσαι, -ιέται*, π.χ. *χτυπώ* / *-άω, χτυπάς, χτυπά* / *-άει* και *χτυπιέμαι, χτυπιέσαι, χτυπιέται*. Στη δεύτερη τάξη ανήκουν τα ρήματα που οι καταλήξεις ενεστώτα των τριών πρώτων προσώπων της ενεργητικής φωνής τους είναι *-ώ, -είς, -εί* και της παθητικής *-ούμαι, -είσαι, -είται*, π.χ. *θεωρώ, θεωρείς, θεωρεί* και *θεωρούμαι, θεωρείσαι, θεωρείται*. Ορισμένα ρήματα της δεύτερης συζυγίας σχηματίζουν την παθητική φωνή με τύπους και των δύο τάξεων, π.χ. *βοηθώ* / *-άω* → *βοηθούμαι* και *βοηθιέμαι, αδικώ* → *αδικούμαι* και *αδικιέμαι*. Στην ίδια συζυγία ανήκουν και τα αποθετικά ρήματα σε *-άμαι* / *-ούμαι*, π.χ. *θυμάμαι* / *-ούμαι*.

Α΄ τάξη. Ενεργητική φωνή
χτυπώ

Χρόνοι	Εγκλίσεις		
	Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)	Προστακτική
Ενεστώτας	χτυπώ/-άω χτυπάς χτυπά/-άει χτυπάμε/-ούμε χτυπάτε χτυπούν(ε)/χτυπάν(ε)	να χτυπώ/-άω να χτυπάς να χτυπά/-άει να χτυπάμε/-ούμε να χτυπάτε να χτυπούν(ε)/χτυπάν(ε)	χτύπα χτυπάτε
Παρατατικός	χτυπούσα/χτύπαγα χτυπούσες/χτύπαγες χτυπούσε/χτύπαγε χτυπούσαμε/-πάγαμε χτυπούσατε/-πάγατε χτυπούσαν(ε)/χτύπαγαν		
Αόριστος	χτύπησα χτύπησες χτύπησε χτυπήσαμε χτυπήσατε χτύπησαν/χτυπήσαν(ε)	να χτυπήσω να χτυπήσεις να χτυπήσει να χτυπήσουμε να χτυπήσετε να χτυπήσουν(ε)	χτύπησε χτυπήστε

απαρέμφατο αορίστου: *χτυπήσει*
μετοχή ενεστώτα: *χτυπώντας*

Χρόνοι	Εγκλίσεις	
	Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)
Εξακολουθητικός Μέλλοντας	θα χτυπώ/-άω θα χτυπάς θα χτυπά/-άει θα χτυπάμε/-ούμε θα χτυπάτε θα χτυπούν(ε)/ θα χτυπάν(ε)	
Συνοπτικός Μέλλοντας	θα χτυπήσω θα χτυπήσεις θα χτυπήσει θα χτυπήσουμε θα χτυπήσετε θα χτυπήσουν(ε)	

Συντελεσμένος Μέλλοντας	θα έχω χτυπήσει θα έχεις χτυπήσει θα έχει χτυπήσει θα έχουμε χτυπήσει θα έχετε χτυπήσει θα έχουν(ε) χτυπήσει (ή: θα έχω χτυπημένο, -η, -ο κτλ.)	
Παρακείμενος	έχω χτυπήσει έχεις χτυπήσει έχει χτυπήσει έχουμε χτυπήσει έχετε χτυπήσει έχουν(ε) χτυπήσει (ή: έχω χτυπημένο, -η, -ο κτλ.)	να έχω χτυπήσει να έχεις χτυπήσει να έχει χτυπήσει να έχουμε χτυπήσει να έχετε χτυπήσει να έχουν(ε) χτυπήσει (ή: να έχω χτυπημένο, -η, -ο κτλ.)
Υπερσυντέλικος	είχα χτυπήσει είχες χτυπήσει είχε χτυπήσει είχαμε χτυπήσει είχατε χτυπήσει είχαν(ε) χτυπήσει (ή: είχα χτυπημένο, -η, -ο κτλ.)	

Στην υποτακτική συναντώνται επίσης οι τύποι *να χτυπούσα/χτύπαγα, να χτύπησα, να είχα χτυπήσει,* που κλίνονται όπως οι αντίστοιχοι τύποι της οριστικής.

- Μερικά ρήματα αυτής της τάξης έχουν συνήθως τύπους μόνο σε -*άω*, π.χ. *σπάω, σχολάω, σκάω*. Τα ρήματα αυτά χρησιμοποιούνται σε ουδέτερο και, συχνότερα, σε οικείο ύφος.

Α΄ τάξη. Παθητική φωνή
χτυπιέμαι

Χρόνοι	Εγκλίσεις		
	Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)	Προστακτική
Ενεστώτας	χτυπιέμαι χτυπιέσαι χτυπιέται χτυπιόμαστε χτυπιέστε/-ιόσαστε χτυπιούνται/-ιόνται	να χτυπιέμαι να χτυπιέσαι να χτυπιέται να χτυπιόμαστε να χτυπιέστε/-ιόσαστε να χτυπιούνται/-ιόνται	
Παρατατικός	χτυπιόμουν(α) χτυπιόσουν(α) χτυπιόταν(ε) χτυπιόμασταν/-τε χτυπιόσασταν/-τε χτυπιόνταν(ε)/ -ιόντουσαν/χτυπιούνταν(ε)		

Χρόνοι	Εγκλίσεις		
	Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)	Προστακτική
Αόριστος	χτυπήθηκα χτυπήθηκες χτυπήθηκε χτυπηθήκαμε χτυπηθήκατε χτυπήθηκαν/χτυπηθήκαν(ε)	να χτυπηθώ να χτυπηθείς να χτυπηθεί να χτυπηθούμε να χτυπηθείτε να χτυπηθούν(ε)	 χτυπήσου χτυπηθείτε
Εξακολουθητικός Μέλλοντας	θα χτυπιέμαι θα χτυπιέσαι θα χτυπιέται θα χτυπιόμαστε θα χτυπιέστε/-ιόσαστε θα χτυπιούνται/-ιόνται		

απαρέμφατο αορίστου: *χτυπηθεί*

Χρόνοι	Εγκλίσεις	
	Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)
Συνοπτικός Μέλλοντας	θα χτυπηθώ θα χτυπηθείς θα χτυπηθεί θα χτυπηθούμε θα χτυπηθείτε θα χτυπηθούν(ε)	
Συντελεσμένος Μέλλοντας	θα έχω χτυπηθεί θα έχεις χτυπηθεί θα έχει χτυπηθεί θα έχουμε χτυπηθεί θα έχετε χτυπηθεί θα έχουν(ε) χτυπηθεί (ή: θα είμαι χτυπημένος, -η, -ο κτλ.)	
Παρακείμενος	έχω χτυπηθεί έχεις χτυπηθεί κτλ. (ή: είμαι χτυπημένος, -η, -ο κτλ.)	να έχω χτυπηθεί να έχεις χτυπηθεί κτλ. (ή: να είμαι χτυπημένος, -η, -ο κτλ.)
Υπερσυντέλικος	είχα χτυπηθεί, είχες χτυπηθεί κτλ. (ή: ήμουν χτυπημένος, -η, -ο κτλ.)	

μετοχή παρακειμένου: *χτυπημένος, -η, -ο*

Στην υποτακτική συναντώνται επίσης οι τύποι *να χτυπιόμουν(α), να χτυπήθηκα, να είχα χτυπηθεί,* που κλίνονται όπως οι τύποι της οριστικής *χτυπιόμουν(α), χτυπήθηκα, είχα χτυπηθεί.*

- Σύμφωνα με το *χτυπώ – χτυπιέμαι* κλίνονται και τα ρήματα: *αγαπώ, ρωτώ, γελώ, κρατώ* κ.ά.
- Η κλίση της α΄ συζυγίας διαφέρει από εκείνη της β΄ συζυγίας μόνο στον ενεστώτα και παρατατικό της ενεργητικής και της παθητικής φωνής.

Μορφολογική ποικιλία

Ενεργητική φωνή

- Στο α΄ ενικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής και του εξακολουθητικού μέλλοντα της οριστικής παρουσιάζονται οι τύποι σε *-ώ* και *-άω*, π.χ. *χτυπώ* / *χτυπάω*. Οι δύο τύποι δεν παρουσιάζουν σημαντική υφολογική διαφορά.
- Στο γ΄ ενικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής και υποτακτικής και του εξακολουθητικού μέλλοντα της οριστικής παρουσιάζονται οι τύποι σε *-ά* και *-άει*, π.χ. *χτυπά* / *χτυπάει*. Και σ' αυτήν την περίπτωση δεν είναι σημαντική η υφολογική διαφορά μεταξύ των δύο τύπων.
- Στο α΄ πληθυντικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής και του εξακολουθητικού μέλλοντα της οριστικής παρουσιάζονται οι τύποι σε *-άμε* και *-ούμε*, π.χ. *χτυπάμε* / *χτυπούμε*. Ο δεύτερος τύπος συνήθως χρησιμοποιείται σε τυπικό ύφος.
- Στο γ΄ πληθυντικό πρόσωπο του ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής και του εξακολουθητικού μέλλοντα της οριστικής παρουσιάζονται οι τύποι σε *-ούν(ε)* και *-άν(ε)*, π.χ. *χτυπούν(ε)* / *χτυπάν(ε)*. Ο τύπος σε *-ούν* (*χτυπούν*) συνήθως χρησιμοποιείται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, οι άλλοι σε λιγότερο τυπικό ή σε οικείο ύφος.
- Ο παρατατικός παρουσιάζει σε όλα τα πρόσωπα τουλάχιστον δύο τύπους (βλ. κλίση). Οι τύποι σε *-ούσα* κτλ. και ο τύπος σε *-ούσαν* χρησιμοποιούνται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ οι τύποι σε *-αγα, -αγες* κτλ. χρησιμοποιούνται σε οικείο και λαϊκό ύφος.
- Στο γ΄ πληθ. του συνοπτικού μέλλοντα της οριστικής και της υποτακτικής αορίστου παρουσιάζονται οι τύποι σε *-ουν* και *-ουνε*, π.χ. *θα χτυπήσουν* / *θα χτυπήσουνε*. Ο πρώτος τύπος χρησιμοποιείται σε τυπικό ύφος, ενώ ο δεύτερος σε οικείο και ουδέτερο ύφος.
- Στο γ΄ πληθυντικό του αορίστου οριστικής παρουσιάζονται δεύτεροι τύποι σε *-αν* και *-ανε* με παράλληλη μετακίνηση του τόνου, π.χ. *χτύπησαν* / *χτυπήσαν* / *χτυπήσανε.* Ο πρώτος τύπος χρησιμοποιείται σε τυπικό και σε ουδέτερο ύφος, ενώ οι άλλοι δύο σε πιο οικείο ή και λαϊκό ύφος, κυρίως στον προφορικό λόγο.
- Στο α΄ πληθυντικό του συνοπτικού μέλλοντα και της υποτακτικής του αορίστου παρουσιάζονται οι τύποι σε *-ουμε* και *-ομε*, π.χ. *να χτυπήσουμε* / *να χτυπήσομε*. Ο πρώτος τύπος είναι πιο συνηθισμένος, ενώ ο δεύτερος εμφανίζεται σπάνια και ακούγεται συνήθως από ομιλητές που προέρχονται από τη νότια Ελλάδα.
- Στους συντελικούς χρόνους παρουσιάζεται σπανιότερα ένας τύπος σχηματισμού των χρόνων με τη χρήση του ρήματος *έχω* και της μετοχής του παθητικού παρακειμένου, π.χ. έχω *χτυπημένο, -η, -ο*.

Παθητική φωνή

- Ο παρατατικός παρουσιάζει σε όλα τα πρόσωπα τουλάχιστον δύο τύπους (βλ. κλίση). Οι τύποι του ενικού και πληθυντικού σε *-όμουν, -όσουν* κτλ. είναι πιο συνηθισμένοι στον λόγο και χρησιμοποιούνται σε τυπικό, ουδέτερο αλλά και σε οικείο ύφος. Οι τύποι του ενικού σε *-όμουνα, -όσουνα, -ότανε* και του γ΄ πληθυντικού σε *-όντανε* και *-όντουσαν* χρησιμοποιούνται σε οικείο και λαϊκό ύφος.
- Στο β΄ πληθυντικό του ενεστώτα οριστικής παρουσιάζονται οι τύποι σε *-έστε* και *-όσαστε*, π.χ. *χτυπιέστε* / *χτυπιόσαστε*. Οι δύο τύποι δεν παρουσιάζουν υφολογικά σημαντική διαφορά.
- Το γ΄ πληθυντικό του συνοπτικού μέλλοντα της οριστικής και της υποτακτικής του αορίστου παρουσιάζει τους τύπους σε *-ούν* και *-ούνε*, π.χ. *θα χτυπηθούν* / *θα χτυπηθούνε*. Ο τύπος σε *-ούν* χρησιμοποιείται σε τυπικό ύφος, ενώ ο τύπος σε *-ούνε* σε οικείο ύφος και σε κείμενα παιδικής λογοτεχνίας.

- Στο γ΄ πληθυντικό πρόσωπο οριστικής του αορίστου παρουσιάζεται β΄ τύπος σε *-θήκαν(ε)* με μετακίνηση του τόνου, π.χ. *χτυπήθηκαν* / *χτυπηθήκαν(ε).* Ο πρώτος τύπος είναι αυτός που χρησιμοποιείται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ ο δεύτερος σε οικείο, καθημερινό ύφος.
- Στους συντελικούς χρόνους παρουσιάζεται σπανιότερα ένας τύπος σχηματισμού των χρόνων με τη χρήση του ρήματος *είμαι* και τη μετοχή του παθητικού παρακειμένου, π.χ. *είμαι χτυπημένος, -η, -ο*.
- Ορισμένα ρήματα που ανήκουν σε αυτήν την ομάδα σχηματίζουν πολύ συχνά την οριστική και υποτακτική του ενεστώτα με τύπους των ρημάτων της αρχαίας ελληνικής. Τέτοια ρήματα είναι τα: *απατώμαι, αποπειρώμαι, διασπώμαι, διερωτώμαι, εγγυώμαι, εξαρτώμαι* (αλλά και *εξαρτιέμαι*), *ηττώμαι, καταχρώμαι, περιπλανώμαι* (αλλά και *περιπλανιέμαι*), *τιμώμαι*. Παράδειγμα: *εγγυώμαι, εγγυάσαι, εγγυάται, εγγυώμεθα* / *εγγυόμαστε, εγγυάσθε* / *-άστε, εγγυώνται*.

Β΄ τάξη. Ενεργητική φωνή
θεωρώ

Χρόνοι	Εγκλίσεις		
	Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)	Προστακτική
Ενεστώτας	θεωρώ θεωρείς θεωρεί θεωρούμε θεωρείτε θεωρούν(ε)	να θεωρώ να θεωρείς να θεωρεί να θεωρούμε να θεωρείτε να θεωρούν(ε)	– θεωρείτε
Παρατατικός	θεωρούσα θεωρούσες θεωρούσε θεωρούσαμε θεωρούσατε θεωρούσαν(ε)		
Αόριστος	θεώρησα θεώρησες θεώρησε θεωρήσαμε θεωρήσατε θεώρησαν/θεωρήσαν(ε)	να θεωρήσω να θεωρήσεις να θεωρήσει να θεωρήσουμε να θεωρήσετε να θεωρήσουν(ε)	θεώρησε θεωρήστε

απαρέμφατο αορίστου: *θεωρήσει*
μετοχή ενεστώτα: *θεωρώντας*

Χρόνοι	Εγκλίσεις	
	Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)
Εξακολουθητικός Μέλλοντας	θα θεωρώ θα θεωρείς θα θεωρεί θα θεωρούμε θα θεωρείτε θα θεωρούν(ε)	
Συνοπτικός Μέλλοντας	θα θεωρήσω θα θεωρήσεις θα θεωρήσει θα θεωρήσουμε θα θεωρήσετε θα θεωρήσουν(ε)	
Συντελεσμένος Μέλλοντας	θα έχω θεωρήσει θα έχεις θεωρήσει θα έχει θεωρήσει θα έχουμε θεωρήσει θα έχετε θεωρήσει θα έχουν(ε) θεωρήσει (ή: θα έχω θεωρημένο, -η, -ο κτλ.)	
Παρακείμενος	έχω θεωρήσει έχεις θεωρήσει έχει θεωρήσει έχουμε θεωρήσει έχετε θεωρήσει έχουν(ε) θεωρήσει (ή: έχω θεωρημένο, -η, -ο κτλ.)	να έχω θεωρήσει να έχεις θεωρήσει να έχει θεωρήσει να έχουμε θεωρήσει να έχετε θεωρήσει να έχουν(ε) θεωρήσει (ή: να έχω θεωρημένο, -η, -ο κτλ.)
Υπερσυντέλικος	είχα θεωρήσει είχες θεωρήσει είχε θεωρήσει είχαμε θεωρήσει είχατε θεωρήσει είχαν(ε) θεωρήσει (ή: είχα θεωρημένο, -η, -ο κτλ.)	

Στην υποτακτική συναντώνται επίσης οι τύποι *να θεωρούσα, να θεώρησα, να είχα θεωρήσει,* που κλίνονται όπως οι τύποι της οριστικής *θεωρούσα, θεώρησα, είχα θεωρήσει.*

Β΄ τάξη. Παθητική φωνή
θεωρούμαι

Χρόνοι	Εγκλίσεις		
	Οριστική	Υποτακτική (*να*, *όταν* κτλ.)	Προστακτική
Ενεστώτας	θεωρούμαι θεωρείσαι θεωρείται θεωρούμαστε θεωρείστε θεωρούνται	να θεωρούμαι να θεωρείσαι να θεωρείται να θεωρούμαστε να θεωρείστε να θεωρούνται	
Παρατατικός	θεωρούμουν θεωρούσουν θεωρούνταν(ε) θεωρούμασταν/-τε θεωρούσασταν/-τε θεωρούνταν(ε)		
Αόριστος	θεωρήθηκα θεωρήθηκες θεωρήθηκε θεωρηθήκαμε θεωρηθήκατε θεωρήθηκαν/ θεωρηθήκαν(ε)	να θεωρηθώ να θεωρηθείς να θεωρηθεί να θεωρηθούμε να θεωρηθείτε να θεωρηθούν(ε)	θεωρήσου θεωρηθείτε
Εξακολουθητικός Μέλλοντας	θα θεωρούμαι θα θεωρείσαι θα θεωρείται θα θεωρούμαστε θα θεωρείστε θα θεωρούνται		
Συνοπτικός Μέλλοντας	θα θεωρηθώ θα θεωρηθείς θα θεωρηθεί θα θεωρηθούμε θα θεωρηθείτε θα θεωρηθούν(ε)		

απαρέμφατο αορίστου: *θεωρηθεί*
μετοχή ενεστώτα: *θεωρούμενος, -η, -ο*

Χρόνοι	Εγκλίσεις	
	Οριστική	Υποτακτική (*να*, *όταν* κτλ.)
Συντελεσμένος Μέλλοντας	θα έχω θεωρηθεί θα έχεις θεωρηθεί θα έχει θεωρηθεί θα έχουμε θεωρηθεί θα έχετε θεωρηθεί θα έχουν(ε) θεωρηθεί (ή: θα είμαι θεωρημένος, -η, -ο κτλ.)	
Παρακείμενος	έχω θεωρηθεί έχεις θεωρηθεί έχει θεωρηθεί κτλ. (ή: είμαι θεωρημένος, -η, -ο κτλ.)	να έχω θεωρηθεί κτλ. (ή: να είμαι θεωρημένος, -η, -ο κτλ.)
Υπερσυντέλικος	είχα θεωρηθεί, είχες θεωρηθεί είχε θεωρηθεί κτλ. (ή: ήμουν θεωρημένος, -η, -ο κτλ.)	

μετοχή παρακειμένου: ***θεωρημένος, -η, -ο***

Στην υποτακτική συναντώνται επίσης οι τύποι *να θεωρούμουν, να θεωρήθηκα, να είχα θεωρηθεί,* που κλίνονται όπως οι τύποι της οριστικής *θεωρούμουν, θεωρήθηκα, είχα θεωρηθεί.*

- Σύμφωνα με το *θεωρώ – θεωρούμαι* κλίνονται τα ρήματα: *αδικώ, επαινώ, κινώ, μισώ, πληροφορώ, στερώ* κ.ά.

Μορφολογική ποικιλία

Ενεργητική φωνή

- Στο γ΄ πληθυντικό του ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής, της υποτακτικής αορίστου και του εξακολουθητικού και συνοπτικού μέλλοντα παρουσιάζονται οι τύποι σε *-ούν* / *-ούνε* και *-ουν* / *-ουνε*, π.χ. *θεωρούν* / *θεωρούνε*. Ο τύπος σε *-ούν* ή *-ουν* χρησιμοποιείται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ ο τύπος σε *-ούνε* ή *-ουνε* σε οικείο ύφος και είναι πολύ συνηθισμένος σε κείμενα παιδικής λογοτεχνίας.
- Στο γ΄ πληθυντικό του παρατατικού παρουσιάζονται οι τύποι σε *-αν* και *-ανε*, π.χ. *θεωρούσαν* / *θεωρούσανε*. Ο τύπος σε *-αν* χρησιμοποιείται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ ο τύπος σε *-ανε* σε οικείο ύφος και είναι πολύ συνηθισμένος σε κείμενα παιδικής λογοτεχνίας.
- Στο γ΄ πληθυντικό του αορίστου οριστικής παρουσιάζεται δεύτερος τύπος σε *-αν(ε)* με μετακίνηση του τόνου, π.χ. *θεώρησαν* / *θεωρήσαν(ε).* Ο τύπος σε *-αν* χωρίς μετακίνηση του τόνου χρησιμοποιείται συνήθως σε τυπικό ύφος, ενώ οι υπόλοιποι σε ουδέτερο και οικείο ύφος.
- Στους συντελικούς χρόνους παρουσιάζεται σπανιότερα ένας τύπος σχηματισμού των χρόνων με τη χρήση του ρήματος *έχω* και τη μετοχή του παθητικού παρακειμένου, π.χ. *έχω θεωρημένο, -η, -ο*.

Παθητική φωνή

- Ο παρατατικός δεν είναι πολύ συνηθισμένος στον λόγο. Παρουσιάζει σπάνια και δεύτερους τύπους. Οι τύποι του γ΄ ενικού και πληθυντικού σε *-ούντανε* χρησιμοποιούνται σε οικείο ύφος. Οι τύποι του α΄ και β΄ πλ. σε *-ούμαστε* και *-ούσαστε* είναι σπάνιοι και χρησιμοποιούνται κυρίως από

ομιλητές προερχόμενους από τη νότια Ελλάδα. Τέλος, οι τύποι του α΄ και β΄ ενικού σε *-ούμουνα, -ούσουνα* αντίστοιχα χρησιμοποιούνται σε οικείο και λαϊκό ύφος. Σε πολύ τυπικό ύφος χρησιμοποιούνται και ο τύπος *εθεωρείτο* για το γ΄ ενικό και *εθεωρούντο* για το γ΄ πληθυντικό πρόσωπο.

- Στο α΄ πληθυντικό του ενεστώτα της οριστικής και υποτακτικής και του εξακολουθητικού μέλλοντα της οριστικής παρουσιάζονται οι τύποι σε *-ούμαστε* και *-ούμεθα*, π.χ. *θεωρούμαστε* / *θεωρούμεθα*. Οι τύποι σε *-ούμαστε* είναι οι πλέον κοινοί στον λόγο, ενώ οι τύποι σε *-ούμεθα* παρουσιάζονται σπάνια, συνήθως σε πολύ τυπικό ή σε περιπαικτικό ύφος.
- Στο β΄ πληθυντικό του ενεστώτα της οριστικής και υποτακτικής και του εξακολουθητικού μέλλοντα της οριστικής παρουσιάζονται τύποι σε *-είστε* και *-είσθε*, π.χ. *θεωρείστε* / *θεωρείσθε*. Οι τύποι σε *-είστε* είναι οι πλέον κοινοί στον λόγο, ενώ οι τύποι σε *-είσθε* παρουσιάζονται σπάνια, συνήθως σε πολύ τυπικό ή σε περιπαικτικό ύφος.
- Στο γ΄ πληθυντικό του αορίστου της οριστικής παρουσιάζεται δεύτερος τύπος σε *-αν(ε)* με μετακίνηση του τόνου, π.χ. *θεωρήθηκαν* / *θεωρηθήκαν(ε).* Ο τύπος σε *-αν* χωρίς μετακίνηση του τόνου χρησιμοποιείται συνήθως σε τυπικό ύφος, ενώ οι άλλοι, με παράλληλη μετακίνηση του τόνου, σε λιγότερο τυπικό ή σε πιο οικείο ύφος.
- Στο γ΄ πληθυντικό του αορίστου της υποτακτικής παρουσιάζονται οι τύποι σε *-ούν* και *-ούνε*, π.χ. *να θεωρηθούν* / *να θεωρηθούνε*. Οι τύποι σε *-ούν* εμφανίζονται σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ οι τύποι σε *-ούνε* σε οικείο ύφος.
- Στους συντελικούς χρόνους παρουσιάζεται σπανιότερα ένας τύπος σχηματισμού των χρόνων με τη χρήση του ρήματος *είμαι* και τη μετοχή του παθητικού παρακειμένου, π.χ. *είμαι θεωρημένος, -η, -ο*.

Δεύτερη συζυγία – Αποθετικά ρήματα

θυμάμαι / θυμούμαι

Χρόνοι	Εγκλίσεις: Οριστική	Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)	Προστακτική
Ενεστώτας	θυμάμαι/-ούμαι θυμάσαι θυμάται θυμόμαστε/-ούμαστε θυμόσαστε/-άστε θυμούνται	να θυμάμαι/-ούμαι να θυμάσαι να θυμάται να θυμόμαστε/-ούμαστε να θυμόσαστε/-άστε να θυμούνται	
Παρατατικός	θυμόμουν(α) θυμόσουν(α) θυμόταν(ε) θυμόμασταν/-τε θυμόσασταν/-τε θυμούνταν(ε)		
Αόριστος	θυμήθηκα θυμήθηκες θυμήθηκε θυμηθήκαμε θυμηθήκατε θυμήθηκαν/θυμηθήκαν(ε)	να θυμηθώ να θυμηθείς να θυμηθεί να θυμηθούμε να θυμηθείτε να θυμηθούν(ε)	 θυμήσου θυμηθείτε

Εξακολουθητικός Μέλλοντας	θα θυμάμαι/-ούμαι θα θυμάσαι θα θυμάται θα θυμόμαστε/-ούμαστε θα θυμόσαστε/-άστε θα θυμούνται		
Συνοπτικός Μέλλοντας	θα θυμηθώ θα θυμηθείς θα θυμηθεί θα θυμηθούμε θα θυμηθείτε θα θυμηθούν(ε)		

απαρέμφατο αορίστου: ***θυμηθεί***
μετοχή ενεστώτα: ***θυμούμενος, -η, -ο***

Χρόνοι	**Εγκλίσεις**	
	Οριστική	**Υποτακτική (*να, όταν* κτλ.)**
Συντελεσμένος Μέλλοντας	θα έχω θυμηθεί θα έχεις θυμηθεί θα έχει θυμηθεί θα έχουμε θυμηθεί θα έχετε θυμηθεί θα έχουν(ε) θυμηθεί	
Παρακείμενος	έχω θυμηθεί έχεις θυμηθεί έχει θυμηθεί έχουμε θυμηθεί έχετε θυμηθεί έχουν(ε) θυμηθεί	να έχω θυμηθεί να έχεις θυμηθεί να έχει θυμηθεί να έχουμε θυμηθεί να έχετε θυμηθεί να έχουν(ε) θυμηθεί
Υπερσυντέλικος	είχα θυμηθεί είχες θυμηθεί είχε θυμηθεί είχαμε θυμηθεί είχατε θυμηθεί είχαν(ε) θυμηθεί	

Στην υποτακτική συναντώνται επίσης οι τύποι *να θυμόμουν(α), να θυμήθηκα, να είχα θυμηθεί,* που κλίνονται όπως οι τύποι της οριστικής *θυμόμουν(α), θυμήθηκα, είχα θυμηθεί.*

- Η προστακτική ενεστώτα αναπληρώνεται από τύπους της υποτακτικής: *να θυμάσαι, να θυμάται, να θυμόσαστε / θυμάστε, να θυμούνται.*

- Το ρήμα *θυμάμαι* / *θυμούμαι* δεν έχει τύπο για τη μετοχή του παρακειμένου. Άλλα όμως αποθετικά ρήματα διαθέτουν τύπους μετοχής παρακειμένου, π.χ. *φοβάμαι* → *φοβισμένος, κοιμάμαι* → *κοιμισμένος*.
- Σύμφωνα με το *θυμάμαι* / *θυμούμαι* κλίνονται τα ρήματα *φοβάμαι* / *-ούμαι, κοιμάμαι* / *-ούμαι, λυπάμαι* / *-ούμαι*.

Μορφολογική ποικιλία

- Στο α΄ ενικό του ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής και του εξακολουθητικού μέλλοντα της οριστικής παρουσιάζονται οι τύποι σε *-άμαι* / *-ούμαι*, π.χ. *θυμάμαι* / *θυμούμαι*. Ο τύπος σε *-άμαι* είναι ο πλέον συνηθισμένος, ενώ ο τύπος σε *-ούμαι* χρησιμοποιείται σε πολύ τυπικό ύφος.
- Στο β΄ πληθυντικό του ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής και του εξακολουθητικού μέλλοντα παρουσιάζονται οι τύποι σε *-άστε* / *-όσαστε*, π.χ. *θυμάστε* / *θυμόσαστε*.
- Ο παρατατικός παρουσιάζει σε όλα τα πρόσωπα τουλάχιστον δύο τύπους (βλ. κλίση). Οι τύποι σε *-όμουν, -όσουν* κτλ. χρησιμοποιούνται σε τυπικό, ουδέτερο αλλά και οικείο ύφος. Οι τύποι του ενικού σε *-όμουνα, -όσουνα, -ότανε*, του α΄ πληθυντικού σε *-ούμασταν* και του γ΄ πληθυντικού σε *-όντανε, -ούντανε* και *-όντουσαν* χρησιμοποιούνται σε οικείο και λαϊκό ύφος, καθώς και σε κείμενα παιδικής λογοτεχνίας. Τέλος, πολύ σπάνια και κυρίως από ομιλητές προερχόμενους από τη νότια Ελλάδα, χρησιμοποιούνται στο α΄ και β΄ πληθυντικό πρόσωπο οι τύποι σε *-όμαστε* και *-όσαστε*.
- Το γ΄ πληθυντικό του συνοπτικού μέλλοντα της οριστικής και της υποτακτικής του αορίστου παρουσιάζει τους τύπους σε *-ούν* και *-ούνε*, π.χ. *θα θυμηθούν* / *θα θυμηθούνε*. Ο τύπος σε *-ούν* χρησιμοποιείται περισσότερο σε τυπικό και ουδέτερο ύφος, ενώ ο τύπος σε *-ούνε* σε οικείο ύφος και σε κείμενα παιδικής λογοτεχνίας.
- Στο γ΄ πληθυντικό του αορίστου της οριστικής παρουσιάζεται δεύτερος τύπος σε *-θήκαν(ε)* με μετακίνηση του τόνου, π.χ. *θυμήθηκαν* / *θυμηθήκαν(ε)*. Ο τύπος σε *-αν* χωρίς μετακίνηση του τόνου χρησιμοποιείται συνήθως σε τυπικό ύφος, ενώ ο τύπος σε *-θήκαν(ε)* σε ουδέτερο και οικείο ύφος.

στ. *Τα θέματα*

Τα θέματα από τα οποία σχηματίζονται όλοι οι ρηματικοί τύποι είναι τρία: το *ενεστωτικό*, το *αοριστικό του ενεργητικού αορίστου* και το *αοριστικό του παθητικού αορίστου*.

- Το **ενεστωτικό θέμα** βρίσκεται, αν αφαιρεθεί από το α΄ πρόσωπο της οριστικής του ενεστώτα η κατάληξη *(-ω, -ομαι, -ιέμαι, -ούμαι)*, π.χ. *λύν-ω, λύν-ομαι, χτυπ-ιέμαι, θεωρ-ούμαι*. Τα ρήματα, ανάλογα με τον χαρακτήρα του ενεστωτικού θέματος, παίρνουν διάφορες ονομασίες, π.χ. *φωνηεντόληκτα*, αν ο χαρακτήρας τους είναι φωνήεν, *οδοντικόληκτα*, αν ο χαρακτήρας τους είναι οδοντικό σύμφωνο κ.ο.κ.
- Το **αοριστικό θέμα του ενεργητικού αορίστου** βρίσκεται, αν αφαιρεθεί η κατάληξη *-α* και η αύξηση, π.χ. *έ-λυσ-α*. Ο αόριστος διακρίνεται σε *σιγματικό* αόριστο (αν λήγει σε *-σα*) και σε *άσιγμο* (αν λήγει σε *-α*), π.χ. *χτύπη-σα, έφυγ-α*. Ορισμένες κατηγορίες ρημάτων (*φωνηεντόληκτα, χειλικόληκτα* κτλ.) σχηματίζουν σιγματικό αόριστο σε *-σα, -ησα, -ασα, -εσα, -ξα, -αξα, -ηξα* και *-ψα, -εψα*, π.χ. ακούω → *άκου-σα, γράφω* → *έγρα-ψα*, ενώ άλλες (*ρινικόληκτα* κτλ.) σχηματίζουν άσιγμο αόριστο σε *-α*, π.χ. *μένω* → *έμειν-α*.
- Το **αοριστικό θέμα του παθητικού αορίστου** παίρνει διάφορες μορφές ανάλογα με τα ρήματα και βρίσκεται, αν αφαιρεθεί η κατάληξη του πρώτου προσώπου *-ηκα*, π.χ. *λύθ-ηκα, λούστ-ηκα, κρύφτ-ηκα, κοιτάχτ-ηκα* κ.ά.

ζ. *Ιδιόκλιτα (συνηρημένα) ρήματα*

Τα ρήματα *ακούω, καίω, λέω, τρώ(γ)ω, φυλά(γ)ω, πάω, φταίω* παρουσιάζονται με συναίρεση στο β΄ ενικό πρόσωπο και σε όλα τα πρόσωπα του πληθυντικού του ενεστώτα της οριστικής και της υποτακτικής, καθώς και σε ορισμένους τύπους προστακτικής. Παρακάτω παρουσιάζεται η κλίση δύο αντιπροσωπευτικών ιδιόκλιτων ρημάτων σε όλες τις εγκλίσεις του ενεστώτα.

Ρήμα *λέω*

Ενεστώτας	Οριστική	Υποτακτική	Προστακτική
	λέω	να λέω	
	λες	να λες	λέγε
	λέει	να λέει	
	λέμε	να λέμε	
	λέτε	να λέτε	λέτε/λέγετε
	λεν/λένε	να λεν/λένε	

Ρήμα *ακούω*

Ενεστώτας	Οριστική	Υποτακτική	Προστακτική
	ακούω	να ακούω	
	ακούς	να ακούς	άκου(γε)
	ακούει	να ακούει	
	ακούμε	να ακούμε	
	ακούτε	να ακούτε	ακούτε
	ακούν(ε)	να ακούν(ε)	

η. *Ρήματα ελλειπτικά, απρόσωπα και αποθετικά*

Ελλειπτικά ονομάζονται τα ρήματα που δεν παρουσιάζουν τύπους σε όλους τους χρόνους ή τις εγκλίσεις ή και σε όλα τα πρόσωπα. Με την έννοια αυτή τα ελλειπτικά ρήματα διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: α) τα *καθαρά ελλειπτικά*, β) τα *απρόσωπα* και γ) τα *αποθετικά*.

- **Καθαρά ελλειπτικά** ονομάζονται όσα ρήματα σχηματίζουν τύπους μόνο στους εξακολουθητικούς χρόνους, π.χ. *ανήκω, είμαι, έχω, μάχομαι, μέλλω, ξέρω, οφείλω, περιμένω, χρωστώ* κ.ά. Οι ρηματικοί τύποι που λείπουν μπορούν να συμπληρώνονται από συνώνυμα ρήματα ή περιφράσεις, π.χ. ως αόριστος του ρήματος *ξέρω* χρησιμοποιείται το *γνώρισα*, του *είμαι* το *υπήρξα*, του *μάχομαι* το *πολέμησα* κ.ο.κ.
- **Απρόσωπα** ονομάζονται όσα ρήματα σχηματίζουν τύπους μόνο στο τρίτο ενικό πρόσωπο, π.χ. *πρέπει, πρόκειται, μέλλει* (βλ. και σ. 130).
- **Αποθετικά** ονομάζονται όσα ρήματα σχηματίζουν τύπους μόνο στην παθητική φωνή, π.χ. *αισθάνομαι, αρνούμαι, αφηγούμαι* (βλ. και σ. 75).

θ. *Ρήματα ανώμαλα*

Ανώμαλα ονομάζονται τα ρήματα της νέας ελληνικής που στον σχηματισμό και την κλίση δεν ακολουθούν τους κανόνες των άλλων ρημάτων, π.χ. *βγαίνω – βγήκα, διψώ – δίψασα*. Για τον σχηματισμό αυτών των ρημάτων βλ. στο *Επίμετρο*.

ι. *Οι μετοχές*

Η νέα ελληνική διαθέτει κατά βάση τους εξής τύπους μετοχής: α) τη μετοχή του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής, β) τη μετοχή του ενεστώτα της παθητικής φωνής και γ) τη μετοχή του παρακειμένου της παθητικής φωνής.

- **Η μετοχή του ενεστώτα ενεργητικής φωνής** έχει κατάληξη *-ο(ώ)ντας* και είναι άκλιτη, π.χ. *Η Άσπα διαβάζει **βλέποντας** τηλεόραση*.

- **Η μετοχή του ενεστώτα της παθητικής φωνής** έχει κατάληξη *-ά (-ό, -ώ, -ού)μενος, -ά (-ό, -ώ, -ού)μενη, -ά (-ό, -ώ, -ού)μενο*. Κλίνεται ως επίθετο σε όλες τις πτώσεις και στα τρία γένη, π.χ. *Η κ. Παπαδοπούλου πήρε δάνειο με **κυμαινόμενο** επιτόκιο*. Ορισμένες από αυτές τις μετοχές έχουν γίνει ουσιαστικά, π.χ. *Το **περιεχόμενο** αυτού του βιβλίου είναι καταπληκτικό*.
- **Η μετοχή του παρακειμένου της παθητικής φωνής** έχει κατάληξη *-μένος, -μένη, -μένο*. Κλίνεται στους δύο αριθμούς και στα τρία γένη, π.χ. *Τις τελευταίες ημέρες ο Δημήτρης είναι πολύ **στενοχωρημένος***. Πολλά ρήματα παθητικής φωνής δε σχηματίζουν αυτήν τη μετοχή (π.χ. *σκέφτομαι*), ενώ τη σχηματίζουν ορισμένα ρήματα που συναντώνται μόνο στην ενεργητική φωνή (π.χ. *ανθίζω → ανθισμένος*).

Στους τύπους της μετοχής μπορούμε να συμπεριλάβουμε και τους περιφραστικούς τύπους του παρακειμένου της ενεργητικής και της παθητικής φωνής, οι οποίοι σχηματίζονται με τη μετοχή του ενεστώτα του ρήματος *έχω* και το απαρέμφατο της αντίστοιχης φωνής, π.χ. *Ο Γιάννης το αποφάσισε **έχοντας θεωρήσει** ότι όλα είναι καλά. Επιλέχτηκε αυτό το διδακτικό βιβλίο ως το καταλληλότερο **έχοντας δοκιμαστεί** προηγουμένως πολλές φορές στην πράξη*.

Πολύ σπάνια χρησιμοποιούνται, σε πολύ τυπικό ύφος, κατά κανόνα σε κείμενα θεολογικού περιεχομένου αλλά και στον δημοσιογραφικό λόγο, ορισμένοι τύποι μετοχών που προέρχονται από την Καθαρεύουσα και κλίνονται σύμφωνα με τα αντίστοιχα επίθετα της αρχαίας ελληνικής. Τέτοιοι τύποι παρουσιάζονται:

- Στη μετοχή του ενεστώτα ενεργητικής φωνής σε *-ων, -ουσα, -ον* (π.χ. *ελπίζων*) ή σε *-ών, -ούσα, -όν / -ούν* (π.χ. *αναιρών*).
- Στη μετοχή του αορίστου της ενεργητικής φωνής σε *-ας, -ασα, -αν*, π.χ. *αμαρτήσας, ποθήσας* κ.ά.
- Στη μετοχή του αορίστου της παθητικής φωνής σε *-είς, -είσα, -έν*, π.χ. *υποσχεθείς, δανεισθείς* κ.ά.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Η μετοχή του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής γράφεται με *ο*, όταν δεν τονίζεται στην παραλήγουσα, και με *ώ*, όταν τονίζεται, π.χ. *λέγοντας*, αλλά *τραγουδώντας*.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. **Η νέα ελληνική έχει δύο φωνές: την ενεργητική και την παθητική. Πολλά ρήματα έχουν μόνο μια φωνή, ενώ άλλα έχουν και τις δυο φωνές. Στον παρακάτω πίνακα καταγράφονται ορισμένα ρήματα και από τις δύο κατηγορίες.**

ΕΝΕΡΓΗΤΙΚΗ	ΠΑΘΗΤΙΚΗ
αντιδρώ	—
—	*αγωνίζομαι*
βελτιώνω	*βελτιώνομαι*
βήχω	—
βυθίζω	*βυθίζομαι*
γεννώ	*γεννιέμαι*
—	*γίνομαι*
δανείζω	*δανείζομαι*
—	*δέχομαι*
—	*έρχομαι*

ενώνω	*ενώνομαι*
ζεσταίνω	*ζεσταίνομαι*
θέλω	—
θυμίζω	—
ιδρύω	*ιδρύομαι*
ικετεύω	—
—	*κείτομαι*
κολακεύω	*κολακεύομαι*
λύνω	*λύνομαι*
—	*ντρέπομαι*
πιέζω	*πιέζομαι*

2. Κάθε ρηματικός τύπος απαρτίζεται από μορφολογικά στοιχεία (θέμα, κατάληξη, άλλα μορφήματα) που δίνουν πληροφορίες για τη σημασία, για τον χρόνο στον οποίο αναφέρεται, για τη διάρκεια (ποιόν ενέργειας), για τη στάση του ομιλητή (έγκλιση), για το πρόσωπο ή τα πρόσωπα που ενεργούν (πρόσωπο και αριθμός). Όλα αυτά τα στοιχεία, που ονομάζονται *παρεπόμενα του ρήματος*, δεν είναι πάντα ευδιάκριτα από μόνα τους, αλλά σε σύγκριση με άλλους μορφολογικούς τύπους του ίδιου ρήματος.

Παρακάτω παρατίθενται προτάσεις, οι οποίες περιέχουν ρηματικούς τύπους, και επισημαίνονται τα μορφολογικά στοιχεία που δίνουν πληροφορίες για τα παρεπόμενα του ρήματος.

- *Ο Τάσος ανέβηκε στην κορυφή του Ολύμπου.*
  - το μόρφημα *ανεβ-* του θέματος μας δίνει τη σημασία της λέξης, δηλαδή τη σημασία του *ανεβαίνω*.
  - το μόρφημα *-ε* της κατάληξης μας δίνει την πληροφορία ότι πρόκειται για ένα άτομο (αριθμός ενικός) και ούτε για το *εγώ* ούτε για το *εσύ* αλλά για το *αυτός, -ή, -ό*, δηλαδή τρίτο πρόσωπο.
  - το μόρφημα *-ηκ-* μας δίνει την πληροφορία ότι η ενέργεια που δείχνει το μόρφημα του θέματος έγινε στο παρελθόν και ολοκληρώθηκε (χρόνος αόριστος).
- *Φέτος την άνοιξη η Σοφία θα μαζέψει κεράσια.*
  - το θέμα *μαζεψ-* του θέματος μας δίνει τη σημασία της λέξης, δηλαδή τη σημασία του μαζεύω και, παράλληλα, με το μόρφημα *-ψ-* [*πσ*] δίνεται από τον ομιλητή έμφαση στην πραγματοποίηση της πράξης (ποιόν ενέργειας συνοπτικό ή στιγμιαίο).
  - το μόριο *θα* δείχνει ότι η ενέργεια που δηλώνει το ρήμα θα γίνει στο μέλλον (μέλλοντας).
  - το μόρφημα *-ει* δείχνει ότι πρόκειται για ένα πρόσωπο (ενικός αριθμός) που δεν είναι ούτε το *εγώ* ούτε το *εσύ*, αλλά ένα τρίτο πρόσωπο.

3. Η αύξηση στη νέα ελληνική αποτελεί ένα μόρφημα που δηλώνει την έννοια του παρελθόντος. Το πιο συνηθισμένο μόρφημα της αύξησης είναι το *ε*. Σε μερικά ρήματα το μόρφημα της αύξησης είναι το *η*. Στον παρακάτω πίνακα παρατηρήστε τις διάφορες μορφές της αύξησης. Η δεύτερη στήλη περιέχει ρηματικούς τύπους με εξωτερική αύξηση, ενώ η τρίτη ρηματικούς τύπους με εσωτερική αύξηση.

	Εξωτερική αύξηση	Εσωτερική αύξηση
βάζω	*έβαζα* (πρτ.)	
απάγω		*απήγαγα* (αόρ.)
βήχω	*έβηξα* (αόρ.)	
διασχίζω		*διέσχισα* (αόρ.)
γράφω	*έγραφα* (πρτ.)	

	Εξωτερική αύξηση	Εσωτερική αύξηση
εκπέμπω		*εξέπεμπα* (πρτ.)
δένω	*έδενα* (πρτ.)	
εξαγγέλλω		*εξήγγειλα* (αόρ.)
δίνω	*έδινα* (πρτ.)	
καταθέτω		*κατέθετα* (πρτ.)
καίω	*έκαιγα* (πρτ.)	
παραμένω		*παρέμενα* (πρτ.)
λέω	*έλεγα* (πρτ.)	
παραγγέλλω		*παρήγγειλα* (αόρ.)
πλέω	*έπλεα* (πρτ.)	
περιπλέω		*περιέπλεα* (πρτ.)
σπάω	*έσπαγα* (πρτ.)	
προβάλλω		*προέβαλλα* (πρτ.)

4. Η μορφολογική ποικιλία του ρήματος της νέας ελληνικής είναι μεγάλη. Παρακάτω παρατίθενται δείγματα από την ποικιλία του ρήματος και κάθε δείγμα εντάσσεται στην αντίστοιχη κατηγορία ύφους ή στο αντίστοιχο κειμενικό είδος.

1α. *Κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στην Αρχαία Λίνδο οι αρχαιολόγοι εντόπισαν μεγάλης αρχαιολογικής αξίας θησαυρό* [σε ύφος ουδέτερο τόσο –κυρίως– στον γραπτό όσο και στον προφορικό λόγο].

1β. *Οι αρχαιολόγοι σκάβοντας στην Αρχαία Λίνδο εντοπίσανε μεγάλο αρχαιολογικό θησαυρό* [σε προφορικό λόγο και σε ύφος χαλαρό και οικείο].

2α. *Οι Ευρωπαίοι επιστήμονες την περίοδο της Αναγέννησης μεταχειρίστηκαν ορισμένες λέξεις από την αρχαία ελληνική γλώσσα για να ονοματίσουν νέες επιστημονικές έννοιες* [ύφος ουδέτερο, τυπικό, κυρίως στον γραπτό αλλά και στον προφορικό λόγο].

2β. *Οι ξένοι επιστήμονες στην Αναγέννηση μεταχειριστήκανε πολλές ελληνικές λέξεις για να δώσουν ονόματα σε νέες επιστημονικές έννοιες* [σε προφορικό λόγο και σε ύφος χαλαρό και οικείο].

3α. *Ο κ. Παυλίδης στο παρελθόν ντυνόταν με αρκετά εξεζητημένο τρόπο* [ουδέτερο ύφος, στον γραπτό αλλά και στον προφορικό λόγο].

3β. *Ο κ. Παυλίδης παλιά ντυνότανε αρκετά περίεργα* [σε προφορικό λόγο και σε ύφος οικείο].

4α. *Όταν γράφομε, δίνομε ιδιαίτερη προσοχή στην ορθογραφία* [τυπικό ύφος, ίσως επηρεασμένο από Καθαρεύουσα ή και από νότια ιδιώματα].

4β. *Όταν γράφουμε, προσέχουμε την ορθογραφία* [ουδέτερο, καθημερινό ύφος].

5α. *Ο δάσκαλος πρέπει να αγαπά την εργασία του και τα παιδιά* [ουδέτερο ύφος].

5β. *Ο δάσκαλος πρέπει να αγαπάει τη δουλειά του και τα παιδιά* [πιο χαλαρό ύφος].

6α. *Λυπάμαι για την αποτυχία της προσπάθειάς σας* [ουδέτερο ύφος].

6β. *Λυπούμαι για την αποτυχία της προσπάθειάς σας* [τυπικό ύφος].

Από τα παραπάνω παραδείγματα προκύπτει ότι αφενός η μορφολογική ποικιλία του ρήματος της νέας ελληνικής είναι μεγάλη και αφετέρου ότι οι διαφορές οφείλονται στο διαφορετικό ύφος, χωρίς αυτές να είναι πάντα ευδιάκριτες.

5. Στη νέα ελληνική σπάνια χρησιμοποιούνται μετοχές που προέρχονται από την Καθαρεύουσα. Οι μετοχές αυτές χρησιμοποιούνται σε τυπικό ύφος και συχνά στον δημοσιογραφικό λόγο. Παρατηρήστε τα παρακάτω αποσπάσματα από διάφορα κειμενικά είδη.

- Από δημοσιογραφικό γραπτό λόγο.
  Οι καταδικασθέντες σε ισόβια δεσμά έκαναν έφεση κατά της απόφασης.
- Από βιογραφικό.
  Ο ποιητής Ο. Ελύτης, γεννηθείς το 1911, έλαβε βραβείο Νόμπελ το 1979.
- Από οδηγίες σε προφορικό λόγο.
  Παρακαλούνται οι ανήκοντες στις ομάδες αλληλοβοηθείας να συγκεντρωθούν στο κέντρο της αίθουσας.
  Οι αποφοιτήσαντες φοιτητές να παραδώσουν τις φοιτητικές τους ταυτότητες.
- Από δημοσιογραφικό προφορικό λόγο.
  Οι επιζήσαντες από το αεροπορικό δυστύχημα που συνέβη χθες το πρωί είναι μόνον οκτώ.
  Οι διασωθέντες του ναυαγίου στον Ατλαντικό Ωκεανό αναχώρησαν.
- Από λόγο δημόσιας διοίκησης.
  Οι διατελέσαντες στο παρελθόν υπουργοί Παιδείας συνήθιζαν να στέλνουν χαιρετισμούς στους μαθητές και τις μαθήτριες κατά την έναρξη της σχολικής χρονιάς.
  Οι προσληφθέντες εφέτος δασολόγοι υπερβαίνουν τους εκατό.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΚΛΙΣΗΣ ΡΗΜΑΤΩΝ

ΣΥΖΥΓΙΕΣ/ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ		ΦΩΝΗ	ΕΝΕΣΤΩΤΑΣ	ΑΟΡΙΣΤΟΣ
Α΄ συζυγία		Ενεργητική	-ω, π.χ λύνω	-σα, π.χ. έλυσα
		Παθητική	-ομαι, π.χ. λύνομαι	-θηκα, π.χ. λύθηκα
Β΄ συζυγία	Α΄ τάξη	Ενεργητική	-ώ/-άω, π.χ. χτυπώ/χτυπάω	-ησα, π.χ. χτύπησα
		Παθητική	-ιέμαι, π.χ. χτυπιέμαι	-ήθηκα, π.χ. χτυπήθηκα
	Β΄ τάξη	Ενεργητική	-ώ, π.χ. θεωρώ	-ησα, π.χ. θεώρησα
		Παθητική	-ούμαι, π.χ. θεωρούμαι	-ήθηκα, π.χ. θεωρήθηκα
Αποθετικά			-άμαι/-ούμαι, π.χ. θυμάμαι/ θυμούμαι	-ήθηκα, π.χ. θυμήθηκα
Ιδιόκλιτα (συνηρημένα)		λέω, λες, λέει κτλ. ακούω, ακούς, ακούει κτλ.		

7. ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΑ

- **Χρήση και μορφή** • **Είδη (τοπικά, χρονικά, τροπικά κτλ.)** • **Παραθετικά**

7.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη

Τα επιρρήματα είναι άκλιτες λέξεις που προσδιορίζουν κυρίως ρήματα, αλλά και άλλα μέρη του λόγου (επίθετα, ουσιαστικά, αριθμητικά, άλλα επιρρήματα και ολόκληρες φράσεις) και δηλώνουν διάφορες σχέσεις, όπως *χρόνο, τόπο, τρόπο* κ.ά., π.χ. *Πήγε **πολύ μακριά**. Ήρθε **αρκετά νωρίς*** (το *μακριά* προσδιορίζει το ρήμα *πήγε*, ενώ το *αρκετά* προσδιορίζει το *νωρίς*). Σε ορισμένες περιπτώσεις τα επιρρήματα λειτουργούν ως *κειμενικοί δείκτες* (ή *προτασιακά επιρρήματα*), ως λέξεις δηλαδή που συνδέονται νοηματικά με το σύνολο της πρότασης όπου ανήκουν, π.χ. ***Φυσικά**, με βοήθησε πολύ η γνώμη της Έφης*. Ανάλογα με τη σημασία που έχουν διακρίνονται σε πέντε κατηγορίες: α) *τοπικά*, β) *χρονικά*, γ) *τροπικά*, δ) *ποσοτικά* και ε) *βεβαιωτικά, διστακτικά, αρνητικά*.

- Τα **τοπικά** επιρρήματα δηλώνουν τόπο. Απαντούν στην ερώτηση ***πού***; Τοπικά επιρρήματα είναι τα: *αλλού, αυτού, βόρεια, δίπλα, εδώ, εκεί, εμπρός, εντός, έξω, κάτω, νότια, μέσα, παντού, πάνω, πίσω, πουθενά* κ.ά.
- Τα **χρονικά** επιρρήματα δηλώνουν χρόνο. Απαντούν στην ερώτηση ***πότε;*** Χρονικά επιρρήματα είναι τα: *αμέσως, αργά, αύριο, γρήγορα, διαρκώς, έπειτα, μόλις, πέρυσι, ποτέ, σήμερα, τότε, τώρα, χθες, φέτος* κ.ά.
- Τα **τροπικά** επιρρήματα δηλώνουν τρόπο. Απαντούν στην ερώτηση ***πώς;*** Τροπικά επιρρήματα είναι τα: *αλλιώς, διαρκώς, ειλικρινά / ειλικρινώς, ενστικτωδώς, έτσι, ευθέως, ευχάριστα / ευχαρίστως, καθέτως, καλά / καλώς, κακώς, λιανικώς, μαζί, μάταια, μόνο, πάντως, πλάγια / πλαγίως, σιγά* κ.ά.
- Τα **ποσοτικά** επιρρήματα δηλώνουν ποσότητα. Απαντούν στην ερώτηση ***πόσο;*** Ποσοτικά επιρρήματα είναι τα: *αρκετά, λίγο, ολότελα, περίπου, πολύ, τόσο* κ.ά.
- Τα **βεβαιωτικά, διστακτικά** και **αρνητικά** επιρρήματα δηλώνουν αντίστοιχα επιβεβαίωση, δισταγμό και άρνηση. Στην κατηγορία αυτή των επιρρημάτων συγκαταλέγονται τα βεβαιωτικά *ναι, βέβαια, μάλιστα*, *τα* διστακτικά *ίσως, πιθανόν, άραγε* και τα αρνητικά *δε(ν), μη(ν), όχι*.

7.2. Μορφολογία

α. *Καταλήξεις*

Οι δύο βασικές καταλήξεις των επιρρημάτων που προέρχονται από επίθετα είναι *-α* και *-ως*. Πολλά από τα επιρρήματα σχηματίζονται και με τις δύο καταλήξεις. Ένας μικρός αριθμός επιρρημάτων παρουσιάζει άλλες καταλήξεις, π.χ. *λίγος → λίγο, πολύς → πολύ*.

- Κατάληξη σε *-α* έχουν κατά κανόνα τα επιρρήματα που παράγονται από επίθετα σε *-ύς, -ιά, -ύ, -ης, -α, -ικο*, π.χ. *βαριά (βαρύς), τσαχπίνικα (τσαχπίνικο), μακριά (μακρύς)*.
- Κατάληξη σε *-ως* έχουν κατά κανόνα τα επιρρήματα που παράγονται από επίθετα σε *-ης, -ες* και σε *-ων, -ουσα, -ον*, π.χ. *ακριβώς (ακριβής), διαρκώς (διαρκής), προφανώς (προφανής), επειγόντως (επείγων)*.
- Κατάληξη σε *-α* και σε *-ως* σχηματίζουν τα επιρρήματα που παράγονται από επίθετα σε *-ος, -α, -ο*, π.χ. *βέβαια* και *βεβαίως, σπάνια* και *σπανίως, τελευταία* και *τελευταίως*. Η χρήση του τύπου των επιρρημάτων αυτών προσδιορίζεται από υφολογικά κριτήρια. Ο τύπος σε *-α* εκφράζει ουδέτερο και οικείο ύφος, π.χ. *Λέει πως τον τιμώρησαν **άδικα***, ενώ ο τύπος σε *-ως* χρησιμοποιείται σε τυπικό ύφος, π.χ. *Θεωρεί ότι διώκεται **αδίκως***.

Ορισμένες φορές οι τύποι σε *-ως* και *-α* διαφοροποιούν το επίρρημα σημασιολογικά. Για παραδείγματα βλ. στον παρακάτω πίνακα.

αμέσως = πολύ γρήγορα, χωρίς καθυστέρηση, π.χ. *Θα σου τηλεφωνήσω αμέσως*	*άμεσα* = απευθείας, χωρίς μεσολάβηση, π.χ. *Ο κ. Γεωργίου απευθύνεται άμεσα στους υφισταμένους του*
απλώς = μόνο, π.χ. *Δεν είπε τίποτε. Απλώς, τον χαιρέτησε*	*απλά* = με απλό τρόπο, π.χ. *Η Μαρία τα λέει απλά και κατανοητά*
ευχαρίστως = με ευχαρίστηση, π.χ. *Αν θέλει, ευχαρίστως να έρθει*	*ευχάριστα* = με ευχάριστο τρόπο, π.χ. *Ο χρόνος μας εδώ περνάει ευχάριστα*

β. *Τα παραθετικά των επιρρημάτων*

Τα επιρρήματα, όπως και τα επίθετα, έχουν τρεις βαθμούς. Οι τρόποι σχηματισμού τους είναι δύο: ο *μονολεκτικός* και ο *περιφραστικός*. Κατά τον μονολεκτικό σχηματισμό η μορφή του επιρρήματος και στους τρεις βαθμούς είναι ίδια με τον τύπο του επιθέτου στην ονομαστική πληθυντικού του ουδετέρου του αντίστοιχου βαθμού. Κατά τον περιφραστικό σχηματισμό χρησιμοποιείται για τον σχηματισμό του συγκριτικού βαθμού το *πιο + ο τύπος του θετικού βαθμού του επιρρήματος*, ενώ για τον υπερθετικό βαθμό το *πολύ + ο τύπος του θετικού βαθμού*.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΜΟΥ ΠΑΡΑΘΕΤΙΚΩΝ

Θετικός	Συγκριτικός	Υπερθετικός
καλά	καλύτερα πιο καλά	άριστα πολύ καλά
ψηλά	ψηλότερα πιο ψηλά	– πολύ ψηλά
χαμηλά	χαμηλότερα πιο χαμηλά	χαμηλότατα πολύ χαμηλά
επιεικώς	επιεικέστερα πιο επιεικώς	επιεικέστατα πολύ επιεικώς

Ανώμαλα παραθετικά

Θετικός	Συγκριτικός	Υπερθετικός
μπροστά	μπροστύτερα/πιο μπροστά	πολύ μπροστά
νωρίς	νωρίτερα/πιο νωρίς	πολύ νωρίς
πρώτα	πρωτύτερα	πρώτιστα/πρωτίστως
ύστερα	υστερότερα/πιο ύστερα	–
λίγο	λιγότερο/πιο λίγο	ελάχιστα
πολύ	περισσότερο/πιο πολύ	το πιο πολύ

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

Η διαφορά στη μορφολογία ορισμένων επιρρημάτων διαφοροποιεί και τη σημασία τους μέσα στον λόγο. Αυτή η μορφολογική διαφορά βρίσκεται πάντα στην κατάληξη, η οποία μπορεί να είναι *-ως* ή *-α*. Παρατηρήστε τις παρακάτω εκφράσεις, που περιέχουν και τους δύο μορφολογικούς τύπους.

1. ***Ο Ηρακλής περνούσε τις μέρες του ευχάριστα στην εξοχή. Γι' αυτό έκανε ευχαρίστως ό,τι του ζητούσαν οι γονείς του.***
2. ***Η Καίτη ήταν τελείως συνεπής στις υποχρεώσεις της και γι' αυτό τα πήγαινε τέλεια με τους προϊσταμένους της.***
3. ***Ο κύριος Φιλίδης μιλούσε απλά και αργά και όλοι τον καταλάβαιναν. Απλώς, όταν δίδασκε σε μεγάλα ακροατήρια, δεν ακουγόταν.***
4. ***Αγαπητή Ζωή, καλώς όρισες στο νησί μας. Σου ευχόμαστε να περάσεις καλά και ευχάριστα.***

Στη φράση (1) το *ευχάριστα* σημαίνει *πολύ καλά*, ενώ το *ευχαρίστως* σημαίνει *με ευχαρίστηση, πρόθυμα*, στη φράση (2) το *τελείως* σημαίνει *εντελώς*, ενώ το *τέλεια* σημαίνει *πολύ καλά, αρμονικά*, στη φράση (3) το *απλά* σημαίνει *με απλό τρόπο*, ενώ το *απλώς* σημαίνει *μόνο* και στη φράση (4) το *καλώς* αποτελεί μέρος ευχής, ενώ το *καλά* δηλώνει τον τρόπο.

8. ΠΡΟΘΕΣΕΙΣ

• Χρήση, είδη και μορφές

8.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη

Οι προθέσεις είναι άκλιτες λέξεις που μπαίνουν μπροστά από ουσιαστικά, επίθετα, αντωνυμίες, αριθμητικά και επιρρήματα για να δηλώσουν *τόπο, χρόνο, αιτία, τρόπο* κτλ., π.χ. *Έφυγε **από** την πατρίδα του.*

Οι προθέσεις που χρησιμοποιούνται σήμερα στη νέα ελληνική είναι:

α) Οι **κοινές**, που χρησιμοποιούνται πολύ συχνά, π.χ. *Ήρθε **από** την πόλη.*

β) Οι **λόγιες** (ή **απαρχαιωμένες**), που προέρχονται από την αρχαία ελληνική και χρησιμοποιούνται σε πολύ τυπικό ύφος και σε στερεότυπες εκφράσεις, π.χ. *Ο Περικλής έζησε τον 5ο αι. **προ** Χριστού.*

Ορισμένες προθέσεις λειτουργούν άλλοτε ως επιρρήματα, άλλοτε ως σύνδεσμοι και άλλοτε ως προθέσεις, π.χ. *Η πυροσβεστική έφτασε **μετά** την αστυνομία* (ως πρόθεση), αλλά και *Ο Γιώργος έφτασε **μετά*** (ως επίρρημα).

Τα δύο είδη των προθέσεων παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:

Κοινές	Λόγιες (απαρχαιωμένες)
αντί, από, για, δίχως, εναντίον, εξαιτίας, έως, ίσαμε, κατά, με, μετά, μεταξύ, μέχρι, παρά, πριν, προς, σαν, σε, χωρίς, ως.	*ανά, άνευ, διά, εις, εκ, εκτός, εν, ένεκα, εντός, επί, κατόπιν, λόγω, μείον, μέσω, περί, πλην, προ, συν, υπέρ, υπό, χάριν.*

Εκτός από τα δύο είδη των προθέσεων υπάρχουν και οι *σύνθετες* (ή *πολυλεκτικές*) *προθέσεις*, που είναι είτε συνδυασμοί προθέσεων (π.χ. *εκτός από, πριν από* κ.ά.) είτε συνδυασμοί επιρρήματος με πρόθεση (π.χ. *έξω από*, *μέσα σε* κ.ά.).

Οι προθέσεις χρησιμοποιούνται είτε μόνο στη σύνταξη είτε και ως πρώτα συνθετικά λέξεων. Οι προθέσεις που χρησιμοποιούνται μόνο στη σύνταξη είναι:

- Από τις κοινές: *για, δίχως, εναντίον, εξαιτίας, έως, ίσαμε, με, μεταξύ, μέχρι, πριν, σαν, σε, χωρίς, ως*.
- Από τις λόγιες: *άνευ, εκτός, ένεκα, εντός, κατόπιν, λόγω, μείον, μέσω, πλην, χάριν*.

Όλες οι υπόλοιπες χρησιμοποιούνται και στη σύνταξη και στη σύνθεση.

Τα ουσιαστικά, τα επίθετα, οι αντωνυμίες και τα αριθμητικά που ακολουθούν τις προθέσεις στη σύνταξη βρίσκονται κατά κανόνα σε αιτιατική πτώση, π.χ. *Ήρθε **με τον γιο** του*. Είναι όμως δυνατό, μετά από ορισμένες προθέσεις, να βρίσκονται σε γενική πτώση, π.χ. *Η επιτυχία αυτή έμοιαζε με δώρο **εξ ουρανού***, ή σε ονομαστική, π.χ. *Έγινε **από δήμαρχος** κλητήρας*.

8.2. Μορφολογία

Στον λόγο συμβαίνουν ορισμένες αλλαγές στη μορφή των προθέσεων, οι οποίες προέρχονται από εκθλίψεις των τελικών και αφαιρέσεις των αρχικών τους φωνηέντων, π.χ. *με ένα βιβλίο* → *μ' ένα βιβλίο, για εκείνο* → *για 'κείνο*. Στην περίπτωση της συνάντησης της πρόθεσης *από* με τη γενική και την αιτιατική του άρθρου αποβάλλεται συνήθως το φωνήεν *ο*, π.χ. *από τα άλλα* → *απ' τ' άλλα*. Οι αλλαγές εξαρτώνται από τον ρυθμό ομιλίας στον προφορικό λόγο ή από το είδος λόγου ή ακόμη από τις προτιμήσεις του συντάκτη στον γραπτό λόγο. Τέλος, η πρόθεση *σε*, όταν βρεθεί πριν από την αιτιατική και τη γενική του άρθρου, σχηματίζει μαζί του μία λέξη, π.χ. *σε* + *τον* = *στον*, *σε* + *τις* = *στις* κτλ.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Να διαβάσετε τον παρακάτω διάλογο. Θα παρατηρήσετε πως ορισμένες λέξεις χρησιμοποιούνται άλλοτε ως προθέσεις και άλλοτε ως επιρρήματα ή ως σύνδεσμοι.

Φ. ***Θέλουμε να πάμε στο Λίθινο. Μήπως ξέρετε πού βρίσκεται;***

Α. ***Στην παλιά πόλη.***

Φ. ***Εντός ή εκτός των τειχών;*** **(1)**

Α. ***Το Λίθινο είναι εντός. Εκτός είναι το Πέτρινο.*** **(2)**

Φ. ***Πώς θα πάμε εκεί;***

Α. ***Θα πάρετε τον δρόμο που βλέπετε. Θα στρίψετε δεξιά πριν (3) από το φανάρι. Πριν (4) πλησιάσετε τη μεγάλη πύλη, θα πρέπει να αφήσετε το αυτοκίνητο.***

Στην περίπτωση (1) τα *εντός* και *εκτός* έχουν θέση πρόθεσης, ενώ στη (2) επιρρημάτων. Στην περίπτωση (3) το *πριν* έχει θέση πρόθεσης, ενώ στην (4) συνδέσμου.

2. Να διαβάσετε τα παρακάτω κείμενα και να παρατηρήσετε τις μορφές που παίρνουν οι προθέσεις.

α) Ανάγνωση του κειμένου από μαθητή Β' τάξης Δημοτικού.

«***Καθώς γύριζα από το σχολείο, συνάντησα έξω από την εκκλησία τη μητέρα της Βασιλικής. Ήταν ανήσυχη και κοιτούσε περίεργα. Για αυτό πήγα και της μίλησα***».

β) Προφορικός λόγος σε γρήγορο ρυθμό.

«***Καθώς γύριζα απ' το σχολείο, συνάντησα έξω απ' την εκκλησία τη μητέρα της Βασιλικής. Ήταν ανήσυχη και κοιτούσε περίεργα. Γι' αυτό πήγα και της μίλησα***».

Στο πρώτο κείμενο η μορφή των προθέσεων παραμένει αναλλοίωτη. Στο δεύτερο κείμενο διαφοροποιείται λόγω των αφαιρέσεων ορισμένων φωνηέντων.

9. ΣΥΝΔΕΣΜΟΙ

- **Είδη: παρατακτικοί και υποτακτικοί σύνδεσμοι**

9.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη

Οι σύνδεσμοι είναι άκλιτες λέξεις που συνδέουν μεταξύ τους λέξεις και προτάσεις, π.χ. *Ο γιατρός δέχεται τη Δευτέρα **και** την Τετάρτη*. Είναι δύο ειδών:

α) Οι **παρατακτικοί**, που συνδέουν λέξεις, φράσεις και προτάσεις οι οποίες είναι ισότιμες συντακτικά. Στους παρατακτικούς ανήκουν οι *συμπλεκτικοί*, οι *διαχωριστικοί*, οι *αντιθετικοί*, οι *συμπερασματικοί* και ο *επεξηγηματικός*.

β) Οι **υποτακτικοί**, που συνδέουν τις δευτερεύουσες προτάσεις με τις κύριες. Στους υποτακτικούς ανήκουν οι *ειδικοί*, οι *χρονικοί*, οι *αιτιολογικοί*, οι *υποθετικοί*, οι *τελικοί*, οι *αποτελεσματικοί*, οι *εναντιωματικοί* / *παραχωρητικοί*, οι *ενδοιαστικοί (ή διστακτικοί)*, ο *συγκριτικός* και ο *βουλητικός*.

9.2. Μορφολογία

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΔΕΣΜΩΝ

Είδη	Σύνδεσμοι
Α. Παρατακτικοί	
1. Συμπλεκτικοί	*και/κι, ούτε, μήτε* (και *ουδέ, μηδέ* σε παλαιότερα κείμενα)
2. Διαχωριστικοί	*ή, είτε*
3. Αντιθετικοί	*αν και, αλλά, μα, παρά, όμως, ωστόσο, ενώ, μολονότι, μόνο (που)*
4. Συμπερασματικοί	*λοιπόν, ώστε, άρα, επομένως, οπότε*
5. Επεξηγηματικός	*δηλαδή*
Β. Υποτακτικοί	
6. Ειδικοί	*πως, που, ότι*
7. Χρονικοί	*όταν, ενώ, καθώς, αφού, αφότου, πριν (πριν να), μόλις, προτού, ώσπου, ωσότου* κ.ά.
8. Αιτιολογικοί	*γιατί, επειδή, αφού, τι* (ποιητικό)
9. Υποθετικοί	*αν/εάν, άμα*
10. Τελικοί	*να, για να*
11. Αποτελεσματικοί	*ώστε (να), που*
12. Εναντιωματικοί / παραχωρητικοί	*αν και, ενώ, μολονότι*
13. Ενδοιαστικοί (ή διστακτικοί)	*μη(ν), μήπως*
14. Συγκριτικός	*παρά*
15. Βουλητικός	*να*

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

- Ο σύνδεσμος *και* πριν από φωνήεν στον γραπτό λόγο, αλλά και στον προφορικό, μετατρέπεται σε *κι*, π.χ. *Πήγε κι αυτός στη συναυλία.*
- Οι ειδικοί σύνδεσμοι *πως* και *που*, καθώς και ο συμπερασματικός *που*, δεν τονίζονται, ενώ τα ερωτηματικά επιρρήματα *πώς* και *πού* τονίζονται, π.χ. *Ξέρω πως τώρα διαβάζει. Πώς να είναι άραγε; Μου είπε που πήρες μέρος στους αγώνες. Δεν ξέρω πού να πάω.*
- Ο ειδικός σύνδεσμος *ότι* γράφεται χωρίς υποδιαστολή, ενώ η αναφορική αντωνυμία *ό,τι* γράφεται με υποδιαστολή, π.χ. *Υποστηρίζει ότι δεν ήταν εκεί. Θα κάνει ό,τι του πεις.*

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

Διαβάστε τις παρακάτω προτάσεις και παρατηρήστε τις σημασίες που έχουν οι σύνδεσμοι *που* και *παρά*.

α) *Μου το 'πε που ήρθες.*
β) *Ήταν τόση η αγανάκτησή του που δεν ηρεμούσε με τίποτε.*
γ) *Τα έχασε όλα. Δεν του έμεινε παρά μόνον αυτή η βάρκα.*
δ) *Το σπίτι της Μαρίας είναι πιο κοντά παρά της Άννας.*

- Ο σύνδεσμος *που* στην πρόταση *α* είναι ειδικός, ενώ στην πρόταση *β* είναι αποτελεσματικός.
- Ο σύνδεσμος *παρά* στην πρόταση *γ* είναι αντιθετικός, ενώ στην πρόταση *δ* είναι συγκριτικός.

10. ΕΠΙΦΩΝΗΜΑΤΑ

- **Χρήση και είδη επιφωνημάτων**

10.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη

Τα επιφωνήματα είναι άκλιτες λέξεις που συνοδεύονται συνήθως από μικρές φράσεις και χρησιμοποιούνται στον λόγο, όταν θέλει ο ομιλητής να εκφράσει διάφορα συναισθήματα, όπως θαυμασμό, ευχαρίστηση, απορία, πόνο, λύπη, ειρωνεία, αηδία κτλ., π.χ. *αχ!, αλίμονο!*

Τα επιφωνήματα χρησιμοποιούνται πολύ συχνά στον προφορικό λόγο, όταν είναι συναισθηματικά φορτισμένος, και σπανιότερα στον γραπτό λόγο και κυρίως στη λογοτεχνία.

Φανερώνουν	Επιφωνήματα
1. Αβεβαιότητα	*χμ!*
2. Απορία	*α!, ο!, μπα!*
3. Άρνηση	*α μπα!*
4. Θαυμασμό	*α!, ποπό!, μπα!*
5. Πόνο, λύπη	*αχ!, ω!, όχου!, άου!, οχ!, αλί!, αλίμονο!, πωπώ!*
6. Περίπαιγμα, αποδοκιμασία	*ε!, ου!, αχαχούχα!*
7. Ευχή	*είθε!, μακάρι!, άμποτε!*
8. Έπαινο	*εύγε!, μπράβο!*
9. Κάλεσμα	*ε!, ω!*
10. Ειρωνεία	*ε!, ου!*
11. Στενοχώρια, αηδία	*ε!, ου!, ουφ!, πουφ!, πα πα πα!*
12. Παρακίνηση	*άιντε!, άμε!, μαρς!, αλτ!, στοπ!, σουτ!*

Εκτός από τα επιφωνήματα που αναφέρονται στον παραπάνω πίνακα, χρησιμοποιούνται και επιφωνηματικές εκφράσεις ακολουθούμενες στον γραπτό λόγο από θαυμαστικό (!) και στον προφορικό λόγο από ανάλογα παραγλωσσικά (επιτόνιση κτλ.) και εξωγλωσσικά (μορφασμούς κτλ.) στοιχεία. Μπορεί να είναι ουσιαστικά, επίθετα, ρήματα, επιρρήματα και σύντομες φράσεις.

- Ουσιαστικά: *Κρίμα! Φρίκη! Θεέ μου! Χριστός! Βοήθεια! Θάρρος! Αέρα!*
- Επίθετα: Καλέ! *Μωρέ! Κακομοίρη μου! Τον καημένο!*
- Ρήματα: *Έλα δα! Ορίστε! Κόπιασε! Ζήτω! Ήμαρτον! Στάσου!*
- Επιρρήματα: *Εμπρός! Έξω! Περαστικά! Καλά! Ωραία! Μάλιστα!*
- Φράσεις: *Τέλος πάντων! Με το συμπάθιο! Να σε χαρώ! Μα την αλήθεια*!

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

Επιφωνήματα χρησιμοποιούμε πολύ συχνά στον προφορικό λόγο για να δείξουμε τα διάφορα συναισθήματά μας. Στον γραπτό λόγο χρήση επιφωνημάτων γίνεται κυρίως σε κείμενα που είναι πολύ κοντά στον προφορικό λόγο, όπως σε θεατρικά έργα, στη λογοτεχνία, σε εικονογραφημένες ιστορίες κτλ.

Παρατηρήστε παρακάτω τη χρήση επιφωνημάτων σε γραπτά κείμενα, στα οποία διατηρείται αναλλοίωτη η ορθογραφία των πρωτότυπων κειμένων.

- **Το πρώτο κείμενο περιέχει προτάσεις που προέρχονται από το βιβλίο του Χρήστου Μπουλώτη *Ο Πινόκιο λαμπαδηδρόμος*.**
  «*Ποπό, νύχτωσε, αργήσαμε, πάμε*».
  «*Τι δύναμη! Μπράβο*, **Πινόκιο**, *μπράβο*».
  «*Οχ, φαίνεται θα έπεσαν από πάνω μου, όταν χτύπησα με δύναμη το σφυρί*».
- **Το δεύτερο προέρχεται από το εικονογραφημένο κόμικ *Η μεγάλη τρομάρα* του Walt Disney.**
  Πο, πο! Το λένε «φρίκη στο τσιφλίκι».
  Χε! χε! Υπόσχεται πολλά.
  Άουτς! Έπεσα σε αγκάθια. Είμαι ξύπνιος.
  Κλαψ! Κάτι φρικτό πρέπει να συμβαίνει εδώ!

- Το τρίτο προέρχεται από το βιβλίο της Τασούλας Τσιλιμένη *Δεν είμαι μικρός*.
  Γιούπι! Θα γίνει χαμός! Φώναξε ο Σάλι κι έτρεξε στην κρεμάστρα.
  Τι, βλέπεις, μπαμπά;
  Χμ! Βλέπω, αλλά δεν καταλαβαίνω.

11. ΜΟΡΙΑ

- **Χρήση και είδη μορίων**

11.1. Ορισμός – Λειτουργία – Χρήση – Είδη

Τα μόρια είναι μονοσύλλαβες λέξεις που χρησιμοποιούνται στη νέα ελληνική με διάφορες σημασίες. Τα μόρια αυτά είναι τα εξής: *ας, για, θα, μα, να*. Ο παρακάτω πίνακας δείχνει τα μόρια της νέας ελληνικής και τις σημασίες που εκφράζουν στον λόγο.

Μόριο	Φανερώνει	Ονομάζεται	Παραδείγματα
ας	προτροπή συγκατάθεση	προτρεπτικό	*Ας φάμε τώρα.* *Ας γίνει όπως λες.*
για	προτροπή	προτρεπτικό	*Για πάμε μέχρι εκεί.*
θα	κάτι που θα γίνει κάτι που θα μπορούσε να γίνει κάτι που είναι πιθανόν να έχει συμβεί	μελλοντικό δυνητικό πιθανολογικό	*Θα σου πω.* *Δε σου άρεσε. Αλλιώς, θα έτρωγες.* *Μάλλον θα τελείωσε.*
μα	επιβεβαίωση, όρκο	ορκωτικό	*Μα την αλήθεια.* *Μα τον Θεό.*
να	δείξη	δεικτικό	*Να το χωριό μου.*

Σύμφωνα με ορισμένες περιγραφές της νέας ελληνικής μόρια είναι και τα παρακάτω: *ναι, όχι, δε(ν), μη(ν)*.

Τρίτο Κεφάλαιο
ΣΥΝΤΑΞΗ

- Κείμενο, περίοδος, ημιπερίοδος, πρόταση
- Υποκείμενο, ρήμα, κατηγόρημα, κατηγορούμενο
- Η συμφωνία και η σειρά των κύριων όρων της πρότασης
- Τα είδη της πρότασης

1. ΚΕΙΜΕΝΟ – ΠΕΡΙΟΔΟΣ – ΠΡΟΤΑΣΗ

1.1. Το κείμενο και η περίοδος: ορισμοί

Κείμενο ονομάζεται ένα σύνολο από λέξεις που έχει μια νοηματική αυτοτέλεια και συνοχή και μπορεί να απαρτίζεται από μια ακολουθία φράσεων, από μία μόνο φράση ή και από τμήμα μιας φράσης. Περιέχει στοιχεία από τις επικοινωνιακές προθέσεις του δημιουργού του κειμένου και νοήματα σε αναφορά με εξωγλωσσικές καταστάσεις, με τις οποίες σχετίζεται το κείμενο. Μπορεί να είναι προφορικό ή γραπτό. (Βλ. στο κεφ. *Πραγματολογία – Κειμενογλωσσολογία*)

Περίοδος ονομάζεται ένα σύνολο από λέξεις που εκφράζει ένα πλήρες νόημα. Μια περίοδος μπορεί να περιέχει μία, δύο ή και περισσότερες προτάσεις. Στον προφορικό λόγο το σύνολο αυτό βρίσκεται ανάμεσα σε παύσεις της φωνής, ενώ στον γραπτό ανάμεσα σε τελείες.

Ημιπερίοδος ονομάζεται ένα σύνολο από λέξεις που εκφράζει ένα νόημα, αλλά όχι ολοκληρωμένο. Μπορεί να περιέχει κι αυτή μία ή περισσότερες προτάσεις. Στον γραπτό λόγο μπαίνει στο τέλος της ημιπεριόδου άνω τελεία. Στον προφορικό λόγο, στο τέλος της ημιπεριόδου, γίνεται μια παύση της φωνής μικρότερη από αυτήν που γίνεται στο τέλος της περιόδου. Στη νέα ελληνική η ημιπερίοδος, στον γραπτό λόγο, τείνει να εξαφανιστεί. Παραδείγματα: *Οι μαθητές συχνά υιοθετούν πρακτικές επίλυσης προβλημάτων παρόμοιες με αυτές που διδάσκονται* (περίοδος). *Ο Γιώργος βγήκε από την αίθουσα κατάκοπος· τα μαλλιά του ανακατωμένα· τα ρούχα του τσαλακωμένα· όλα επάνω του ήταν σε απελπιστική κατάσταση* (ημιπερίοδοι).

Το κείμενο με τις ημιπεριόδους μπορεί να αποδοθεί και ως εξής:

Ο Γιώργος βγήκε από την αίθουσα κατάκοπος, τα μαλλιά του ανακατωμένα, τα ρούχα του τσαλακωμένα. Όλα επάνω του ήταν σε απελπιστική κατάσταση.

1.2. Η πρόταση: ορισμός

Η **πρόταση**, στην απλούστερή της μορφή, αποτελεί ένα σύνολο λέξεων που περιέχει ως απαραίτητα στοιχεία ένα **υποκείμενο** και ένα **κατηγόρημα**. Πολύ συχνά, και κυρίως στον προφορικό λόγο, ο ένας από τους δύο όρους μπορεί να μην υπάρχει στον λόγο, αλλά να εννοείται. Με την πρόταση πάντως είτε δίνεται ένα αυτοτελές νόημα είτε συμπληρώνεται το νόημα μιας άλλης πρότασης, π.χ. *Η γη γυρίζει. Ο Γιάννης οδηγεί το αυτοκίνητό του. Τρέχει* (ενν. το υποκείμενο). *Τα παιδιά* (ενν. το ρήμα, π.χ. έρχονται, φεύγουν, κλαίνε κτλ.).

Συνταγματικές και παραδειγματικές σχέσεις μεταξύ των όρων μιας πρότασης

Οι όροι μιας πρότασης, όπως το άρθρο με το ουσιαστικό, το ρήμα με το ουσιαστικό, το επίρρημα με το ρήμα κτλ., συνδυάζονται μεταξύ τους συνάπτοντας *συνταγματικές σχέσεις*. Εξάλλου, ένας όρος είναι δυνατό να αντικαθίσταται από έναν άλλο ομοειδή όρο στο ίδιο σημείο μιας πρότασης, π.χ. *η μαμά* και *η Μαίρη*: *η μαμά αγκάλιασε το παιδί* / *η Μαίρη αγκάλιασε το παιδί*. Οι όροι που μπορούν να αντικαθίστανται αμοιβαία συνάπτουν μεταξύ τους *παραδειγματικές σχέσεις*. Τα δύο αυτά είδη γλωσσικών σχέσεων αντιστοιχούν στους δύο θεμελιώδεις άξονες του λόγου: τον *συνταγματικό άξονα*, που αναφέρεται στους πιθανούς συνδυασμούς των όρων μέσα στην πρόταση, και τον *παραδειγματικό άξονα*, που αναφέρεται στις ομάδες ομοειδών όρων οι οποίοι είναι δυνατό να αντικαθίστανται αμοιβαία σε διάφορα σημεία της πρότασης.

1.3. Η σύνταξη της απλής πρότασης: οι όροι

α. Οι κύριοι όροι της πρότασης

Η απλή πρόταση περιέχει απαραίτητα δύο όρους: *το υποκείμενο και το κατηγόρημα*. Γύρω από αυτούς οργανώνονται όλοι οι άλλοι όροι.

Το υποκείμενο

Αποτελεί συνήθως το θέμα για το οποίο γίνεται λόγος στην πρόταση. Βρίσκεται, όταν απαντήσουμε στην ερώτηση *ποιος* (*ποια;*, *ποιο;* κτλ.) κάνει αυτό που λέει το ρήμα της πρότασης, π.χ. ***Η πρόταση*** *έχει πέντε λέξεις* (Ερώτ.: *ποια έχει πέντε λέξεις;*. Απάντ.: *η πρόταση*). Ως υποκείμενα χρησιμοποιούνται ουσιαστικά, αντωνυμίες, ουσιαστικοποιημένα επίθετα ή άλλες λέξεις, είτε ακόμα προτάσεις με πρόταξη του άρθρου ή και άλλες προτάσεις που εισάγονται με το *όποιος, ό,τι* κτλ., π.χ. ***Το μολύβι*** *γράφει* (ουσιαστ.). ***Εσείς*** *διαβάζετε* (αντων.). ***Οι μικροί*** *βλέπουν τηλεόραση* (ουσιαστικοποιημένο επίθετο). ***Όποιος*** *βιάζεται σκοντάφτει* (πρόταση με το *όποιος*).

Το υποκείμενο, όταν είναι ουσιαστικό, αντωνυμία ή ουσιαστικοποιημένο επίθετο, βρίσκεται σε πτώση ονομαστική, π.χ. ***Τα παιδιά*** *ζωγραφίζουν*. Πολύ σπάνια, όταν πρόκειται να δηλωθεί ποσό κατά προσέγγιση, βρίσκεται σε πτώση αιτιατική, μετά από τις λέξεις *γύρω σε, περί* κ.ά., π.χ. *Μας επισκέφθηκαν γύρω* ***στους πεντακόσιους μαθητές***.

Το υποκείμενο παραλείπεται συχνά, όταν εννοείται από τα συμφραζόμενα. Πολύ συχνά παραλείπεται, όταν είναι η προσωπική αντωνυμία, εκτός αν θέλουμε να τονίσουμε το πρόσωπο που δηλώνει η αντωνυμία, π.χ. ***Εσύ*** *θα πας στον διευθυντή* (εσύ, όχι εγώ). Δε χρησιμοποιείται επίσης υποκείμενο στα απρόσωπα ρήματα, π.χ. *βρέχει, νύχτωσε*.

Το ρήμα ή το κατηγόρημα

Το ρήμα αποτελεί τη βάση πάνω στην οποία οικοδομείται η πρόταση. Ονομάζεται και κατηγόρημα, γιατί *«κατηγορεί»*, δηλαδή φανερώνει τι κάνει ή τι παθαίνει ή σε ποια κατάσταση βρίσκεται το υποκείμενο του ρήματος, π.χ. *Οι καθηγητές* ***συνεδριάζουν***. Το κατηγόρημα μπορεί να εκφράζεται είτε μόνο με έναν ρηματικό τύπο (κατηγορηματικό ρήμα), π.χ. *Ο διευθυντής* ***μιλά***, είτε με έναν τύπο του ρήματος *είμαι* ή συγγενικού και ένα ουσιαστικό ή επίθετο, π.χ. *Ο διευθυντής* ***είναι ψηλός***. Στη δεύτερη περίπτωση το ρήμα λέγεται **συνδετικό** και το επίθετο ή το ουσιαστικό ονομάζεται **κατηγορούμενο**.

Τα κυρίως συνδετικά ρήματα είναι το *είμαι* και το *γίνομαι*, π.χ. *Ο πίνακας* ***είναι*** *μαύρος*. Άλλα συνδετικά ρήματα είναι τα *φαίνομαι, θεωρούμαι, λέγομαι, ονομάζομαι, κληρώνομαι, ανακηρύσσομαι, μένω, βρίσκομαι, ζω, στέκομαι, βγαίνω* κ.ά., π.χ. *Η αδελφή του* ***φαίνεται*** *μελαγχολική*. *Ο κ. Γιαλουράκης* ***στέκεται*** *όρθιος*.

Ως κατηγορούμενα κανονικά χρησιμοποιούνται ουσιαστικά ή επίθετα. Συχνά όμως χρησιμοποιούνται και: α) άλλα μέρη του λόγου ή προτάσεις, όταν λειτουργούν ως επίθετα ή ουσιαστικά, π.χ. *Η Μαρία είναι **εκείνη**; Το δωμάτιό της είναι **άνω κάτω***, β) εμπρόθετα, π.χ. *Το βάζο είναι **από γυαλί***.

Όταν το κατηγορούμενο εκφράζει κάποια επιρρηματική σχέση, ονομάζεται *επιρρηματικό κατηγορούμενο*. Αυτό συμβαίνει ιδίως, όταν στην πρόταση έχουμε ρήμα που δηλώνει κίνηση, π.χ. *Η Νίνα ήρθε **πρώτη**. Ο Παύλος ταξίδευε **μοναχός του***.

Το ρήμα ή το κατηγόρημα μπορεί να λείπει (ή να εννοείται) σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν εκφράζονται ζωηρά συναισθήματα, έντονες προσταγές, ευχές κτλ., π.χ. *Τι ωραία! Στο καλό*.

Σε ορισμένα ρήματα που συντάσσονται με δύο αιτιατικές, η μία αιτιατική εισάγει αντικείμενο και η άλλη ένα *κατηγορούμενο του αντικειμένου*, που μπορεί να είναι ουσιαστικό ή επίθετο, π.χ. *Θεωρούν **τον Νίκο επιμελή** (μαθητή)*.

β. Η συμφωνία των κύριων όρων της πρότασης

Οι κύριοι όροι της πρότασης διέπονται από ορισμένους κανόνες ως προς τη μεταξύ τους σχέση. Οι κανόνες αυτοί ονομάζονται στη σύνταξη *συμφωνία*.

Συμφωνία του ρήματος με το υποκείμενο

Το ρήμα συμφωνεί κανονικά ως προς τον αριθμό και το πρόσωπο με το υποκείμενο, π.χ. *Σήμερα οι εκπαιδευτικοί **απεργούν***.

- Όταν το υποκείμενο είναι περιληπτικό και βρίσκεται σε ενικό αριθμό, το ρήμα μπορεί να βρίσκεται σε πληθυντικό, π.χ. ***Το σύνολο** των μαθητών **είχαν** καλές εντυπώσεις γι' αυτόν*.
- Όταν τα υποκείμενα ενός ρήματος είναι δύο ή περισσότερα, το ρήμα μπαίνει κανονικά στον πληθυντικό αριθμό, π.χ. ***Το άλογο, η αγελάδα και η κατσίκα ανήκουν** στα τετράποδα ζώα*.
- Πολλές φορές, όταν προηγείται το ρήμα και ακολουθούν υποκείμενα σε ενικό αριθμό, τότε το ρήμα μπαίνει σε ενικό αριθμό, π.χ. *Τον **προστατεύει η εξυπνάδα του και η ευφράδειά του***.
- Όταν τα υποκείμενα ενός ρήματος είναι δύο ή περισσότερα και ανήκουν σε διαφορετικά πρόσωπα, τότε το ρήμα μπαίνει στο επικρατέστερο πρόσωπο. Επικρατέστερο είναι το πρώτο πρόσωπο σε σχέση με το δεύτερο και το τρίτο. Το δεύτερο είναι επικρατέστερο σε σχέση με το τρίτο, π.χ. ***Εσύ** κι **αυτός να έρθετε** αύριο*.

Συμφωνία του κατηγορούμενου με το υποκείμενο

- Όταν το κατηγορούμενο είναι επίθετο, συμφωνεί με το υποκείμενο στο γένος, στον αριθμό και στην πτώση, π.χ. ***Ο διάδρομος** είναι **στενός***.
- Όταν το κατηγορούμενο είναι ουσιαστικό, συμφωνεί κανονικά με την πτώση του υποκειμένου, π.χ. ***Οι πόλεμοι** είναι **καταστροφή***. Μπορεί όμως συμπτωματικά να συμφωνεί στο γένος και στον αριθμό, π.χ. ***Το αυτοκίνητό** του είναι **αστέρι***.
- Σε σπάνιες περιπτώσεις μπορεί το κατηγορούμενο που είναι επίθετο να μπαίνει στον ενικό αριθμό του ουδέτερου γένους ανεξάρτητα από τον αριθμό και το γένος του υποκειμένου, π.χ. ***Οι καβγάδες** μεταξύ αδελφών είναι **ακατανόητο*** (ενν. πράγμα).
- Όταν υπάρχουν στην πρόταση δύο ή περισσότερα υποκείμενα, το κατηγορούμενο μπαίνει κανονικά στον πληθυντικό αριθμό, π.χ. ***Οι γονείς** και **οι μαθητές** είναι **ενθουσιασμένοι** με τη δασκάλα της πέμπτης τάξης*.
- Όταν υπάρχουν στην πρόταση δύο ή περισσότερα έμψυχα υποκείμενα, το κατηγορούμενο μπαίνει στον πληθυντικό αριθμό, στο γένος των υποκειμένων, π.χ. ***Η Νίνα** και **η Σοφία** είναι **παντρεμένες***. Όταν όμως τα υποκείμενα είναι διαφορετικού γένους, τότε το κατηγορούμενο μπαίνει στον πληθυντικό, συνήθως στο επικρατέστερο γένος (το αρσενικό είναι επικρατέστερο του θηλυκού και το θηλυκό του ουδετέρου), π.χ. ***Ο πατέρας** του και **η μητέρα** του είναι **αυστηροί***.

- Όταν υπάρχουν στην πρόταση δύο ή περισσότερα υποκείμενα που δηλώνουν πράγματα, το κατηγορούμενο μπαίνει σε ουδέτερο γένος ανεξάρτητα από το γένος των υποκειμένων, π.χ. ***Τα πλοία, οι βάρκες*** *και* ***οι φρεγάτες*** *είναι* ***πλωτά***.

γ. Η σειρά των κύριων όρων της πρότασης

Η σειρά με την οποία τοποθετούνται οι κύριοι όροι της πρότασης κανονικά είναι ελεύθερη. Συνήθως εξαρτάται από διάφορους παράγοντες, όπως είναι το στοιχείο που προβάλλεται στον λόγο, το αν η πληροφορία που δίνεται από την πρόταση είναι εξ ολοκλήρου ή εν μέρει νέα, ο επιτονισμός κτλ., π.χ. ***Ο Βασίλης*** *παρέδωσε τα βιβλία*, αλλά και ***Τα βιβλία*** *παρέδωσε ο Βασίλης* (στην πρώτη περίπτωση γίνεται λόγος για το υποκείμενο της πρότασης, ενώ στη δεύτερη για το αντικείμενο).

1.4. Τα είδη της πρότασης

Η πρόταση αποτελεί συστατικό στοιχείο του λόγου σε μια γλώσσα. Ως τέτοιο παρουσιάζει διάφορες μορφές, εκφράζει διάφορα νοήματα και συνάπτει διάφορες σχέσεις με άλλες προτάσεις. Με βάση λοιπόν αυτές τις διαφορετικές ιδιότητες γίνεται η κατηγοριοποίηση των προτάσεων ως προς τα εξής χαρακτηριστικά: α) *ως προς το περιεχόμενό τους*, β) *ως προς την ποιότητά τους*, γ) *ως προς τη σχέση τους με τις άλλες* και δ) *ως προς τη δομή τους*.

α) Ως προς το περιεχόμενό τους *οι προτάσεις διακρίνονται σε:*

- **Προτάσεις αποφαντικές** (ή **κρίσης**): είναι οι προτάσεις με τις οποίες εκφράζεται μια γνώμη, μια κρίση ή ανακοινώνεται κάτι. Εκφέρονται σε οριστική, π.χ. *Το σχολείο μας βγήκε πρώτο στους διασχολικούς αγώνες*.
- **Προτάσεις προστακτικές** (ή **επιθυμίας**): είναι οι προτάσεις με τις οποίες εκφράζεται επιθυμία, προτροπή ή υπόσχεση. Εκφέρονται σε προστακτική και υποτακτική, π.χ. *Πηγαίνετε να τον ακούσετε*.
- **Προτάσεις επιφωνηματικές**: είναι οι προτάσεις με τις οποίες εκφράζονται έντονα συναισθήματα (λύπη, χαρά, έκπληξη, θαυμασμός κτλ.). Στον γραπτό λόγο συνοδεύονται με θαυμαστικό (!), ενώ στον προφορικό χαρακτηρίζονται από το ανέβασμα της φωνής, π.χ. *Τι ωραίο γραπτό!*
- **Προτάσεις ερωτηματικές**: είναι οι προτάσεις με τις οποίες εκφράζεται ερώτηση. Εκφέρονται σε οριστική ή υποτακτική. Εισάγονται με ερωτηματικές αντωνυμίες και ερωτηματικά επιρρήματα, όταν η ερώτηση αφορά ένα από τα συστατικά της πρότασης (*ερωτήσεις μερικής άγνοιας*), π.χ. *Ποιος σε ενόχλησε σήμερα;* Όταν η ερώτηση αφορά ολόκληρη την πρόταση (*ερωτήσεις ολικής άγνοιας*), δεν υπάρχει ερωτηματική αντωνυμία, π.χ. *Υπάρχει καλύτερος μαθητής από τον Ιωάννου;*

β) Ως προς την ποιότητά τους *οι προτάσεις διακρίνονται σε:*

- **Προτάσεις καταφατικές**: είναι οι προτάσεις που δεν περιέχουν άρνηση, π.χ. *Οι δρόμοι όλοι είναι ανοιχτοί*.
- **Προτάσεις αρνητικές** (ή **αποφατικές**): είναι οι προτάσεις που περιέχουν άρνηση, π.χ. *Οι άνθρωποι σήμερα δεν επικοινωνούν*.

γ) Ως προς τη σχέση τους με άλλες *οι προτάσεις διακρίνονται σε:*

- **Προτάσεις κύριες** (ή **ανεξάρτητες**): είναι οι προτάσεις που κατά κανόνα μπορούν να σταθούν στον λόγο χωρίς να χρειάζεται να συνδυαστούν με μια άλλη πρόταση, π.χ. *Χθες τελείωσαν τα μαθήματα*.

- **Προτάσεις δευτερεύουσες** (ή **εξαρτημένες**): είναι οι προτάσεις που, για να σταθούν στον λόγο, χρειάζεται να συνδυαστούν με μια άλλη πρόταση, π.χ. *Όταν τελειώσουν τα μαθήματα, θα πάω στο εξωτερικό*.

δ) Ως προς τη δομή τους *οι προτάσεις διακρίνονται σε:*

- **Προτάσεις απλές**: είναι οι προτάσεις που περιλαμβάνουν μόνο τους κύριους όρους της πρότασης, π.χ. *Ο Ορέστης έρχεται*.
- **Προτάσεις σύνθετες**: είναι οι προτάσεις που περιλαμβάνουν περισσότερα από ένα υποκείμενα ή κατηγορούμενα, π.χ. *Το βιβλίο είναι μεγάλο και πολύχρωμο*.
- **Προτάσεις επαυξημένες**: είναι οι προτάσεις που περιλαμβάνουν, εκτός από τους κύριους όρους, και άλλους προσδιορισμούς, οι οποίοι λειτουργούν ως συμπληρώματα της έννοιας που δίνουν οι κύριοι όροι, π.χ. *Οι μαθητές της Α΄ τάξης είναι καλοί αθλητές*.
- **Προτάσεις ελλειπτικές**: είναι οι προτάσεις από τις οποίες λείπει κάποιος κύριος όρος, γιατί εννοείται από τα συμφραζόμενα, π.χ. *[εσύ] Τι κάνεις;*

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. **Το υποκείμενο, το ρήμα και το κατηγορούμενο αποτελούν τους κύριους όρους της πρότασης. Παρατηρήστε τις παρακάτω προτάσεις.**

α. ***Οι υπάλληλοι της εταιρείας φαίνονται ευχαριστημένοι.***
β. ***Ορισμένα τρόφιμα κρίθηκαν ακατάλληλα.***
γ. ***Ο Παναγιώτης χειροτονήθηκε διάκονος.***
δ. ***Οι επιβάτες της πτήσης 205 αποδείχτηκαν τυχεροί.***

Οι λέξεις *υπάλληλοι* (α), *τρόφιμα* (β), *Παναγιώτης* (γ) και *επιβάτες* (δ) είναι υποκείμενα των ρημάτων των αντίστοιχων προτάσεων. Οι λέξεις *ευχαριστημένοι* (α), *ακατάλληλα* (β), *διάκονος* (γ) και *τυχεροί* (δ) είναι κατηγορούμενα στα αντίστοιχα υποκείμενα.

2. **Κανονικά ο αριθμός των υποκειμένων στη σύνταξη συμφωνεί με τον αριθμό του ρήματος, δηλαδή, όταν το υποκείμενο είναι ένα, το ρήμα μπαίνει σε ενικό αριθμό, ενώ, όταν τα υποκείμενα είναι πολλά, το ρήμα μπαίνει στον πληθυντικό. Υπάρχουν όμως και εξαιρέσεις από τον γενικό αυτόν κανόνα. Παρατηρήστε τα παρακάτω αποσπάσματα από διάφορα κείμενα.**

- ***Ο κύριος όγκος των σπιτιών βλέπουν προς το πέλαγος, στη δεξιά και πιο ανοιχτή πλευρά του λιμανιού*** **[Υποκείμενο σε ενικό – Ρήμα σε πληθυντικό].**
- ***Η Χριστίνα και ο Σωτήρης ήταν περίπου ογδόντα χρονών. Το ζευγάρι των ηλικιωμένων ζούσαν μαζί εδώ και σαράντα χρόνια. Τίποτε δεν μπορούσε να τους χωρίσει*** **[Υποκείμενο σε ενικό – Ρήμα σε πληθυντικό].**
- ***Απογοητεύτηκε πλήρως. Δεν τον ενδιαφέρει πια ούτε η καριέρα του ούτε η θέση του ούτε η γνώμη του κόσμου*** **[Υποκείμενα πολλά – Ρήμα σε ενικό].**
- ***Για το τελείωμα αυτού του κήπου χρειάζεται ακόμη ένας θάμνος, ένα δεντράκι και μια βρύση στη γωνία*** **[Υποκείμενα πολλά – Ρήμα σε ενικό].**

Παρατηρούμε ότι στο πρώτο και το δεύτερο παράδειγμα το υποκείμενο (*ο όγκος, το ζευγάρι*) βρίσκεται σε ενικό αριθμό, ενώ το ρήμα στον πληθυντικό. Αυτό συμβαίνει, γιατί τα υποκείμενα έχουν σημασία περιληπτική, ενώ ο ομιλητής έχει στο μυαλό του τα στοιχεία από τα οποία αποτελείται η περιληπτική έννοια. Στο τρίτο και το

τέταρτο παράδειγμα τα υποκείμενα είναι πολλά (τρία), αλλά το ρήμα μπαίνει σε ενικό αριθμό. Αυτό συμβαίνει, γιατί το ρήμα βρίσκεται πριν από τα υποκείμενα, με αποτέλεσμα να επηρεάζεται ο αριθμός του ρήματος από το πρώτο υποκείμενο. Εννοείται ότι αυτή η σύνταξη δεν είναι απόλυτη. Θα μπορούσαμε να έχουμε και στις δύο περιπτώσεις απόλυτη συμφωνία υποκειμένου/-ων και ρήματος/-ων.

3. Κανονικά στη νέα ελληνική το κατηγορούμενο, όταν είναι κλιτό μέρος του λόγου που έχει τρία γένη και δύο αριθμούς, συμφωνεί με το υποκείμενο του ρήματος στον αριθμό, στην πτώση και στο γένος. Επειδή, όμως, αφενός το κατηγορούμενο δεν έχει πάντα αυτά τα χαρακτηριστικά και αφετέρου μπορούμε να έχουμε περισσότερα του ενός υποκείμενα σε διαφορετικό γένος, ο κανόνας αυτός δεν μπορεί να ισχύει πάντοτε. Αυτές τις αποκλίσεις μπορείτε να τις παρατηρήσετε στα παρακάτω παραδείγματα.

α. *Από τα αρχαία χρόνια πολλά θαλάσσια όντα έχουν γίνει πηγή έμπνευσης για μύθους και παραδόσεις.*
β. *Η παράδοση αναφέρει πως ο Θεός, αν ήταν ψάρι, θα ήταν φάλαινα.*
γ. *Η Δημητρούλα είναι ένα άτολμο κορίτσι.*
δ. *Αυτός ο πίνακας είναι μια πλάνη.*
ε. *Οι συνεχείς χαλαζοπτώσεις είναι καταστροφικό* (ενν. πράγμα).
στ. *Οι κινήσεις που κάνουν οι χορευτές του μπαλέτου είναι ασύλληπτο* (ενν. πράγμα).
ζ. *Ο γιος και η κόρη του Αχιλλέα είναι πολύ έξυπνοι.*
η. *Οι ενήλικοι εκπαιδευόμενοι και εκπαιδευόμενες θεωρούνται πιο αποτελεσματικοί.*
θ. *Η μελιτζάνα και το σπανάκι ως τροφή θεωρούνται δύσπεπτα.*

Παρατηρούμε στις παραπάνω φράσεις ότι δεν υπάρχει απόλυτη συμφωνία μεταξύ του/των υποκειμένου/-ων και του/των κατηγορουμένου/-ων είτε γιατί το κατηγορούμενο είναι ουσιαστικό (α, β, γ, δ), είτε γιατί ο ομιλητής χρησιμοποιεί το ουδέτερο επίθετο σε ενικό αριθμό εννοώντας τη λέξη *πράγμα* (ε, στ), είτε γιατί τα έμψυχα υποκείμενα είναι διαφορετικού γένους και το κατηγορούμενο μπαίνει στο επικρατέστερο γένος (ζ, η), είτε γιατί τα υποκείμενα είναι άψυχα διαφορετικού γένους κι έτσι το κατηγορούμενο μπαίνει σε ουδέτερο γένος (θ).

4. Κάθε πρόταση μπορεί να ενταχθεί σε μια γενικότερη κατηγορία προτάσεων με βάση ορισμένα κριτήρια, όπως το είδος του περιεχομένου της πρότασης και το αν περιέχει κατάφαση ή άρνηση. Παρατηρήστε στο παρακάτω κείμενο προτάσεις που ανήκουν στις δύο αυτές κατηγορίες και τις υποκατηγορίες τους. Το κείμενο αποτελεί αυτούσιο απόσπασμα από το μονόπρακτο του Γιώργου Δανιήλ «Ο Κυρ Αντώνης» (βλ. Γ. Δανιήλ, *Πέντε μονόπρακτα*, Αθήνα, 1991, σσ. 43-44).

ΣΤΑΜΑΤΗΣ: *Μωρέ, μπράβο ... άκου άκου φασαρία που κάνουν τ' αφιλότιμα, σηκώσανε τον κόσμο στο ποδάρι.*
ΦΑΝΗ (βγαίνει απ' τη δική της πόρτα μ' ένα πλεχτό στα χέρια): *Πάλι σε ξυπνήσανε τα παιδιά, κυρ Σταμάτη;*
ΣΤΑΜΑΤΗΣ: *Μα δεν άκουσες τι γίνηκε τώρα δα ..., πανζουρλισμός! Τι τα πιάνει κι αυτή την ώρα μάλιστα ... δεν έχουνε μανάδες να τα μαζέψουνε;* (κάθεται στο πεζούλι).
ΦΑΝΗ: *Έτσι εύκολα μαζεύονται, θαρρείς, τα παιδιά, κυρ Σταμάτη μου ... δεν έχεις εσύ και δεν ξέρεις.*

Στο μικρό αυτό απόσπασμα υπάρχουν προτάσεις αποφαντικές, που δηλώνουν κρίση (π.χ. *σηκώσανε τον κόσμο στο ποδάρι*), προστακτικές, που δηλώνουν προτροπή (*άκου άκου φασαρία*), προτάσεις που δηλώνουν συναισθήματα του ομιλητή, δηλαδή επιφωνηματικές (*γίνηκε ... πανζουρλισμός!*) και ερωτηματικές (*πάλι σε ξυπνήσανε τα παιδιά, κυρ Σταμάτη;*). Από αυτές τις προτάσεις άλλες είναι καταφατικές (*Έτσι εύκολα μαζεύονται* [...] *τα παιδιά, κυρ Σταμάτη μου*) και άλλες αρνητικές (*δεν έχεις εσύ*).

5. Εκτός από τις κατηγορίες των προτάσεων που αναφέρθηκαν παραπάνω, υπάρχουν και κατηγορίες που διακρίνονται με βάση άλλα κριτήρια, όπως με κριτήριο τη σχέση της πρότασης με άλλες και με κριτήριο τη δομή της. Παρατηρήστε το παρακάτω απόσπασμα, που προέρχεται από το ίδιο μονόπρακτο (σ. 45).

ΣΤΑΜΑΤΗΣ: *Παράξενος άνθρωπος ...!*
ΦΑΝΗ: *Ένα πρωί έτυχε να περάσω από 'να δρόμο και κει τον πήρε το μάτι μου την ώρα που δούλευε σε μια πολυκατοικία. Να τόνε βλέπεις να πηδάει τις σκαλωσιές σα ζαρκάδι ... Στάθηκα από κάτω και τόνε κοίταζα, μέχρι που μ' είδε, κατέβηκε, είπε να με κεράσει καφέ. Κυρ Αντώνη μου, του λέω, χαρά στη γυναίκα που θα σε πάρει, τέτοιο δουλευτή ποια δε θα τον ήθελε; Εκεί σα να συννέφιασε το πρόσωπό του. Έμεινε λίγη ώρα σιωπηλός, κι έπειτα γύρισε και μου είπε: «Μη με κοιτάς που παλεύω έτσι, κυρά Φανή. Δεν είναι για το ψωμί, ούτε θα 'ναι για τη γυναίκα, αν είναι τυχερό μου να παντρευτώ ... Εγώ δουλεύω για το μεράκι».*
ΣΤΑΜΑΤΗΣ: *Για το μεράκι, ε ...!*

Στο παραπάνω απόσπασμα παρατηρούμε ότι υπάρχουν προτάσεις κύριες (*εγώ δουλεύω για το μεράκι*), δευτερεύουσες (*αν είναι τυχερό μου να παντρευτώ*), ελλειπτικές (*Παράξενος άνθρωπος ...!*), επαυξημένες (*έμεινε λίγη ώρα σιωπηλός*).

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΤΑ ΕΙΔΗ ΤΩΝ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ	
ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ	Αποφαντικές (ή κρίσης), προστακτικές (ή επιθυμίας), επιφωνηματικές, ερωτηματικές
ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΠΟΙΟΤΗΤΑ	Καταφατικές, αρνητικές (ή αποφατικές)
ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΙΣ ΑΛΛΕΣ	Κύριες (ή ανεξάρτητες), δευτερεύουσες (ή εξαρτημένες)
ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΔΟΜΗ	Απλές, σύνθετες, επαυξημένες, ελλειπτικές

2. ΤΟ ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΚΑΙ Η ΟΝΟΜΑΤΙΚΗ ΦΡΑΣΗ

- **Λεκτικό σύνολο**
- **Ονοματική φράση: λειτουργία και συντακτικές σχέσεις**
- **Ομοιόπτωτοι ονοματικοί προσδιορισμοί: παράθεση και επεξήγηση**
- **Ετερόπτωτοι ονοματικοί προσδιορισμοί: σε γενική και σε αιτιατική**
- **Επιθετικοί και κατηγορηματικοί προσδιορισμοί**

2.1. Ορισμός – Συνδυαστικότητα – Λειτουργία

Η **ονοματική φράση** είναι ένα *λεκτικό σύνολο*[1] που έχει ως πυρήνα ένα ουσιαστικό ή οποιαδήποτε λέξη που μπορεί να μπει σε θέση ουσιαστικού, π.χ. *Ήπια* ***νερό*** (ουσ.). *Ζήτησε* ***εσένα*** (αντων.). *Στις εξετάσεις πήρε* ***δώδεκα*** (αριθμ.). *Ο πατέρας του τού έδωσε* ***πολλά*** (επίθ.). Το ουσιαστικό ή και το αντίστοιχο γλωσσικό στοιχείο μπορεί να αποτελεί από μόνο του μια ονοματική φράση, π.χ. *Πουλάει* ***ρούχα***. Μπορεί όμως να συνδυάζεται με άλλα μέρη του λόγου και να αποτελεί μαζί τους ονοματική φράση. Τα πιο συνηθισμένα μέρη του λόγου με τα οποία συνδυάζεται το ουσιαστικό είναι:

α) Τα άρθρα, π.χ. ***Η*** *νύχτα πέφτει*.
β) Τα επίθετα, π.χ. *Λέρωσε το* ***άσπρο*** *παντελόνι*.
γ) Οι αντωνυμίες, π.χ. *Ήταν* ***δική του*** *έμπνευση*.
δ) Τα αριθμητικά, π.χ. *Γελούσε* ***δέκα*** *λεπτά*.
ε) Άλλα ουσιαστικά, π.χ. *Το ύψος του* ***κτιρίου*** *ήταν μεγάλο*.
στ) Οι μετοχές, π.χ. *Μάζεψαν τα* ***εγκαταλειμμένα*** *ζώα*.

Η ονοματική φράση μέσα στην πρόταση λειτουργεί:

α) Ως υποκείμενο, π.χ. ***Ο κήπος*** *πρασίνισε*.
β) Ως κατηγορούμενο, π.χ. *Ο κινηματογράφος είναι* ***τέχνη***.
γ) Ως αντικείμενο, π.χ. *Η Μαρία διαβάζει* ***μαθηματικά***.
δ) Ως προσδιορισμός άλλης ονοματικής φράσης, π.χ. *Οι τοίχοι* ***του σχολείου*** *λερώθηκαν*.
ε) Ως προσδιορισμός ρήματος, π.χ. *Ταξιδέψαμε* ***στην ύπαιθρο***.

---

1. Τα **σύνολα λέξεων** (ή **λεκτικά σύνολα**) είναι λέξεις ή ενότητες λέξεων που μπορούν να αντικατασταθούν από άλλες με ισότιμο συντακτικό ρόλο στην πρόταση, π.χ. *Ο Γιώργος (η Μαρία, ο Στέλιος) ζήτησε (πέταξε, έριξε) ένα μολύβι (τετράδιο, μήλο)*. Τα λεκτικά σύνολα που αποτελούνται από ενότητες λέξεων μετακινούνται, όταν χρειαστεί, συνολικά και όχι κάθε στοιχείο χωριστά, π.χ. *Ο Γιώργος ζήτησε ένα μολύβι* μπορεί να γίνει *Ένα μολύβι ζήτησε ο Γιώργος*, όχι όμως *ένα ζήτησε ο μολύβι Γιώργος*. Τα λεκτικά σύνολα ανάλογα με το βασικό γραμματικό στοιχείο που περιέχουν παίρνουν τις εξής ονομασίες: *ονοματική φράση* (ή *ονοματικό σύνολο*), *ρηματική φράση* (ή *ρηματικό σύνολο*), *επιρρηματική φράση* (ή *επιρρηματικό σύνολο*), *προθετική φράση* (ή *προθετικό σύνολο*).

2.2. Συντακτικές σχέσεις

Παρακάτω εξετάζονται οι συνδυασμοί του ουσιαστικού με: α) τα άρθρα, β) με άλλα ουσιαστικά και γ) με επίθετα, αντωνυμίες και μετοχές.

α. Ουσιαστικό με άρθρο

Ο συνδυασμός του άρθρου με ένα ουσιαστικό αποτελεί στη νέα ελληνική το πιο συχνό σχήμα ονοματικής φράσης. Το άρθρο, οριστικό και αόριστο, βρίσκεται στην ίδια πτώση, αριθμό και γένος με το ουσιαστικό, π.χ. ***η*** *αίθουσα,* ***τα*** *δάπεδα*. Βρίσκεται πάντοτε πριν από το ουσιαστικό. Ανάμεσα στο άρθρο και το ουσιαστικό παρεμβάλλονται λέξεις στις εξής περιπτώσεις: α) όταν έχουμε μία ή περισσότερες λέξεις που χαρακτηρίζουν ή δίνουν μια ιδιότητα στο ουσιαστικό, π.χ. *Το* ***μεγάλο*** *δέντρο*. *Χρειάζεται μια* ***δική του*** *προσπάθεια*, β) όταν θέλουμε να πετύχουμε κάποιο ιδιαίτερο ύφος, π.χ. *Οι* ***εκτός των πολυτεχνικών σχολών*** *φοιτήτριες*. Η χρήση αυτή ονομάζεται *υπερβατό σχήμα*.

Μερικές φορές το άρθρο μπορεί να βρίσκεται πριν από ένα άλλο μέρος του λόγου, εκτός από ουσιαστικό, ή και πριν από ολόκληρη πρόταση. Στις περιπτώσεις αυτές προσδίδει τη λειτουργία του ουσιαστικού στο λεκτικό μέρος που ακολουθεί (το ουσιαστικοποιεί), π.χ. *Πέρασε τόσα και τόσα, αλλά δεν άλλαξε* ***τα πιστεύω του****. Είναι άχρηστο* ***το να επαναλαμβάνει*** *συνέχεια τα ίδια πράγματα*.

β. Ουσιαστικό με ουσιαστικό

Πολύ συχνός είναι και ο σχηματισμός μιας ονοματικής φράσης με τον συνδυασμό δύο ουσιαστικών με ή χωρίς άρθρο. Το ένα από τα δύο ουσιαστικά προσδιορίζει και συμπληρώνει την έννοια του άλλου. Ο προσδιορισμός αυτός ονομάζεται *ονοματικός προσδιορισμός* και είναι δύο ειδών:

α) **Ομοιόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός**, όταν και τα δύο ουσιαστικά βρίσκονται στην ίδια πτώση, π.χ. *Ο Περικλής, ο* ***γείτονάς*** *σου*.

β) **Ετερόπτωτος ονοματικός προσδιορισμός**, όταν το ένα από τα δύο ουσιαστικά βρίσκεται σε διαφορετική πτώση από το άλλο, π.χ. *Η ζωή ενός* ***φιλόσοφου***.

Ομοιόπτωτοι ονοματικοί προσδιορισμοί

Στην περίπτωση των ομοιόπτωτων ονοματικών προσδιορισμών έχουμε δύο κατηγορίες: α) την *παράθεση* και β) την *επεξήγηση*.

α) **Η παράθεση** προσδιορίζει ένα ουσιαστικό και του προσδίδει ένα χαρακτηριστικό που το ξεχωρίζει από άλλα όμοια, π.χ. *Συχνά μιλάει για τη Σοφία,* ***την αδελφή του***. Η παράθεση συμφωνεί πάντοτε ως προς την πτώση με το ουσιαστικό που προσδιορίζει, π.χ. *Έζησε πολλά χρόνια στα Ιωάννινα,* ***την πρωτεύουσα της Ηπείρου***. Στη θέση του ουσιαστικού μπορεί να έχουμε για παράθεση ένα επίθετο ή και μια ολόκληρη πρόταση, π.χ. *Βγήκε από το σπίτι του,* ***πανύψηλο και επιβλητικό σαν πύργος***. Η παράθεση συνήθως ακολουθεί στον λόγο το ουσιαστικό που προσδιορίζει. Μερικές φορές, όταν δεν αναφέρεται σε ουσιαστικό αλλά σε ολόκληρη πρόταση, προηγείται. Η παράθεση αυτή ονομάζεται *προεξαγγελτική*, π.χ. ***Το πιο σημαντικό****, όλοι θα κερδίσετε ένα δώρο*. Η παράθεση μπορεί να συνδυάζεται ή με ένα επίθετο ή με άλλο ουσιαστικό, π.χ. *Κάηκε το δάσος,* ***ο πνεύμονας της πόλης μας***.

β) **Η επεξήγηση** προσδιορίζει ένα ουσιαστικό και το επεξηγεί κάνοντας πιο συγκεκριμένη μια γενικότερη και αόριστη έννοια, π.χ. *Του πρόσφερε ένα καταπληκτικό δώρο,* ***ένα αυτοκίνητο***. Πριν από την επεξήγηση μπορεί να προταχθεί το *δηλαδή*, π.χ. *Του πρόσφερε ένα καταπληκτικό δώρο,* ***δηλαδή ένα αυτοκίνητο***. Η επεξήγηση, όπως και η παράθεση, συμφωνεί πάντοτε ως προς την πτώση με το ουσιαστικό

που προσδιορίζει, π.χ. *Μια ήταν η δύναμή του, **το πείσμα του***. Η επεξήγηση, όπως και η παράθεση, συχνά συνοδεύεται και από ένα επίθετο ή μια γενική, π.χ. *Όλοι οι ποδοσφαιριστές μια σκέψη έχουν στον νου, **τη νίκη της ομάδας τους***. Η επεξήγηση μπορεί να προσδιορίζει και άλλο μέρος του λόγου εκτός από ουσιαστικό, π.χ. *Ο στόχος του ήταν **ένας**, να νικήσει τους αντιπάλους*. Μπορεί ακόμη και να εκφράζεται με άλλα μέρη του λόγου εκτός από ουσιαστικό, π.χ. *Ήθελε να πάει να ξεκουραστεί σε ένα σπίτι, **το δικό του***.

Η διαφορά μεταξύ παράθεσης και επεξήγησης γενικά είναι ότι στην παράθεση η έννοια του προσδιοριζόμενου είναι στενότερη από την έννοια αυτού που το προσδιορίζει, ενώ στην επεξήγηση συμβαίνει το αντίθετο.

Οι ομοιόπτωτοι ονοματικοί προσδιορισμοί γενικά μπορούν να εκφράζουν και κάποια από τις παρακάτω σχέσεις:

α) *Του περιεχομένου*, π.χ. *Ένα μπουκάλι **κρασί***.
β) *Του τόπου*, π.χ. *Ένα στρέμμα **χωράφι***.
γ) *Του χρόνου*, π.χ. *Κυριακή **πρωί***.

Ετερόπτωτοι ονοματικοί προσδιορισμοί

Στην περίπτωση των ετερόπτωτων ονοματικών προσδιορισμών έχουμε τους προσδιορισμούς: α) *σε γενική πτώση* και β) *σε αιτιατική πτώση*.

α) Ο ονοματικός προσδιορισμός **σε γενική πτώση** εκφράζει διάφορες σχέσεις, οι πιο συχνές από τις οποίες είναι:

- *Γενική κτητική* (σχέση κτήσης), π.χ. *Τα σπίρτα **της Φρόσως***.
- *Γενική ιδιότητας* (προσδίδει ιδιότητες στο ουσιαστικό που προσδιορίζεται), π.χ. *Παντελόνι **της μόδας***.
- *Γενική περιεχομένου* (δηλώνει αυτό που περιέχει το προσδιοριζόμενο ουσιαστικό), π.χ. *Τσουβάλι **τσιμέντου***.
- *Γενική διαιρετική* (εκφράζει σύνολο μέρος του οποίου δηλώνει το προσδιοριζόμενο ουσιαστικό), π.χ. *Κορυφή **του βουνού***.
- *Γενική υποκειμενική* (σχέση υποκειμένου), π.χ. *Η πτώση **του τείχους***.
- *Γενική αντικειμενική* (σχέση αντικειμένου), π.χ. *Ο σωτήρας **του έθνους***.
- *Γενική της αιτίας* (σχέση αιτίας), π.χ. *Η χαρά **της νίκης***.
- *Γενική του σκοπού* (σχέση σκοπού), π.χ. *Παπούτσια **χορού***.
- *Γενική καταγωγής* (σχέση καταγωγής ή συγγένειας), π.χ. *Η κόρη **του Περικλή***.
- *Γενική δημιουργού* (σχέση δημιουργού), π.χ. *Η Ιστορία **του Θουκυδίδη***.
- *Γενική τόπου* (σχέση τοπική), π.χ. *Η συνθήκη **της Λωζάνης***.
- Γενική *χρόνου* (σχέση χρονική), π.χ. Τεχνοτροπία ***της Αναγέννησης***.

β) Ο ονοματικός προσδιορισμός **σε αιτιατική** εκφράζει πολύ λίγες σχέσεις, τις εξής:

- *Αιτιατική της αναφοράς* (σχέση αναφοράς), π.χ. *Είναι ένας άντρας δύο **μέτρα** ύψος*.
- *Αιτιατική του ποσού* (σχέση ποσότητας), π.χ. *Κάνει καθημερινά δρόμο πέντε **χιλιόμετρα***.

γ. *Επίθετο με ουσιαστικό*

Ο συνδυασμός επιθέτου με ουσιαστικό είναι πολύ συχνός στις ονοματικές φράσεις. Το επίθετο με το ουσιαστικό συνδυάζονται σε μια ονοματική φράση με δύο τρόπους, τους εξής: α) να είναι στην ίδια πτώση, οπότε το επίθετο λειτουργεί ως *ομοιόπτωτος προσδιορισμός στο ουσιαστικό* και β) να είναι σε διαφορετική πτώση, οπότε το ουσιαστικό λειτουργεί ως *ετερόπτωτος προσδιορισμός στο επίθετο*.

α) Το επίθετο ως ομοιόπτωτος προσδιορισμός στο ουσιαστικό: το επίθετο στην περίπτωση αυτή λειτουργεί ως προσδιορισμός στο ουσιαστικό και του δίνει μια συγκεκριμένη ιδιότητα, π.χ. *το κτίριο → το χαμηλό κτίριο*. Η θέση του επιθέτου είναι κανονικά πριν από το ουσιαστικό, π.χ. ***Καλή** μέρα διάλεξες*. Όταν υπάρχει άρθρο, το επίθετο μπαίνει ανάμεσα στο άρθρο και το ουσιαστικό, π.χ. *ο καλός μαθητής*. Είναι δυνατό, για λόγους έμφασης ή αποσαφήνισης ή και για λόγους διαμόρφωσης ιδιαίτερου ύφους, το επίθετο να μπαίνει μετά από το ουσιαστικό, ιδίως αν δεν υπάρχει άρθρο ή αν χρησιμοποιείται αόριστο άρθρο, π.χ. *Συνάντησε μια πλατεία **τεράστια***. Στην ίδια περίπτωση, αν πριν από το ουσιαστικό υπάρχει οριστικό άρθρο, τότε αυτό επαναλαμβάνεται και με το επίθετο, π.χ. *Η βιβλιοθήκη **η μεγάλη** έκλεισε*.

Τα επίθετα, όταν είναι ομοιόπτωτοι προσδιορισμοί ουσιαστικών, μπορεί να είναι: *επιθετικοί προσδιορισμοί* και *κατηγορηματικοί προσδιορισμοί*.

i) Επιθετικοί προσδιορισμοί: είναι οι προσδιορισμοί οι οποίοι προσδίδουν μια μόνιμη ιδιότητα στο ουσιαστικό που προσδιορίζουν και δένονται με αυτό πολύ στενά σημασιολογικά, κάποτε τόσο στενά, που μπορεί η ονοματική φράση να αποδοθεί με μία λέξη, π.χ. *μικρά πράγματα → μικροπράγματα*.

Ως επιθετικοί προσδιορισμοί χρησιμοποιούνται, εκτός από τα επίθετα, τα εξής:

- Αντωνυμίες, π.χ. ***Αυτήν** τη χαρά δεν την ένιωσα άλλη φορά*.
- Αριθμητικά, π.χ. *Μας επισκέφτηκαν **τρεις** υπουργοί*.
- Μετοχές, π.χ. *Οι **παντρεμένοι** στρατιώτες υπηρετούν λιγότερο*.
- Ουσιαστικά, π.χ. ***Αγόρι** παιδί και διστάζει να μπει στο νερό*.
- Επιρρήματα, π.χ. *Ανέβηκε στον **πάνω** όροφο*.
- Προθετικές φράσεις, π.χ. *Έζησε μια ζωή **με ανία*** (*ανιαρή*).

Συχνά από τον συνδυασμό επιθέτου και ουσιαστικού στην ονοματική φράση παραλείπεται το ουσιαστικό. Το επίθετο που μένει λειτουργεί ως ουσιαστικό, π.χ. *Πήγε στη **λαϊκή*** (ενν. αγορά). *Η ομάδα μας συμμετέχει στους **ημιτελικούς*** (ενν. αγώνες).

ii) Κατηγορηματικοί προσδιορισμοί: είναι οι προσδιορισμοί που προσδίδουν στα ουσιαστικά μια παροδική ιδιότητα, π.χ. *Η μητέρα του **αγριεμένη** μπήκε στο δωμάτιό του*. Ως κατηγορηματικοί προσδιορισμοί χρησιμοποιούνται συνήθως τα επίθετα: *όλος, ολόκληρος, ακέραιος, μισός, μονός, διπλός, μόνος, μοναχός* κ.ά.

β) Το ουσιαστικό ως ετερόπτωτος προσδιορισμός του επιθέτου: στην περίπτωση αυτή το ουσιαστικό λειτουργεί ως συμπλήρωμα στο επίθετο, π.χ. *Ήταν ο κύριος υπεύθυνος **του ατυχήματος***. Κανονικά το επίθετο προηγείται του ουσιαστικού. Για λόγους ύφους όμως μπορεί να προηγείται και το ουσιαστικό, όταν επιδιώκεται να δοθεί έμφαση σ' αυτό, π.χ. *Μπήκε σε μια αίθουσα γεμάτη **φοιτητές***, αλλά και *Μπήκε σε μια αίθουσα **φοιτητές** γεμάτη*. Το ουσιαστικό ως ετερόπτωτος προσδιορισμός στη νέα ελληνική βρίσκεται σε γενική ή σε αιτιατική πτώση.

Όταν το ουσιαστικό βρίσκεται σε γενική πτώση, εκφράζει τις εξής σχέσεις, από την ονομασία των οποίων χαρακτηρίζεται και η γενική:

- *Γενική της αξίας*, π.χ. *Η ομάδα του σχολείου μας ήταν άξια **της νίκης της***.
- *Γενική αντικειμενική*, π.χ. *Η διευθύντρια ήταν συνομήλικη **της μητέρας μου***.
- *Γενική της αιτίας*, π.χ. *Όλοι είμαστε υπεύθυνοι **της καταστροφής***.
- *Γενική συγκριτική*, π.χ. *Η Κατερίνα είναι μικρότερη **της Φωτεινής***.

Οι γενικές αυτές χρησιμοποιούνται κατά κανόνα σε τυπικό ύφος. Σε ουδέτερο και οικείο ύφος αντικαθίστανται από *πρόθεση + αιτιατική*, π.χ. *Η διευθύντρια ήταν συνομήλικη **με τη μητέρα μου***. *Όλοι είμαστε υπεύθυνοι **για την καταστροφή***.

Η σχέση της σύγκρισης εκφέρεται με γενική ουσιαστικού ή με τις προθέσεις *από* και *παρά* + *ουσιαστικό* ή *αντωνυμία* ή *επίθετο* ή *ρήμα* ή *επίρρημα*, π.χ. *Η είσοδος του κτιρίου είναι μεγαλύτερη* ***από την έξοδο***. *Καλύτερα αφελής* ***παρά πονηρός***. Σε μια σύγκριση πάντα υπάρχουν δυο όροι, οι οποίοι συγκρίνονται μεταξύ τους. Ο πρώτος όρος της σύγκρισης είναι αυτός που αποτελεί τη βάση της σύγκρισης, ενώ ο δεύτερος είναι αυτός με τον οποίο γίνεται η σύγκριση, π.χ. ***Ο κινηματογράφος*** (α΄ όρος) *μου αρέσει περισσότερο* ***από το θέατρο*** (β΄ όρος). Ορισμένες φορές ο β΄ όρος της σύγκρισης παραλείπεται, γιατί εννοείται εύκολα, π.χ. *Σήμερα δούλεψα περισσότερο* (ενν. από ό,τι τις άλλες μέρες).

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Το οριστικό άρθρο κανονικά χρησιμοποιείται πριν από το ουσιαστικό και το προσδιορίζει. Συμβαίνει όμως συχνά να μπαίνει πριν από άλλα μέρη του λόγου (ρήματα, αντωνυμίες, επιρρήματα κτλ.) και να τα κάνει να λειτουργούν στον λόγο ως ουσιαστικά. Το φαινόμενο αυτό ονομάζεται ουσιαστικοποίηση. Παρατηρήστε τα παρακάτω παραδείγματα.

α. *Με το τρία θα ξεκινήσετε* (*αριθμητικό*).
β. *Η παρέμβαση της κυρίας Αντωνοπούλου έφερε τα πάνω κάτω* (*επίρρημα*).
γ. *Το να συμπεριφέρεται κανείς με ανάρμοστο τρόπο δεν είναι θεμιτό* (*ρήμα*).
δ. *Το εγώ και το αυτό είναι όροι της ψυχανάλυσης* (*αντωνυμίες*).
ε. *Κάθε ενέργεια έχει και τα συν της* (*πρόθεση*).

Παρατηρούμε ότι οι χρωματιστές λέξεις, ενώ ανήκουν σε άλλα μέρη του λόγου, λειτουργούν στις συγκεκριμένες προτάσεις ως ουσιαστικά λόγω της πρόταξης του άρθρου.

2. Η παράθεση και η επεξήγηση αποτελούν δύο είδη ομοιόπτωτων προσδιορισμών, που διαφέρουν μόνο ως προς τη σχέση του προσδιοριζόμενου με το προσδιορίζον. Παρατηρήστε τη διαφορά της σχέσης αυτής στα παρακάτω παραδείγματα. Τα παραδείγματα *α* και *γ* περιέχουν επεξηγήσεις, ενώ τα *β* και *δ* παραθέσεις.

α. *Η συμπρωτεύουσα της Ελλάδος, η Θεσσαλονίκη, μεγαλώνει συνέχεια.*
β. *Επισκέφτηκε φέτος το καλοκαίρι τα Γιάννενα, την Πρέβεζα, τον Λούρο και την Ηγουμενίτσα, όλες πόλεις της Ηπείρου.*
γ. *Οι πρωταγωνιστές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, Γερμανοί, Γάλλοι, Άγγλοι, Αμερικανοί, Ρώσοι και Ιάπωνες, συνεχίζουν να ακμάζουν μεταπολεμικά.*
δ. *Μαθητές, καθηγητές και γραμματείς, το σύνολο του προσωπικού του σχολείου, ήταν παρόντες.*

Παρατηρούμε ότι στα *α* και *γ* τα προσδιορίζοντα (*η Θεσσαλονίκη, Γερμανοί, Γάλλοι, Άγγλοι, Αμερικανοί, Ρώσοι και Ιάπωνες*) έχουν πιο στενή έννοια από τα προσδιοριζόμενα, ενώ αντίθετα στα *β* και *δ* τα προσδιορίζοντα (*πόλεις, το σύνολο του προσωπικού*) έχουν έννοια πιο ευρεία από ό,τι τα προσδιοριζόμενα.

3. Στη νέα ελληνική έχουμε συχνά δύο ουσιαστικά στην ίδια πτώση, που το ένα προσδιορίζει το άλλο. Παρατηρήστε τις παρακάτω προτάσεις, οι οποίες περιέχουν τέτοιους προσδιορισμούς.
α. *Φέρε μου, σε παρακαλώ, ένα ποτήρι νερό.*
β. *Πήγαινε στον κύριο ένα μπουκάλι μπίρα.*
γ. *Ήταν Δευτέρα μεσημέρι.*
δ. *Η γιορτή μας έγινε Χριστούγεννα βράδυ.*

Τα ουσιαστικά *νερό* (α), *μπίρα* (β), *μεσημέρι* (γ) και *βράδυ* (δ) προσδιορίζουν τα ουσιαστικά που προηγούνται: *ποτήρι* (α), *μπουκάλι* (β), *Δευτέρα* (γ) και *Χριστούγεννα* (δ). Μεταξύ αυτών των ουσιαστικών υπάρχει και κάποια σχέση. Έτσι στα *α* και *β* η σχέση είναι του περιεχομένου και στα *γ* και *δ* του χρόνου.

4. Οι επιθετικοί προσδιορισμοί κατά κανόνα προηγούνται της λέξης που προσδιορίζουν. Είναι δυνατό όμως να βρίσκονται σε άλλη θέση, ανάλογα με το ύφος που θέλει να πετύχει ο ομιλητής. Παρατηρήστε τα παρακάτω παραδείγματα.

α. *Ξεκίνησε να γράφει ένα διήγημα για δύο αγνώστους μεταξύ τους ανθρώπους.*
β. *Πέρασε μια εβδομάδα δύσκολη και ανιαρή.*
γ. *Πέρασε τη μέρα του σε μια ακτή φιλόξενη.*

Παρατηρούμε ότι στο *α* ο επιθετικός προσδιορισμός προηγείται, αλλά ανάμεσα στον προσδιορισμό και στο προσδιοριζόμενο ουσιαστικό μεσολαβούν δυο άλλες λέξεις (*μεταξύ τους*). Οι λέξεις αυτές μπορούσαν να μπουν και μετά τον προσδιορισμό (*... ανθρώπους αγνώστους μεταξύ τους*) αλλά, κυρίως στον προφορικό λόγο, και πριν από τον προσδιορισμό (... *μεταξύ τους αγνώστους ανθρώπους*). Η συγκεκριμένη σύνταξη αποτελεί συνειδητή επιλογή του ομιλητή που δίνει έμφαση στους προτασσόμενους όρους. Στα *β* και *γ* οι επιθετικοί προσδιορισμοί έπονται των προσδιοριζόμενων ουσιαστικών, πάλι για λόγους έμφασης. Με τον τρόπο αυτό δίνεται έμφαση στη σημασία που δηλώνεται από τους επιθετικούς προσδιορισμούς.

5. Οι ετερόπτωτοι προσδιορισμοί σε ουσιαστικό ή σε επίθετο δηλώνουν διάφορες σχέσεις. Παρακάτω παρατίθενται αποσπάσματα από κείμενα με ετερόπτωτους προσδιορισμούς και δίπλα σε κάθε απόσπασμα ο χαρακτηρισμός της σχέσης που δηλώνεται.

α. *Τα μέλη της Σχολής ήταν χωρισμένα σε δύο μέρη* [διαιρετική].
β. *Τα κείμενα επιδέχονταν δύο επίπεδα ερμηνείας* [ιδιότητας].
γ. *Έπρεπε να ανακαλέσει στη μνήμη του όλα τα γεγονότα της προηγούμενης μέρας* [χρόνου].
δ. *Εισέπραττε κατά την αναχώρησή του μέρος των αγαθών που είχε καταθέσει* [διαιρετική].
ε. *Στα μαθηματικά αυτό λέγεται διερεύνηση του προβλήματος* [αντικειμενική].
στ. *Το πανεπιστήμιο του Βερολίνου του είχε στείλει μια επιστολή* [τόπου].
ζ. *Δεν είναι εύκολο πράγμα να ακούει κανείς τη φωνή ενός ανθρώπου που λείπει* [υποκειμενική].
η. *Βγαίνοντας από το σπίτι του Παύλου, είδαν στην είσοδο ένα τεράστιο όγκο* [κτητική].
θ. *Ελπίζω να έρθουν και οι δύο κόρες του Περικλή* [συγγένειας].

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΟΝΟΜΑΤΙΚΗ ΦΡΑΣΗ		
ΑΡΘΡΟ + ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ		
ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ + ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ	Ομοιόπτωτος προσδιορισμός	Παράθεση Επεξήγηση
	Ετερόπτωτος προσδιορισμός	Σε γενική Σε αιτιατική
ΕΠΙΘΕΤΟ + ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ	Το επίθετο ως ομοιόπτωτος προσδιορισμός	Επιθετικός προσδιορισμός Κατηγορηματικός προσδιορισμός
	Το ουσιαστικό ως ετερόπτωτος προσδιορισμός	Σε γενική

3. ΤΟ ΡΗΜΑ ΚΑΙ Η ΡΗΜΑΤΙΚΗ ΦΡΑΣΗ

- **Η λειτουργία της ρηματικής φράσης**
- **Διαθέσεις και φωνές, χρόνοι, εγκλίσεις και τροπικότητες, το ποιόν ενέργειας, το πρόσωπο: οι σημασίες τους**
- **Τα στοιχεία της ρηματικής φράσης**

3.1. Ορισμός – Λειτουργία

Το **ρήμα** αποτελεί από συντακτική άποψη το κεντρικό στοιχείο πάνω στο οποίο στηρίζεται η πρόταση της νέας ελληνικής. Με αυτό εκφράζεται στον λόγο η ενέργεια ή η κατάσταση του υποκειμένου του ρήματος, π.χ. *Οι επιβάτες **κατεβαίνουν** από το λεωφορείο*. Το ρήμα λειτουργεί ως στοιχείο που καθορίζει τον αριθμό και το είδος των άλλων γλωσσικών στοιχείων που συνδυάζονται με αυτό και παράλληλα θεμελιώνει το μήνυμα που δίνεται από την πρόταση, π.χ. ***Εργάζεται** στο κατάστημα του θείου του*, αλλά ***Συνεργάζεται** με τον θείο του*.

Η **ρηματική φράση** είναι το λεκτικό σύνολο στο οποίο συνδυάζεται το ρήμα με τα στοιχεία που το συμπληρώνουν (αντικείμενο, κατηγορούμενο, επιρρηματικά στοιχεία), π.χ. *Ο Παύλος **ακούει ραδιόφωνο***. Μπορεί να αποτελείται και μόνο από το ρήμα, π.χ. *Η Ζωή **παίζει***. Πολλές φορές οι λέξεις που αποτελούν τη ρηματική φράση δένονται νοηματικά τόσο στενά μεταξύ τους που μπορούν να αποδοθούν και με ένα ρήμα, π.χ. *Ο Σωτήρης **νιώθει πλήξη*** → *Ο Σωτήρης **πλήττει***. Η ρηματική φράση λειτουργεί ως το στοιχείο που διευκρινίζει, επεξηγεί και ολοκληρώνει το νόημα που δίνεται σε μια πρόταση.

3.2. Το ρήμα και τα παρεπόμενά του

Τα παρεπόμενα του ρήματος είναι *οι διαθέσεις, οι φωνές, οι χρόνοι, οι εγκλίσεις, το ποιόν ενέργειας, οι αριθμοί και τα πρόσωπα*. Στην ενότητα της Μορφολογίας του ρήματος (σσ. 74-77) παρουσιάζονται και αναλύονται στον βαθμό που εξυπηρετούν κυρίως την κατανόηση του σχηματισμού των μορφολογικών τύπων του ρήματος. Εδώ παρουσιάζονται και αναλύονται με σκοπό να γίνει κατανοητή η λειτουργία τους στη Σύνταξη.

α. *Διαθέσεις και φωνές*

Οι **φωνές** είναι οι ομάδες μορφολογικών τύπων των ρημάτων της νέας ελληνικής, ενώ η **διάθεση** ορίζεται ως η ιδιότητα του ρήματος με την οποία φαίνεται αν το υποκείμενο ενεργεί ή παθαίνει ή βρίσκεται απλώς σε μια κατάσταση. Οι φωνές είναι δύο (ενεργητική και παθητική), ενώ οι διαθέσεις είναι τέσσερις (ενεργητική, παθητική, μέση και ουδέτερη). Από τους ορισμούς αυτούς φαίνεται ότι οι μεν φωνές αποτελούν χαρακτηριστικό της Μορφολογίας του ρήματος, ενώ οι διαθέσεις χαρακτηριστικό της Σύνταξης και της Σημασιολογίας.

Μολονότι οι όροι «ενεργητική» και «παθητική» συμπίπτουν στις διαθέσεις και τις φωνές, αυτό δε σημαίνει ότι συμπίπτουν πάντα και οι μορφολογικές με τις σημασιοσυντακτικές κατηγορίες. Έτσι, υπάρχουν ρήματα που εμπίπτουν στην ενεργητική φωνή, αλλά ανήκουν στην παθητική ή στη μέση διάθεση, π.χ. *παθαίνω, λιώνω, ξαπλώνω*, και άλλα που εμπίπτουν στην παθητική φωνή, αλλά ανήκουν στην ενεργητική διάθεση, π.χ. *έρχομαι, ανέχομαι, δέχομαι* κ.ά.

- **Ενεργητική διάθεση** έχουν τα ρήματα που δείχνουν πως το υποκείμενο ενεργεί. Τα ρήματα αυτά ονομάζονται ενεργητικά, π.χ. *Ο διευθυντής του σχολείου **επιβραβεύει** τρεις μαθητές*. Τα ενεργητικά ρήματα διακρίνονται σε *μεταβατικά* και *αμετάβατα*. Μεταβατικά ονομάζονται τα ρήματα που δείχνουν ότι η ενέργεια του υποκειμένου πηγαίνει (μεταβιβάζεται) σε ένα πρόσωπο, ζώο, κατάσταση ή πράγμα, π.χ. *Η Βασιλική **κόβει** πατάτες*. Αμετάβατα ονομάζονται τα ρήματα που η ενέργεια του υποκειμένου τους δεν πηγαίνει (δε μεταβιβάζεται) πουθενά, π.χ. *Τα παιδιά **παίζουν***. Ορισμένα ενεργητικά ρήματα χρησιμοποιούνται στον λόγο άλλοτε ως μεταβατικά και άλλοτε ως αμετάβατα, π.χ. *Η Ζωή **σπουδάζει** Φιλοσοφία* (μεταβατικό), αλλά *Η Ζωή **σπουδάζει** στο εξωτερικό* (αμετάβατο). Η ενεργητική διάθεση χρησιμοποιείται πιο συχνά από ό,τι η παθητική και κυρίως στον καθημερινό προφορικό λόγο και στον μη επίσημο γραπτό.
- **Παθητική διάθεση** έχουν τα ρήματα που δείχνουν πως το υποκείμενο παθαίνει κάτι, π.χ. *Η Φρόσω **αδικήθηκε** από τις φίλες της*. Αυτός ή αυτό που προκαλεί το πάθημα άλλοτε παραλείπεται, π.χ. *Ο δάσκαλος **ζαλίστηκε***, και άλλοτε εκφράζεται από μια φράση που αρχίζει με την πρόθεση *από* και σπανιότερα με τη *με*, π.χ. *Ο δάσκαλος ζαλίστηκε **από τις φωνές***. Η φράση που αρχίζει με το *από* (ή με το *με*) ονομάζεται *ποιητικό αίτιο*. Η παθητική διάθεση χρησιμοποιείται, όταν ο ομιλητής θέλει να δώσει έμφαση στο αποτέλεσμα της ενέργειας, σε αντίθεση με τη χρήση της ενεργητικής διάθεσης, με την οποία δίνεται έμφαση στην ενέργεια του ρήματος, αλλά και στον δράστη της ενέργειας, π.χ. *Οι τελικοί βαθμοί **δικαίωσαν** τους φοιτητές* (ενεργ.), αλλά *Οι φοιτητές **δικαιώθηκαν** από τους τελικούς βαθμούς* (παθητ.). Η παθητική διάθεση χρησιμοποιείται κυρίως στον γραπτό λόγο σε ύφος τυπικό και ουδέτερο. Πολύ συχνή είναι επίσης η χρήση της στον ειδησεογραφικό δημοσιογραφικό λόγο.
- **Μέση διάθεση** έχουν τα ρήματα τα οποία δείχνουν πως η ενέργεια που κάνει το υποκείμενο επιστρέφει στο ίδιο. Τα ρήματα αυτά ονομάζονται *μέσα*, π.χ. *Η Χριστίνα **χτενίζεται** προσεκτικά*. Είναι δυνατό όμως να έχουμε μέση διάθεση, αλλά να μην εκτελεί την ενέργεια που δηλώνει το ρήμα το ίδιο το υποκείμενο, αλλά κάποιος άλλος για λογαριασμό του υποκειμένου, π.χ. *Ο κλητήρας του σχολείου μας **κουρεύεται** στον κουρέα της γειτονιάς του*. Τα μέσα ρήματα που δείχνουν πως η ενέργεια που κάνει το υποκείμενο επιστρέφει άμεσα στο ίδιο ονομάζονται *αυτοπαθή*, π.χ. *Η Σοφία **λούζεται***, ενώ αυτά που δείχνουν ότι γίνεται μια ενέργεια κατά την οποία αλληλοεπηρεάζονται δύο ή περισσότερα υποκείμενα ονομάζονται *αλληλοπαθή*, π.χ. *Ο Τάκης και ο Κώστας **τηλεφωνιούνται** συχνά*.
- **Ουδέτερη διάθεση** έχουν τα ρήματα που δείχνουν πως το υποκείμενο ούτε ενεργεί ούτε παθαίνει κάτι, απλώς βρίσκεται σε μια κατάσταση. Τα ρήματα αυτά ονομάζονται *ουδέτερα*, π.χ. *Ο Παύλος **κοιμάται** πολύ*.

β. Οι χρόνοι

Οι χρόνοι είναι μορφολογικοί τύποι του ρήματος, με τους οποίους δηλώνεται πότε γίνεται αυτό που σημαίνει το ρήμα. Οι χρόνοι είναι τριών ειδών: α) οι *παροντικοί*, που δηλώνουν ότι κάτι γίνεται στο παρόν (ενεστώτας και παρακείμενος), β) οι *παρελθοντικοί*, που δηλώνουν ότι κάτι έγινε στο παρελθόν (παρατατικός, αόριστος και υπερσυντέλικος), και γ) οι *μελλοντικοί*, που δηλώνουν ότι κάτι θα γίνει στο μέλλον (εξακολουθητικός μέλλοντας, συνοπτικός μέλλοντας και συντελεσμένος μέλλοντας). Οι παραπάνω χρονικές σχέσεις δηλώνονται κυρίως στην οριστική. Η χρονική στιγμή στις κύριες προτάσεις ορίζεται σε σχέση με τον χρόνο που εκφωνείται ο λόγος. Με τους μορφολογικούς τύπους του ρήματος που δηλώνουν χρόνο δηλώνεται ταυτόχρονα και ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται η πράξη που σημαίνει το ρήμα σε σχέση με τη διάρκειά της. Για το χαρακτηριστικό αυτό βλ. πιο κάτω, στην ενότητα για το ποιόν ενέργειας του ρήματος, σ. 129.

Η σημασία των χρόνων στην οριστική

Παροντικοί χρόνοι

- ***Ο ενεστώτας***

  Ο ενεστώτας δηλώνει κατά κανόνα ενέργεια που γίνεται στο παρόν συνεχώς ή επαναλαμβάνεται, π.χ. *Οι διακοπές των μαθητών τα τελευταία χρόνια* ***κρατούν*** *δύο μήνες*.

Ο ενεστώτας χρησιμοποιείται επίσης:

α) Σε εκφράσεις που έχουν ένα γενικό, παγχρονικό ή αχρονικό, κύρος, όπως οι παροιμίες και τα γνωμικά. Τότε ονομάζεται *γνωμικός ενεστώτας*, π.χ. *Όποιος* ***βιάζεται σκοντάφτει***.

β) Σε αφηγήσεις που αναφέρονται σε πράξεις του παρελθόντος με σκοπό να δοθεί μεγαλύτερη ζωντάνια στην περιγραφή. Τότε ονομάζεται *ιστορικός ενεστώτας*, π.χ. *Ήμασταν στον σταθμό και περιμέναμε το τρένο. Ξαφνικά* ***έρχεται*** *λαχανιασμένη η Αλίκη και μας* ***ανακοινώνει*** *το ευχάριστο νέο*.

γ) Σε εκφράσεις οι οποίες δηλώνουν μια ενέργεια που παρουσιάζεται ότι θα γίνει στο μέλλον οπωσδήποτε, π.χ. *Την επόμενη εβδομάδα* ***αρχίζουν*** *οι εξετάσεις*.

- ***Ο παρακείμενος***

  Ο παρακείμενος δηλώνει κατά κανόνα μια ενέργεια που έγινε πριν από τη χρονική στιγμή κατά την οποία εκφωνείται ο λόγος, αλλά το αποτέλεσμά της εξακολουθεί να ισχύει και στο παρόν, π.χ. *Η κυβέρνηση* ***έχει επιβάλει*** *νέους φόρους*. Σε πολλές περιπτώσεις ο παρακείμενος αντικαθίσταται από τον αόριστο. Γι' αυτό μπορεί να θεωρηθεί και παρελθοντικός χρόνος, π.χ. *Ο κ. Ιωαννίδης* ***έχει ζητήσει*** *πολλά από τους μαθητές του → Ο κ. Ιωαννίδης* ***ζήτησε*** *πολλά από τους μαθητές του*. Η αντικατάσταση όμως αυτή δεν είναι δυνατό να γίνει σε όλες τις περιπτώσεις, π.χ. ενώ μπορεί να ειπωθεί στη νέα ελληνική η φράση: ***Άνοιξε*** *ένα μαγαζί εδώ και δύο χρόνια, αλλά αναγκάστηκε να το κλείσει*, δεν μπορεί όμως να ειπωθεί η φράση: ***Έχει ανοίξει*** *ένα μαγαζί εδώ και δύο χρόνια, αλλά αναγκάστηκε να το κλείσει*. (Στα παραπάνω παραδείγματα φαίνεται ότι δεν μπορεί να συνδυαστεί ο χρονικός προσδιορισμός του παρελθόντος με παρακείμενο, ενώ μπορεί να συνδυαστεί με αόριστο)

  Ο παρακείμενος αντί του αορίστου χρησιμοποιείται συνήθως, όταν ο ομιλητής θέλει να δείξει ότι η χρονική απόσταση, η οποία χωρίζει τη στιγμή της πράξης που δηλώνει το ρήμα από τη στιγμή της αναφοράς στην πράξη αυτή, είναι μεγάλη, π.χ. *Η Ελένη* ***έχει εργαστεί*** *σε βιβλιοπωλείο*. Γενικώς πάντως, τα σημασιολογικά όρια μεταξύ του αορίστου και του παρακειμένου στη χρήση της νέας ελληνικής δεν είναι σαφή.

Παρελθοντικοί χρόνοι

- ***Ο παρατατικός***

  Ο παρατατικός δηλώνει κατά κανόνα μια ενέργεια που γινόταν στο παρελθόν συνεχώς ή επαναλαμβανόταν σε τακτά διαστήματα, π.χ. *Εκείνη τη χρονιά* ***δούλευα*** *σ' έναν διεθνή οργανισμό*. Ο παρατατικός χρησιμοποιείται επίσης με πρόταξη του *θα*, για να δηλώσει μια ενέργεια που δεν πραγματοποιείται είτε πρόκειται για το παρελθόν είτε για το παρόν είτε για το μέλλον, π.χ. *Νόμιζα πως* ***θα έφευγε*** *σήμερα ο Γιώργος*.

- ***Ο αόριστος***

  Ο αόριστος δηλώνει κατά κανόνα μια ενέργεια που έγινε και τελείωσε στο παρελθόν, π.χ. *Ο σερβιτόρος* ***καθάρισε*** *όλα τα τραπέζια*.

Ο αόριστος χρησιμοποιείται επίσης:

α) Σε εκφράσεις οι οποίες δηλώνουν ενέργειες που γίνονται στο παρόν, τις οποίες κατά κανόνα δηλώνει ο ενεστώτας. Χρησιμοποιείται σε γνωμικά και παροιμίες και ονομάζεται *γνωμικός αόριστος*, π.χ. *Ο τρελός* ***είδε*** *τον μεθυσμένο και τον* ***φοβήθηκε***.

β) Σε εκφράσεις οι οποίες δηλώνουν ενέργειες που παρουσιάζονται ότι θα γίνουν οπωσδήποτε και γρήγορα στο μέλλον, π.χ. *Στείλε μου μήνυμα εσύ κι εγώ αμέσως **ήρθα***.

- ***Ο υπερσυντέλικος***

Ο υπερσυντέλικος δηλώνει κατά κανόνα μια ενέργεια που έγινε στο παρελθόν, πριν αρχίσει κάποια άλλη που επίσης έγινε στο παρελθόν, π.χ. *Ο αντιπρόεδρος **είχε φύγει**, όταν τον ζήτησαν στο τηλέφωνο*.

Ο υπερσυντέλικος χρησιμοποιείται επίσης:

α) Για να δηλώσει ότι κάποια ενέργεια έγινε στο πολύ μακρινό παρελθόν, χωρίς να συσχετιστεί αυτή με κάποια άλλη ενέργεια, π.χ. *Κάποτε η αδελφή του Γιώργου **είχε κερδίσει** στο λαχείο*. Στην περίπτωση αυτή ο υπερσυντέλικος μπορεί να αντικατασταθεί και με τον αόριστο, π.χ. *Κάποτε η αδελφή του Γιώργου **κέρδισε** στο λαχείο*.

β) Με πρόταξη του *θα*, για να δηλώσει ότι κάποια ενέργεια δεν ολοκληρώθηκε, αν και θα ήταν δυνατό να είχε ολοκληρωθεί στο παρελθόν, π.χ. *Κάθε λογικός άνθρωπος εκείνη την ώρα **θα είχε φύγει**. Ο Γιώργος όμως δεν έφυγε*.

Μελλοντικοί χρόνοι

- ***Ο συνοπτικός μέλλοντας***

Ο συνοπτικός μέλλοντας δηλώνει κατά κανόνα μια ενέργεια που θα γίνει και θα τελειώσει σε κάποια μελλοντική στιγμή, π.χ. *Αύριο το πρωί ο Αριστοτέλης **θα** σου **φέρει** τα αποτελέσματα*.

Ο συνοπτικός μέλλοντας χρησιμοποιείται επίσης:

α) Αντί για ενεστώτα, για να δηλώσει μια επαναλαμβανόμενη ενέργεια, π.χ. *Ο Περικλής κάθε μεσημέρι **θα επιστρέψει** από το σχολείο, **θα φάει**, **θα διαβάσει** και **θα δει** τηλεόραση*.

β) Σπανιότερα, σε βιογραφικές αφηγήσεις, αντί για αόριστο, π.χ. *Ο καλλιτέχνης γεννήθηκε και σπούδασε στην Αθήνα. Στη συνέχεια **θα ζήσει** μερικά χρόνια στο Παρίσι. **Θα μεγαλουργήσει** όμως στο Βερολίνο*.

- ***Ο εξακολουθητικός μέλλοντας***

Ο εξακολουθητικός μέλλοντας δηλώνει κατά κανόνα μια ενέργεια που θα γίνεται στο μέλλον συνεχώς ή θα επαναλαμβάνεται σε τακτά διαστήματα, π.χ. *Το νέο διαστημόπλοιο **θα ταξιδεύει** συνέχεια στο διάστημα*.

- ***Ο συντελεσμένος μέλλοντας***

Ο συντελεσμένος μέλλοντας δηλώνει κατά κανόνα μια ενέργεια η οποία θα γίνει στο μέλλον και θα έχει τελειώσει, πριν τελειώσει μια άλλη ενέργεια. Η τελευταία ενέργεια είτε δηλώνεται είτε υπονοείται, π.χ. *Όταν έρθει η διευθύντρια, οι μαθητές **θα έχουν μπει** στην αίθουσα*.

γ. *Εγκλίσεις και τροπικότητες*

Με τις **εγκλίσεις** δηλώνεται πώς θέλουμε να παρουσιάσουμε κάθε φορά αυτό που σημαίνει το ρήμα. Οι εγκλίσεις του ρήματος διαφοροποιούνται είτε μορφολογικά είτε με τη χρήση μορίων πριν από τους ρηματικούς τύπους και είναι δύο ειδών: οι *προσωπικές* και οι *απρόσωπες*. Οι προσωπικές εγκλίσεις έχουν ξεχωριστούς μορφολογικούς τύπους για τα διάφορα πρόσωπα του ρήματος και είναι *η οριστική, η υποτακτική* και *η προστακτική*, π.χ. ***Περπάτα** γρήγορα* (προστ.). Οι απρόσωπες εγκλίσεις είναι αυτές που δε διαθέτουν ξεχωριστούς μορφολογικούς τύπους για τα διάφορα πρόσωπα του ρήματος και είναι το *απαρέμφατο* και η *μετοχή*, π.χ. *Διαβάζει **ακούγοντας** μουσική* (μετοχή).

Τροπικότητες ονομάζονται οι διάφορες σημασιολογικές λειτουργίες που εκφράζονται με τη χρήση των εγκλίσεων και δείχνουν την υποκειμενική στάση του ομιλητή, π.χ. ***Να κερδίσει** το λαχείο και τότε*

ποιος τον πιάνει! (υποθετική τροπικότητα). Οι τροπικότητες είναι δύο ειδών: η *επιστημική* και η *δεοντική*. *Επιστημική* τροπικότητα είναι αυτή που σχετίζεται με τον βαθμό της βεβαιότητας που εκφράζει ο ομιλητής γι' αυτό που λέει, π.χ. *Πρέπει* ***να περάσατε*** *πολύ καλά στο ταξίδι*. *Δεοντική* τροπικότητα είναι αυτή που σχετίζεται με τον βαθμό της αναγκαιότητας που εκφράζει ο ομιλητής για την πραγματοποίηση αυτού που λέει, π.χ. *Λέω* ***να πάω*** *σήμερα θέατρο*. Οι τροπικότητες εκφράζονται στη νέα ελληνική με ένα μεγάλο αριθμό γλωσσικών (π.χ. συνδυασμοί συνδέσμων, τροπικά ρήματα, εκφράσεις κτλ.) και εξωγλωσσικών (π.χ. ανασήκωμα ώμων, χειρονομίες κτλ.) στοιχείων. Εξετάζονται μαζί με τις εγκλίσεις, γιατί και οι εγκλίσεις –κυρίως οι προσωπικές– εκφράζουν τροπικότητες.

Οι εγκλίσεις

Οι προσωπικές εγκλίσεις

- ***Η οριστική***

Η οριστική εκφράζει κατά κανόνα μια ενέργεια ή μια κατάσταση πραγματική και βέβαιη, π.χ. *Η Ελλάδα* ***ανήκει*** *στην Ενωμένη Ευρώπη*. Συχνά όμως μπορεί να εκφράζει και άλλες σημασίες, όπως τη δυνατότητα να γίνει κάτι (π.χ. ***Θα πετούσε*** *από τη χαρά του, αν έπαιρνε το δίπλωμα*), την πιθανότητα (π.χ. *Δεν ήρθε ακόμη.* ***Θα*** *τον* ***πήρε*** *ο ύπνος*), την ευχή (π.χ. ***Ας*** *τον* ***έβλεπε*** *κι ας ήταν για λίγο*) και την παράκληση (π.χ. *Δεν* ***προσέχεις*** *λιγάκι τη διατροφή σου*). Για περισσότερα σχετικά με τις σημασίες που εκφράζει η οριστική βλ. στην ενότητα για τις τροπικότητες (σ. 128).

Η οριστική έχει κανονικά άρνηση ***δε(ν)***. Όταν δηλώνει ευχή, έχει άρνηση ***μη(ν)***.

- ***Η υποτακτική***

Η υποτακτική εκφράζει κατά κανόνα το ζητούμενο, το ενδεχόμενο και το επιθυμητό, π.χ. ***Αν μαγειρέψω*** *γεμιστά, θα είναι όλοι ευχαριστημένοι*. Συχνά παίρνει και άλλες σημασίες, όπως της προτροπής (π.χ. ***Ας σταματήσετε*** *αυτή τη φλυαρία!*), της παραχώρησης (π.χ. ***Ας δεχτούμε*** *στην εκδρομή ακόμη έναν*), της ευχής (π.χ. *Μακάρι* ***να ζήσει***), της απορίας (π.χ. *Δεν είναι καθόλου καλά τα νέα, πώς* ***να*** *του το* ***πω****;*), της προσταγής (π.χ. ***Να*** *τα* ***πεις*** *όλα*), της απαγόρευσης (π.χ. ***[Να] Μην πιστεύεις*** *στον καθένα*) κ.ά. Για περισσότερα σχετικά με τις σημασίες που εκφράζει η υποτακτική βλ. στην ενότητα για τις τροπικότητες.

Η υποτακτική χαρακτηρίζεται από τη χρήση των μορίων *να, ας*, καθώς και από το ότι συνδυάζεται με τους συνδέσμους *αν, εάν, όταν, πριν, πριν να, μόλις, προτού, άμα, για να, μήπως*.

Στις απαγορεύσεις χρησιμοποιείται συνήθως η υποτακτική χωρίς το μόριο *να*, π.χ. ***(Να) Μην*** *τον* ***ακούς*** *σε ό,τι σου λέει*.

Η υποτακτική έχει την άρνηση ***μη(ν)***.

- ***Η προστακτική***

Η προστακτική ανάλογα με την επικοινωνιακή συνθήκη μπορεί να εκφράζει *προσταγή* (π.χ. ***Προχωρήστε*** *αργά και σταθερά προς τα εμπρός*), *παράκληση* (π.χ. ***Ελάτε****, σας παρακαλώ, στις θέσεις σας*) κ.ά. Για περισσότερα σχετικά με τις σημασίες που εκφράζει η προστακτική βλ. πιο κάτω, στην ενότητα *Οι τροπικότητες*.

Οι απρόσωπες εγκλίσεις

- ***Η μετοχή***

Η νέα ελληνική διαθέτει κατά βάση για τη μετοχή τρεις τύπους: α) έναν για τη μετοχή του ενεστώτα ενεργητικής φωνής, β) έναν για τη μετοχή του ενεστώτα παθητικής φωνής και γ) έναν για τη μετοχή του παρακειμένου της παθητικής φωνής.

α) Η μετοχή του ενεστώτα ενεργητικής φωνής είναι άκλιτη και δηλώνει πράξη που γίνεται ταυτόχρονα με την πράξη που δηλώνει το ρήμα της πρότασης στην οποία βρίσκεται η μετοχή, π.χ. *Έδινε εντολές με τα χέρια **μιλώντας** ταυτόχρονα στο κινητό*. Η μετοχή του ενεστώτα έχει πάντα το υποκείμενό της σε πτώση ονομαστική και είναι συνήθως το ίδιο με το υποκείμενο του ρήματος που προσδιορίζει (*συνημμένη μετοχή*), π.χ. *Η Ελένη έφυγε **τρέχοντας** για το σπίτι*. Σε ορισμένες –σπάνιες– περιπτώσεις μπορεί το υποκείμενο της μετοχής να είναι διαφορετικό από το υποκείμενο του ρήματος που προσδιορίζει, π.χ. ***Ανεβαίνοντας** το βουνό, ο ιδρώτας άρχισε να ρέει ασταμάτητα*. Η μετοχή του ενεστώτα εκφράζει διάφορες επιρρηματικές σχέσεις, κυρίως *τρόπο*, αλλά και *χρόνο*, *αιτία, υπόθεση* και *εναντίωση* (επιρρηματική μετοχή), π.χ. *Έφυγε **περπατώντας** βιαστικά* (τρόπος).

β) Ο τύπος της μετοχής του παρακειμένου της παθητικής φωνής κλίνεται στα τρία γένη και στους δυο αριθμούς και λειτουργεί ως επίθετο (*επιθετική μετοχή*), π.χ. *Οι μαθητές της Β΄ τάξης ήταν χθες **αναστατωμένοι***.

γ) Η μετοχή του ενεστώτα της παθητικής φωνής κλίνεται κι αυτή στα τρία γένη και στους δύο αριθμούς και λειτουργεί ως επίθετο (*επιθετική μετοχή*), π.χ. *Ο πρόεδρος της Δημοκρατίας ήταν το **τιμώμενο** πρόσωπο*. Ορισμένες από αυτές τις μετοχές έγιναν ουσιαστικά, π.χ. *Το **ζητούμενο** της οικονομίας είναι η αύξηση των εσόδων*.

Στους τύπους της μετοχής μπορούν να συμπεριληφθούν και οι περιφραστικοί τύποι για τη μετοχή του παρακειμένου της ενεργητικής και της παθητικής φωνής. Λειτουργούν με παρόμοιο τρόπο με τη μετοχή του ενεστώτα ενεργητικής φωνής, μόνο που δηλώνουν πράξη προτερόχρονη από την πράξη που δηλώνει το ρήμα της κύριας πρότασης, π.χ. ***Έχοντας γράψει** όλες τις επιστολές, ένιωθε σίγουρος για το μέλλον*.

Τέλος, οι μετοχές του ενεστώτα της ενεργητικής φωνής σε *-ων, -ουσα, -ον* ή *-ών, -ούσα, -όν*/*-ούν*, του αορίστου της ενεργητικής φωνής (*-ας, -ασα, -αν*) και του αορίστου της παθητικής φωνής (*-είς, -είσα, -έν*), που προέρχονται από την Καθαρεύουσα και χρησιμοποιούνται σε πολύ τυπικό ύφος, λειτουργούν συνήθως ως επίθετα, π.χ. *Ο αρχιεπίσκοπος επιβράβευσε τους **μελετώντες** την Αγία Γραφή. Οι **ελπίσαντες** στη βελτίωση της οικονομίας διαψεύστηκαν. Τα **ενισχυθέντα** με τόνους τσιμέντου φράγματα άντεξαν στην ισχυρή πίεση του ποταμού* (βλ. και σ. 96).

- ***Το απαρέμφατο***

Το απαρέμφατο είναι ένας άκλιτος τύπος του ρήματος που χρησιμοποιείται στον σχηματισμό περιφραστικών χρόνων, π.χ. *έχει ανοίξει, έχουμε ζήσει*.

Οι τροπικότητες

Επιστημική τροπικότητα

Η επιστημική τροπικότητα καλύπτει ένα φάσμα σημασιών σχετικών με τη βεβαιότητα του ομιλητή γι' αυτό που λέει, που στο ένα του άκρο βρίσκεται η υπόθεση και στο άλλο η ρητά δηλωμένη βεβαιότητα. Ορισμένες από αυτές τις σημασίες είναι οι εξής:

- ***Υπόθεση***

Εκφράζεται η υπόθεση του ομιλητή γι' αυτό που λέει. Εκφέρεται με το *να + υποτακτική*, τα *αν, εάν, άμα, έτσι και, ας + οριστική* πολλών χρόνων κ.ά., π.χ. ***Να ξέρουν** οι άνθρωποι τι χάνουν από τη ζωή στο χωριό, θα φύγουν από τις πόλεις. **Ας είχε** αυτοκίνητο και θα έβλεπες πού θα ήταν*.

- ***Δυνατότητα***

Εκφράζεται από τον ομιλητή αυτό που είναι δυνατό να γίνει. Εκφέρεται ως εξής: *μπορεί + υποτακτική*, *ίσως + υποτακτική*, *θα + οριστική* κ.ά., π.χ. *Φέτος, λόγω του καιρού, **μπορεί να έχουμε** μεγάλη παραγωγή λαδιού. **Ίσως κάνει** λιγότερο κρύο τον επόμενο μήνα*.

- ***Πιθανότητα***
  Εκφράζεται από τον ομιλητή η πιθανότητα να γίνει αυτό που λέει. Από αυτήν την άποψη είναι πιο ισχυρή από τη δυνατότητα. Εκφέρεται με τα *πρέπει + υποτακτική*, *θα + οριστική* κ.ά., π.χ. *Ο θείος σου* ***πρέπει να έχει*** *πολλά χρήματα για να τα ξοδεύει τόσο εύκολα.* ***Θα ήταν*** *δύσκολα εκείνα τα χρόνια*.

- ***Βεβαιότητα***
  Εκφράζεται από τον ομιλητή βεβαιότητα γι' αυτό που λέει. Εκφέρεται με απλή οριστική και συνοδεύεται συχνά από εκφράσεις (επιρρήματα κτλ.) που δηλώνουν βεβαιότητα, π.χ. *Ο Κολόμβος σίγουρα* ***ανακάλυψε*** *την Αμερική*.

Δεοντική τροπικότητα

Η δεοντική τροπικότητα καλύπτει ένα ευρύ φάσμα σημασιών σχετικών με την προσδοκία πραγματοποίησης αυτών που λέει ο ομιλητής, που στο ένα άκρο του βρίσκεται η απλή επιθυμία και στο άλλο η υποχρέωση. Ορισμένες από αυτές τις σημασίες είναι οι εξής:

- ***Επιθυμία***
  Εκφράζεται από τον ομιλητή η επιθυμία του υποκειμένου. Εκφέρεται συχνά με το ρήμα *θέλω + υποτακτική*, π.χ. *Όλοι* ***θέλουν να έχουν*** *καλή υγεία*.

- ***Ευχή***
  Εκφράζεται από τον ομιλητή η επιθυμία του υποκειμένου ως ευχή. Είναι πιο ισχυρή από την τροπικότητα της επιθυμίας. Εκφέρεται με απλή υποτακτική (και εκφράσεις που δείχνουν πως πρόκειται για ευχή και όχι προσταγή) και με τα *ας, να, μακάρι, που + υποτακτική*, π.χ. ***Ας πλύνει*** *καμιά φορά το αυτοκίνητο.* ***Να μπεις*** *στην εκκλησία, έστω και για λίγο*.

- ***Πρόθεση***
  Εκφράζεται από τον ομιλητή η πρόθεση του υποκειμένου να κάνει μια ενέργεια. Εκφέρεται με *ρήματα που δηλώνουν πρόθεση* (*στοχεύω να, σκοπεύω να, προτίθεμαι να, λέω να* κτλ.) + *υποτακτική*, π.χ. *Οι μαθητές της Γ΄Λυκείου* ***σκοπεύουν να πάνε*** *φέτος εκδρομή στην Ιταλία*.

- ***Υποχρέωση***
  Εκφράζεται από τον ομιλητή η ανάγκη, η υποχρέωση του υποκειμένου να κάνει μια ενέργεια. Εκφέρεται, εκτός της προστακτικής, με το *απρόσωπο ρήμα «πρέπει» και με ανάλογες εκφράσεις* (*είναι ανάγκη, είναι υποχρεωμένος* κτλ.) + *υποτακτική*, π.χ. *Φέτος ο Γιάννης* ***πρέπει να πάρει*** *το πτυχίο του*.

δ. *Το ποιόν ενέργειας*

Το **ποιόν ενέργειας** είναι μια μορφολογική κατηγορία που αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει ο ομιλητής το αν η ενέργεια που δηλώνει το ρήμα εμφανίζεται ως ολοκληρωμένη, ως εξελισσόμενη κτλ. Το ποιόν ενέργειας του ρήματος ονομάζεται και *τρόπος* ή *όψη*. Στη νέα ελληνική υπάρχουν τρία είδη ποιού ενέργειας, τα οποία είναι:

α) Το **μη συνοπτικό** (ή **εξακολουθητικό-επαναλαμβανόμενο**) ποιόν ενέργειας παρουσιάζει την ενέργεια που δηλώνει το ρήμα ως συνεχιζόμενο ή επαναλαμβανόμενο γεγονός, π.χ. *Κάθε μέρα* ***πίνει*** *ένα ποτήρι γάλα. Ο Βασίλης* ***πότιζε*** *τον κήπο, όταν άρχισε να αστράφτει*.

β) Το **συνοπτικό** (ή **συνοπτικό-στιγμιαίο**) ποιόν ενέργειας παρουσιάζει την ενέργεια που δηλώνει το ρήμα ως γεγονός ολοκληρωμένο, αλλά δίνεται έμφαση κυρίως στην ίδια την πράξη και όχι στη χρονική διάρκεια, π.χ. ***Έψαξε*** *όλο τον κόσμο, αλλά δεν τον* ***βρήκε****. Η Φωτεινή φέτος θέλει* ***να αυξήσει*** *τα έσοδά της*.

γ) Το **συντελεσμένο** ποιόν ενέργειας δηλώνει μια ενέργεια η οποία έγινε πριν από τη χρονική στιγμή που εκφωνείται ο λόγος, αλλά το αποτέλεσμά της εξακολουθεί να ισχύει και στο παρόν, π.χ. *Ο ήλιος*

έχει ανατείλει *από ώρα. Όταν φτάσει ο τελευταίος αθλητής στο τέρμα, ο πρώτος* ***θα έχει πάρει*** *και τα βραβεία*.

Οι χρόνοι που παρουσιάζουν το μη συνοπτικό ποιόν ενέργειας σχηματίζονται από το ενεστωτικό θέμα, ενώ οι χρόνοι που παρουσιάζουν το συνοπτικό και το συντελεσμένο ποιόν ενέργειας σχηματίζονται από το αοριστικό θέμα.

ε. Πρόσωπο και αριθμός

Πρόσωπα ονομάζουμε τους μορφολογικούς τύπους που δείχνουν τα πρόσωπα της ομιλίας, ενώ **αριθμό** τους μορφολογικούς τύπους που δείχνουν την ποσότητα των υποκειμένων του ρήματος, π.χ. ***Εσείς*** *πότε θα πάτε στην εκδήλωση;*

- **Συμφωνία προσώπου και αριθμού**

  Το ρήμα συμφωνεί κανονικά με το πρόσωπο και τον αριθμό των προσώπων που δηλώνονται από την ονοματική φράση του υποκειμένου. Στον λόγο όμως είναι δυνατό να διαφοροποιείται το πρόσωπο και ο αριθμός των προσώπων που δηλώνει το γραμματικό υποκείμενο από το πραγματικό υποκείμενο. Οι περιπτώσεις αυτές είναι οι εξής:

  α) Όταν θέλουμε να απευθυνθούμε ευγενικά σε κάποιο πρόσωπο με το οποίο δεν έχουμε οικειότητα, χρησιμοποιούμε πληθυντικό (*πληθυντικός ευγενείας*), π.χ. ***Πιστέψατε*** *σε αυτά που σας είπε η κ. Αντωνίου;* (αντί *Πίστεψες ...*).

  β) Όταν θέλουμε να αναφερθούμε αόριστα σε κάποιον, χρησιμοποιούμε το δεύτερο πρόσωπο ενικού ή τρίτο πληθυντικού αντί για την αόριστη αντωνυμία *κανείς* + γ΄ πρόσωπο ενικού ή πληθυντικού, π.χ. *Με τον Ζαφειρόπουλο* ***περνάς*** *πάντα πολύ καλά* (αντί *περνά κανείς ...*). *Από πού* ***πάνε*** *για την Κόρινθο;* (αντί *Από πού πάει κανείς ...*).

  γ) Όταν θέλουμε να απευθυνθούμε με πολύ φιλικό ή και εχθρικό τρόπο σε κάποιον, χρησιμοποιούμε το γ΄ ενικό πρόσωπο αντί του β΄ ενικού ή πληθυντικού, π.χ. *Τι* ***προτιμάει*** *ο φίλος;* (αντί *Τι προτιμάτε;*). *Τι* ***θέλει*** *η κυρία;* (αντί *Τι θέλεις ...;*).

  δ) Όταν δίνουμε οδηγίες με φιλικό τρόπο ή συνταγή μαγειρικής, χρησιμοποιούμε συχνά το α΄ πληθυντικό πρόσωπο αντί του β΄ πληθυντικού, π.χ. ***Βάζουμε*** *ένα κιλό αλεύρι και το* ***ανακατεύουμε*** *με λίγο νερό* (αντί *Βάζετε ... ανακατεύετε*).

  ε) Όταν θέλουμε να δείξουμε ότι συμμετέχουμε συναισθηματικά σε αυτά που εκφράζει το ρήμα, χρησιμοποιούμε το α΄ πληθυντικό αντί του β΄ ενικού ή πληθυντικού, π.χ. *Πώς* ***περάσαμε*** *χθες;* (αντί *Πώς πέρασες ...;*).

- **Απρόσωπα ρήματα**

  Υπάρχει μια κατηγορία ρημάτων που χρησιμοποιούνται στο τρίτο ενικό πρόσωπο, συνήθως χωρίς λεξικό υποκείμενο. Τα ρήματα αυτά ονομάζονται *απρόσωπα*. Ως απρόσωπα ρήματα χρησιμοποιούνται: α) ρήματα που σχηματίζονται μόνο στο γ΄ ενικό πρόσωπο, τα οποία ονομάζονται *τριτοπρόσωπα*, π.χ. *επείγει, πρέπει*, β) το γ΄ ενικό πρόσωπο προσωπικών ρημάτων, π.χ. *αξίζει, μπορεί*, γ) το γ΄ ενικό πρόσωπο ρημάτων που δηλώνουν φυσικά φαινόμενα, π.χ. *αστράφτει, βρέχει* και δ) το γ΄ ενικό πρόσωπο ρημάτων παθητικής φωνής, π.χ. *επιτρέπεται, φαίνεται*.

  Παρόμοια λειτουργία με αυτήν των απρόσωπων ρημάτων έχουν και οι απρόσωπες εκφράσεις. Σχηματίζονται συνήθως με το γ΄ ενικό πρόσωπο του ρήματος *είμαι* και ένα επίθετο ή ουσιαστικό, π.χ. ***Είναι σίγουρο*** *ότι η γλώσσα μας εξελίσσεται.* ***Είναι κρίμα*** *που δεν ήρθε*.

3.3. Η ρηματική φράση και τα στοιχεία της

Η ρηματική φράση στην απλούστερη μορφή της μπορεί να αποτελείται από ένα ρήμα μόνο του ή από ένα ρήμα και μια ονοματική φράση ή από ένα ρήμα και μια εμπρόθετη (προθετική) φράση. Παρακάτω εξετάζουμε τις δύο τελευταίες περιπτώσεις.

α. *Ρήμα με ονοματική φράση ως αντικείμενο*

Ονοματική φράση ως αντικείμενο παίρνουν μόνο τα μεταβατικά ρήματα. Η ονοματική φράση που λειτουργεί ως αντικείμενο μπορεί να είναι οποιοδήποτε μέρος του λόγου. Ορισμένα από τα μεταβατικά ρήματα δέχονται μόνο ένα αντικείμενο, ενώ άλλα δύο αντικείμενα. Τα πρώτα ονομάζονται *μονόπτωτα* ρήματα και τα δεύτερα *δίπτωτα*.

α) *Τα μονόπτωτα* ρήματα έχουν αντικείμενο συνήθως σε αιτιατική πτώση, π.χ. *Μια διμοιρία στρατιωτών κατασκεύασε τη* ***γέφυρα****. Δεν επεδίωκε ποτέ* ***αξιώματα***. Σπανιότερα έχουν αντικείμενο σε γενική πτώση, π.χ. *Οι ενέργειες αυτές άπτονται των* ***δικαιωμάτων*** *του.* ***Της*** *μιλούσε όλη μέρα για το ταξίδι του*.

Όταν το αντικείμενο προέρχεται από την ίδια ρίζα από την οποία προέρχεται και το ρήμα, τότε ονομάζεται *εσωτερικό* ή *σύστοιχο αντικείμενο*, π.χ. *Τα νιάτα* ***ζουν*** *τη* ***ζωή*** *τους*.

β) *Τα δίπτωτα* ρήματα έχουν δύο αντικείμενα σε διαφορετική πτώση, ορισμένες φορές όμως και στην ίδια πτώση. Το ένα από τα αντικείμενα, στο οποίο μεταβιβάζεται άμεσα η ενέργεια του ρήματος, ονομάζεται *άμεσο*, ενώ το άλλο, στο οποίο μεταβιβάζεται έμμεσα, ονομάζεται *έμμεσο αντικείμενο*. Τα δίπτωτα ρήματα έχουν αντικείμενα:

- Άμεσο σε αιτιατική και έμμεσο σε γενική, π.χ. *Έδωσε του* ***Γιάννη*** *ένα* ***βιβλίο****. Δε* ***μου*** *γνώρισε ακόμη τους* ***γονείς*** *του*.
- Άμεσο και έμμεσο σε αιτιατική, π.χ. *Ο κ. Παλατίδης μάθαινε τους* ***φοιτητές*** *του* ***παλαιογραφία***. Στην περίπτωση αυτή άμεσο αντικείμενο είναι αυτό που δηλώνει πρόσωπο ή προσωποποιημένο πράγμα. Αν και οι δύο αιτιατικές δηλώνουν πράγμα, έμμεσο αντικείμενο είναι αυτό που μπορεί να αντικατασταθεί με εμπρόθετο, π.χ. *Φόρτωσαν το φορτηγό* ***τούβλα*** (με τούβλα = έμμεσο).

β. *Ρήμα με εμπρόθετη φράση ως αντικείμενο*

Ένας εμπρόθετος προσδιορισμός που σχηματίζεται με τις προθέσεις *από, με, σε + αιτιατική* είναι δυνατό να λειτουργεί ως αντικείμενο του ρήματος και ονομάζεται *εμπρόθετο αντικείμενο*, π.χ. *Ζήτησε* ***από τον Γιώργο*** *δέκα ευρώ (του ζήτησε). Γέμισε το σπίτι* ***με λουλούδια*** *(γέμισε το σπίτι λουλούδια)*.

Παρατηρώ και...
καταλαβαίνω...

1. Το ρήμα και η ρηματική φράση διευκρινίζουν, επεξηγούν και, σε τελευταία ανάλυση, ολοκληρώνουν το νόημα που θέλει να εκφράσει ο ομιλητής στο πλαίσιο μιας πρότασης. Παρατηρήστε τα παρακάτω κείμενα. Το πρώτο κείμενο δεν περιέχει ρήματα, το δεύτερο περιέχει.

Διάλογος δύο ατόμων που περιμένουν στη στάση να περάσει το λεωφορείο:

(*χωρίς ρήματα*)
Α. *Πολύ το λεωφορείο.*
Β. *Ναι. Εδώ και ένα τέταρτο.*
Α. *Μήπως απεργία οι οδηγοί των λεωφορείων;*
Β. *Δεν. Ίσως.*
Α. *Πώς;*

(*με ρήματα*)
Α. *Άργησε πολύ το λεωφορείο.*
Β. *Ναι. Έπρεπε να έχει περάσει εδώ και ένα τέταρτο.*
Α. *Μήπως έχουν απεργία οι οδηγοί των λεωφορείων;*
Β. *Δεν ξέρω. Ίσως.*
Α. *Πώς μπορούμε να μάθουμε;*

Παρατηρούμε ότι στο πρώτο κείμενο τα νοήματα που δίνουν οι προτάσεις είναι ανολοκλήρωτα και ασαφή. Στο δεύτερο κείμενο η προσθήκη των ρημάτων δίνει στις προτάσεις ολοκληρωμένο νόημα.

2. Ορισμένες φορές η ολοκλήρωση του νοήματος γίνεται από τα συμφραζόμενα, οπότε δε χρειάζεται η προσθήκη του ρήματος ή της ρηματικής φράσης. Παρατηρήστε τον παρακάτω διάλογο που γίνεται μεταξύ δύο ατόμων τα οποία βρίσκονται μπροστά σε ένα συγκρότημα κατοικιών με κήπους. Τα άτομα αυτά συζητούν για ιδιοκτησίες.

Α. *Αυτό το διώροφο που βλέπετε μπροστά σας ανήκει στον αδελφό μου.*
Β. *Ο κήπος;* [ενν. ο κήπος σε ποιον ανήκει;].
Α. *Ο κήπος ο οποίος είναι μπροστά στο κτίριο είναι κοινόχρηστος και τον ποτίζουμε εκ περιτροπής όλοι οι συνιδιοκτήτες.*
Β. *Με το λάστιχο;* [ενν. τον ποτίζετε με το λάστιχο;].
Α. *Όχι, έχουμε βάλει σύστημα αυτόματου ποτίσματος.*
Β. *Λειτουργεί κανονικά;*
Α. *Ασφαλώς* [ενν. ασφαλώς λειτουργεί κανονικά].

3. Η χρήση της διάθεσης (ενεργητικής – παθητικής) στη νέα ελληνική σχετίζεται και με το είδος λόγου μέσα στο οποίο εντάσσονται τα όσα λέει ο ομιλητής αλλά και με το αν θέλει να δώσει έμφαση στην ενέργεια ή στο αποτέλεσμα του ρήματος.

Παρατηρήστε παρακάτω τις διπλές εκδοχές του ίδιου περιεχομένου.

α1. *Προχθές ο υπουργός πολιτισμού εγκαινίασε την έκθεση γλυπτών στο αρχαιολογικό μουσείο της Φλώρινας.*
α2. *Εγκαινιάστηκε προχθές από τον υπουργό πολιτισμού η έκθεση γλυπτών στο αρχαιολογικό μουσείο της Φλώρινας.*
β1. *Η Ε.Μ.Υ. προβλέπει για σήμερα αίθριο καιρό σε όλη τη χώρα.*

β2. *Για σήμερα σε όλη τη χώρα προβλέπεται αίθριος καιρός.*
γ1. *Η ΓΣΕΕ προγραμμάτισε νέες κινητοποιήσεις από την αρχή της επόμενης εβδομάδας.*
γ2. *Προγραμματίζονται νέες κινητοποιήσεις από τη ΓΣΕΕ από την αρχή της επόμενης εβδομάδας.*

Παρατηρούμε ότι η διαφορά στη χρήση της ενεργητικής και της παθητικής διάθεσης μεταξύ *α1* και *α2* βρίσκεται στο είδος λόγου όπου ανήκει η κάθε φράση. Η *α1* φαίνεται να ανήκει στον προφορικό λόγο, ενώ η *α2* στον γραπτό. Μεταξύ των *β1* και *β2*, καθώς και μεταξύ *γ1* και *γ2*, η διαφορά στη χρήση της ενεργητικής με την παθητική διάθεση βρίσκεται κυρίως στην έμφαση που θέλει να δώσει ο ομιλητής. Στα *β1* και *γ1* έμφαση δίνεται στην ενέργεια, ενώ στα *β2* και *γ2* στο αποτέλεσμα. Στο *β2* παρατηρούμε και απουσία του ποιητικού αιτίου, κάτι που είναι συνηθισμένο στην παθητική σύνταξη.

4. Παρατηρήστε στο παρακάτω κείμενο την ακριβή χρονική σημασία των χρωματισμένων ρημάτων.
Σ' ένα ξερονήσι, στις παρυφές των Δωδεκανήσων. Βρίσκομαι στην ακατοίκητη πλευρά, στη δυσπρόσιτη. Η παραλία είναι μικρή, γεμάτη κοτρόνες και λιγοστά βότσαλα διάσπαρτα. Οι σκιές τώρα χάνονται και οι ακτίνες του ήλιου τρυπούν την επιφάνεια της θάλασσας σαν δισεκατομμύρια βελόνες. Έχουν περάσει σχεδόν τέσσερα λεπτά από τη στιγμή που βούτηξα. Συνήθως οι αντοχές μου δε με κρατούν, όμως τούτη τη φορά μια πρωτόγνωρη ενέργεια με κινεί. Έχω κατέβει πάνω από δώδεκα μέτρα, αλλά το βάρος του νερού ούτε που το αισθάνομαι. Γλιστράω με αργές, αμφίβιες κινήσεις, ενώ το φως γύρω μου έχει λιγοστέψει, δίνοντας στους βράχους και στα φύκια μια απόκοσμη όψη.
(Αυτούσιο απόσπασμα από το κείμενο του Κώστα Κατσουλάρη «Κοσμική βουτιά», *Το Βήμα της Κυριακής*, φύλλο 14-8-2005).
Ενεστώτας: *βρίσκομαι, είναι, χάνονται, κρατούν, κινεί, αισθάνομαι, δίνοντας.*
Παρακείμενος: *έχουν περάσει, έχω κατέβει, έχει λιγοστέψει.*

Παρατηρούμε ότι τα χρωματισμένα ρήματα, που βρίσκονται σε ενεστώτα (*βρίσκομαι, χάνονται, κινεί, αισθάνομαι, δίνοντας*), αναφέρονται στο παρελθόν σε σχέση με τον χρόνο που τα γράφει ο συγγραφέας και σε σχέση με τον χρόνο που τα διαβάζει ο αναγνώστης. Πρόκειται δηλαδή για ιστορικούς ενεστώτες. Τα χρωματισμένα ρήματα *είναι, κρατούν* έχουν μια γενική χρονική σημασία, αφού αναφέρονται σε κάτι που υπήρχε και πιθανόν υπάρχει και την ώρα της ανάγνωσης. Παρατηρούμε ακόμη ότι τα *έχουν περάσει, έχω κατέβει* και *έχει λιγοστέψει* δηλώνουν ενέργειες των οποίων το αποτέλεσμα εξακολουθεί να υπάρχει, ενώ συνεχίζει να γίνεται μια άλλη ενέργεια (*βούτηξα*). Οι παρακείμενοι αυτοί σχετίζονται με το παρόν που εννοείται ότι δηλώνεται με τους ενεστώτες (ιστορικούς).

5. Οι τροπικότητες στη νέα ελληνική εκφράζονται με διάφορες εγκλίσεις σε συνδυασμό με ορισμένα γραμματικά και λεξικά μέσα. Τα πιο συνηθισμένα γραμματικά μέσα είναι οι δείκτες *να, ας* και *θα*. Παρακάτω παρατίθενται παραδείγματα-φράσεις όπου, ενώ χρησιμοποιείται η ίδια έγκλιση του ίδιου ρήματος σε συνδυασμό με τον ίδιο δείκτη, η τροπικότητα του ρήματος διαφοροποιείται λόγω κυρίως της συνθήκης μέσα στην οποία λέγεται η φράση.
α1. *Να πάει ο αδελφός μου στη δουλειά κι εγώ θα χοροπηδώ από τη χαρά μου.*
[Ο ομιλητής επιθυμεί πάρα πολύ ο αδελφός του να πάει στη δουλειά, γιατί προφανώς ο αδελφός του δε θέλει να δουλέψει. Με την έκφραση αυτή εκφράζεται η τροπικότητα της ευχής].
α2. *Να πάει άραγε ο αδελφός μου σήμερα στη δουλειά;*
[Ο ομιλητής αναρωτιέται αν ο αδελφός του πάει ή όχι στη δουλειά. Εδώ εκφράζεται η τροπικότητα της υπόθεσης].

β1. ***Ας έχει γυρίσει νωρίς η Κατερίνα στο σπίτι.***
[Ο ομιλητής εκφράζει την ευχή και τη θέλησή του να έχει επιστρέψει η Κατερίνα νωρίς στο σπίτι. Εδώ εκφράζεται η τροπικότητα της ευχής].

β2. ***Ας έχει γυρίσει νωρίς η Κατερίνα στο σπίτι και όλα θα πάνε καλά.***
[Ο ομιλητής υποθέτει ότι, αν έχει γυρίσει η Κατερίνα νωρίς στο σπίτι, θα πάνε όλα καλά. Εκφράζεται εδώ η τροπικότητα της υπόθεσης αλλά και της ευχής].

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΤΑ ΠΑΡΕΠΟΜΕΝΑ ΤΟΥ ΡΗΜΑΤΟΣ		
ΦΩΝΕΣ	Ενεργητική Παθητική	
ΔΙΑΘΕΣΕΙΣ	Ενεργητική Παθητική Μέση Ουδέτερη	
ΧΡΟΝΟΙ	Παροντικοί	Ενεστώτας Παρακείμενος
	Παρελθοντικοί	Παρατατικός Αόριστος Υπερσυντέλικος
	Μελλοντικοί	Συνοπτικός μέλλοντας Εξακολουθητικός μέλλοντας Συντελεσμένος μέλλοντας
ΕΓΚΛΙΣΕΙΣ	Προσωπικές	Οριστική Υποτακτική Προστακτική
	Απρόσωπες	Μετοχή Απαρέμφατο
ΤΡΟΠΙΚΟΤΗΤΕΣ	Επιστημική	Υπόθεση, πιθανότητα, δυνατότητα κ.ά.
	Δεοντική	Επιθυμία, ευχή, πρόθεση κ.ά.
ΠΟΙΟΝ ΕΝΕΡΓΕΙΑΣ	Μη συνοπτικό ή εξακολουθητικό-επαναλαμβανόμενο Συνοπτικό ή συνοπτικό-στιγμιαίο Συντελεσμένο	
ΠΡΟΣΩΠΟ	α΄, β΄ γ΄ πρόσωπα ενικού α΄, β΄, γ΄ πρόσωπα πληθυντικού	

4. ΤΑ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΑ

- Λειτουργία και σύνταξη
- Μορφές και σημασίες
- Κοινές και λόγιες προθέσεις

4.1. Ορισμός – Λειτουργία – Σύνταξη

Με τον όρο **επιρρηματικά** (ή **επιρρηματικοί προσδιορισμοί**) ονομάζουμε όλες εκείνες τις λέξεις, τις φράσεις ή τις προτάσεις που εκφράζουν διάφορες επιρρηματικές σχέσεις (τόπου, χρόνου, τρόπου κ.ά.) και είτε λειτουργούν αυτόνομα ως απαντήσεις σε ερωτήσεις είτε προσδιορίζουν κάποια στοιχεία μέσα σε μια πρόταση. Στα επιρρηματικά περιλαμβάνονται, εκτός των επιρρημάτων, των επιρρηματικών φράσεων και των προθετικών φράσεων, και άλλα γλωσσικά στοιχεία (μετοχές, ουσιαστικά κτλ.).

Τα **επιρρήματα** είναι άκλιτες λέξεις που εκφράζουν διάφορες επιρρηματικές σχέσεις τόπου, χρόνου κτλ., π.χ. *Ο Δημήτρης ήρθε **εδώ σήμερα***.

Οι **επιρρηματικές φράσεις** είναι λεκτικά σύνολα που εκφράζουν διάφορες επιρρηματικές σχέσεις. Σ' αυτά συνδυάζεται ένα επίρρημα με άλλα γλωσσικά στοιχεία, π.χ. *Το μολύβι είναι **κάτω από το τραπέζι***.

Οι **προθέσεις** είναι κι αυτές άκλιτες λέξεις, οι οποίες δεν υφίστανται στον λόγο αυτόνομα –εκτός ορισμένων πολύ ειδικών περιπτώσεων στον προφορικό λόγο– και χρησιμοποιούνται για την εισαγωγή ενός ονοματικού στοιχείου, π.χ. *Το σύννεφο κινήθηκε **προς** τα ανατολικά*.

Οι **προθετικές φράσεις** είναι λεκτικά σύνολα που εκφράζουν διάφορες επιρρηματικές σχέσεις. Τα σύνολα αυτά αποτελούνται από μια πρόθεση και άλλα γλωσσικά στοιχεία (ονοματικές φράσεις, επίθετα, επιρρήματα κτλ.), π.χ. *Το ποδήλατο **με τις τρεις ρόδες** χάλασε*. Οι προθετικές φράσεις δεν εκφράζουν επιρρηματικές σχέσεις στην περίπτωση του έμμεσου αντικειμένου και του ποιητικού αιτίου.

Γενικά, τα επιρρηματικά στην επικοινωνία εξειδικεύουν το νόημα που θέλει να δώσει ο ομιλητής και δίνουν πληροφορίες για διάφορες παραμέτρους, τοπικές, χρονικές κτλ., που σχετίζονται με το βασικό νόημα του μηνύματος. Πιο ειδικά, πολλά από τα επιρρηματικά μπορούν να χρησιμοποιούνται μόνα τους στον λόγο:

α) Ως *σύντομες απαντήσεις*, όπως τα: *ναι, όχι, ίσως, βέβαια, θαυμάσια, έτσι κι έτσι, τον χειμώνα, προς τα πίσω* κτλ., π.χ. *Πώς πέρασες στο ταξίδι; **Θαυμάσια**! Πότε έγραψες τα ποιήματα αυτά; **Την περασμένη χρονιά***.

β) Ως *κειμενικοί δείκτες* (ή *προτασιακά επιρρήματα*), οι οποίοι συνδέουν σημασιολογικά μέσα στο κείμενο ανεξάρτητες προτάσεις και περιόδους. Μερικά από αυτά είναι τα παρακάτω: *έτσι, τώρα, λοιπόν, άλλωστε, όμως, παρ' όλα αυτά, εξάλλου* κτλ., π.χ. *Η ελληνική εκπαίδευση το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1970 εκδημοκρατίστηκε. **Έτσι**, μπόρεσαν να φοιτήσουν στο σχολείο παιδιά από όλες τις κοινωνικές τάξεις*.

γ) Κατά κανόνα όμως τα επιρρηματικά προσδιορίζουν:

- Ρήματα, π.χ. *Μοίραζαν τα ψηφοδέλτια **πόρτα πόρτα**. Καθαρίζει το σπίτι **με κέφι***.
- Επίθετα, π.χ. *Είναι πρώτος **με απόσταση**. Είναι **υπερβολικά** εργατικός*.
- Επιρρήματα, π.χ. *Έφτασε εύκολα **πολύ** ψηλά. Τα παπούτσια σου είναι εκεί **μέσα***.
- Ουσιαστικά, π.χ. *Έκλεισε την **πίσω** πόρτα. Έβαψε τα **πάνω** δωμάτια*.
- Αντωνυμίες, π.χ. *Είδα εκείνη **με τα καστανά μαλλιά**. Πιάσε αυτόν **με τα γυαλιά***.
- Αριθμητικά, π.χ. *Ήρθε χθες στο γραφείο **τουλάχιστον** πέντε φορές*.
- Προτάσεις, π.χ. ***Πραγματικά**, δεν ξαναείδα τόσο εκπληκτική εκδήλωση. **Αντί να μιλήσει**, σώπασε* (σημασιολογικός προσδιορισμός).

4.2. Μορφές

Οι μορφές με τις οποίες παρουσιάζονται τα επιρρηματικά στη νέα ελληνική είναι οι εξής:

α) Με *απλά επιρρήματα*, π.χ. *Η αδελφή της περνάει* ***καλά***.
β) Με *επιρρηματικές φράσεις*. Σ' αυτές περιλαμβάνονται: i) οι συνδυασμοί επιρρήματος με άλλα επιρρήματα, π.χ. *Στις διακοπές πέρασε* ***πολύ καλά***, ii) οι συνδυασμοί επιρρήματος με ασθενή προσωπική αντωνυμία, όπου το επίρρημα λειτουργεί ως πρόθεση, π.χ. *Ξαφνικά την είδε* ***απέναντί του***.
γ) Με *ονοματικές φράσεις*. Σ' αυτές περιλαμβάνονται: i) οι ονοματικές φράσεις χωρίς άρθρο, π.χ. ***Χρόνια*** *περίμενε τον πατέρα του*, ii) οι ονοματικές φράσεις με άρθρο, π.χ. ***Τη μέρα*** *δεν μπορεί να κοιμηθεί*, iii) ονοματικές φράσεις με διπλό όνομα, π.χ. *Πήγανε* ***τοίχο τοίχο***.
δ) Με *επίθετα* (επιρρηματικό κατηγορούμενο), π.χ. *Δεν πρέπει κανείς να οδηγεί αυτοκίνητο* ***μεθυσμένος***.
ε) Με *μετοχές*, π.χ. *Έφτασε χαρούμενος* ***γελώντας*** *και* ***τραγουδώντας***.
στ) Με *προτάσεις*, π.χ. ***Όταν έρθει ο διευθυντής***, *θα του τα πω όλα*.
ζ) Με *προθετικές φράσεις*, π.χ. *Ζήτησε καφέ* ***με γάλα***.

4.3. Σημασίες

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, τα επιρρηματικά εκφράζουν διάφορες σχέσεις και εξειδικεύουν το νόημα της πρότασης. Οι σχέσεις αυτές είναι οι εξής: α) *τόπου*, β) *χρόνου*, γ) *τρόπου*, δ) *ποσού*, ε) *αιτίας*, στ) *σκοπού*, ζ) *αποτελέσματος*, η) *αναφοράς*, θ) *προϋπόθεσης*, ι) *εναντίωσης*, ια) *βεβαίωσης*, ιβ) *άρνησης*, ιγ) *δισταγμού ή πιθανότητας*.

- *Ο τόπος εκφράζεται με:*
  α) Το ερωτηματικό ***πού***, π.χ. ***Πού*** *σταμάτησε το λεωφορείο;*
  β) Τοπικά επιρρήματα, π.χ. *Η Αλίκη βγήκε* ***έξω***.
  γ) Επιρρηματικές φράσεις, π.χ. *Έτρεχε συνεχώς* ***δεξιά αριστερά***.
  δ) Ονοματικές φράσεις, π.χ. ***Καστοριά***, *12 Οκτωβρίου 2005*.
  ε) Αναφορικές προτάσεις, π.χ. *Βάλε τον δίσκο,* ***όπου νομίζεις***.
  στ) Προθετικές φράσεις, π.χ. *Οι υπολογιστές μόλις ήρθαν* ***από την Αθήνα***.

- *Ο χρόνος εκφράζεται με*:
  α) Το ερωτηματικό ***πότε***, π.χ. ***Πότε*** *ήρθαν τα παιδιά;*
  β) Χρονικά επιρρήματα, π.χ. *Η θεία σου ήρθε* ***νωρίς***.
  γ) Επιρρηματικές φράσεις, π.χ. *Τα μικρά παιδιά μεγαλώνουν* ***μέρα με τη μέρα***.
  δ) Ονοματικές φράσεις, π.χ. ***Τον Σεπτέμβριο*** *αρχίζουν τα σχολεία*.
  ε) Χρονικές μετοχές, π.χ. ***Ανοίγοντας*** *την πόρτα έπεσε μπροστά του*.
  στ) Χρονικές προτάσεις, π.χ. *Θα έρθει,* ***όταν μπορέσει***.
  ζ) Επιρρηματικό κατηγορούμενο, π.χ. *Κάθε μέρα ερχότανε* ***πρωινός πρωινός***.
  η) Προθετικές φράσεις, π.χ. *Έχει να φάει* ***από την Κυριακή***.

- *Ο τρόπος εκφράζεται με*:
  α) Το ερωτηματικό ***πώς***, π.χ. ***Πώς*** *τα πήγες στις εξετάσεις;*
  β) Τροπικά επιρρήματα, π.χ. *Ο καθηγητής μας φωνάζει* ***δυνατά***.
  γ) Επιρρηματικές φράσεις, π.χ. *Στα μαθήματα τα πάει* ***έτσι κι έτσι***.
  δ) Ονοματικές φράσεις, π.χ. *Δεν κοιμήθηκες* ***της προκοπής***.
  ε) Τροπικές μετοχές, π.χ. *Του είπε τα νέα* ***χαμογελώντας***.
  στ) Αναφορικές προτάσεις, π.χ. *Περπατάει* ***όπως θέλει***.

ζ) Επιρρηματικό κατηγορούμενο, π.χ. *Προχωρούσε* ***σκυφτός***.
η) Προθετικές φράσεις, π.χ. *Δουλεύει* ***με πάθος***.

- *Το ποσό εκφράζεται με:*

α) Το ερωτηματικό ***πόσο***, π.χ. ***Πόσο*** *πληρώνεις τον μήνα για ενοίκιο;*
β) Ποσοτικά επιρρήματα, π.χ. *Η Σοφία διαβάζει* ***ελάχιστα***.
γ) Επιρρηματικές εκφράσεις, π.χ. *Σπούδασε* ***πάνω κάτω*** *τρία χρόνια*.
δ) Απλές πτώσεις, π.χ. *Ήταν* ***δυο μέτρα*** *άνθρωπος*.
ε) Αναφορικές προτάσεις, π.χ. *Τρέχα* ***όσο μπορείς***.
στ) Προθετικές φράσεις, π.χ. *Το αεροπλάνο φεύγει* ***με πενήντα επιβάτες***.

- *Η αιτία εκφράζεται με*:

α) Το ερωτηματικό ***γιατί***, π.χ. ***Γιατί*** *γελάς;*
β) Ονοματικές φράσεις, π.χ. *Υποφέρει από κόπωση* ***της Άνοιξης***.
γ) Αιτιολογικές μετοχές, π.χ. ***Ζώντας*** *μια δύσκολη ζωή δεν του έμενε διάθεση για διασκέδαση*.
δ) Αιτιολογικές προτάσεις, π.χ. *Δούλευε πολύ,* ***γιατί ήθελε να αγοράσει σπίτι***.
ε) Προθετικές φράσεις, π.χ. *Τραγουδούσε* ***από τη χαρά του***.

- *Ο σκοπός εκφράζεται με*:

α) Το ερωτηματικό ***γιατί***, π.χ. ***Γιατί*** (= *με ποιο σκοπό) γράφτηκες στο μεταπτυχιακό;*
β) Επιρρηματικές φράσεις, π.χ. *Ήρθε* ***για χάρη της κόρης του***.
γ) Τελικές προτάσεις, π.χ. *Γυμνάζεται,* ***για να είναι υγιής***.
δ) Προθετικές φράσεις, π.χ. *Τα κάνει όλα* ***για το πτυχίο***.

- *Το αποτέλεσμα εκφράζεται με:*

α) Αποτελεσματικές προτάσεις, π.χ. *Προχώρησε τόσο πολύ στον δρόμο,* ***ώστε να μην τον βλέπουμε***.
β) Προθετικές φράσεις, π.χ. *Όλοι οι κόποι του τον οδήγησαν* ***σε επιτυχία***.

- *Η αναφορά εκφράζεται με*:

α) Διάφορες εκφράσεις αναφοράς (*όσο για ..., σχετικά με ..., αναφορικά με ...*), π.χ. ***Όσο για τους εργαζόμενους***, *κανένας λόγος*.
β) Προθετικές φράσεις, π.χ. ***Με τη δουλειά του*** *δεν είχε πρόβλημα*.
γ) Ονοματικές φράσεις, π.χ. *Ο Γιάννης* ***τι*** *φταίει;*

- *Η προϋπόθεση εκφράζεται με*:

α) Υποθετικές προτάσεις, π.χ. ***Αν βοηθήσουν όλοι***, *θα πετύχουμε*.
β) Προθετικές φράσεις, π.χ. *Δέχεται να εργαστεί* ***με τους δικούς του όρους***.

- *Η εναντίωση εκφράζεται με*:

α) Εναντιωματικές προτάσεις, π.χ. ***Αν και δεν έχει πολλές γνώσεις***, *τα καταφέρνει στους υπολογιστές*.
β) Εναντιωματικές μετοχές, π.χ. *Και* ***πληγωμένος*** *συνέχισε να αγωνίζεται*.
γ) Προθετικές φράσεις, π.χ. ***Παρά τις αντιρρήσεις*** *του πατέρα της, αυτή εγκατέλειψε τις σπουδές της*.

- *Η βεβαίωση εκφράζεται με*:

α) Βεβαιωτικά επιρρήματα, π.χ. *Θα τον περιμένεις; Και* ***βεβαιότατα*** *θα τον περιμένω*.

- *Η άρνηση εκφράζεται με:*

α) Αρνητικά επιρρήματα, π.χ. *Έδωσες εξετάσεις;* ***Όχι*** *βέβαια*.
β) Επιρρηματικές φράσεις, π.χ. *Την επισκέφτηκε ο νουνός της* ***χωρίς δώρα***.

- *Ο δισταγμός και η πιθανότητα εκφράζονται με:*
  α) Διστακτικά επιρρήματα, π.χ. ***Ίσως*** *έρθουν σήμερα τα παιδιά*.
  β) Ενδοιαστικές προτάσεις, π.χ. *Φοβάμαι* ***μήπως του συμβεί τίποτε κακό***.

Οι ειδικότερες σημασίες των προθέσεων

Οι προθέσεις της νέας ελληνικής είναι δύο ειδών: οι **κοινές** και οι **λόγιες**. Στους πίνακες που ακολουθούν παρουσιάζονται τα δύο είδη των προθέσεων, τα γλωσσικά στοιχεία με τα οποία συντάσσονται και οι κυριότερες σημασίες που παίρνουν ως προθετικές φράσεις.

α. *Κοινές προθέσεις*

1. αντί (αντ')

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική και αιτιατική (με την πρόθεση *για*), β) προτάσεις (με *να*).
Κύριες σημασίες: αντίθεση, αντικατάσταση.
Παραδείγματα: *Πήρε το μολύβι αντί για την κιμωλία. Προσέλαβαν τον Γιάννη αντί της Μαρίας. Αντί να με υποστηρίξει, με κατηγόρησε.*

2. από (απ')

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε ονομαστική και αιτιατική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών, γ) επιρρήματα, δ) ουσιαστικοποιημένες προτάσεις.
Κύριες σημασίες: τόπος, χρόνος, αφαίρεση, απαλλαγή, ύλη, διαίρεση, σύγκριση, κατανομή, καταγωγή, κατάσταση, αιτία, ποιητικό αίτιο.
Παραδείγματα: *Ήρθε από την Κέρκυρα. Οι διακοπές αρχίζουν από την άλλη εβδομάδα. Από μικρός ήθελε να γίνει παπάς. Αρρώστησε από γρίπη. Αγόρασε παπούτσια από δέρμα. Από οικονομική άποψη πάει καλά. Ήρθες από τώρα; Όλα γίνονται από σένα. Από το να τον απολύσουν προτίμησε να παραιτηθεί.*

3. για (γι')

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε ονομαστική και αιτιατική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών, γ) επιρρήματα, δ) προτάσεις (με *να*).
Κύριες σημασίες: σκοπός, τόπος, αντίτιμο, χρόνος, αντικατάσταση, αναφορά.
Παραδείγματα: *Δουλεύει για τη δόξα. Ξεκίνησε για την Κόρινθο. Τους επισκέφτηκε για πέντε μέρες. Με πέρασε για τον αδελφό μου. Είναι υποψήφιος για πρόεδρος. Του τα έδωσε για πάντα.*

4. δίχως / χωρίς

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε αιτιατική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών, γ) προτάσεις (με *να*).
Κύριες σημασίες: αφαίρεση, στέρηση.
Παραδείγματα: *Ήρθε δίχως τη γυναίκα του. Έφτασε χωρίς την κόρη του. Τον βοήθησε δίχως να ζητήσει τίποτε. Τα έφερε χωρίς να του τα ζητήσουν. Προσπάθησε δίχως εμένα. Χωρίς εσένα δεν κάνει τίποτα.*

5. εναντίον

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική, β) προσωπικές αντωνυμίες.
Κύρια σημασία: εναντίωση.
Παραδείγματα: *Η πλειοψηφία των βουλευτών τάχθηκε εναντίον της εγκυκλίου. Όλοι στράφηκαν εναντίον του.*

6. εξαιτίας

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική, β) προσωπικές αντωνυμίες, γ) ουσιαστικοποιημένες προτάσεις.
Κύρια σημασία: αιτία.

Παραδείγματα: *Δεν τελείωσαν τα έργα εξαιτίας των προβλημάτων χρηματοδότησης. Εξαιτίας του πήγαν όλα στραβά. Δημιουργήθηκε ζήτημα εξαιτίας του ότι διαφώνησαν μαζί του.*

7. έως / ως

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε αιτιατική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών, γ) προτάσεις (με *που, να*), δ) επιρρήματα.
Κύριες σημασίες: τόπος, χρόνος, ποσό.
Παραδείγματα: *Πήγαινε από τη μια άκρη ως την άλλη. Φώναζε, φώναζε, έως που τον εκνεύρισε. Βαδίζει καθημερινά έως δέκα χιλιόμετρα. Πήρε προθεσμία ως αύριο. Έτρεξε έως εσένα.*

8. ίσαμε

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε αιτιατική, β) προτάσεις (με *να*), γ) επιρρήματα, δ) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών.
Κύριες σημασίες: τόπος, χρόνος, ποσό.
Παραδείγματα: *Θα πάμε ίσαμε τα σπίτια. Θα τον περιμένει ίσαμε να έρθει. Θα τρέξουμε ίσαμε εκεί. Περίμενε ίσαμε προχθές.*

9. κατά (κατ', καθ')

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική και αιτιατική, β) επιρρήματα.
Κύριες σημασίες: χρόνος, τόπος, συμφωνία, τρόπος, ποσό, κατανομή, αντίθεση.
Παραδείγματα: *Έφτασε κατά τις επτά το πρωί. Πήγε κατά τους λόφους. Κατά τη γνώμη των ειδικών, όλα βαίνουν καλώς. Ο πόλεμος έγινε κατά των Κινέζων. Συγκεντρωθείτε κατά δυάδες. Πηγαίνει κατά 'κεί. Όλα έγιναν καθ' υπέρβαση των νόμων.*

10. με (μ')

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε αιτιατική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών, γ) ουσιαστικοποιημένες προτάσεις.
Κύριες σημασίες: συνοδεία, όργανο, περιεχόμενο, τρόπος, ομοιότητα, αντίθεση, χρόνος.
Παραδείγματα: *Ήρθε στο σχολείο με τον πατέρα του. Κούρεψε το χόρτο με το ψαλίδι. Έχω ένα μπουκάλι με νερό. Η αδελφή του μοιάζει με τη μητέρα του. Με το να έχεις άγχος δεν κερδίζεις τίποτε. Τον βλέπω να είναι συνέχεια με σένα.*

11. μετά (μετ')

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική και αιτιατική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών, συνήθως σε συνδυασμό με την πρόθεση *από*.
Κύριες σημασίες: χρόνος, τρόπος.
Παραδείγματα: *Κοιμήθηκε μετά τις 10 το βράδυ. Του έδωσε δανεικά μετά χαράς. Ήρθε μετά από εμένα.*

12. μεταξύ

Συντάσσεται με: ονοματικές φράσεις σε γενική.
Κύριες σημασίες: τόπος, χρόνος.
Παραδείγματα: *Ο Λούρος βρίσκεται μεταξύ Ιωαννίνων και Πρέβεζας. Μεταξύ του 5ου και του 3ου αι. π.Χ. ο ελληνισμός εξαπλώθηκε σε όλη την Ασία.*

13. μέχρι

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε ονομαστική, γενική και αιτιατική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών, γ) προτάσεις (με *που, που να, να*), δ) επιρρήματα.
Κύριες σημασίες: τόπος, χρόνος.
Παραδείγματα: *Έφτασε μέχρι διευθυντής. Πήγαινε μέχρι το περίπτερο. Διάβαζε μέχρι το πρωί. Τον έδειρε μέχρι αηδίας. Ερχότανε μέχρι χτες. Μέχρι να τη δεις, φεύγει. Μέχρι που να φτάσει, ξημέρωσε.*

14. παρά (παρ')

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε αιτιατική, β) προτάσεις (με *να*), γ) αριθμητικά.
Κύριες σημασίες: χρόνος, ποσό, αντίθεση.
Παραδείγματα: *Παρά λίγο θα κέρδιζε τον πρώτο λαχνό. Το δέντρο αυτό βγάζει καρπούς χρόνο παρά χρόνο. Ήθελε να δουλέψει παρά να σπουδάσει.*

15. πριν

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε αιτιατική (συνήθως με την πρόθεση *από*), β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών (με την πρόθεση *από*), γ) προτάσεις (με *να* ή απλή υποτακτική).
Κύρια σημασία: χρόνος.
Παραδείγματα: *Ωρίμασε πριν (από) την ώρα του*. *Ήρθε πριν από εσένα*. *Τον είδαμε πριν (να) φύγει*.

16. προς

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε αιτιατική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών.
Κύριες σημασίες: τόπος, χρόνος, αναφορά, σκοπός, αναλογία.
Παραδείγματα: *Πήγαινε πάντα προς το βουνό. Ήρθανε προς το σούρουπο. Οι εισακτέοι στα πανεπιστήμια είναι ένας προς τρεις*.

17. σαν

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε ονομαστική και αιτιατική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών, γ) προτάσεις (με *να*).
Κύρια σημασία: παρομοίωση.
Παραδείγματα: *Δουλεύει σαν άλογο. Τρέχει σαν τον λαγό. Είναι σαν αυτούς. Φαίνεται σαν να θέλει να φύγει*.

18. σε (σ')

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε αιτιατική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών, γ) ουσιαστικοποιημένες προτάσεις.
Κύριες σημασίες: έμμεσο αντικείμενο, τόπος, χρόνος, κατάσταση.
Παραδείγματα: *Έδωσε τα τετράδια σ' αυτόν. Ζει από χρόνια στη Χαλκίδα. Η δουλειά θα γίνει σε τρεις ώρες*. *Συμφώνησαν στο να συνεργαστούν*.

β. Λόγιες προθέσεις

1. ανά

Συντάσσεται με: ονοματικές φράσεις σε ονομαστική και αιτιατική.
Κύριες σημασίες: τόπος, χρόνος, κατανομή.
Παραδείγματα: *Ο στρατός ήταν έτοιμος ανά πάσα στιγμή. Περιόδευε ανά την υφήλιο. Χωρίστηκαν ανά τριακόσιοι*.

2. άνευ

Συντάσσεται με: ονοματικές φράσεις σε γενική.
Κύριες σημασίες: αφαίρεση, τρόπος.
Χρησιμοποιείται συχνά σε παγιωμένες εκφράσεις.
Παραδείγματα: *Ο δολοφόνος παραδόθηκε στην αστυνομία άνευ όρων. Πήρε άδεια άνευ αποδοχών*.

3. διά (δι')

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική, β) απόλυτα αριθμητικά.
Κύριες σημασίες: διαίρεση, τρόπος.
Χρησιμοποιείται συχνά σε παγιωμένες εκφράσεις.

Παραδείγματα: *Δέκα διά πέντε ίσον δύο. Η απελευθέρωση των αιχμαλώτων επετεύχθη διά της διπλωματικής οδού.*

4. εις

Συντάσσεται με: ονοματικές φράσεις σε αιτιατική.
Κύριες σημασίες: τρόπος, σκοπός.
Χρησιμοποιείται αποκλειστικά σε παγιωμένες εκφράσεις.
Παραδείγματα: *Του ευχήθηκαν εις υγείαν. Όλα έγιναν εις βάρος της υγείας του.*

5. εκ (εξ)

Συντάσσεται με: ονοματικές φράσεις σε γενική.
Κύριες σημασίες: προέλευση, τρόπος, αιτία.
Χρησιμοποιείται συνήθως σε παγιωμένες εκφράσεις.
Παραδείγματα: *Ήταν τυφλός εκ γενετής. Οι μαθητές τον γνώριζαν εξ όψεως. Ζήτησε συγγνώμη εκ των υστέρων. Ήταν ένας εξ αυτών. Ήταν φόνος εξ αμελείας.*

6. εκτός

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική, β) ορισμένες αντωνυμίες.
Κύριες σημασίες: τόπος, αφαίρεση, εξαίρεση.
Παραδείγματα: *Βρίσκεται πάντα εκτός Ελλάδος. Από την τρίτη μέρα ο ασθενής ήταν εκτός κινδύνου. Τον είδα που ήταν εκτός εαυτού. Ήρθαν όλοι εκτός του Γιάννη.*

7. εν

Συντάσσεται με: λέξεις της αρχαίας ελληνικής σε δοτική.
Κύρια σημασία: τρόπος.
Χρησιμοποιείται αποκλειστικά σε παγιωμένες εκφράσεις.
Παραδείγματα: *Μας τα είπε εν συντομία. Υπέγραψε εν λευκώ.*

8. ένεκα / ένεκεν (πριν και μετά την ονοματική φράση)

Συντάσσεται με: ονοματικές φράσεις σε γενική.
Κύρια σημασία: αιτία.
Παράδειγμα: *Αθωώθηκε ένεκα πολλών αμφιβολιών.*

9. εντός

Συντάσσεται με: ονοματικές φράσεις σε γενική.
Κύριες σημασίες: τόπος, χρόνος.
Παραδείγματα: *Ο νόμος ισχύει εντός των ορίων της επικράτειας. Εντός δέκα ημερών θα παραδοθεί το έργο.*

10. επί (επ')

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική και αιτιατική, β) λέξεις της αρχαίας ελληνικής σε δοτική.
Κύριες σημασίες: χρόνος, τόπος, αναφορά.
Χρησιμοποιείται συχνά σε παγιωμένες εκφράσεις.
Παραδείγματα: *Σπούδαζε επί δώδεκα χρόνια συνεχώς. Έτρεχε επί της Βενιζέλου. Επ' αυτού δεν έχει να πει τίποτε. Δεν πουλάει πλέον επί πιστώσει.*

11. κατόπιν

Συντάσσεται με: ονοματικές φράσεις σε γενική.
Κύρια σημασία: χρόνος.
Παραδείγματα: *Κατόπιν αυτών των γεγονότων η απόφαση ακυρώθηκε.*

12. λόγω

Συντάσσεται με: ονοματικές φράσεις σε γενική.
Κύρια σημασία: αιτία.
Παραδείγματα: *Τα σχολεία έκλεισαν λόγω της κακοκαιρίας*.

13. μείον

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε ονομαστική και αιτιατική, β) απόλυτα αριθμητικά.
Κύρια σημασία: αφαίρεση.
Παραδείγματα: *Εννέα μείον δύο ίσον επτά. Ήρθε το σύνολο των εκπαιδευτικών μείον οι διευθυντές*.

14. μέσω

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών.
Κύριες σημασίες: τόπος, μέσο.
Παραδείγματα: *Ο Λευτέρης πήγε αεροπορικώς στις Βρυξέλλες μέσω Ζυρίχης. Το ρεύμα φτάνει στα σπίτια μας μέσω καλωδίων. Πέτυχε μέσω αυτού*.

15. περί

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική και αιτιατική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών.
Κύριες σημασίες: χρόνος, αναφορά.
Παραδείγματα: *Περί τα μεσάνυχτα ακούστηκε ένας ισχυρός θόρυβος. Πρόκειται περί αυτών*.

16. πλην

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική, β) απόλυτα αριθμητικά, γ) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών.
Κύρια σημασία: αφαίρεση.
Παραδείγματα: *Οχτώ πλην τρία ίσον πέντε. Βρέθηκαν όλοι πλην τριών. Παρουσιάστηκαν όλοι πλην αυτού*.

17. προ

Συντάσσεται με: ονοματικές φράσεις σε γενική.
Κύριες σημασίες: χρόνος, τόπος.
Χρησιμοποιείται συχνά σε παγιωμένες εκφράσεις.
Παραδείγματα: *Ο Περικλής έζησε τον 5ο αι. προ Χριστού. Οι εχθροί είχαν φτάσει προ των τειχών*.

18. συν

Συντάσσεται με: α) απόλυτα αριθμητικά, β) λέξεις της αρχαίας ελληνικής σε δοτική.
Κύρια σημασία: πρόσθεση.
Παραδείγματα: *Δώδεκα συν τρία ίσον δεκαπέντε. Ο Γιαννάκης συν τω χρόνω γίνεται καλύτερος μαθητής*.

19. υπέρ

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική και αιτιατική, β) προσωπικές αντωνυμίες.
Κύριες σημασίες: υπέρβαση, υποστήριξη.
Παραδείγματα: *Η Αλέκα είναι υπέρ το δέον συνεπής. Όλοι οι βουλευτές πήραν θέση υπέρ του νομοσχεδίου. Στο δικαστήριο όλα ήταν υπέρ μου*.

20. υπό (υπ', υφ')

Συντάσσεται με: ονοματικές φράσεις σε αιτιατική.
Κύρια σημασία: συνθήκη.
Χρησιμοποιείται συχνά σε παγιωμένες εκφράσεις.
Παραδείγματα: *Το θέμα βρίσκεται υπό συζήτηση. Σήμερα έχει 30 βαθμούς Κελσίου υπό σκιάν*.

21. χάριν (πριν και μετά την ονοματική φράση)

Συντάσσεται με: α) ονοματικές φράσεις σε γενική, β) ισχυρούς τύπους προσωπικών αντωνυμιών.
Κύρια σημασία: σκοπός.
Παράδειγμα: *Τα έκανε όλα χάριν αστεϊσμού*.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Τα επιρρηματικά παρουσιάζονται στον λόγο με διάφορες μορφές. Παρατηρήστε στα παρακάτω παραδείγματα ορισμένες από τις μορφές αυτές.

α. *΄Υψωσε το κεφάλι του με αγαλλίαση προς το βουνό και παρατηρούσε το πέταγμα των πουλιών.*
β. *Τον είδε να σηκώνεται από τον καναπέ αναστενάζοντας δυνατά.*
γ. *Ο Αϊνστάιν αποδείχτηκε ότι ήταν πολύ μπροστά από την εποχή του.*
δ. *Μπαίνοντας στο ατελιέ του ζωγράφου ένιωσε να τον τυλίγει μια μαγεία.*
ε. *Με ακολουθεί μέρα και νύχτα στις δραστηριότητές μου.*
στ. *΄Ο,τι κι αν του κάνεις, δε θα στραφεί εναντίον σου.*
ζ. *΄Οταν ο Αντώνης τελείωσε την ιστορία του, όσοι τον άκουγαν έμειναν άφωνοι.*
η. *Τους είδε μια φορά στην Αθήνα, αλλά δεν τους θυμότανε.*
θ. *Τον έβλεπε που ερχόταν καταπάνω του.*
ι. *Ανέπτυξε τη θεωρία του αναφέροντας και παραδείγματα από την επικαιρότητα.*

Παρατηρούμε στα παραδείγματα ότι οι μορφές που παίρνουν τα επιρρηματικά είναι οι εξής: *προθετική φράση* (α, στ), μετοχή (β, δ, ι), *επιρρηματική φράση* (γ, θ), *ονοματική φράση* (ε, η), πρόταση (ζ).

2. Στα παραπάνω παραδείγματα παρατηρούμε ότι τα επιρρηματικά παίρνουν τις εξής σημασίες: *τρόπος* (α, β, ι), *χρόνος* (γ, δ, ε, ζ, η), *εναντίωση* (στ), τόπος (θ).

3. Στη νέα ελληνική έχουν μείνει από παλαιότερες μορφές της ελληνικής γλώσσας αρκετές προθετικές φράσεις που χρησιμοποιούνται συχνά τόσο στον γραπτό όσο και στον προφορικό λόγο και έχουν συγκεκριμένες και ειδικές σημασίες. Παρακάτω παρατίθενται ορισμένες φράσεις που περιέχουν τέτοιου είδους προθετικές φράσεις.

α. *Η Ιωάννα αγόρασε μια μέθοδο ισπανικών άνευ διδασκάλου* [= μέθοδος εκμάθησης από βιβλίο, χωρίς δάσκαλο].
β. *΄Ηρθε η Μαρία λαχανιασμένη και μας έλεγε άλλα αντ' άλλων* [= ασυνάρτητα πράγματα].
γ. *Η φετινή εκδήλωση του σχολείου ήταν καταπληκτική από πάσης απόψεως* [= από όλες τις απόψεις].
δ. *Ο Σπύρος, για να πάρει τη θέση του διευθυντή, πέρασε διά πυρός και σιδήρου* [= από πολύ δύσκολες καταστάσεις].
ε. *Το διάβασμα αποτελεί για τους μαθητές στοιχείο εκ των ων ουκ άνευ* [= εντελώς απαραίτητο].
στ. *Φάνηκε πως όσα έλεγε ο ομιλητής ήταν εκτός τόπου και χρόνου* [= δεν είχαν σχέση με την πραγματικότητα].
ζ. *΄Ολα τελείωσαν εν ριπή οφθαλμού* [= πολύ γρήγορα].
η. *Ο κλέφτης συνελήφθη επ' αυτοφώρω* [= τη στιγμή που έκλεβε].
θ. *Ο κ. Νίκου ήταν υπουργός παρά τω πρωθυπουργώ* [= βοηθός του πρωθυπουργού].
ι. *Συν τω χρόνω μεγάλωναν τα παιδιά, μεγάλωναν και οι υποχρεώσεις* [= καθώς περνούσε ο χρόνος].
ια. *Τον Ιούλιο η θερμοκρασία φτάνει έως και 42 βαθμούς υπό σκιάν* [= κάτω από σκιά].

4. Μια επιρρηματική σχέση (τόπος, χρόνος, τρόπος, αιτία κτλ.) μπορεί να εκφράζεται με διάφορους τρόπους. Παρατηρήστε παρακάτω ορισμένους από τους τρόπους που εκφράζεται στη νέα ελληνική ο τόπος. Μέσα σε αγκύλες δίνεται η συγκεκριμένη τοπική σχέση.

α. *Αθήνα, 30 Ιουνίου 2006* [τόπος συγκεκριμένος].
β. *Φέρε τα βιβλία εδώ* [τόπος συγκεκριμένος].
γ. *Ο Γιάννης μόλις ήρθε από την Αθήνα* [προέλευση από κάποιο τόπο].
δ. *Πήγαινε για Λάρισα, αλλά το μετάνιωσε* [κατεύθυνση προς τόπο].
ε. *Κάθε πρωί η Ειρήνη πήγαινε κατά τα έλατα* [κατεύθυνση προς τόπο].
στ. *Σήμερα περπάτησα ως το ποτάμι* [τόπος που δείχνει το όριο].
ζ. *Ρίξε τα χόρτα όπου θέλεις* [τόπος αόριστος].
η. *Ταξιδεύει πάντα μέσω Μιλάνου* [τόπος διέλευσης].

5. ΣΥΝΔΕΣΗ ΠΡΟΤΑΣΕΩΝ

- **Παρατακτική και υποτακτική σύνδεση**
- **Ονοματικές προτάσεις (ειδικές, βουλητικές, ενδοιαστικές, πλάγιες ερωτηματικές, αναφορικές)**
- **Επιρρηματικές προτάσεις (αιτιολογικές, τελικές, αποτελεσματικές ή συμπερασματικές, υποθετικές, εναντιωματικές και παραχωρητικές, χρονικές, αναφορικές)**

Οι προτάσεις ως προς τη σχέση τους με άλλες προτάσεις διακρίνονται σε **κύριες** (ή **ανεξάρτητες**) και **δευτερεύουσες** (ή **εξαρτημένες**). Όταν στον λόγο χρησιμοποιούνται περισσότερες από μία προτάσεις, αυτές μπορούν:

α) Είτε να μη συνδέονται μεταξύ τους με συνδέσμους (*ασύνδετο σχήμα*), π.χ. *Οι απόφοιτοι του σχολείου μας ήρθαν προχθές στο σχολείο, επισκέφθηκαν τους χώρους του, μίλησαν με τους καθηγητές τους, συγκινήθηκαν*.

β) Είτε να συνδέονται με συνδέσμους, π.χ. *Οι καθηγητές της Β΄ τάξης έχουν πολλές απαιτήσεις από τους μαθητές **και** βάζουν μικρούς βαθμούς. Έφυγε ξαφνικά, **γιατί** θύμωσε*.

Σ' αυτήν την περίπτωση η σύνδεση είναι δύο ειδών: *η παρατακτική*, που γίνεται με *παρατακτικούς* συνδέσμους, και η *υποτακτική*, που γίνεται με *υποτακτικούς* συνδέσμους.

5.1. Παρατακτική σύνδεση

Η παρατακτική σύνδεση γίνεται:

α) Με τους συμπλεκτικούς συνδέσμους *και (κι), ούτε, μήτε* (και *ουδέ, μηδέ* σε παλιότερα κείμενα). Με τους συμπλεκτικούς συνδέσμους οι προτάσεις συνδέονται είτε καταφατικά, π.χ. *Η Φιλίτσα διάβασε **και** έγραψε*, είτε αποφατικά, π.χ. *Η Φιλίτσα **ούτε** διάβασε **ούτε** έγραψε*. Ο πιο συχνός συμπλεκτικός σύνδεσμος είναι ο *και (κι)*, ο οποίος κατά τη σύνδεση δύο ή περισσότερων προτάσεων παίρνει διάφορες σημασίες, ορισμένες από τις οποίες είναι οι εξής:

- Παρατακτική, π.χ. *Η Σμαρώ βλέπει ελληνικές ταινίες και ακούει μουσική*.
- Χρονική, π.χ. *Η Νίκη άκουγε μουσική και έλυνε τις ασκήσεις (ενώ άκουγε μουσική ...)*.
- Αιτιολογική, π.χ. *Κάλεσε την αδελφή σου αύριο εδώ, και θέλω να της πω κάτι (επειδή θέλω ...)*.
- Αναφορική, π.χ. *Είσαι γονιός κι έχεις δύο γιους (ο οποίος έχεις ...)*.
- Αποτελεσματική, π.χ. *Είναι απλός στρατιώτης και κάνει ό,τι του πουν (γι' αυτό κάνει ...)*.

Συχνά το *και* μπορεί να αντικαθιστά το *να* που εισάγει δευτερεύουσες προτάσεις, π.χ. *Άρχισε και βρέχει*.

β) Με τους αντιθετικούς συνδέσμους *αλλά, μα, παρά, όμως, ωστόσο, ενώ, μολονότι, αν και, μόνο (που)*. Με τους αντιθετικούς συνδέσμους η σύνδεση μπορεί να είναι είτε απλή, π.χ. *Δε θέλει τίποτε άλλο **παρά** την ησυχία του*, είτε επιδοτική, π.χ. *Τον υποχρέωσε **όχι μόνο** να διαβάζει τα κείμενα που έπαιρνε **αλλά και** να απαντά σε όλες τις επιστολές*.

γ) Με τους διαχωριστικούς συνδέσμους *ή, είτε*. Με τους διαχωριστικούς συνδέσμους συνδέονται δύο ή περισσότερες προτάσεις, π.χ. Οι *μαθητές και οι μαθήτριες του Γυμνασίου **είτε** θα είναι στο σχολείο **είτε** θα διαβάζουν*. Οι συμπλεκτικοί σύνδεσμοι *ούτε* και *μήτε* μπορούν να χρησιμοποιούνται επίσης ως διαχωριστικοί, όταν εκφράζεται άρνηση, π.χ. ***Ούτε** ήρθε **ούτε** έστειλε μήνυμα*.

δ) Με τους συμπερασματικούς συνδέσμους *λοιπόν, ώστε, άρα, επομένως*, π.χ. *Όλα τα έκανε όπως μας υποσχέθηκε.* ***Άρα*** *είναι αξιόπιστος άνθρωπος*.

Ορισμένοι από τους παρατακτικούς συνδέσμους που αναφέρθηκαν χρησιμοποιούνται και ως υποτακτικοί, π.χ. *ενώ, ώστε, μολονότι*. Στην παρατακτική χρήση των συνδέσμων αυτών προηγείται τελεία ή άνω τελεία, π.χ. *Με ρωτούσε συνεχώς διάφορα πράγματα· ενώ δεν ήξερα τι να του απαντήσω*.

5.2. Υποτακτική σύνδεση

Η υποτακτική σύνδεση των προτάσεων γίνεται με τους υποτακτικούς συνδέσμους (*ειδικοί, χρονικοί, αιτιολογικοί, υποθετικοί, τελικοί, αποτελεσματικοί, ενδοιαστικοί ή διστακτικοί, εναντιωματικοί/παραχωρητικοί, συγκριτικός, βουλητικός*), με *αναφορικές* και *ερωτηματικές αντωνυμίες*, καθώς και *αναφορικά και ερωτηματικά επιρρήματα*. Οι δευτερεύουσες (ή εξαρτημένες) προτάσεις που εισάγονται με τα παραπάνω χωρίζονται σε δύο κατηγορίες:

α) Στις **ονοματικές προτάσεις**, οι οποίες λειτουργούν στον λόγο ως ουσιαστικά (υποκείμενα, αντικείμενα, ονοματικοί προσδιορισμοί κτλ.) και

β) Στις **επιρρηματικές**, οι οποίες λειτουργούν στον λόγο ως προσδιορισμοί του ρήματος, όπως δηλαδή τα επιρρήματα. Στις επιρρηματικές προτάσεις περιλαμβάνονται και όσες δηλώνουν παρομοίωση, στέρηση και σύγκριση και εισάγονται με τα *σαν να*, *χωρίς / δίχως να* και *παρά να* αντίστοιχα.

α. Ονοματικές προτάσεις

Στις ονοματικές προτάσεις ανήκουν *οι ειδικές, οι βουλητικές, οι ενδοιαστικές, οι πλάγιες ερωτηματικές και οι αναφορικές ονοματικές προτάσεις*.[1]

Ειδικές προτάσεις

Ειδικές ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τους ειδικούς συνδέσμους (*πως, που, ότι*) και με τις οποίες εξειδικεύεται κατά κάποιο τρόπο το νόημα του ρήματος ή του ονόματος ή μιας περίφρασης.

Οι ειδικές προτάσεις λειτουργούν ως:

- Αντικείμενο σε ρήματα και περιφράσεις που έχουν τη σημασία του *λέω, δηλώνω, νομίζω, νιώθω, καταλαβαίνω, γνωρίζω* κτλ., π.χ. *Ξέρω πολύ καλά ότι ο Γιώργος θα έρθει στην ώρα του*.
- Υποκείμενο σε απρόσωπα ρήματα ή απρόσωπες εκφράσεις που έχουν σημασία παρόμοια με τη σημασία των ρημάτων της προηγούμενης παραγράφου, π.χ. *Λέγεται ότι ο καιρός θα χαλάσει*.
- Επεξήγηση (σπανιότερα προσδιορισμός) σε ουσιαστικά που έχουν σημασία παρόμοια με τη σημασία των ρημάτων των προηγούμενων παραγράφων, και σε δεικτικές ή αόριστες αντωνυμίες, π.χ. *Προχθές στο σχολείο μας βγήκε μια φήμη, ότι θα μας επισκεφθεί ο υπουργός. Έχει την ελπίδα ότι θα πετύχει*.

Οι ειδικές προτάσεις έχουν άρνηση ***δε(ν)*** και εκφέρονται με οριστική απλή και με οριστική που δηλώνει την τροπικότητα της δυνατότητας ή του πιθανού, π.χ. *Οι καθηγητές ήταν σίγουροι ότι ο Χατζής θα είναι ο πρώτος μαθητής. Οι γονείς του Χατζή πίστευαν ότι ο γιος τους θα αρίστευε*.

---

1. Οι αναφορικές ονοματικές προτάσεις εξετάζονται μαζί με τις αναφορικές επιρρηματικές στο τέλος αυτής της ενότητας.

ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ:

Το τελικό *ν* των αρνητικών επιρρημάτων *δε(ν)* και *μη(ν)* διατηρείται στον γραπτό και τον προφορικό λόγο μόνο στις περιπτώσεις που ακολουθούν φωνήεντα ή τα *κ, π, τ, γκ, μπ, ντ, τσ, τζ, ξ, ψ*. Βλ. και στο κεφάλαιο *Φωνητική – Φωνολογία*, ενότητα 2.2, σ. 21.

Βουλητικές προτάσεις

Βουλητικές ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με το *να* και συμπληρώνουν την έννοια ρημάτων και εκφράσεων που δηλώνουν συνήθως βούληση, όπως *θέλω, ζητώ, προτρέπω, επιθυμώ, εμποδίζω* κτλ.

Οι βουλητικές προτάσεις λειτουργούν ως:

- Αντικείμενο σε ρήματα και εκφράσεις που έχουν βουλητική σημασία (*θέλω, επιθυμώ, μπορώ, εμποδίζω* κτλ.), π.χ. *Οι μαθητές της Α΄ τάξης δεν μπορούν να λύσουν τις ασκήσεις των μαθηματικών*.
- Υποκείμενο σε απρόσωπα ρήματα και απρόσωπες εκφράσεις που έχουν σημασία παρόμοια με τη σημασία των ρημάτων της προηγούμενης παραγράφου (*πρέπει, απαγορεύεται, είναι δυνατό* κτλ.), π.χ. *Δεν είναι δυνατό να δουλεύει κάθε μέρα από το πρωί ως το βράδυ*.
- Επεξήγηση σε ουσιαστικά που έχουν σημασία παρόμοια με τη σημασία των ρημάτων των προηγούμενων παραγράφων, καθώς και σε αντωνυμίες δεικτικές ή αόριστες, π.χ. *Ο Φάνης ζούσε με μια ελπίδα, να γυρίσει στην πατρίδα του*.
- Προσδιορισμός σε ουσιαστικά και επίθετα που έχουν σημασία παρόμοια με τη σημασία που έχουν τα ρήματα και οι εκφράσεις των προηγούμενων παραγράφων (*πόθος, θέληση, πρόθυμος, έτοιμος* κτλ.), π.χ. *Η Ιφιγένεια ήταν πάντα πρόθυμη να απαντήσει σε ό,τι τη ρωτούσε ο καθηγητής*.

Οι βουλητικές προτάσεις έχουν άρνηση ***μη(ν)*** και εκφέρονται συνήθως με υποτακτική, π.χ. *Θέλει πάντα να μην είναι μόνος του*.

Σε ορισμένες περιπτώσεις οι βουλητικές προτάσεις εκφέρονται με τύπους παρελθοντικού χρόνου, γιατί εκφράζεται είτε απραγματοποίητη ευχή είτε η επιθυμία ή απλώς η σκέψη αυτού που μιλά, π.χ. *Ήθελε να ήταν μικρός να έπαιζε στη γειτονιά του. Είναι αδύνατο να έφτασε τόσο νωρίς στο σπίτι του*.

Ενδοιαστικές προτάσεις

Ενδοιαστικές ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τους ενδοιαστικούς (ή διστακτικούς) συνδέσμους (*μη[ν]*, *μήπως*) και εκφράζουν κάποιο ενδοιασμό για το μήπως γίνει ή δε γίνει κάτι.

Οι ενδοιαστικές προτάσεις λειτουργούν ως:

- Αντικείμενο σε ρήματα και εκφράσεις που δηλώνουν φόβο ή ανησυχία (*φοβάμαι, ανησυχώ, έχω την υποψία* κτλ.), π.χ. *Ανησυχούσε η μητέρα του Γιώργου μήπως και δε γράψει ο γιος της στις εξετάσεις*.
- Επεξήγηση σε ουσιαστικά που έχουν σημασία παρόμοια με τη σημασία των ρημάτων της προηγούμενης παραγράφου, καθώς και σε δεικτικές και αόριστες αντωνυμίες, π.χ. *Είχε πάντα την ίδια αγωνία, μήπως δεν προλάβει το αεροπλάνο*.
- Προσδιορισμός σε ουσιαστικά που έχουν σημασία παρόμοια με τη σημασία των ρημάτων και των ουσιαστικών των προηγούμενων παραγράφων, π.χ. *Έβρεχε πολύ και γι' αυτό τους κυρίεψε ο φόβος μήπως δεν μπορέσουν να περάσουν το ποτάμι*.

Οι ενδοιαστικές προτάσεις έχουν άρνηση ***δε(ν)*** και εκφέρονται με υποτακτική, π.χ. *Φοβάται μήπως δεν μπορέσει να φέρει τη δουλειά σε πέρας*.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν ο ομιλητής θέλει να παρουσιάσει κάτι ως πραγματικό, εκφέρονται και με οριστική, π.χ. *Είχε τον φόβο μήπως τον είδαν έξω από το σχολείο*.

Πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις

Πλάγιες ερωτηματικές (**πλάγιες ερωτήσεις**) ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με ερωτηματικές αντωνυμίες (*ποιος, πόσος, τι* κτλ.), με ερωτηματικά επιρρήματα (*πού, πώς, πότε* κτλ.) και με ορισμένους συνδέσμους, όπως τους *αν, γιατί, μήπως*, και εκφράζουν ερώτηση ή απορία. Διακρίνονται, όπως και οι ερωτηματικές προτάσεις (ευθείες ερωτήσεις), σε προτάσεις ολικής και μερικής άγνοιας (βλ. σ. 112).

Οι πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις λειτουργούν ως:

- Αντικείμενο σε ρήματα και εκφράσεις που δηλώνουν ερώτηση, απορία, αίσθηση, αμφιβολία κτλ. (*ρωτώ, απορώ, νιώθω, βλέπω, αμφιβάλλω, δεν έχω ιδέα, δεν είμαι βέβαιος* κτλ.), π.χ. *Νιώθω πόσο πολύ θέλεις να πετύχεις στη σχολή της προτίμησής σου*.
- Υποκείμενο σε απρόσωπες εκφράσεις που έχουν σημασία παρόμοια με τη σημασία των ρημάτων της προηγούμενης παραγράφου, π.χ. *Δεν είναι ακόμη γνωστό πώς λειτουργεί ο ανθρώπινος εγκέφαλος*.
- Επεξήγηση σε ουσιαστικά που έχουν σημασία παρόμοια με τη σημασία των ρημάτων και εκφράσεων των προηγούμενων παραγράφων (π.χ. *ερώτηση, απορία, αμφιβολία* κτλ.) και σε δεικτικές και αόριστες αντωνυμίες, π.χ. *Ο Ανδρέας έχει πάντα την ίδια απορία, αν η παιδαγωγική είναι επιστήμη ή όχι*.
- Προσδιορισμός σε ουσιαστικά που έχουν σημασία παρόμοια με τη σημασία των ρημάτων και εκφράσεων των προηγούμενων παραγράφων, π.χ. *Ο καθηγητής μας κ. Ιωάννου ξεκινούσε πάντα το μάθημά του με την ερώτηση αν έχουμε διαβάσει το μάθημά μας*.

Οι πλάγιες ερωτηματικές προτάσεις έχουν άρνηση ***δε(ν)*** (όταν υπάρχει *να*, έχουν άρνηση ***μη[ν]***) και εκφέρονται με οριστική που εκφράζει κάτι πραγματικό ή μια δυνατότητα και υποτακτική που εκφράζει απορία, π.χ. *Απορούμε όλοι οι φίλοι του γιατί δεν έρχεται στις εκδηλώσεις τελευταία. Φαντάζεσαι τι θα μπορούσε να πετύχει με λίγη προσπάθεια παραπάνω; Αναρωτιέμαι γιατί να μην έρχεται ακόμα*.

β. *Επιρρηματικές προτάσεις*

Στις επιρρηματικές προτάσεις ανήκουν *οι αιτιολογικές, οι τελικές, οι αποτελεσματικές, οι υποθετικές, οι εναντιωματικές-παραχωρητικές, οι χρονικές* και *οι αναφορικές επιρρηματικές προτάσεις*.[1]

Αιτιολογικές προτάσεις

Αιτιολογικές ονομάζονται οι προτάσεις που εισάγονται με αιτιολογικούς συνδέσμους (*γιατί, επειδή, αφού, τι* [ποιητικό]) και με εκφράσεις που χρησιμοποιούνται ως αιτιολογικοί σύνδεσμοι (*καθώς, που, μια και* κτλ.) και δηλώνουν την αιτία.

Οι αιτιολογικές προτάσεις έχουν άρνηση ***δε(ν)*** και εκφέρονται με απλή οριστική, με οριστική που δηλώνει δυνατότητα και οριστική που δηλώνει πιθανότητα, π.χ. *Χάρηκα πολύ, επειδή έμαθα πως είσαι καλά. Βιάστηκα, γιατί θα ερχόσουν γρήγορα. Μη στενοχωριέσαι, γιατί θα είναι όλα εύκολα*.

---

1. Οι αναφορικές επιρρηματικές προτάσεις εξετάζονται μαζί με τις αναφορικές ονοματικές στο τέλος της παρούσας ενότητας.

Τελικές προτάσεις (ή προτάσεις του σκοπού)

Τελικές προτάσεις (ή **του σκοπού**) ονομάζονται οι προτάσεις που εισάγονται με τους τελικούς συνδέσμους (*για να, να*) και δηλώνουν σκοπό.

Οι τελικές προτάσεις έχουν άρνηση ***μη(ν)*** και εκφέρονται κανονικά με υποτακτική, π.χ. *Έφυγε γρήγορα, για να φέρει το τετράδιό του*.

Σε ορισμένες περιπτώσεις, όταν ο ομιλητής δηλώνει σκοπό ανεκπλήρωτο, οι τελικές προτάσεις εκφέρονται με παρατατικό, π.χ. *Ήθελε να ήταν συντονιστής της συζήτησης, για να του έδινε τον λόγο*.

Αποτελεσματικές (ή συμπερασματικές) προτάσεις

Αποτελεσματικές (ή **συμπερασματικές**) ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τους αποτελεσματικούς συνδέσμους (*ώστε, που*) και με εκφράσεις αντίστοιχες με τους αποτελεσματικούς συνδέσμους (*ώστε να, που να, για να* κτλ.) και δηλώνουν το αποτέλεσμα που προκύπτει από το νόημα της κύριας πρότασης.

Από τις αποτελεσματικές προτάσεις, όσες εισάγονται με τους συνδέσμους *ώστε* και *που* έχουν άρνηση ***δε(ν)***, ενώ όσες εισάγονται με εκφράσεις που περιέχουν το *να* έχουν άρνηση ***μη(ν)***.

Όταν εισάγονται με το *ώστε* και το *που*, εκφέρονται με οριστική απλή ή με οριστική που εκφράζει τη δυνατότητα ή την πιθανότητα, π.χ. *Τα αυτοκίνητα πήγαιναν τόσο αργά, που έμοιαζαν σταματημένα. Ήταν τόσο στενοχωρημένοι, ώστε τίποτα δε θα τους έκανε να γελάσουν*. Όταν εισάγονται με εκφράσεις που έχουν το *να*, εκφέρονται με υποτακτική, π.χ. *Του δόθηκαν τόσες λίγες ευκαιρίες, ώστε να μην μπορεί να κάνει τίποτα*.

Υποθετικές προτάσεις

Υποθετικές ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τους υποθετικούς συνδέσμους (*αν, εάν, άμα*) και ανάλογες εκφράσεις (*εφόσον, έτσι και, στην περίπτωση που*) και εκφράζουν την προϋπόθεση που ισχύει, για να γίνει αυτό που δηλώνει η κύρια πρόταση. Μια υποθετική πρόταση μαζί με την κύρια που την προσδιορίζει αποτελεί έναν υποθετικό λόγο. Η υποθετική πρόταση λέγεται **υπόθεση**, ενώ η κύρια **απόδοση**.

Οι υποθετικές προτάσεις διακρίνονται σε διάφορα είδη, τα οποία προκύπτουν από κριτήρια σημασιολογικά και γραμματικά. Σύμφωνα με ορισμένες κατηγοριοποιήσεις, τα είδη των υποθετικών λόγων είναι τα εξής δύο:

α) Υποθετικές προτάσεις του πραγματικού: είναι αυτές στις οποίες, αν αληθεύει αυτό που εκφράζεται στην υπόθεση, τότε αληθεύει και αυτό που εκφράζεται στην απόδοση, π.χ. *Αν του μιλήσεις, θα σ' ακούσει*. Το ρήμα στην υποθετική πρόταση βρίσκεται σε οριστική οποιουδήποτε χρόνου, εκτός παρατατικού και υπερσυντέλικου, ενώ στην απόδοση βρίσκεται σε οποιαδήποτε έγκλιση, π.χ. *Αν θέλεις να είσαι υγιής, μην κάνεις καταχρήσεις*.

β) Υποθετικές προτάσεις του μη πραγματικού: είναι αυτές στις οποίες εκείνο που εκφράζεται στην υπόθεση ούτε πραγματοποιήθηκε ούτε πρόκειται να πραγματοποιηθεί, και το ίδιο συμβαίνει και με αυτό που εκφράζεται στην απόδοση, π.χ. *Αν την ήξερε, θα την αναγνώριζε*. Το ρήμα στην υποθετική πρόταση βρίσκεται σε παρατατικό ή υπερσυντέλικο, ενώ στην απόδοση έχουμε το *θα* με παρατατικό ή υπερσυντέλικο, π.χ. *Αν είχαμε φτάσει νωρίς, θα είχαμε προλάβει τα αδέλφια σου*.

Σύμφωνα με άλλες κατηγοριοποιήσεις, προστίθενται στα παραπάνω είδη και τα εξής:

α) Υποθετικές προτάσεις της απλής σκέψης του ομιλητή: σε αυτές ό,τι εκφράζεται στην υπόθεση παρουσιάζεται ως μια άποψη, υποκειμενική γνώμη του ομιλητή, χωρίς να εξετάζεται αν είναι

πραγματοποιήσιμο ή όχι, π.χ. *Αν επέμενε περισσότερο ο Σωτήρης, θα λυνόταν η παρεξήγηση*. Το ρήμα στην υποθετική πρόταση βρίσκεται σε οριστική παρατατικού, ενώ στην απόδοση έχουμε το *θα* με οριστική παρατατικού ή οριστική μέλλοντα, π.χ. *Αν μένατε μόνοι, θα τελειώνατε τις εργασίες του σχολείου*.

β) Υποθετικές προτάσεις του προσδοκώμενου ή του επαναλαμβανόμενου: σε αυτές ό,τι εκφράζεται στην υπόθεση παρουσιάζεται ως κάτι που περιμένουμε να γίνει με βεβαιότητα ή κάτι που επαναλαμβάνεται συνεχώς, π.χ. *Αν κλείσεις την τηλεόραση, θα σου μιλήσω. Αν διαβάσει πολύ, δε φοβάται τις εξετάσεις*.

Στην περίπτωση που η υποθετική πρόταση εκφράζει κάτι που περιμένουμε να γίνει με βεβαιότητα (προσδοκώμενο), το ρήμα της βρίσκεται σε υποτακτική αορίστου ή σπανιότερα παρακειμένου και το ρήμα της απόδοσης σε οριστική μέλλοντα ή προστακτική, π.χ. *Αν θυμηθείς όσα σου είπα την προηγούμενη φορά, έλα*.

Στην περίπτωση που η υποθετική πρόταση εκφράζει κάτι ως επαναλαμβανόμενο, τότε το ρήμα της βρίσκεται σε υποτακτική αορίστου και σπανιότερα παρακειμένου και το ρήμα της απόδοσης σε οριστική ενεστώτα, π.χ. *Αν ξενυχτήσει, ξυπνάει άρρωστος το πρωί*.

Παρατηρήσεις

Υπόθεση μπορεί να εκφραστεί και με ευθεία ερώτηση, π.χ. *Θέλεις χρήματα; Δούλεψε* (= αν θέλεις χρήματα, δούλεψε).

Σε έναν υποθετικό λόγο η υποθετική πρόταση μπορεί να προηγείται της κύριας (απόδοση), μπορεί όμως και να ακολουθεί, π.χ. *Αν ζητήσει πολλά, θα χάσει και τα λίγα. Θα χάσει και τα λίγα, αν ζητήσει πολλά*.

Σε έναν υποθετικό λόγο μπορεί να έχουμε δύο ή και περισσότερες υποθετικές προτάσεις με αντίθετο περιεχόμενο και μία απόδοση. Η σύνδεση των υποθετικών προτάσεων σε αυτές τις περιπτώσεις γίνεται με τα *είτε … είτε* χωρίς υποθετικό σύνδεσμο ή με το *και … και* με υποθετικό σύνδεσμο, π.χ. *Είτε έρθεις είτε δεν έρθεις, εγώ θα φύγω*.

Υπάρχουν στη νέα ελληνική προτάσεις που εισάγονται με τον υποθετικό σύνδεσμο *αν / εάν*, αλλά εκτός από υπόθεση εκφράζουν και διάφορες άλλες σχέσεις, όπως:

- Αιτία, π.χ. *Αν δεν έρθει πρώτος στους αγώνες ο ανιψιός μου, δε λυπάμαι*.
- Αντίθεση, π.χ. *Αν είναι καλοί αυτοί στο κολύμπι, εμείς είμαστε στο περπάτημα*.
- Αποτέλεσμα, π.χ. *Αν έχει καλή υγεία, το οφείλει στην περιποίηση που έχει*.

Εναντιωματικές και παραχωρητικές προτάσεις

Εναντιωματικές ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τους εναντιωματικούς / παραχωρητικούς συνδέσμους (*αν και, ενώ, μολονότι*) και με λέξεις ή εκφράσεις αντίστοιχες με τους παραπάνω συνδέσμους (*αντί να*, *παρ' όλο που, ακόμη κι αν, και ας, έστω κι αν* κτλ.) και δηλώνουν αντίθεση προς αυτό που δηλώνει η κύρια πρόταση, π.χ. *Ενώ δεν ήταν ιδιαίτερα έξυπνος, είχε πάντοτε στη ζωή του επιτυχίες*.

Παραχωρητικές ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τις εκφράσεις *και αν, που να, ας* κτλ. και δηλώνουν παραχώρηση ή και αντίθεση προς αυτό που δηλώνει η κύρια πρόταση, το οποίο θεωρείται ενδεχόμενο ή μη πραγματικό, π.χ. *Θα περάσεις να τον δεις, που να χαλάσει ο κόσμος*.

Οι εναντιωματικές προτάσεις έχουν άρνηση ***δε(ν)***, αλλά και ***μη(ν)*** –όταν εισάγονται με το *και ας*–, και εκφέρονται με οριστική, π.χ. *Αν και δεν ήταν μορφωμένος, μιλούσε θαυμάσια*. Οι παραχωρητικές προτάσεις έχουν άρνηση ***μη(ν)*** (ή ***δε[ν]***, αν εισάγονται με το *ακόμα κι αν*) και εκφέρονται με οριστική παρελθοντικού χρόνου και με υποτακτική, π.χ. *Θα δεχτούν να εργαστούν τις αργίες, ακόμη κι αν δεν πάρουν χρήματα*.

Χρονικές προτάσεις

Χρονικές προτάσεις ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με τους χρονικούς συνδέσμους (*όταν, σαν, ενώ, καθώς, αφού, αφότου, πριν (πριν να), μόλις, προτού, όποτε, ώσπου, ωσότου*) και με λέξεις ή εκφράσεις αντίστοιχες με χρονικούς συνδέσμους (*όσο, ό,τι, εκεί που, έως ότου, κάθε που* κτλ.) και δηλώνουν πότε γίνεται αυτό που εκφράζει η κύρια πρόταση.

Πιο ειδικά, οι χρονικές προτάσεις εκφράζουν κάτι που έγινε πριν από (προτερόχρονο), μετά από (υστερόχρονο) ή συγχρόνως με (σύγχρονο) αυτό που εκφράζει η κύρια πρόταση, π.χ. *Αφού ετοίμασε όλα του τα πράγματα, ξεκίνησε για το ταξίδι* [προτερόχρονο]. *Θα επιμένει καθημερινά στις απόψεις του, έως ότου πεισθούν όλοι* [υστερόχρονο]. *Όποτε μπαίνει στην τάξη ο Γιώργος, η Ανθή γελάει* [σύγχρονο].

Οι χρονικές προτάσεις έχουν άρνηση ***δε(ν)***, εκτός αν εισάγονται με έκφραση που περιέχει *να*, οπότε έχουν άρνηση ***μη(ν)***. Εκφέρονται συνήθως ως εξής:

- Με οριστική, όταν δηλώνουν πραγματικό γεγονός, π.χ. *Καθώς προχωρούσε αμέριμνος στον δρόμο, ήρθε ξαφνικά επάνω του ένα σπουργίτι*.
- Με οριστική που δηλώνει δυνατότητα, όταν εκφράζουν κάποιο γεγονός που ενδέχεται να γίνει, π.χ. *Όταν θα απολυόταν από τον στρατό, θα έβαζε τις βάσεις για μια νέα δουλειά*.
- Με υποτακτική αορίστου, όταν δηλώνουν μια προσδοκώμενη πράξη, π.χ. *Η Έφη θα πάρει το πτυχίο της, πριν να πάρει ο Γιάννης απολυτήριο*.
- Με υποτακτική ενεστώτα και αορίστου, όταν δηλώνουν μια πράξη που επαναλαμβάνεται συνεχώς, π.χ. *Όποτε διαβάσει Φυσική, νιώθει συνεπαρμένος*.

γ. *Αναφορικές προτάσεις*

Αναφορικές προτάσεις ονομάζονται οι δευτερεύουσες προτάσεις που εισάγονται με αναφορικές αντωνυμίες (*που, ο οποίος, όσο, ό,τι* κτλ.) και αναφορικά επιρρήματα (*όπως, όπου* κτλ.) και είτε αναφέρονται σε κάποιον όρο της κύριας πρότασης (π.χ. *Μου έδωσε τις φωτογραφίες που ήθελε*) είτε είναι οι ίδιες όρος της κύριας πρότασης (π.χ. *Πηγαίνει όπου θέλει*).

Οι προτάσεις που αναφέρονται σε κάποιον όρο (συνήθως ουσιαστικό) της κύριας πρότασης ονομάζονται **επιθετικές** (ή **εξαρτημένες**) *αναφορικές προτάσεις*. Εισάγονται με τις αναφορικές αντωνυμίες *ο οποίος, η οποία, το οποίο* και *που* και λειτουργούν ως επιθετικοί προσδιορισμοί. Διακρίνονται ως προς τη σχέση τους με τον προσδιοριζόμενο όρο σε **περιοριστικές** (ή **προσδιοριστικές**) και σε **μη περιοριστικές** (ή **προσθετικές** ή **πλεοναστικές**). Οι περιοριστικές εξειδικεύουν περισσότερο τον όρο αναφοράς, αφού περιέχουν μια πληροφορία απαραίτητη για τον ακριβή προσδιορισμό αυτού στο οποίο αναφέρονται, ενώ οι μη περιοριστικές δίνουν μια πρόσθετη πληροφορία στον όρο αναφοράς, η οποία δεν είναι απαραίτητη για τον ακριβή προσδιορισμό του, π.χ. *Το σχολικό βιβλίο της Γεωγραφίας που διαβάζω δεν το καταλαβαίνω* (περιοριστική). *Το σχολικό βιβλίο της Γεωγραφίας, που έγραψε η Αρβανίτη, δεν το καταλαβαίνω* (μη περιοριστική). Οι μη περιοριστικές αναφορικές προτάσεις μπαίνουν στον γραπτό λόγο ανάμεσα σε κόμματα, ενώ οι περιοριστικές δεν μπαίνουν.

Οι προτάσεις που είναι οι ίδιες όρος της κύριας πρότασης (και δεν αναφέρονται σε άλλο όρο της κύριας πρότασης) ονομάζονται **ελεύθερες αναφορικές προτάσεις** και διακρίνονται σε *ονοματικές* και *επιρρηματικές ελεύθερες αναφορικές προτάσεις* (βλ. παρακάτω).

Οι αναφορικές προτάσεις γενικά διακρίνονται στις **ονοματικές** και στις **επιρρηματικές**.

- **Ονοματικές αναφορικές** προτάσεις είναι όσες εισάγονται με αναφορικές αντωνυμίες και λειτουργούν ως ονόματα και ονοματικές φράσεις. Στον λόγο έχουν θέση υποκειμένου ή αντικειμένου ή κατηγορουμένου ή προσδιορισμού, π.χ. *Όποιος βιάζεται σκοντάφτει* (υποκ.). *Έχεις τη γνώμη που μου αρέσει* (προσδ.). Ειδικά οι *ονοματικές ελεύθερες αναφορικές* προτάσεις εισάγονται

με τις αναφορικές αντωνυμίες *όποιος, -α, -ο, όσος, -η, -ο, ό,τι, οποιοσδήποτε* κτλ. και δεν έχουν θέση προσδιορισμού, π.χ. *Όποιος δε θέλει να ζυμώσει δέκα μέρες κοσκινίζει* (υποκ.). *Να του ζητήσεις όσα θέλεις* (αντικ.).

- **Επιρρηματικές αναφορικές** προτάσεις είναι όσες εισάγονται με αναφορικά επιρρήματα ή με άλλους αναφορικούς επιρρηματικούς προσδιορισμούς και λειτουργούν ως επιρρήματα, τα οποία προσδιορίζουν έναν άλλο όρο μιας πρότασης, συνήθως επιρρηματικό, π.χ. *Πήγαινε εκεί όπου θέλεις. Τους άρεσε το σπίτι όπου πήγαιναν*. Οι σχέσεις που δηλώνουν οι επιρρηματικές αναφορικές προτάσεις είναι του τόπου (π.χ. *Θα φτάσει εκεί όπου θα φτάσεις κι εσύ*), του χρόνου (π.χ. *Έρχεται όποια στιγμή θέλει*), του τρόπου (π.χ. *Του συμπεριφέρεται όπως νομίζει καλύτερα*), του ποσού (π.χ. *Όσο ανεβαίνεις στην κλίμακα της διοίκησης, τόσο πιο δύσκολα γίνονται τα πράγματα*), της συμφωνίας (π.χ. *Θα γίνουν όλα, όπως τα συμφωνήσαμε*), της εναντίωσης (π.χ. *Όσο κι αν προσπαθήσει, δε θα τα καταφέρει*) και της παρομοίωσης (π.χ. *Πορευόμαστε στην οικονομία όπως πορεύεται η χελώνα στο δάσος*). Ειδικά οι *επιρρηματικές ελεύθερες αναφορικές προτάσεις* εισάγονται με τα αναφορικά επιρρήματα *όπως, όπου, οπουδήποτε, όποτε, οποτεδήποτε, όσο, οσοδήποτε* και εκφράζουν τις ίδιες με τις παραπάνω επιρρηματικές σχέσεις.

Οι αναφορικές προτάσεις συνήθως έχουν άρνηση ***δε(ν)***, ενώ, όταν υπάρχει ο σύνδεσμος *να*, έχουν άρνηση ***μη(ν)***. Εκφέρονται κανονικά με τις εξής εγκλίσεις:

α) Απλή οριστική, π.χ. *Τα γεγονότα έγιναν όπως τα προβλέψαμε*.
β) Οριστική που εκφράζει την πιθανότητα, π.χ. *Προτιμούσε να πάει εκεί, όπου θα περνούσε καλύτερα*.
γ) Οριστική που εκφράζει τη δυνατότητα, π.χ. *Αυτός ήταν ο ηθοποιός που θα κέρδιζε τον θαυμασμό του κόσμου*.
δ) Υποτακτική, π.χ. *Θα ήθελε έναν συνεργάτη που να ξέρει να χειρίζεται ηλεκτρονικό υπολογιστή*.

Οι *αναφορικές αιτιολογικές, τελικές, αποτελεσματικές, υποθετικές και εναντιωματικές ή παραχωρητικές προτάσεις* εκφέρονται με τις εγκλίσεις που εκφέρονται οι αντίστοιχες επιρρηματικές δευτερεύουσες προτάσεις.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Ο σύνδεσμος *και* είναι ο πιο συχνά χρησιμοποιούμενος στη νέα ελληνική παρατακτικός σύνδεσμος, ο οποίος παίρνει και διάφορες σημασίες κατά τη σύνδεση των προτάσεων. Παρατηρήστε στα παρακάτω παραδείγματα μερικές από τις σημασίες που παίρνει ο σύνδεσμός *και*.

α. ***Η Φανή πήρε το φάρμακό της και ξεκίνησε για τη δουλειά (και ύστερα ...).***
β. ***Έβλεπε το κύμα κι ερχόταν καταπάνω του (να έρχεται ...).***
γ. ***Πλησίασαν στην πλατεία φοιτητές και φώναζαν συνθήματα κατά της κυβέρνησης (που φώναζαν ...).***
δ. ***Μη διαβάζεις τα μαθήματά σου και θα δεις τι βαθμούς θα πάρεις (και τότε ...).***
ε. ***Στην τελετή ήταν και ο πρόεδρος της Δημοκρατίας και ο πρωθυπουργός και ο πρόεδρος της Βουλής (ακόμη και ...).***
στ. ***Κάνει τον νοικοκύρη κι όλα στο σπίτι του είναι άνω κάτω (αλλά ...).***

Παρατηρούμε στα παραπάνω παραδείγματα ότι ο *και* άλλοτε έχει χρονική σημασία (α), άλλοτε αντιστοιχεί με το *να* σε βουλητικές προτάσεις (β), άλλοτε με το *που* σε αναφορικές προτάσεις (γ), άλλοτε εκφράζει τη συνέπεια της πράξης που προηγείται (δ), άλλοτε έχει επιδοτική σημασία (ε) και άλλοτε έχει σημασία αντιθετική (στ).

2. Η λέξη *να* (σύνδεσμος και μόριο) χρησιμοποιείται πολύ συχνά στον λόγο και εισάγει προτάσεις οι οποίες λειτουργούν είτε ως αντικείμενο είτε ως υποκείμενο σε ρήματα και εκφράσεις που έχουν τη σημασία του *θέλω* (*βουλητική*), του *μπορώ* (*δυνητική*), του *εμποδίζω* (*απαγορευτική*), του *αισθάνομαι* (*αίσθησης*) ή ακόμη του *συνηθίζω, ξεχνώ, ορκίζομαι, βιάζομαι* κτλ. Οι προτάσεις που εισάγονται με το *να* δεν έχουν πάντα βουλητική σημασία. Παρατηρήστε στα παρακάτω παραδείγματα το είδος των προτάσεων που εισάγονται με το *να* και τη σημασία που παίρνει το ρήμα της κύριας πρότασης κάθε φορά.

α. *Απαγορεύεται να καπνίζετε στις αίθουσες.*
β. *Αδυνατούμε να εξηγήσουμε τη συμπεριφορά του.*
γ. *Τρέχει να προλάβει το τρένο.*
δ. *Να σας ενοχλήσω;*
ε. *Να έρθετε αμέσως εδώ.*
στ. *Συνέχεια του έδινε την ίδια συμβουλή, να προσέχει τους υποκριτές.*
ζ. *Έχεις να κάνεις ακόμα πιο πολλά για την εκπαίδευση.*

Παρατηρούμε ότι στις φράσεις *α* και *β* οι προτάσεις που εισάγονται με το *να* είναι βουλητικές, ενώ στη φράση *γ* η πρόταση είναι τελική, στη *δ* κύρια ερωτηματική, στην *ε* κύρια προστακτική (ή επιθυμίας) και στη *στ* λειτουργεί ως επεξήγηση στο ουσιαστικό *συμβουλή*. Τέλος στη φράση *ζ*, η πρόταση που εισάγεται με το *να* δίνει στο ρήμα της κύριας πρότασης (*έχεις*) τη σημασία του «οφείλω», «μπορώ».

3. Οι αναφορικές προτάσεις άλλοτε προσδιορίζουν και διασαφηνίζουν το αντικείμενο αναφοράς που βρίσκεται στην κύρια πρόταση (*περιοριστικές*) και άλλοτε δίνουν απλώς ένα πρόσθετο και γνωστό στοιχείο σ' αυτό (*μη περιοριστικές*). Στον γραπτό λόγο η διαφορά μεταξύ των δύο ειδών γίνεται εμφανής με τη στίξη. Παρατηρήστε παρακάτω τα τρία ζευγάρια φράσεων.

α1. *Τα βιβλία της βιβλιοθήκης που είναι άδετα στάλθηκαν για βιβλιοδεσία.*
α2. *Τα βιβλία της βιβλιοθήκης, που είναι άδετα, στάλθηκαν για βιβλιοδεσία.*
β1. *Όλοι οι μαθητές της Β΄ τάξης που έχουν πρόβλημα στην ορθογραφία κάνουν ενισχυτική διδασκαλία.*
β2. *Όλοι οι μαθητές της Β΄ τάξης, που έχουν πρόβλημα στην ορθογραφία, κάνουν ενισχυτική διδασκαλία.*
γ1. *Οι ασθενείς που πάσχουν από ανίατες ασθένειες αναπτύσσουν αμυντικές δυνάμεις.*
γ2. *Οι ασθενείς, που πάσχουν από ανίατες ασθένειες, αναπτύσσουν αμυντικές δυνάμεις.*

Παρατηρούμε ότι στα *α1*, *β1* και *γ1* οι αναφορικές προτάσεις αναφέρονται στα υποκείμενα της κύριας πρότασης και τα προσδιορίζουν, ενώ στα *α2*, *β2* και *γ2* προσθέτουν σ' αυτά ένα χαρακτηριστικό. Πιο συγκεκριμένα, στο παράδειγμα *α1* ο αναγνώστης καταλαβαίνει ότι δεν είναι όλα τα βιβλία της βιβλιοθήκης άδετα και ότι στάλθηκαν για βιβλιοδεσία μόνο όσα είναι άδετα. Στο παράδειγμα *α2* ο αναγνώστης καταλαβαίνει ότι όλα τα βιβλία της βιβλιοθήκης είναι άδετα και ότι στάλθηκαν όλα για βιβλιοδεσία. Κάτι ανάλογο ισχύει και για τα παραδείγματα *β* και *γ*.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΟΙ ΔΕΥΤΕΡΕΥΟΥΣΕΣ / ΕΞΑΡΤΗΜΕΝΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	
ΟΝΟΜΑΤΙΚΕΣ	ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΕΣ
Ειδικές	Αιτιολογικές
Βουλητικές	Τελικές ή του σκοπού
Ενδοιαστικές	Αποτελεσματικές ή συμπερασματικές
Πλάγιες ερωτηματικές	Υποθετικές
Αναφορικές	Εναντιωματικές και παραχωρητικές
	Χρονικές
	Αναφορικές

Τεταρτο Κεφαλαιο
ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ – ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

- **Λέξη, σημασία και λεξιλόγιο**
- **Ο σχηματισμός των λέξεων: παράγωγες και σύνθετες λέξεις**
- **Οι σχέσεις των λέξεων και οι σημασίες τους**

Η **Σημασιολογία** αποτελεί ένα επίπεδο της γλωσσικής ανάλυσης που ασχολείται με τις σημασίες της γλώσσας. Εδώ θα ασχοληθούμε μόνο με τις σημασίες των λέξεων (Λεξιλόγιο).

Φαινομενικά οι έννοιες που κρύβονται πίσω από τις λέξεις *σημασία* και *λέξη* είναι απλές, η γλωσσολογική επιστήμη όμως αντιμετώπισε και αντιμετωπίζει αρκετές δυσκολίες στην οριοθέτησή τους. Γι' αυτό παρακάτω θα εκθέσουμε συνοπτικά αυτούς τους προβληματισμούς.

1. Η ΣΗΜΑΣΙΑ, Η ΛΕΞΗ ΚΑΙ ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ

Με τη λέξη **σημασία** συνδέονται στα ελληνικά και οι λέξεις **έννοια** και **νόημα**. Οι λέξεις αυτές χρησιμοποιούνται στην καθημερινή γλώσσα συχνά με το ίδιο περιεχόμενο. Στο πλαίσιο όμως της γλωσσολογικής Σημασιολογίας αποκτούν ειδικό περιεχόμενο, το οποίο δεν έχει ενδιαφέρον να αναλυθεί εδώ. Εκείνο που έχει ενδιαφέρον να κατανοήσει κανείς είναι ότι σε κάθε εκφωνούμενη λέξη και σε κάθε εκφώνημα υπάρχει μια *περιγραφική* (ή *αναφορική*), μια *συναισθηματική* και μια *κοινωνική* σημασία. Με την περιγραφική σημασία δίνεται η πληροφορία αυτή καθαυτή, με τη συναισθηματική δίνεται η πληροφορία μαζί με τη στάση των χρηστών απέναντι στη λέξη και στο εκφώνημα και με την κοινωνική δίνονται πληροφορίες που σχετίζονται είτε με την κοινωνική θέση του ομιλητή είτε με τη γενικότερη επίδραση του εκφωνήματος.

Για παράδειγμα, ο Μιχάλης, ένας υπάλληλος Τραπέζης, μπαίνοντας στην αίθουσα συνεδριάσεων ακριβώς στις τρεις η ώρα, για να συμμετάσχει σε μια συνάντηση των συναδέλφων του, που έχει οριστεί για την ίδια ώρα, λέει:

– *Ήρθα στη ώρα μου*.

Το εκφώνημα αυτό μπορεί να έχει τρεις σημασίες, οι οποίες μπορεί να λειτουργούν για τους αποδέκτες είτε ανεξάρτητα είτε συμπληρωματικά. Οι σημασίες αυτές είναι οι εξής:

α) **Περιγραφική σημασία**: πληροφορεί ο Μιχάλης ότι ήρθε στην ώρα του.

β) **Συναισθηματική σημασία**: πληροφορεί ο Μιχάλης ότι αυτή τη φορά ήταν συνεπής και ήρθε στην ώρα του, κάτι που πιθανόν δεν το κάνει συχνά. Ίσως να έχει κατηγορηθεί στο παρελθόν και από τους συναδέλφους του γι' αυτές του τις αργοπορίες.

γ) **Κοινωνική σημασία**: πληροφορεί ο Μιχάλης ότι ήρθε στην ώρα που ορίσανε και ότι αυτό θα πρέπει να κάνουν και όλοι οι συνάδελφοί του, αν θέλουν να είναι συνεπείς στις υποχρεώσεις τους.

Από τα παραπάνω γίνεται αντιληπτό ότι η Σημασιολογία μπορεί να συνδέεται και με εξωγλωσσικούς παράγοντες. Γι' αυτό τα όρια μεταξύ Σημασιολογίας και Πραγματολογίας, του τομέα δηλαδή που εξετάζει τη γλώσσα σε σχέση με την πραγματικότητα, δεν είναι σαφή.

Προβληματική εξάλλου είναι και η έννοια της **λέξης**. Η πολύ διαδεδομένη από τα αλεξανδρινά χρόνια αντίληψη ότι η *λέξη* είναι μια αυτόνομη μορφολογικά και σημασιολογικά μονάδα αμφισβητείται από τη σύγχρονη Γλωσσολογία, τόσο γιατί σημασιολογική μονάδα θεωρείται σήμερα το **μόρφημα**, αλλά και διότι σε διάφορες γλώσσες, ανάλογα με τον μορφολογικό τύπο στον οποίο ανήκει η κάθε γλώσσα, η λέξη παρουσιάζει διαφορετικά χαρακτηριστικά. Έτσι, για παράδειγμα, στην κινεζική η λέξη ταυτίζεται με το μόρφημα, ενώ στην τουρκική μπορεί να ταυτίζεται και με την πρόταση. Στα ελληνικά οι λέξεις μπορεί να αποτελούνται από ένα μόρφημα ή από πολλά μορφήματα. Πάντως, στο κεφάλαιο αυτό θα εξεταστούν οι λέξεις (ο σχηματισμός τους, η καταγωγή τους και οι σημασίες τους) με βάση την περιγραφική τους σημασία. Λέξη θα θεωρείται η γλωσσική μονάδα που χρησιμοποιείται ως λήμμα στα λεξικά (τυπογραφική λέξη).

2. ΤΟ ΛΕΞΙΛΟΓΙΟ ΚΑΙ ΟΙ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ

2.1. Η καταγωγή των λέξεων

Η σημερινή νέα ελληνική γλώσσα περιλαμβάνει λέξεις από τις οποίες άλλες δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από πολύ παλιά από τους Έλληνες, άλλες δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν αργότερα, σε διάφορες περιόδους της πορείας της ελληνικής γλώσσας, άλλες τις δανείστηκαν οι Έλληνες από ξένες γλώσσες, με τις οποίες επικοινωνούσαν λαοί που ήρθαν σε επαφή μαζί τους, και άλλες δημιουργήθηκαν και δημιουργούνται τα νεότερα χρόνια.

Τις λέξεις της νέας ελληνικής τις διακρίνουμε ως προς την προέλευσή τους σε δύο μεγάλες κατηγορίες: τις **λαϊκές** και τις **λόγιες**.

Λαϊκές ονομάζουμε τις λέξεις οι οποίες εκφράζουν κατά κανόνα έννοιες που έχουν σχέση με την καθημερινή ζωή και τις συχνές ανθρώπινες δραστηριότητες και που χρησιμοποιούνται αδιάλειπτα από τότε που εντάχθηκαν στο ελληνικό λεξιλόγιο, π.χ. *καρέκλα, φαγητό, θρανίο* κτλ. Στις λαϊκές λέξεις περιλαμβάνονται **ελληνικές** και **ξένες** *λέξεις*.

Στις **ελληνικές** λέξεις περιλαμβάνονται όλες όσες δημιουργήθηκαν και χρησιμοποιήθηκαν από τους Έλληνες από την αρχαιότητα ως σήμερα. Ορισμένες από αυτές δεν άλλαξαν στη γραφή μέχρι σήμερα ή άλλαξαν πολύ λίγο, ενώ άλλες άλλαξαν αρκετά. Λέξεις που δεν άλλαξαν ή άλλαξαν λίγο είναι: *ουρανός, έργο, από, ένα, πέντε* κτλ. Λέξεις που άλλαξαν είναι: *μητέρα* (από το *μήτηρ*), *χέρι* (από το *χειρ*), *βόδι* (από το *βους*) κτλ.

Στις **ξένες** λέξεις περιλαμβάνονται όσες προήλθαν από ξένες γλώσσες, σε διάφορες εποχές της ελληνικής ιστορίας, από τα αρχαία χρόνια ως σήμερα, και χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές της σύγχρονης ελληνικής γλώσσας, π.χ. *σπίτι, ρούχο, ακορντεόν* κτλ. Από τα παλαιότερα χρόνια (έως τον 10ο αι. μ.Χ.) μας σώζονται λέξεις που προέρχονται από τα περσικά (π.χ. *αγγαρεία, αστραπή*), εβραϊκά (π.χ. *αμήν, σεραφείμ, Σάββατο, Μαρία*), φοινικικά (π.χ. *άλφα, βήτα*), λατινικά (π.χ. *κελί, σπίτι, παλάτι*). Από τα μεταγενέστερα χρόνια (από τον 10ο έως και τον 18ο αι. μ.Χ.) σώζονται λέξεις που προέρχονται κυρίως από τα τουρκικά (π.χ. *παπούτσι, τσέπη, κέφι*) και τα ιταλικά (π.χ. *μπουκάλι, πιάτο, σαλάτα*), τα αραβικά (π.χ. *άλγεβρα, καφές, μαγαζί, σκάκι*), τα σλαβικά (π.χ. *κουνάβι, πέστροφα*) και τα αρβανίτικα (π.χ. *γκιόνης, φλογέρα, Σούλι*). Τους δύο τελευταίους αιώνες η νέα ελληνική δανείστηκε λέξεις κυρίως από τα γαλλικά (π.χ. *μπλούζα, λικέρ, βαλς, ινστιτούτο*) και τα αγγλικά (π.χ. *βαγόνι, σάντουιτς*). Πολλές από τις ξένες λέξεις, κυρίως αυτές που μπήκαν στην ελληνική γλώσσα τα παλαιότερα και τα μεταγενέστερα χρόνια, αφομοιώθηκαν από την ελληνική και προσαρμόστηκαν στο μορφολογικό της σύστημα, π.χ. *σπίτι* (από τη λατινική λέξη hospitium), *πιλάφι* (από την τουρκική λέξη pilaf), *πολυθρόνα* (από την ιταλική λέξη poltrona), ενώ άλλες, που μπήκαν κυρίως τον 20ό αιώνα, δεν αφομοιώθηκαν (π.χ. *ασανσέρ, γκαράζ, μάρκετ*).

Λόγιες ονομάζουμε τις λέξεις που εισήγαγαν μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους οι λόγιοι συγγραφείς με δύο τρόπους: α) με την επαναφορά στον γραπτό καταρχήν λόγο λέξεων της αρχαίας ελληνικής οι οποίες είχαν πάψει να χρησιμοποιούνται για πολλούς αιώνες, όπως π.χ. *καθηγητής, συμβόλαιο* κ.ά., και β) με τη δημιουργία νέων λέξεων, που δεν υπήρξαν στο παρελθόν, με βάση όμως στοιχεία (ρίζες, καταλήξεις κτλ.) από αρχαίες ελληνικές λέξεις, όπως *γραμματολογία, πυροσβέστης* κ.ά.

2.2. Ο σχηματισμός των λέξεων

Το λεξιλόγιο της νέας ελληνικής, όπως και των άλλων γλωσσών, αποτελείται από λέξεις που δημιουργήθηκαν από τους ομιλητές για να αποδώσουν κάποια έννοια χωρίς να στηριχθούν σε κάποια προηγούμενη λέξη, αλλά και από λέξεις που η δημιουργία τους βασίστηκε σε άλλη ή σε άλλες λέξεις που υπήρχαν στη γλώσσα. Έτσι, ανάλογα με τον τρόπο σχηματισμού τους έχουμε τις εξής κατηγορίες λέξεων:

α) **Ριζικές λέξεις**: όσες σχηματίζονται από μια ρίζα (θέμα) και την κατάληξη, π.χ. *γράφ-ω*.

β) **Παράγωγες λέξεις**: όσες παράγονται από άλλες λέξεις με την προσθήκη ειδικών καταλήξεων, π.χ. το *χρυσώνω* είναι παράγωγο του *χρυσός*. Η λέξη από την οποία παράγεται μια άλλη λέξη λέγεται *πρωτότυπη* ή *λέξη-βάση*, ενώ η κατάληξη με την οποία σχηματίζεται η παράγωγη λέξη λέγεται *παραγωγική κατάληξη*.

γ) **Σύνθετες λέξεις**: όσες προέρχονται από δύο ανεξάρτητες λέξεις. Στις σύνθετες λέξεις η πρώτη λέξη που συντίθεται ονομάζεται *πρώτο συνθετικό*, ενώ η δεύτερη *δεύτερο συνθετικό*, π.χ. *ηλιόσπορος* (= ήλιος + σπόρος).

Οι λέξεις που παράγονται από την ίδια λέξη, καθώς και οι σύνθετες των οποίων το ένα συνθετικό προέρχεται από αυτή τη λέξη, ονομάζονται *συγγενικές λέξεις* και αποτελούν μια *οικογένεια λέξεων*, π.χ. *διαβάζω, διάβασμα, αδιάβαστος, ευκολοδιάβαστο* κτλ.

α. *Παράγωγες λέξεις*

Η διαδικασία παραγωγής λέξεων της νέας ελληνικής από άλλες λέξεις αφορά την προσθήκη ενός μορφολογικού στοιχείου στο τέλος του θέματος μιας λέξης, που ονομάζεται *παραγωγική κατάληξη* ή *επίθημα*. Αυτή η διαδικασία είναι γνωστή ως *επιθηματοποίηση*. Σύμφωνα με ορισμένες αναλύσεις της νέας ελληνικής, η παραγωγή λέξεων θεωρείται ότι γίνεται και με την προσθήκη ορισμένου τύπου μορφολογικών στοιχείων στην αρχή της λέξης. Για το θέμα αυτό βλ. και στην ενότητα *Σύνθετες λέξεις*, σ. 161. Η παρουσίαση που ακολουθεί γίνεται με κριτήριο τα μέρη του λόγου.

Παράγωγα ρήματα

Ρήματα της νέας ελληνικής παράγονται:

α) Από *ρήματα* και έχουν διάφορες καταλήξεις, π.χ. *φέγγω* → *φεγγίζω, μασώ* → *μασουλώ*.

β) Από *ονόματα* και παίρνουν συνήθως τις καταλήξεις -*άζω* και -*ιάζω* (π.χ. *ανάγκη* → *αναγκάζω, βράδυ* → *βραδιάζω*), -*ίζω* (π.χ. *ανήφορος* → *ανηφορίζω*), -*εύω* (π.χ. *πίστη* → *πιστεύω*), -*ώνω* (π.χ. *κλειδί* → *κλειδώνω*) και -*αίνω* (π.χ. *ζέστη* → *ζεσταίνω*).

γ) Από *άκλιτα* και παίρνουν συνήθως τις καταλήξεις -*ζω* και -*ίζω* (π.χ. *χωρίς* → *χωρίζω*), -*εύω* (π.χ. *κοντά* → *κοντεύω*) και -*ώνω* (π.χ. *σιμά* → *σιμώνω*).

Παράγωγα ουσιαστικά

Ουσιαστικά της νέας ελληνικής παράγονται:

α) Από *ρήματα* και παίρνουν συνήθως καταλήξεις που δηλώνουν είτε το πρόσωπο που ενεργεί (π.χ. *εκπαιδεύω* → *εκπαιδευτής, τραγουδώ* → *τραγουδιστής*) είτε την ενέργεια που γίνεται ή το αποτέλεσμα

της ενέργειας (π.χ. *διώχνω → διωγμός, κλαδεύω → κλάδεμα, φυτεύω → φυτεία*) είτε το μέσο ή τον τόπο μιας ενέργειας (π.χ. *κινώ → κινητήρας, παρατηρώ → παρατηρητήριο*).

β) Από *ουσιαστικά*. Αυτή η ομάδα περιλαμβάνει μεγάλο αριθμό ουσιαστικών, τα οποία διακρίνονται ανάλογα με τη σημασία τους στις εξής κατηγορίες:

- *Υποκοριστικά ή χαϊδευτικά*: όσα παριστάνουν μικρή τη σημασία της πρωτότυπης λέξης. Αυτή η σημασία έχει σε πολλές περιπτώσεις και χαϊδευτικό χαρακτήρα. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των υποκοριστικών ή χαϊδευτικών είναι οι εξής: *-άκι* (π.χ. *σπίτι → σπιτάκι*), *-άκης* (π.χ. *Κώστας → Κωστάκης*), *-ίτσα* (π.χ. *πόρτα → πορτίτσα*), *-ούλα* (π.χ. *βροχή → βροχούλα*).
- *Μεγεθυντικά*: όσα παριστάνουν μεγάλη τη σημασία της πρωτότυπης λέξης. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των μεγεθυντικών είναι *-άρα* (π.χ. *καρπούζι → καρπουζάρα*), *-αράς* (π.χ. *ψεύτης → ψευταράς*), *-αρος* (π.χ. *ποντικός → ποντίκαρος*).
- *Περιεκτικά*: όσα δηλώνουν τον χώρο που περιέχει ένα πλήθος από εκείνα τα οποία δηλώνονται στην πρωτότυπη λέξη. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των περιεκτικών είναι: *-ιά* (π.χ. *καλάμι → καλαμιά*), *-ώνας* (π.χ. *ελιά → ελαιώνας*).
- *Εθνικά (ή πατριδωνυμικά)*: όσα δηλώνουν τον άνθρωπο που κατάγεται από κάποιον τόπο. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των εθνικών ουσιαστικών είναι: *-ίτης* (π.χ. *Μεσολόγγι → Μεσολογγίτης*), *-ώτης* (π.χ. *Σούλι → Σουλιώτης*), *-ανός/-ανος* (π.χ. *Αμερική → Αμερικάνος, Σύρος → Συριανός*), *-ινός* (π.χ. *Τρίκαλα → Τρικαλινός*), *-ιός* (π.χ. *Θεσσαλονίκη → Θεσσαλονικιός*).
- *Τοπικά*: όσα δηλώνουν τόπο. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των τοπικών είναι: *-αριό* (π.χ. *καμπάνα → καμπαναριό*), *-άδικο* και *-ίδικο* (π.χ. *σίδερο → σιδεράδικο*), *-είο* (π.χ. *ταμίας → ταμείο*).
- *Επαγγελματικά*: όσα δηλώνουν επάγγελμα. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις των επαγγελματικών είναι: *-άς* (π.χ. *λάδι → λαδάς*), *-αρης* (π.χ. *φούρνος → φούρναρης*), *-τζής* (π.χ. *καφές → καφετζής*).
- *Ανδρωνυμικά*: όσα χρησιμοποιούνται για γυναίκες και προέρχονται από το βαφτιστικό ή οικογενειακό όνομα του άντρα. Η πιο συνηθισμένη κατάληξη είναι: *-αινα*, π.χ. *Γιώργος → Γιώργαινα*.
- Άλλες συνηθισμένες καταλήξεις ουσιαστικών που προέρχονται από άλλα ουσιαστικά είναι: *-ιά* (π.χ. *λεμόνι → λεμονιά*), *-ιστής* (π.χ. *άνθρωπος → ανθρωπιστής*).

γ) Από *επίθετα*: οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις είναι: *-άδα* (π.χ. *έξυπνος → εξυπνάδα*), *-ίλα* (π.χ. *κίτρινος → κιτρινίλα*), *-σύνη* (π.χ. *δίκαιος → δικαιοσύνη*), *-τητα* (π.χ. *τρυφερός → τρυφερότητα*), *-α* (π.χ. *ψυχρός → ψύχρα*).

Παράγωγα επίθετα

Επίθετα της νέας ελληνικής παράγονται:

α) Από *ρήματα*: ονομάζονται *ρηματικά επίθετα*. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις είναι: *-ικός* (π.χ. *τρομάζω → τρομακτικός*), *-τος* (π.χ. *αγαπώ → αγαπητός*) και *-σιμος* (π.χ. *μετρώ → μετρήσιμος*).

β) Από *ουσιαστικά*: οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις είναι: *-ιάρης* (π.χ. *χάδι → χαδιάρης*), *-ένιος* (π.χ. *μάρμαρο → μαρμαρένιος*), *-ινος* (π.χ. *χαρτί → χάρτινος*), *-ερός* (π.χ. *τρόμος → τρομερός*), *-ής* (π.χ. *θάλασσα → θαλασσής*), *-ακός, -ιακός, -ικος/-ικός* (π.χ. *παραλία → παραλιακός, Έλληνας → ελληνικός*).

γ) Από *επίθετα*: οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις είναι: *-ούλης* (π.χ. *φτωχός → φτωχούλης*), *-ούτσικος* (π.χ. *χαμηλός → χαμηλούτσικος*), *-ωπός* (π.χ. *πράσινος → πρασινωπός*).

δ) Από *επιρρήματα*: η πιο συνηθισμένη κατάληξη είναι: *-ινός*, π.χ. *άλλοτε → αλλοτινός*.

Παράγωγα επιρρήματα

Επιρρήματα παράγονται από επίθετα, αντωνυμίες, μετοχές και επιρρήματα. Οι πιο συνηθισμένες καταλήξεις είναι: *-ως* (π.χ. *συνεπής* → *συνεπώς*), *-ού* (π.χ. άλλος → *αλλού*), *-θε* (π.χ. *εκεί* → *εκείθε*), *-α*/*-ά* (π.χ. *ονειρεμένος* → *ονειρεμένα, ανιαρός* → *ανιαρά*).

β. *Σύνθετες λέξεις*

Οι σύνθετες λέξεις της νέας ελληνικής σχηματίζονται με δύο τρόπους:

α) Με την προσθήκη στην αρχή της λέξης ενός μορφολογικού στοιχείου, που ονομάζεται **αχώριστο μόριο** ή **πρόθημα**, με μια διαδικασία που ονομάζεται **προθηματοποίηση**.

β) Με την **ένωση** δύο ή περισσότερων **λέξεων**.

Σύνθεση με αχώριστα μόρια (προθηματοποίηση)

Τα αχώριστα μόρια ή προθήματα είναι λέξεις μονοσύλλαβες ή δισύλλαβες που δε χρησιμοποιούνται ποτέ μόνες τους. Οι περισσότερες από αυτές προέρχονται είτε από προθέσεις είτε από άκλιτες λέξεις της αρχαίας ελληνικής, ενώ λίγες σχηματίστηκαν τα νεότερα χρόνια.

Ορισμένα από τα πιο συνηθισμένα αχώριστα μόρια είναι τα εξής:

α) *α- (αν-, ανα-)*: προσδίδει στο β΄ συνθετικό στερητική σημασία, π.χ. *αδύνατος* (α + δυνατός), *ανήλιος* (αν + ήλιος), *αναδουλειά* (ανα + δουλειά).

β) *ανα- (αν-)*: προσδίδει στο β΄ συνθετικό τη σημασία του «επάνω», «πάλι», «πίσω», π.χ. *ανασηκώνω* (ανα + σηκώνω), *αναγέννηση* (ανα + γέννηση), *αναρωτιέμαι* (ανα + -ρωτιέμαι).

γ) *απο- (απ-, αφ-)*: προσδίδει στο β΄ συνθετικό τη σημασία της «απομάκρυνσης», της «αφαίρεσης», του «χρόνου» και άλλες σημασίες, π.χ. *απόκοσμος* (απο + κόσμος), *αποδυναμώνω* (απο + δυναμώνω), *απόβραδο* (απο + βράδυ).

δ) *δια- (δι-)*: προσδίδει στο β΄ συνθετικό τη σημασία του «ανάμεσα», «παντού» και άλλες σημασίες, π.χ. *διατρέχω* (δια + τρέχω), *διασπορά* (δια + σπορά), *διέξοδος* (δι + έξοδος).

ε) *δυσ-*: προσδίδει στο β΄ συνθετικό τη σημασία του «δύσκολου», του «κακού», π.χ. *δυσμορφία* (δυσ + μορφή), *δύσκαμπτος* (δυσ + καμπή).

στ) *εν- (εμ-, εγ-)*: προσδίδει στο β΄ συνθετικό τη σημασία του «μέσα», π.χ. *εντοιχίζω* (εν + τοιχίζω), *εμποτίζω* (εμ + ποτίζω), *εγκοπή* (εγ + κοπή).

ζ) *επι- (επ-, εφ-)*: προσδίδει στο β΄ συνθετικό τη σημασία του «επάνω» και άλλες σημασίες, π.χ. *επιγραφή* (επι + γραφή), *επίγραμμα* (επι + γράμμα), *επέκταση* (επ + έκταση), *έφιππος* (εφ + ίππος).

η) *κατα- (κατ-, καθ-)*: προσδίδει στο β΄ συνθετικό τη σημασία του «κάτω», της «εναντίωσης», της «υπερβολής» και άλλες σημασίες, π.χ. *κατάβαση* (κατα + βάση), *καταδιώκω* (κατα + διώκω), *καταγοητεύω* (κατα + γοητεύω).

θ) *ξε-* (*και ξ-* πριν από φωνήεν): προσδίδει στο β΄ συνθετικό τη σημασία του «έξω», του «πολύ», της στέρησης, π.χ. *ξεσπιτώνω* (ξε + σπιτώνω), *ξετρελαίνω* (ξε + τρελαίνω), *ξεπουλώ* (ξε + πουλώ).

ι) *παρα- (παρ-)*: προσδίδει στο β΄ συνθετικό τη σημασία του «ενώπιον», του «εναντίον», της απόκλισης από το νόημα του β΄ συνθετικού και άλλες σημασίες, π.χ. *παρελαύνω* (παρα + ελαύνω), *παραβαίνω* (παρα + βαίνω), *παραγνωρίζω* (παρα + γνωρίζω).

ια) *συν- (συγ-, συλ-, συμ-, συρ-, συσ-, συ-, συνε-)*: προσδίδει στο β΄ συνθετικό τη σημασία του «μαζί», π.χ. *συνεργασία* (συν + εργασία), *συγγενής* (συγ + γένος), *συρροή* (συρ + ροή).

ιβ) *υπο- (υπ-, υφ-)*: προσδίδει στο β΄ συνθετικό τη σημασία του «από κάτω» και του «μείον», π.χ. *υποστήριξη* (υπο + στήριξη), *υπόταση* (υπο + τάση).

Σύμφωνα με ορισμένες αναλύσεις της νέας ελληνικής, οι λέξεις που σχηματίζονται με αχώριστα μόρια είναι *παράγωγες*. Έτσι, οι προθέσεις της αρχαίας ελληνικής αλλά και τα στερητικά μόρια θεωρούνται προθήματα που ανήκουν στην παραγωγή λέξεων, π.χ. *ανα-βάλλω*, *εξ-άγω*, *ά-κακος*.

Η σύνθεση με ένωση λέξεων

Οι λέξεις που συνενώνονται ως α΄ ή β΄ συνθετικό για να αποτελέσουν μια σύνθετη λέξη μπορεί να είναι ουσιαστικά, επίθετα, αριθμητικά, ρήματα, μετοχές, επιρρήματα και προθέσεις. Μπορεί οι λέξεις που αποτελούν τη σύνθετη λέξη να ανήκουν στην ίδια γραμματική κατηγορία (π.χ. *κιτρινόμαυρος* [*κίτρινος* + *μαύρος*], *ανοιγοκλείνω* [*ανοίγω* + *κλείνω*]) ή σε διαφορετική (π.χ. *σιγοτραγουδώ* [*σιγά* + *τραγουδώ*]).

Η σημασία των σύνθετων λέξεων

Ως προς τη σημασία τους οι σύνθετες λέξεις διακρίνονται στις *παρατακτικές*, τις *προσδιοριστικές*, τις *κτητικές* και τις *αντικειμενικές*.

- **Παρατακτικές** σύνθετες είναι οι λέξεις που η σημασία τους αποτελεί τη σύνθεση των σημασιών που έχουν τα συνθετικά τους, π.χ. *αλατοπίπερο* (αλάτι και πιπέρι), *νοτιοδυτικά* (νότια και δυτικά).
- **Προσδιοριστικές** σύνθετες είναι οι λέξεις στις οποίες η σημασία του ενός συνθετικού προσδιορίζει τη σημασία του άλλου, π.χ. *αγριοκάτσικο* (άγριο κατσίκι), *θαλασσοπούλι* (πουλί της θάλασσας).
- **Κτητικές** σύνθετες είναι οι λέξεις που δηλώνουν εκείνο το πρόσωπο ή το αντικείμενο που έχει κάτι ως κτήμα του ή ως χαρακτηριστικό του, π.χ. *καλόκαρδη* (αυτή που έχει καλή καρδιά), *μεγαλόσωμος* (αυτός που έχει μεγάλο σώμα).
- **Αντικειμενικές** σύνθετες είναι οι λέξεις στις οποίες το ένα συνθετικό λειτουργεί ως αντικείμενο στο ρήμα που προκύπτει από το θέμα του άλλου συνθετικού, π.χ. *ημεροδείκτης* (αυτός που δείχνει την ημέρα), *μηχανοδηγός* (αυτός που οδηγεί μηχανή τρένου).

Η μορφή των σύνθετων λέξεων

Το συνδετικό φωνήεν

Κατά τη σύνθεση δύο λέξεων, όταν η πρώτη είναι κλιτή ή επίρρημα, ανάμεσα στις δύο λέξεις μπαίνει συνήθως το φωνήεν *ο*, π.χ. *τσιχλόφουσκα* (*τσίχλα* + *φούσκα*), *σιγοτραγουδώ* (*σιγά* + *τραγουδώ*). Όταν το αρχικό φωνήεν του β΄ συνθετικού είναι *ο* ή *α,* συνήθως το συνδετικό φωνήεν χάνεται, π.χ. *αχυράνθρωπος* (*άχυρο* + *άνθρωπος*), αλλά *νοτιοανατολικός* (*νότιος* + *ανατολικός*).

Τονισμός των σύνθετων λέξεων

Ο τόνος στις σύνθετες λέξεις ή παραμένει στη συλλαβή στην οποία τονίζεται το β΄ συνθετικό (π.χ. *μηχανή → ραπτομηχανή, ακούω → κρυφακούω*) ή ανεβαίνει μία ή και δύο συλλαβές (π.χ. *κεράσι → πετροκέρασο, μαγαζί → μικρομάγαζο*).

Παρασύνθετες λέξεις

Παρασύνθετες ονομάζονται οι λέξεις που παράγονται από σύνθετες λέξεις, π.χ. *βιβλιοθηκάριος* (*βιβλίο* + *θήκη* + παραγωγική κατάληξη *-άριος*), *ορειβασία* (*όρος* + *βαίνω* + *-σία*), *βορειοελλαδίτης* (*βόρεια* + *Ελλάδα* + *-ίτης*).

γ. *Πολυλεκτικά σύνθετα*

Είναι τριών ειδών:

- Οι **πολυσύνθετες λέξεις**, που αποτελούνται από τρία ή περισσότερα συνθετικά, π.χ. *παλαιοβιβλιοπώλης* (= *παλαιός* + *βιβλίο* + *πουλώ*).
- Οι **λεξικές φράσεις**, που αποτελούνται από *επίθετο* + *ουσιαστικό* ή *ουσιαστικό* + *ουσιαστικό* σε γενική και έχουν παγιωθεί ως εκφράσεις με ιδιαίτερη σημασία, π.χ. *παιδική χαρά*, *λεξικό τσέπης*.
- Τα **παραθετικά σύνθετα**, τα οποία είναι ζεύγη λέξεων που βρίσκονται στην ίδια πτώση και συνδέονται μεταξύ τους πιο χαλαρά από ό,τι τα σύνθετα που προέρχονται από σύνθεση δύο ή περισσότερων λέξεων. Οι σημασιολογικές σχέσεις μεταξύ των δύο λέξεων είναι οι εξής: α) η σημασία της δεύτερης λέξης προσθέτει μια σημασία στην πρώτη λέξη (σχέση κατηγορουμένου), π.χ. *ο νόμος πλαίσιο* (= ο νόμος που είναι νόμος, αλλά λειτουργεί ως πλαίσιο αρχών), β) η σημασία της δεύτερης λειτουργεί ως παρομοίωση της πρώτης (σχέση μεταφορική), π.χ. *λέξη κλειδί* (= λέξη που μοιάζει να λειτουργεί σαν κλειδί). Γράφονται είτε με ενωτικό ανάμεσά τους είτε χωρίς ενωτικό, π.χ. *λέξη-βάση*, αλλά και *λέξη βάση*.

δ. *Γνήσια και καταχρηστική σύνθεση*

Γνήσια σύνθεση είναι η δημιουργία σύνθετων λέξεων κατά την οποία παρατηρούνται αλλαγές στην αρχική μορφή του α΄ ή και του β΄ συνθετικού, π.χ. *θαλασσοπούλι* από *θάλασσα* + *πουλί*, *αλατοπίπερο* από *αλάτι* + *πιπέρι* (βλ. και σ. 161, «Η μορφή των σύνθετων λέξεων»). Η *καταχρηστική σύνθεση* συναντάται στις σύνθετες λέξεις στις οποίες δεν έχει μεταβληθεί η αρχική μορφή των συνθετικών τους, π.χ. *Νεάπολη* από *Νέα* + *πόλη*, *Πανεπιστημιούπολη* από *Πανεπιστημίου* + *πόλη*.

ε. *Αρκτικόλεξα και ακρωνυμίες*

Αρκτικόλεξα ονομάζονται οι λέξεις που σχηματίζονται από τα αρχικά των λέξεων μιας φράσης, π.χ. *Ε.Ρ.Τ.* (**Ε**λληνική **Ρ**αδιοφωνία-**Τ**ηλεόραση). *Ακρωνυμίες* ονομάζονται οι λέξεις που σχηματίζονται από τις αρχικές συλλαβές των λέξεων που αποτελούν μια φράση, π.χ. *ΠΡΟΠΟ* (**προ**γνωστικά **πο**δοσφαίρου).

ΠΙΝΑΚΑΣ ΣΥΝΗΘΙΣΜΕΝΩΝ ΑΡΚΤΙΚΟΛΕΞΩΝ ΚΑΙ ΑΚΡΩΝΥΜΙΩΝ

Α.Ε. = Ανώνυμη Εταιρεία	*Ι.Κ.Υ. = Ίδρυμα Κρατικών Υποτροφιών*
Δ.Ε.Η. = Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού	*Ι.Χ. = Ιδιωτικής Χρήσης (αυτοκίνητο)*
Δ.Σ. = Διοικητικό Συμβούλιο, Δημοτικό Συμβούλιο	*Ο.Ε.Δ.Β. = Οργανισμός Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων*
Δ.Χ. = Δημόσιας Χρήσης (αυτοκίνητο)	*Ο.Η.Ε. = Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών*
Ε.Ε. = Ευρωπαϊκή Ένωση	*Ο.Σ.Ε. = Οργανισμός Σιδηροδρόμων Ελλάδος*
Ε.Κ.Α.Β. = Εθνικό Κέντρο Άμεσης Βοήθειας	*Ο.Τ.Ε. = Οργανισμός Τηλεπικοινωνιών Ελλάδος*
ΕΛ.ΤΑ. = Ελληνικά Ταχυδρομεία	*ΥΠ.Ε.Π.Θ. = Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων*
Ε.Μ.Υ. = Εθνική Μετεωρολογική Υπηρεσία	*ΥΠ.ΠΟ. = Υπουργείο Πολιτισμού*
Ε.Ο.Τ. = Ελληνικός Οργανισμός Τουρισμού	*Φ.Π.Α. = Φόρος Προστιθέμενης Αξίας*
Η.Π.Α. = Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής	
Ι.Κ.Α. = Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων	

2.3. Οι σημασίες των λέξεων

Οι σημασίες των λέξεων σχετίζονται τις περισσότερες φορές με τα κοινωνικά δεδομένα, τις συνήθειες, το περιβάλλον, την εποχή αλλά και την αντίληψη που έχουν οι άνθρωποι για τα πράγματα και τις έννοιες. Έτσι, οι λέξεις, καθώς χρησιμοποιούνται, αποκτούν και άλλες σημασίες εκτός από την αρχική, ενώ χάνουν κάποιες άλλες. Γι' αυτό δεν αντιστοιχεί πάντα μία και μόνη σημασία σε μία λέξη, ενώ συχνά δύο ή και περισσότερες λέξεις έχουν παρόμοια σημασία ή και παρόμοια προφορά. Τις λέξεις αυτές τις ονομάζουμε *πολύσημες*. Οι λέξεις, λοιπόν, ανάλογα με τις σημασίες που εκφράζουν διακρίνονται στις εξής κατηγορίες:

α) Μεταφορικές: είναι οι λέξεις που χρησιμοποιούνται με σημασία διαφορετική από την αρχική (κυριολεκτική). Ανάμεσα όμως στη μεταφορική και την κυριολεκτική σημασία υπάρχει κάποια ομοιότητα,

π.χ. *Οι **δρόμοι** της πόλης είναι γεμάτοι αυτοκίνητα*. (1)

*Η Άννα έχει να κάνει πολύ **δρόμο** μέχρι το πτυχίο*. (2)

Στην περίπτωση (1) η λέξη *δρόμος* χρησιμοποιείται κυριολεκτικά, ενώ στη (2) μεταφορικά. Το χαρακτηριστικό που διατηρείται στη μεταφορική χρήση είναι η πορεία προς μια κατεύθυνση.

β) Ομώνυμες: είναι οι λέξεις που, ενώ έχουν διαφορετική σημασία, ακούγονται το ίδιο (*ομόηχες* ή *ομόφωνες*) ή και γράφονται το ίδιο (*ομόγραφες*), π.χ. *έξι* (= αριθμός) – *έξη* (= συνήθεια), *καινός* (= νέος) – *κενός* (= άδειος), *όρος* (= ρήτρα) – *όρος* (= βουνό), *τόνος* (= ψάρι) – *τόνος* (= σημάδι τονισμού).

γ) Παρώνυμες: είναι οι λέξεις που, ενώ διαφέρουν στη σημασία, έχουν παρόμοια προφορά, π.χ. *αμυγδαλιά* (= δέντρο) – *αμυγδαλή* (= αδένας στον λαιμό), *αμνησία* (= λήθη) – *αμνηστία* (= η χάρη για κάποιο αδίκημα), *απολογία* (= αναφορά των πεπραγμένων ενός κατηγορουμένου) – *απολογισμός* (= λογοδοσία). Στις παρώνυμες ανήκουν και όσες μοιάζουν στην προφορά, αλλά διαφέρουν στον τονισμό. Οι λέξεις αυτές ονομάζονται *τονικά παρώνυμα*, π.χ. *γέρος* – *γερός, ραφή* – *ράφι, φυλή* – *φίλη*.

δ) Συνώνυμες: είναι οι λέξεις που οι σημασίες τους μοιάζουν, π.χ. *θερμός* – *ζεστός, λείος* – *γυαλιστερός*.

ε) Αντίθετες (ή **αντώνυμες**): είναι οι λέξεις που έχουν αντίθετη σημασία, π.χ. *μικρός* – *μεγάλος, ζεστός* – *κρύος*. Τα κυριότερα είδη αντίθετων σημασιών είναι η *κλιμακωτή* και η *δυαδική* αντίθεση: στην κλιμακωτή αντίθεση υπάρχουν ενδιάμεσες διαβαθμίσεις ανάμεσα στις αντίθετες λέξεις, π.χ. στην αντίθεση *άσπρο* – *μαύρο* υπάρχει το ενδιάμεσο *γκρίζο*· στη δυαδική αντίθεση δεν υπάρχουν ενδιάμεσοι όροι, π.χ. *αλήθεια* – *ψέμα*. Ένα άλλο είδος αντίθεσης συναντάται στις *αντίστροφες λέξεις*, όπου οι δύο όροι της αντίθεσης περιγράφουν από διαφορετικές οπτικές γωνίες την ίδια σχέση, π.χ. *δίνω* – *παίρνω*.

στ) Ταυτόσημες: είναι οι λέξεις που έχουν –για ορισμένους ομιλητές της γλώσσας– την ίδια ακριβώς σημασία. π.χ. *απίδι* – *αχλάδι, σκεπή* – *στέγη*. Στην πραγματικότητα καμιά λέξη δεν έχει σε μια γλώσσα την ίδια ακριβώς σημασία με μιαν άλλη, γιατί μία από τις δύο θα έπαυε να χρησιμοποιείται.

ζ) Υπώνυμες: είναι οι λέξεις των οποίων η σημασία περιλαμβάνεται στη σημασία μιας άλλης λέξης, π.χ. η λέξη *ροδιά* είναι υπώνυμη της λέξης *δέντρο*.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Στη νέα ελληνική υπάρχουν πολλά ζευγάρια λέξεων που έχουν την ίδια προέλευση και γι' αυτό μοιάζουν πολύ τα δύο σκέλη του ζευγαριού, τα οποία όμως διαφοροποιούνται άλλοτε σημασιολογικά και άλλοτε υφολογικά.

Παρατηρήστε τα παρακάτω παραδείγματα για να διαπιστώσετε αυτές τις διαφοροποιήσεις.

1α. *Οι μαθητές και οι μαθήτριες τα παλιότερα χρόνια σημείωναν και τη βαρεία και την οξεία.*

1β. *Πήρε μια βαριά και άρχισε να γκρεμίζει τον μεσότοιχο που μας χώριζε.*

2α. *Κάθε μαθητής και κάθε μαθήτρια έπρεπε να μάθει απ' έξω από ένα χωρίο.*

2β. *Τα καλοκαίρια συνήθως πάμε στο χωριό μας για διακοπές.*

3α. *Μπροστά στο κτίριο της Νομαρχίας ήταν σταθμευμένα εφτά φορτηγά αυτοκίνητα.*

3β. *Η εβδομάδα έχει επτά ημέρες, ενώ ο χρόνος δώδεκα μήνες.*

4α. *Ο γιατρός του είπε ότι του λείπει σίδηρος.*

4β. *Όλα τα ρούχα τα σιδερώνει με το σίδερο.*

5α. *Α. Νικολαΐδης, ιατρός, απόφοιτος του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης.*

5β. *Ο γιατρός δε θα δεχτεί σήμερα ασθενείς.*

6α. *Το τρίγωνο έχει τρεις γωνίες.*

6β. *Έφτιαξε μέσα στο σπίτι του τρεις καταπληκτικές γωνιές.*

Στα παραδείγματα *3* και *5* οι χρωματιστές λέξεις παρουσιάζουν υφολογική διαφοροποίηση (*3α*, *5β* = ουδέτερο ύφος, *3β*, *5α* = τυπικό ύφος), ενώ στα *1*, *2*, *4* και *6* η διαφοροποίηση είναι σημασιολογική.

2. Τα μορφήματα που προστίθενται στο θέμα μιας λέξης λέγονται *παραγωγικές καταλήξεις* (ή *επιθήματα*). Αυτές δίνουν μια πρόσθετη σημασία στη σημασία που δηλώνει η λέξη, π.χ. η παραγωγική κατάληξη *-είο*, όταν προστεθεί στη ρίζα της λέξης *κουρ-έας*, δίνει τη σημασία του τόπου στον οποίο εργάζεται ο κουρέας (παρόμοια και *ταμείο*, *ιατρείο*). Κάτι ανάλογο συμβαίνει και με την παραγωγική κατάληξη *-άνος* (*-ανός*). Όταν προστεθεί στη ρίζα της λέξης *Αμερική*, παράγεται η λέξη *Αμερικάνος*, που δείχνει την καταγωγή (παρόμοια και *Παριανός*, *Συριανός*, *Ναπολιτάνος* κτλ.).

Παρατηρήστε τις παρακάτω παράγωγες λέξεις και τις σημασίες που παίρνουν από τις παραγωγικές καταλήξεις.

1. *-της* (δηλώνει το πρόσωπο το οποίο ενεργεί), π.χ. *καθηγητής*, *βουλευτής*, *ποιητής*, *ενορχηστρωτής*, *ανιχνευτής* κτλ.
2. *-εια* (δηλώνει ενέργεια ή αποτέλεσμα μιας ενέργειας), π.χ. *συνήθεια*, *απείθεια*, *κακοήθεια*.
3. *-ώτης* (δηλώνει καταγωγή), π.χ. *Ξανθιώτης*, *Ηπειρώτης*, *Σουλιώτης*.
4. *-ούλης* (δηλώνει το μικρό [υποκορισμός]), π.χ. *πατερούλης*, *θειούλης*.
5. *-άρα* (δηλώνει το μεγάλο, μεγέθυνση), π.χ. *πορτάρα*, *σπιτάρα*, *αυλάρα*, *καρπουζάρα*.
6. *-τήρι* (δηλώνει όργανο), π.χ. *ανοιχτήρι*, *σουρωτήρι*, *χωνευτήρι*.
7. *-άδα* (δηλώνει ιδιότητα), π.χ. *αγριάδα*, *σπιρτάδα*.

3. Τα βιβλία αναφοράς στα οποία μπορεί να βρει κανείς λέξεις μιας γλώσσας είναι τα λεξικά. Παρακάτω παρουσιάζονται δείγματα από τα πιο συχνά είδη λεξικών. Παρατηρήστε τις ομοιότητες και τις διαφορές τους.

α. Ορθογραφικό λεξικό

κρυσταλλένιος, κρυστάλλινος
κρυστάλλωμα· Κρυστάλλω
κρυσταλλώνω· κρυστάλλωση
κρυφός· κρυφολέω
κτήμα· κτηματίας
κτηνοτροφία
κτητικός
κτήτορας
κυβερνήτης· κυβερνείο
κυβικός· Κυζικηνός
κυδώνι· Κύθηρα· Κύθνος
κύκλος Κυλλήνη
Κύκλωπας· κυκλώπειος

(Αγγ. Κασιγόνη, *Νεοελληνικό ορθογραφικό λεξικό της Δημοτικής*, Αθήνα, Κούρος, 1977)

β. Ερμηνευτικό λεξικό

κατηγόρημα το [katiγórima] O49 **: α.** (γραμμ.) οι λέξεις ή η λέξη, η οποία φανερώνει εκείνο που λέγεται μέσα στην πρόταση για το υποκείμενο και που μπορεί να εκφράζεται μόνο με ρηματικό τύπο, π.χ. «ο ήλιος λάμπει» ή να αποτελείται από έναν τύπο του ρήματος "είμαι" ή άλλου συγγενικού και από ένα όνομα, επίθετο ή ουσιαστικό, π.χ. «ο Αριστείδης έγινε στρατηγός». **β.** (λογ.) το στοιχείο που συνιστά και χαρακτηρίζει μια έννοια, η ιδιότητα, η ενέργεια κτλ. που αποδίδεται στο υποκείμενο της κρίσης. [λόγ. < αρχ. *κατηγόρημα* & σημδ. γαλλ. *prédicat*]

κατηγορηματικός -ή -ό [katiγorimatikós] E1 **: 1.** που διατυπώνεται με απόλυτο τρόπο, που δε δημιουργεί αβεβαιότητα, ερωτηματικά ή αμφισβητήσεις: *Η άρνησή του / η διαβεβαίωσή του / η απάντησή του ήταν κατηγορηματική.* (φιλοσ.) *κατηγορηματική προσταγή,* κατηγορική. ‖ (για πρόσ. που δηλώνει κτ. με κατηγορηματικό τρόπο): *Ήταν ~ στην άρνησή του. Είμαι ~ ότι πρέπει να ληφθούν μέτρα.* **2.** (γραμμ.) που έχει θέση κατηγορουμένου: *~ προσδιορισμός. Κατηγορηματικό ρήμα,* το κατηγόρημα μιας πρότασης όταν εκφράζεται με ρηματικό τύπο. □ **κατηγορηματικά** ΕΠΙΡΡ **1.** με κατηγορηματικότητα: *Αρνήθηκε ~ την ανάμειξή του στην υπόθεση. Απάντησε ~, ναι.* (έκφρ.) *ρητά και ~,* απολύτως κατηγορηματικά: *Δήλωσε ρητά και ~ ότι…* **2.** *Η μετοχή χρησιμοποιήθηκε ~,* ως κατηγορούμενο. [λόγ. *κατηγορηματ-* (*κατηγόρημα*) *-ικός,* απόδ.: 1: γαλλ. *catégorique* (< λατ. *categoricus* < ελνστ. *κατηγορικός*)· 2: γαλλ. *prédicatif*]

(Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης /
Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών,
Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής, Θεσσαλονίκη 1998)

γ. Ετυμολογικό λεξικό

ἔλα προστ. τοῦ *ἔρχομαι*· ἀρχ. *ἔλα*, προστ. τοῦ *ἐλαύνω*. Ἡ σημερινὴ σημ. μεσν.

ἐλαιο- α' συνθετ. νεώτ. λόγ. λέξεων: *ἐλαιο-γραφία, ἐλαιο-δοχεῖο, ἐλαιο-παραγωγή, ἐλαιο-χρωματιστής* κ.τ.δ.· ἀρχ. *ἔλαιον*.

ἐλαιώνας ὁ, λόγ., μεταγν. *ἐλαι-ών*.

ἔλασμα τό, λόγ., μεταγν. *ἔλασ-μα* < *ἐλαύ-νω*.

ἐλαστικός ἐπίθ., λόγ., νεολατιν. *elasticus* < ἑλλ. *ἔλα-σις* < *ἐλαύνω*.

ἐλάτη ἡ, λόγ., ἀρχ. *ἐλάτη*.

ἐλατήριο τό, λόγ., ἀρχ. *ἐλατήριον*, οὐδ. τοῦ ἐπιθ. *ἐλατήρ-ιος*.

ἔλατο τό, ἀρχ. *ἐλάτη*.

(Ν. Ανδριώτης, *Ετυμολογικό λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής*, Θεσσαλονίκη 1971)

δ. Ονομαστικό λεξικό (= κατάταξη λέξεων με βάση ευρύτερες εννοιολογικές κατηγορίες)

1166. ΚΟΥΡΕΥΜΑ

[κοπὴ τῶν μαλλιῶν]

Οὐσ. κούρευμα, κουρά, ἀπόκαρσις, κ. κούρεμα, κόψιμο μαλλιῶν. [σύρριζα κούρευμα] ἐν χρῷ κουρά, κ. ἀποκούρεμα, <ἀποτρίχωσις, 611>.
κουρεύς, κ. κουρέας, μπαρμπέρης, <κομμωτής, 1165>. [ὄργ.] κουρευτικὴ μηχανή, <ψαλίς, 62>. [ἀμοιβή] κ. κουρευτικά, μπαρμπεριάτικα.
κουρεῖον, κ. μπαρμπ–έρικο, –εριό, <κομμωτήριον, 1165>.

Ρ.μ. [κόπτω τὴν κόμην] κουρεύω, κείρω (τὴν κόμην), κ. κόβω τὰ μαλλιά. [ὁλόγυρα] περικείρω. [τελείως] ἀποκείρω, κ. ἀποκουρεύω.

Ρ.ἀμ. κουρεύομαι. [ἀντ.] τρέφω κόμην, κομῶ. [τρέφω μακρὰν κόμην] μακροκομῶ.

Ἐπίθ. (ἀπο)κεκαρμένος, κουρευ–, κ. κουρε–μένος. [σύρριζα κουρευμένος] ἐν χρῷ κεκαρμένος, κ. ἀποκουρεμένος. [ἀντ.] ἀκούρευτος, κ. ἄκουρος. [ἔχων κόμην πλουσίαν] (καρη)κομόων, <μαλλιαρός, 610>.
κουρευτικός, <ξυριστικός, 1167>, <κομμωτικός, 1165>.

1167. ΞΥΡΙΣΜΑ

Οὐσ. ξύρισμα, κ. ξουράφισμα, μπαρμπέρισμα | ἀνάστροφον–, κ. κόντρα– ξύρισμα, περντάχι.
[ὄργ.] ξυράφιον, κ. ξ(ο)υράφι | ξυριστικὴ λεπίς, κ. (ξυριστικὴ) λάμα, ξυραφάκι | ξυριστικὴ μηχανή. [ἀμοιβή] κ. ξυριστικά.

Ρ.μ. ξυρίζω, κ. ξουρίζω, ξουραφίζω, μπαρμπερίζω.

Ρ.ἀμ. ξυρίζομαι κλπ. ρ.μ. [ἀντ.] <τρέφω γενειάδα, 612>.

Ἐπίθ. (ἐ)ξυρισμένος κλπ. ρ. [ἀντ.] ἀξύ–, κ. ἀξού–ριστος, ἀξ(ο)υράφιστος, <γενειοφόρος, 612>.
ξυριστικός.

(Θ. Βοσταντζόγλου, *Αντιλεξικόν ή Ονομαστικόν της Νεοελληνικής*, Αθήνα, Δομή, 1990)

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ

ΟΙ ΣΗΜΑΣΙΕΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ
Μεταφορικές
Ομώνυμες
Παρώνυμες
Συνώνυμες
Αντίθετες
Ταυτόσημες
Υπώνυμες

Πεμπτο Κεφαλαιο

ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ – ΚΕΙΜΕΝΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

- **Οι λεκτικές πράξεις: το περιεχόμενο και οι κατηγορίες**
- **Η έννοια του κειμένου**
- **Τα κειμενικά είδη: αφηγηματικά, περιγραφικά, επιχειρηματολογικά**
- **Προφορικός και γραπτός λόγος**
- **Η έννοια του ύφους και το ύφος της νέας ελληνικής**
- **Σχήματα λόγου**

1. Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

Η **Πραγματολογία** αποτελεί ένα επίπεδο ανάλυσης της γλώσσας το οποίο εξετάζει τη σχέση του εκφωνήματος με την περίσταση στην οποία χρησιμοποιείται. Ενώ δηλαδή σε όλα τα άλλα επίπεδα ανάλυσης, από τη Φωνητική έως και το Λεξιλόγιο, εξετάζεται το παραγόμενο γλωσσικό προϊόν, ανεξάρτητα από τον παραγωγό του και τις συνθήκες μέσα στις οποίες παράγεται, στην Πραγματολογία αυτό που ενδιαφέρει είναι τα νοήματα και οι σημασίες που παίρνουν τα εκφωνήματα ανάλογα με τον χρόνο, τον χώρο, την κοινωνική θέση, τον ρόλο των ομιλητών, τον στόχο που επιδιώκεται και τα γλωσσικά και άλλα εξωγλωσσικά συμφραζόμενα.

Στην Πραγματολογία, λοιπόν, η γλώσσα εξετάζεται ως πράξη που επιτελείται από κάποιον ομιλητή και επηρεάζει τους συνομιλητές. Άλλωστε, η Πραγματολογία ως επίπεδο ανάλυσης της γλώσσας γεννήθηκε ουσιαστικά από την ανάπτυξη της θεωρίας των λεκτικών πράξεων που διατυπώθηκε από τους φιλοσόφους John Austin, Paul Grice και John Searle κατά τις δεκαετίες 1960 και 1970. Βασική θέση της θεωρίας αυτής είναι ότι, κάθε φορά που λέμε ή γράφουμε κάτι στο πλαίσιο της επικοινωνίας, πράττουμε κάτι, π.χ. εκφωνώντας τη φράση *Ξεκίνα για το σχολείο* ζητώ από τον συνομιλητή μου να πάει στο σχολείο, να κάνει δηλαδή μια πράξη. Αντίθετα, αν η φράση *Ξεκίνα για το σχολείο* ήταν μια φράση που έπρεπε να τη μάθω απέξω ή να την εκφωνήσω για να μάθω, για παράδειγμα, πώς σχηματίζεται η προστακτική στο β΄ πρόσωπο του ρήματος *ξεκινώ*, δε θα αποτελούσε η εκφώνησή της λεκτική πράξη.

Η **θεωρία των λεκτικών πράξεων** έστρεψε το ενδιαφέρον της Γλωσσολογίας από την εξέταση και την περιγραφή του συστήματος της γλώσσας στην εξέταση και περιγραφή εκφωνημάτων στο πλαίσιο της επικοινωνίας, όπου κάθε εκφώνημα αποκτά σημασία ανάλογα με τους παράγοντες που συμμετέχουν σε αυτήν, δηλαδή τις συνθήκες επικοινωνίας (πομπός, δέκτης, κανάλι, θέμα, σκοπός κτλ.). Στο πλαίσιο της επικοινωνίας, λοιπόν, προφορικής ή γραπτής, ο άνθρωπος, όταν παράγει λόγο, ταυτόχρονα επιτελεί και μια πράξη, η οποία μπορεί να είναι μια δήλωση, μια παράκληση, μια απειλή κ.ο.κ. Βασική μονάδα, λοιπόν, της Πραγματολογίας είναι η λεκτική πράξη, η οποία, σύμφωνα με τη θεωρία που ανέπτυξε ο Austin, περιέχει τρεις διαφορετικές πράξεις:

α) ***Την πράξη της εκφώνησης***, η οποία, αναφέρεται στην εκφώνηση μιας φράσης μέσω του συνδυασμού ήχων ή γραφημάτων και λέξεων. Πρόκειται δηλαδή για την απλή εκφορά λέξεων και προτάσεων.

β) ***Την προσλεκτική πράξη***, η οποία αναφέρεται στην πράξη που επιτελεί ο ομιλητής. Σ' αυτήν συνδέονται σε ένα εκφώνημα το πρόσωπο στο οποίο γίνεται αναφορά με το ρήμα που πραγματώνει την πρόθεση του αναφερόμενου. Μπορεί να έχει τη μορφή μιας παράκλησης, μιας ερώτησης, μιας ανακοίνωσης, μιας προσφοράς κ.ο.κ. Πρόκειται στην ουσία για την πράξη με την οποία ο ομιλητής προσδιορίζει τον τρόπο με τον οποίο θα καταλάβει ο ακροατής την πρόθεσή του.

γ) ***Την πράξη επιτέλεσης***, η οποία αναφέρεται στο αποτέλεσμα που επιδιώκει ο ομιλητής να έχει ένα εκφώνημα στον αποδέκτη.

Παράδειγμα
Αν δε μου δώσεις το βιβλίο, δε θα σου ξαναμιλήσω. (1)
Μου δίνεις, σε παρακαλώ, το βιβλίο; (2)
Είπες ότι θα μου δώσεις το βιβλίο. (3)
Θα μου δώσεις το βιβλίο; (4)
Δώσε μου αμέσως το βιβλίο. (5)

Υποθέτουμε ότι οι πέντε παραπάνω φράσεις εκφωνούνται από το ίδιο άτομο (π.χ. έναν/μια μαθητή/-τρια) και έχουν τον ίδιο αποδέκτη (π.χ. έναν/μια συμμαθητή/-τριά του/της). Και οι πέντε φράσεις περιέχουν τον ίδιο συνδυασμό αντικειμένου αναφοράς (*βιβλίο*) και ρήματος (*δίνω*). Καθεμιά όμως από αυτές τις φράσεις διαφέρει και ως προς την πράξη εκφώνησης και ως προς την προσλεκτική πράξη. Η (1) εκφράζει απειλή, η (2) παράκληση, η (3) αποτελεί μια ανακοίνωση, η (4) είναι ερώτηση και η (5) εκφράζει προσταγή.

Η παραπάνω θεωρία των λεκτικών πράξεων οδήγησε τους θεωρητικούς στην προσπάθεια ταξινόμησής τους. Σύμφωνα λοιπόν με την κατάταξη του Searle οι κατηγορίες των λεκτικών πράξεων είναι οι εξής:

α) **Δηλωτικές**, με τις οποίες δηλώνεται από τον ομιλητή η αλήθεια του περιεχομένου του εκφωνήματός του, π.χ. *Η κ. Παπαδοπούλου βρίσκεται στο γραφείο της*.

β) **Κατευθυντικές**, με τις οποίες ο ομιλητής επιχειρεί να πείσει ή να κατευθύνει τον ακροατή, π.χ. *Άνοιξέ μου, σε παρακαλώ, την πόρτα*.

γ) **Δεσμευτικές**, με τις οποίες ο ομιλητής δεσμεύεται να πραγματοποιήσει αυτό που λέει, π.χ. *Θα σου δώσω αύριο τα κλειδιά του σπιτιού*.

δ) **Εκφραστικές**, με τις οποίες ο ομιλητής εκφράζει την ψυχική του κατάσταση απέναντι στο περιεχόμενο του εκφωνήματος, π.χ. *Χαίρομαι πολύ για την επιτυχία σου*.

ε) **Διακηρυκτικές**, με τις οποίες ο ομιλητής επιτελεί άμεσα μια πράξη, π.χ. *Σε αναγορεύω διδάκτορα Φιλοσοφίας*.

Η ταξινόμηση αυτή δεν είναι και ούτε μπορεί να είναι απόλυτη, αφού μπορεί ένα εκφώνημα να ανήκει στη μια ή στην άλλη κατηγορία, π.χ. η φράση *Χαίρομαι πολύ για την επιτυχία σου* μπορεί να είναι είτε εκφραστική είτε δηλωτική λεκτική πράξη. Εξαρτάται από τη συνθήκη επικοινωνίας και από τα συμφραζόμενα.

Η συσχέτιση μιας πράξης εκφώνησης με την προσλεκτική πράξη και την πράξη επιτέλεσης από τον παραγωγό ενός εκφωνήματος αποτελεί διαδικασία η οποία διέπεται από ορισμένες αρχές που ισχύουν για κάθε είδος αλληλεπίδρασης στον γραπτό και στον προφορικό λόγο. Η κυριότερη από αυτές τις αρχές, που διατύπωσε ο φιλόσοφος Grice, είναι η *αρχή της συνεργασίας*, η οποία αφορά την επιθυμία των επικοινωνούντων να συνεργαστούν και μέσω της οποίας εξελίσσεται ο διάλογος μεταξύ των συνομιλητών. Η αρχή της συνεργασίας αποτελείται, σύμφωνα πάντα με τον Grice, από τα εξής τέσσερα αξιώματα, τα οποία είναι κανόνες που ρυθμίζουν την επικοινωνία:

α) **Το αξίωμα της ποιότητας**, το οποίο αφορά την επιθυμία μετάδοσης της αλήθειας από τους επικοινωνούντες.

β) **Το αξίωμα της ποσότητας**, το οποίο αφορά την ποσότητα των στοιχείων που μεταδίδονται από τους επικοινωνούντες, η οποία θα πρέπει να είναι επαρκής.

γ) **Το αξίωμα της συνάφειας**, το οποίο αφορά τη συνάφεια του υπό συζήτηση θέματος με τον σκοπό της επικοινωνίας, τα οποία θα πρέπει να συνδέονται μεταξύ τους στενά.

δ) **Το αξίωμα του τρόπου**, το οποίο αφορά τη σαφήνεια του λόγου και τη συνάφεια που πρέπει να έχουν μεταξύ τους τα νοήματα που μεταδίδουν οι επικοινωνούντες.

Οι αρχές αυτές συχνά παραβιάζονται από τους επικοινωνούντες με σκοπό να δηλωθούν κάποια υπονοήματα.

Με την έννοια που δόθηκε και δίνεται στην Πραγματολογία, αυτή σχετίζεται και με τη Σημασιολογία, αφού εξετάζει σημασίες, αλλά και με τον κλάδο που εξετάζει τη διάρθρωση των εκφωνημάτων σε κείμενα, δηλαδή την Κειμενογλωσσολογία ή Κειμενολογία. Γι' αυτό, στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει λόγος για στοιχεία που έχουν σχέση με το κείμενο, τη διάρθρωσή του, τα είδη του, την υφή και την ποικιλότητά του, στοιχεία δηλαδή που σχετίζονται με τη χρήση της γλώσσας σε πραγματικές επικοινωνιακές συνθήκες.

2. Η ΚΕΙΜΕΝΟΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΑ

2.1. Το κείμενο και η έννοιά του

Είναι γνωστό ότι η επικοινωνία μεταξύ των ατόμων γίνεται με διάφορα συστήματα σημείων (χειρονομίες, διάφορα σήματα, εικόνες κτλ.). Το πιο σημαντικό από αυτά τα συστήματα είναι η γλώσσα, μέσω της οποίας μπορούν να αποδοθούν λεπτές αποχρώσεις της πραγματικότητας. Όταν λέμε ότι η επικοινωνία διεξάγεται μέσω της γλώσσας, δεν εννοούμε ότι γίνεται μέσω φθόγγων ή γραμμάτων ή μεμονωμένων λέξεων, αλλά με συνδυασμό αυτών των μονάδων, οι οποίες κατά την επικοινωνία συγκροτούν αυτό που ονομάζουμε κείμενο. Για να χαρακτηριστεί μια γλωσσική ενότητα κείμενο, είναι απαραίτητες κάποιες προϋποθέσεις:

α) **Να έχει καθορισμένα όρια**, αναγνωρίσιμα από τους συμμετέχοντες στην επικοινωνία, π.χ. μια διάλεξη για ένα συγκεκριμένο θέμα έχει μια αρχή και ένα τέλος που τα αναγνωρίζουν όλοι οι συμμετέχοντες. Πριν και μετά από τη διάλεξη αυτήν ο ομιλητής μπορεί να παράγει λόγο, αλλά ο λόγος αυτός συγκροτεί άλλα κείμενα.

β) **Να έχει εσωτερική συνοχή**, να αναφέρεται δηλαδή σε κάποια εξωγλωσσική πραγματικότητα, η οποία μπορεί να αποτελέσει μια ολότητα, π.χ. σε μια τηλεφωνική επικοινωνία, αν το ένα άτομο μιλά για τον καιρό, χωρίς να δίνει σημασία στο τι λέει ο άλλος, και αν ο άλλος μιλά για τις εξετάσεις που έχει την επόμενη ημέρα, η επικοινωνία αυτή δεν έχει συνοχή και δεν αποτελεί μια ολότητα, άρα δεν είναι ενιαίο κείμενο. Αντίθετα, αν και τα δύο άτομα αναφέρονται στην ίδια εξωγλωσσική πραγματικότητα, για παράδειγμα στον καιρό ή στις εξετάσεις, αυτή η τηλεφωνική επικοινωνία έχει συνοχή, αποτελεί μια ολότητα και χαρακτηρίζεται κείμενο.

γ) **Να συνδέεται με την πράξη της επικοινωνίας**, πράγμα που σημαίνει ότι θα είναι αναγνωρίσιμες από τους συμμετέχοντες στην επικοινωνία οι προθέσεις του παραγωγού του λόγου και οι καταστάσεις για τις οποίες γίνεται λόγος, π.χ. η εκφώνηση της παροιμίας «*Κάλλιο αργά παρά ποτέ*» αποτελεί κείμενο, αν ειπωθεί από έναν ομιλητή με πρόθεση να συνοψίσει και να συμβολοποιήσει κάποιες καταστάσεις που παρουσιάζονται ή που περιέγραψε ο ίδιος ή κάποιος συνομιλητής του. Αλλιώς η ξερή εκφώνηση, χωρίς πρόθεση και χωρίς αναφορά σε κάποια κατάσταση, δεν την καθιστά κείμενο.

δ) **Να έχει νόημα**, να είναι δηλαδή τα νοήματα που περιέχει η γλωσσική ενότητα αναγνωρίσιμα όχι μόνο από σημασιολογική άποψη, αλλά και από την άποψη των νοημάτων που αναδύονται από τους παράγοντες που συμμετέχουν στην επικοινωνιακή συνθήκη στην οποία εντάσσεται το κείμενο, π.χ. η λέξη ***ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ*** ως τίτλος εφημερίδας έχει μια σημασία, αλλά ταυτόχρονα αναδύεται από τους επικοινωνιακούς παράγοντες (θέση τίτλου, έντυπο κτλ.) ένα ιδιαίτερο νόημα που την απομακρύνει από την κυριολεκτική σημασία της λέξης και δίνει το νόημά της.

Με βάση αυτές τις προϋποθέσεις ορίζουμε το κείμενο ως μια γλωσσική ενότητα που έχει καθορισμένα όρια, εσωτερική συνοχή και φέρνει τόσο στοιχεία από τις προθέσεις του δημιουργού όσο και νοήματα που συνδέονται με εξωγλωσσικές καταστάσεις και επικοινωνιακές συνθήκες.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. ΦΩΤΙΑ

Ας πάρουμε για παράδειγμα τη λέξη *φωτιά*. Η λέξη αυτή, είτε στον προφορικό είτε στον γραπτό λόγο, αποτελεί απλώς έναν συνδυασμό γραμμάτων (φθόγγων) με κάποια αρχή και τέλος και με μια εσωτερική συνοχή, αλλά δεν αναφέρεται σε καμιά αναγνωρίσιμη από τον ακροατή ή αναγνώστη κατάσταση, ούτε γίνονται γνωστές οι προθέσεις του παραγωγού αυτής της λέξης ούτε οι επικοινωνιακές συνθήκες κάτω από τις οποίες έχει παραχθεί. Κάτω από αυτές τις συνθήκες, η λέξη *φωτιά* δεν αποτελεί σε καμιά περίπτωση κείμενο. Αν όμως η λέξη *φωτιά* εκφωνηθεί με δυνατή και αγωνιώδη φωνή από ένα άτομο προς άλλα άτομα σε χώρο που υπάρχουν οι προϋποθέσεις να ανάψει φωτιά (κτίριο, δάσος κτλ.), τότε αποτελεί κείμενο, γιατί συγκροτεί μια γλωσσική ενότητα που έχει όλες τις απαραίτητες προϋποθέσεις να γίνει αντιληπτή ως κείμενο (όρια, εσωτερική συνοχή, προθετικότητα, επικοινωνιακές συνθήκες).

2. Παρατηρήστε την παρακάτω πινακίδα:

ΑΠΑΓΟΡΕΥΕΤΑΙ
Η ΕΙΣΟΔΟΣ
ΣΤΟΥΣ ΜΗ ΕΧΟΝΤΕΣ ΕΡΓΑΣΙΑ

Οι σημασίες που μπορεί θεωρητικά να έχει είναι πολλές:

α) Απαγορεύεται η είσοδος σε όσους είναι άνεργοι.
β) Απαγορεύεται η είσοδος σε όσους δεν εργάζονται αυτή τη στιγμή κτλ.

Αν η πινακίδα αυτή αναρτηθεί έξω από ένα εργοτάξιο, χώρο έξω από τον οποίο συνήθως τη βλέπουμε, παίρνει το εξής νόημα: «*Απαγορεύεται να μπαίνουν στον χώρο του εργοταξίου όσοι δε δουλεύουν σε αυτό και δεν έχουν σχέση με αυτό*». Το νόημα αυτό το δίνει η ύπαρξη της περίστασης επικοινωνίας μαζί με τις άλλες προϋποθέσεις που την κάνουν κείμενο (όρια, εσωτερική συνοχή, προθετικότητα, επικοινωνιακές συνθήκες).

3. Το ίδιο μπορεί να παρατηρήσει κανείς στο παρακάτω εκφώνημα:

ΤΖΑΜΙΑ ΔΙΠΛΑ

Η φράση αυτή, γραμμένη με κεφαλαία, μπορεί να διαβαστεί με δύο τρόπους:

α) *τζάμια δίπλα*,
β) *τζάμια διπλά*.

Τη λύση θα τη δώσει η επικοινωνιακή συνθήκη. Η πινακίδα αυτή, γραμμένη έξω από ένα κατάστημα που πουλάει τζάμια, θα διαβαστεί «*Τζάμια διπλά*». Αν όμως βρίσκεται στο διπλανό κατάστημα που πουλάει πιθανόν καθρέφτες ή είδη οικιακής χρήσης, θα διαβαστεί «*Τζάμια δίπλα*».

Επαρκής επικοινωνία μεταξύ δύο ή περισσότερων ατόμων υπάρχει μόνον, όταν οι συμμετέχοντες σε αυτήν είναι σε θέση να αντιληφθούν όλες τις παραπάνω παραμέτρους που συνθέτουν αυτό που ορίσαμε ως κείμενο. Το κείμενο λοιπόν αποτελεί τη βασική μονάδα επικοινωνίας και γι' αυτό η παρουσία του στη ζωή του ανθρώπου είναι ουσιώδης και σημαντική. Ο λόγος αυτός οδήγησε στα νεότερα χρόνια πολλούς επιστήμονες από διαφορετικές επιστημονικές περιοχές να ασχοληθούν θεωρητικά και πρακτικά με αυτό και την ανάλυσή του. Στον χώρο της Γλωσσολογίας ο κλάδος που ασχολείται με το κείμενο και την ανάλυσή του είναι η *Κειμενογλωσσολογία*.

Η **Κειμενογλωσσολογία** φαίνεται να συγκροτείται ως ιδιαίτερη επιστημονική περιοχή το τελευταίο τέταρτο του 20ού αι.

Τα πρώτα ίχνη της Κειμενογλωσσολογίας βρίσκονται στη Ρητορική των Αρχαίων Ελλήνων, που στόχευε στην ανάδειξη των λεκτικών στοιχείων και των μηχανισμών με τα οποία διαμορφώνονται τα κείμενα πειθούς. Θεωρητικός της Ρητορικής στην ελληνική αρχαιότητα του 4ου αι. π.Χ. είναι ο Αριστοτέλης.

Από τα τέλη του 19ου αι., και ιδίως μέσα στον 20ό αι., η έννοια του κειμένου θεωρητικοποιείται αρκετά και διαμορφώνονται ορισμένες τάσεις και σχολές. Ορισμένες από αυτές τις τάσεις θεωρούν το κείμενο ένα στατικό προϊόν, μέσα στο οποίο αποτυπώνονται τα δεδομένα και οι προσωπικές καταστάσεις ενός ατόμου, του συγγραφέα, και τα στοιχεία του κοινωνικού και ιδεολογικού περιβάλλοντος μέσα στο οποίο παράγεται. Άλλες τάσεις πάλι θεωρούν το κείμενο ένα δυναμικό προϊόν, που δίνει τη δυνατότητα επικοινωνίας ανάμεσα στον πομπό και τον δέκτη.

Στα νεότερα χρόνια το κείμενο θεωρείται γενικά ένα πολυεπίπεδο νοηματικά προϊόν και έχει αποκτήσει τη σημασία που αναλύθηκε προηγουμένως (σσ. 172-173).

2.2. Κειμενικά είδη

α. *Γραπτά κειμενικά είδη*

Παρακάτω παρατίθενται μικρά αποσπάσματα από γραπτά κείμενα που συναντούμε στην καθημερινή μας ζωή. Τα αποσπάσματα αυτά αναγνωρίζονται σχεδόν αμέσως από έναν αναγνώστη με μικρή εμπειρία στη γλώσσα και κατατάσσονται επίσης πολύ εύκολα στο κειμενικό είδος όπου ανήκουν. Έτσι, εύκολα θα αναγνωρίσει κανείς ότι:

- Το πρώτο απόσπασμα προέρχεται από κατάλογο τηλεφώνων.
- Το δεύτερο προέρχεται από τουριστικό οδηγό.
- Το τρίτο προέρχεται από επιστημονικό κείμενο ψυχολογικού περιεχομένου.

Πρώτο απόσπασμα

ΠΡΩΤΕΣ ΑΝΑΓΚΕΣ
Κέντρο Υγείας 24240 22222
..............24240 22592
Ιατρεία Περιφερειακά
Αλόννησου 24240 65208
Γλώσσας 24240 33504
Ν. Κλήματος 24240 33000
Αστυνομικό Τμήμα ..24240 22235
Αστυνομικοί Σταθμοί
Αλόννησου 24240 65205
Γλώσσας 24240 33333
Λιμενικοί Σταθμοί

Δεύτερο απόσπασμα

Εκτός από το Ρέθυμνο, ενδιαφέρον παρουσιάζουν επίσης οι πολιτιστικές εκδηλώσεις «Υακίνθεια» στο χωριό Ανώγεια στον Ψηλορείτη (54χλμ ανατολικά του Ρεθύμνου), που γίνονται αρχές Ιουλίου και περιλαμβάνουν συμπόσια, ομιλίες, θεατρικές παραστάσεις, συναυλίες, προβολές ταινιών και, φυσικά, πανηγύρια με παραδοσιακά Κρητικά τραγούδια και μαντινάδες

Αξίζει επίσης να πάτε στο πανηγύρι του Προφήτη Ηλία (19-20 Ιουλίου) στο χωριό Γερακάρι (41 χλμ. ΝΑ του Ρεθύμνου), που περιλαμβάνει ανάβαση στο όρος Κέδρος, λειτουργία στην εκκλησία του Προφήτη Ηλία που βρίσκεται μέσα σε σπήλαιο και παραδοσιακά Κρητικά γλέντια με ζωντανή μουσική και παραδοσιακά φαγητά.

Τρίτο απόσπασμα

Ο όρος «σωματικά χαρακτηριστικά» ή «εικόνα σωματικού εαυτού» (body image) αναφέρεται στην εικόνα του σώματος όπως τη βιώνει το ίδιο το άτομο. Ο Rosenberg επισημαίνει ότι τα σωματικά χαρακτηριστικά αποτελούν μια ιδιαίτερα σημαντική πτυχή της αυτοαντίληψης όταν παρουσιάζονται σαφώς διαφοροποιημένα από την αντικειμενική πραγματικότητα ή όταν συγκρούονται με τις αντιλήψεις των άλλων. Η σπουδαιότητά τους για την αυτοαντίληψη του ατόμου βρίσκεται σε στενή συνάρτηση με το εξελικτικό στάδιο στο οποίο βρίσκεται το άτομο.

Καθώς τα παιδιά ωριμάζουν και το κοινωνικό τους περιβάλλον αλλάζει ή διευρύνεται, η αυτοαντίληψή τους υφίσταται σημαντικές αλλαγές. Με την πάροδο της ηλικίας, η τάση να ορίζουν τον εαυτό τους αποκλειστικά και μόνο ως προς τα εμφανή χαρακτηριστικά αντικαθίσταται από την τάση να ορίζουν τον εαυτό τους ως μια ψυχολογική οντότητα. Με βάση τις κοινωνικές τους εμπειρίες και τη γνωστική τους ανάπτυξη, αποκτούν προοδευτικά διαφοροποιούμενες αυτοπεριγραφές και, συγχρόνως, αναπτύσσουν την ικανότητα να διακρίνουν τους «πραγματικούς» από τους «πιθανούς» τους εαυτούς. Επιπλέον, οι αυτοπεριγραφές γίνονται όλο και πιο αφηρημένες και η εικόνα του εαυτού όλο και πιο περίπλοκη.

β. Προφορικά κειμενικά είδη

Παρατίθενται παρακάτω δύο δείγματα προφορικού λόγου που έχουν παραχθεί από υποθετικούς ομιλητές. Ένας έμπειρος ακροατής πολύ εύκολα μπορεί να αναγνωρίσει το πλαίσιο μέσα στο οποίο πραγματώνεται η καθεμιά από αυτές τις συνομιλίες και να την κατατάξει στο κειμενικό είδος όπου ανήκει.

- Το πρώτο προέρχεται από διδασκαλία.
- Το δεύτερο προέρχεται από αίτημα ενός ανήλικου προς έναν μεγαλύτερο.

Πρώτο απόσπασμα

Δ(ασκάλα). *Σήμερα θα μιλήσουμε για τον μαγνητισμό. Μαγνητισμό ονομάζουμε την ιδιότητα των υλικών σωμάτων που εμφανίζεται ως αντίδραση στην επίδραση του μαγνητικού πεδίου, δηλαδή, όταν ένα υλικό βρεθεί σε ένα μαγνητικό πεδίο, ασκούνται πάνω του δυνάμεις που τις ονομάζουμε μαγνητικές.*
Μ(αθητής). *Κυρία, τι είναι το μαγνητικό πεδίο;*
Δ. *Μαγνητικό πεδίο ονομάζουμε τον χώρο μέσα στον οποίο παρουσιάζονται κάποιες δυνάμεις πάνω σε ηλεκτρικά φορτία που κινούνται.*

Δεύτερο απόσπασμα

Α. *Να πάω σινεμά σήμερα το βράδυ;*
Β. *Πήγες και χθες! Κάθε μέρα σινεμά;*
Α. *Είναι όμως ένα έργο που πήρε βραβείο. Παίζουν ...*
Β. *Όχι ... δε θα πας.*
Α. *Σε παρακαλώ, αφού ...*

Πώς γίνεται να αναγνωρίζουμε από πολύ λίγες λέξεις τον τύπο του κειμένου στο οποίο ανήκει κάθε απόσπασμα λόγου από αυτά που παρατέθηκαν παραπάνω; Ποια είναι η χρησιμότητα της αναγνώρισης αυτής; Στις ερωτήσεις αυτές απαντούν οι θεωρητικοί που ανέπτυξαν τη θεωρία των κειμενικών ειδών.

Στο προηγούμενο κεφάλαιο αναφέραμε ότι η γλώσσα αποκτά νόημα μόνο μέσα στο κείμενο. Τα κείμενα παρουσιάζονται πάντοτε μέσα σε κοινωνικές συνθήκες και κατασκευάζονται πάντοτε για κάποιους σκοπούς: να πληροφορήσουν, να διασκεδάσουν, να διαφημίσουν κτλ. Οι κοινωνικές συνθήκες κάτω από τις οποίες παράγονται τα κείμενα ασκούν μεγάλη επίδραση σε αυτά, τόσο στη μορφή όσο και στο περιεχόμενό τους. Αυτό σημαίνει ότι κάθε κείμενο φέρνει μαζί του ορισμένα από τα χαρακτηριστικά των συνθηκών και ιδίως των περιστάσεων που προκάλεσαν την παραγωγή του. Πολλές από αυτές τις συνθήκες και τις περιστάσεις είναι εντελώς τελετουργικές, με αυστηρή σειρά στους λόγους και στις πράξεις, όπως για παράδειγμα είναι η βάπτιση, η συνεδρίαση της Βουλής, ένας αθλητικός αγώνας κτλ. Άλλες πάλι είναι λιγότερο τελετουργικές, όπως οι συζητήσεις ανθρώπων που δε γνωρίζονται καλά, μια γραπτή ανακοίνωση κτλ.

Τα κειμενικά είδη, λοιπόν, ή «τα είδη λόγου», είναι συμβατικές μορφές κειμένων που περιέχουν ορισμένα κειμενικά χαρακτηριστικά ως προς τη δομή, τη μορφή και το περιεχόμενο. Τα χαρακτηριστικά αυτά αντικατοπτρίζουν τις κοινωνικές περιστάσεις μέσα στις οποίες παράγονται τα κείμενα. Έτσι, μια συνέντευξη ανήκει σε ένα κειμενικό είδος με ορισμένα χαρακτηριστικά, τα οποία αντιπροσωπεύουν την κοινωνική περίσταση της συνέντευξης, τη συζήτηση δηλαδή δύο ανθρώπων, κατά την οποία ο ένας ρωτά και ο άλλος απαντά, με σκοπό αυτή η συζήτηση (συνέντευξη) να δημοσιοποιηθεί σε τρίτα πρόσωπα. Μια διαφήμιση ανήκει σε ένα κειμενικό είδος που έχει ορισμένα κειμενικά χαρακτηριστικά και στη δομή και στη μορφή και στο περιεχόμενο (σύντομο κείμενο, περιεκτικό, ελκυστικό κτλ.), που αντικατοπτρίζουν την κοινωνική περίσταση της διαφήμισης.

Με την έννοια που δόθηκε προηγουμένως στα κειμενικά είδη, γίνεται αντιληπτό ότι αυτά είναι πάρα πολλά σε αριθμό. Γι' αυτό έχουν γίνει προσπάθειες να κατηγοριοποιηθούν με βάση ορισμένα κριτήρια

(δομικά, περιεχομένου, γλωσσικά κ.ά.), να ομαδοποιηθούν σε μεγάλες κατηγορίες και να ταξινομηθούν. Σήμερα υφίστανται στη βιβλιογραφία ορισμένες προτάσεις κατηγοριοποίησης και ταξινόμησης, οι οποίες, χωρίς να συμφωνούν μεταξύ τους, υποδεικνύουν πολύ γενικές κατηγορίες ομοειδών κειμένων, που ονομάζονται «γένη». Μία από αυτές τις προτάσεις διακρίνει τρεις μεγάλες γενικές κατηγορίες κειμένων: τα *περιγραφικά* (περιγραφή) και τα *αφηγηματικά* (αφήγηση), τα οποία εντάσσονται στον *αναφορικό λόγο*, και τα *επιχειρηματολογικά* (επιχειρηματολογία), τα οποία εντάσσονται στον *κατευθυντικό λόγο*.

Περιγραφικά κείμενα: αναπαριστούν γλωσσικά πρόσωπα, χώρους, αντικείμενα και καταστάσεις της εμπειρίας του ομιλητή-συντάκτη και διακρίνονται σε *αντικειμενικά* και *υποκειμενικά*. Στα πρώτα χρησιμοποιείται συνήθως γ΄ πρόσωπο, παθητική σύνταξη και απουσιάζει ο μεταφορικός λόγος. Στα δεύτερα χρησιμοποιούνται κυρίως το α΄ πρόσωπο και αρκετές μεταφορές. Τα συχνότερα μορφοσυντακτικά στοιχεία τα οποία χρησιμοποιούνται στα περιγραφικά κείμενα είναι τα επίθετα, τα επιρρήματα, ο ενεστώτας και τα βοηθητικά ρήματα. Τα περιγραφικά κείμενα χαρακτηρίζονται συνήθως από σαφήνεια, ακρίβεια και παραστατικότητα.

Αφηγηματικά κείμενα: αναπαριστούν γλωσσικά εξιστορήσεις με μιαν ορισμένη σειρά πραγματικών ή φανταστικών συμβάντων, πράξεων και ενεργειών, που συνέβησαν ή κατασκευάστηκαν από τα συμμετέχοντα στην αφήγηση πρόσωπα. Διακρίνονται σε *μυθοπλαστικά*, που ανήκουν στη λογοτεχνία και έχουν περιεχόμενο μη πραγματικό, σε *ιστορικά*, όπου εξιστορούνται γεγονότα του παρελθόντος, και *ρεαλιστικά*, όπου εξιστορούνται γεγονότα σύγχρονα με τον χρόνο του αφηγητή. Εξελίσσονται πάνω σε δομικά σχήματα συμβάντων, τα οποία συνδέονται συνήθως μεταξύ τους χρονικά. Κυριαρχεί ο αόριστος χρόνος και το συνοπτικό ποιόν ενέργειας, ενώ πολύ συχνά χρησιμοποιούνται χρονικά επιρρήματα. Τα αφηγηματικά κείμενα περιέχουν συνδετικές λέξεις και φράσεις που δείχνουν τη χρονική σειρά των γεγονότων.

Επιχειρηματολογικά κείμενα: περιέχουν γλωσσικά στοιχεία με τα οποία ο ομιλητής-συντάκτης επιχειρεί να επηρεάσει τον αποδέκτη του κειμένου, με σκοπό την αλλαγή της άποψης και της στάσης του. Εξελίσσονται πάνω σε δομικά σχήματα συμβάντων και καταστάσεων, που οδηγούν σε μια έκβαση την οποία ο ομιλητής (ή ο συγγραφέας) προαποφάσισε. Από τα πιο συνηθισμένα γλωσσικά στοιχεία που χρησιμοποιούνται είναι τα σχήματα λόγου (ρητορικές ερωτήσεις, επαναλήψεις, ελλείψεις κ.ά.), σύνδεσμοι και επιρρήματα που εξασφαλίζουν τη στενή σύνδεση των νοημάτων (*και, αλλά, βέβαια, φυσικά, λοιπόν* κ.ά.) και εκφράσεις που δηλώνουν το πιθανό (*μπορεί, υποθέτω, κατά τη γνώμη μου* κ.ά.) και το αναγκαίο (*πρέπει, χρειάζεται* κ.ά.).

Μια ανάλογη αλλά πιο γενική κατηγοριοποίηση των κειμένων είναι αυτή που τα διακρίνει σε προφορικά και σε γραπτά.

Τα **προφορικά κείμενα** διέπονται από τα χαρακτηριστικά του προφορικού λόγου, ο οποίος είναι οικείος, απροσχεδίαστος, αυθόρμητος, άμεσος και εφήμερος. Γι' αυτό τα προφορικά κείμενα περιέχουν γλωσσικά στοιχεία που αποτελούν απόρροια αυτών των χαρακτηριστικών, όπως η παρατακτική σύνταξη, η ενεργητική σύνταξη, οι ελλείψεις, οι επανεκκινήσεις, οι επαναλήψεις, συχνά οι ασυνταξίες κ.ά.

Τα **γραπτά κείμενα** διέπονται από τα χαρακτηριστικά του γραπτού λόγου, ο οποίος είναι προσχεδιασμένος, έμμεσος και έχει διάρκεια. Απόρροια αυτών των χαρακτηριστικών είναι τα γλωσσικά στοιχεία των γραπτών κειμένων, που είναι συνήθως η υποτακτική σύνταξη, ο μεγάλος αριθμός ονοματικών φράσεων, η παθητική σύνταξη κ.ά.

Ανάμεσα σε αυτές τις κατηγορίες κειμένων, οι οποίες, όπως περιγράφηκαν, αποτελούν τα δύο άκρα ενός συνεχούς, βρίσκονται προφορικά κείμενα, άλλα με περισσότερα και άλλα με λιγότερα στοιχεία των γραπτών κειμένων, και γραπτά με περισσότερα ή λιγότερα στοιχεία των προφορικών.

Παρατηρώ και... καταλαβαίνω...

1. Παρατηρήστε τα παρακάτω κείμενα.
Το πρώτο προέρχεται από το εξώφυλλο ενός βιβλίου. Το δεύτερο προέρχεται από οδηγίες χρήσης φαρμάκου.

2.1. Γενικές πληροφορίες: Τα δραστικά συστατικά του είναι ένας συνδυασμός δύο αντιόξινων ενώσεων, υδροξείδιο αργιλίου και υδροξείδιο μαγνησίου (τα δισκία περιέχουν επίσης ανθρακικό μαγνήσιο) καθώς επίσης και σιμεθικόνης, η οποία ανακουφίζει από το φούσκωμα (μετεωρισμό).

2.2. Ενδείξεις: Γαστροδωδεκαδακτυλικό έλκος, αιμορραγική γαστρίτιδα, οισοφαγίτιδα από γαστρο-οισοφαγική παλινδρόμηση, γενικά καταστάσεις γαστρικής υπερέκκρισης, γαστρίτιδες, δυσπεπτικά ενοχλήματα.

2.3. Αντενδείξεις: Δεν αναφέρονται απόλυτες.

2.4. Ειδικές προφυλάξεις και προειδοποιήσεις κατά τη χρήση: Σε νεφρική ανεπάρκεια και ιδιαίτερα σε μακροχρόνια χορήγηση, υπάρχει αυξημένος κίνδυνος εμφάνισης συνδρόμου ένδειας φωσφόρου με υπερασβεστιουρία και οστεομαλάκυνση ή επιβάρυνσης του ανοικού συνδρόμου του υποβαλλόμενου σε αιμοκάθαρση. Επίσης υπάρχει αυξημένος κίνδυνος εμφάνισης νευρολογικών, νευρομυικών και καρδιαγγειακών διαταραχών. Προσοχή επίσης απαιτείται σε άτομα με έντονη δυσκοιλιότητα και ιδιαίτερα ηλικιωμένα ή που βρίσκονται σε άναλο δίαιτα. Σε ανάγκη λήψης και άλλων φαρμάκων η λήψη τους να γίνεται με χρονικό μεσοδιάστημα 2 ωρών.
Κύηση: Δεν υπάρχουν επαρκείς κλινικές μελέτες σε εγκύους. Εν τούτοις δεν θεωρείται επιβλαβές για εγκύους υπό την προϋπόθεση ότι αποφεύγονται μακροχρόνιες μεγάλες δόσεις.
Γαλουχία: Δεν υπάρχουν στοιχεία για τα αντιόξινα που περιέχουν αργίλιο, μαγνήσιο και σιμεθικόνη που να δείχνουν ότι δεν πρέπει να χορηγούνται σε γυναίκες που θηλάζουν.
Δεν επηρεάζει την ικανότητα οδήγησης και χειρισμού μηχανημάτων.

Διαπιστώνουμε ότι υπάρχουν πολλά στοιχεία γλωσσικά (λεξιλόγιο, σύνταξη κτλ.), δομικά (παράγραφοι) και μορφολογικά (παρουσίαση κειμένου, γραμματοσειρές κτλ.) που διαφοροποιούν πολύ τα δύο κείμενα.

2.3. Υφολογία

α. *Η έννοια του ύφους*

Παρακάτω παρατίθενται δύο κείμενα, τα οποία αναφέρονται στο ίδιο φανταστικό γεγονός. Προέρχονται από το βιβλίο του Ρεϊμόν Κενό, *Ασκήσεις ύφους*, σε ελληνική απόδοση του Αχιλλέα Κυριακίδη. Διατηρείται εδώ η ορθογραφία του πρωτότυπου μεταφρασμένου κειμένου.

Αφήγηση

Μια μέρα γύρω στο μεσημέρι, στην περιοχή του πάρκου Μονσό, πάνω στην πλατφόρμα ενός σχεδόν πλήρους λεωφορείου της γραμμής S (σήμερα 84), πρόσεξα έναν άνθρωπο με πολύ μακρύ λαιμό, που φορούσε ένα μαλακό καπέλο, που είχε γύρω του ένα πλεχτό κορδόνι αντί για κορδέλα. Ο άνθρωπος αυτός τα 'βαλε ξαφνικά με τον διπλανό του, κατηγορώντας τον πως επίτηδες του πατούσε τα πόδια κάθε φορά που επιβάτες ανέβαιναν ή κατέβαιναν. Εγκατέλειψε πάντως νωρίς τη συζήτηση, για να ριχτεί σε μια θέση που άδειασε.

Δυο ώρες αργότερα, τον ξαναείδα μπροστά στο σταθμό Σεν Λαζάρ, να συζητάει μεγαλοφώνως μ' ένα φίλο του, που τον συμβούλευε να μικρύνει το άνοιγμα του πέτου του παλτού του, βάζοντας έναν έμπειρο ράφτη να του ράψει λίγο ψηλότερα το πάνω πάνω κουμπί.

Modern Style

Σ' ένα αστικό, μια μέρα γύρω στο μεσημέρι, υπήρξα μάρτυς της ακόλουθης μικρής κωμικοτραγωδίας. Ένας τζιτζιφιόγκος, που τον κατέτρυχε ένας μακρύς λαιμός και (άλλο πάλι τούτο) ένα μικρό σιρίτι ολόγυρα από το καπέλο του (είναι πολύ της μόδας, αλλά εγώ δεν το πάω καθόλου) με την πρόφαση πως τάχα μου έπεφτε γερό σπρώξιμο, βγήκε του διπλανού μ' ένα τουπέ, που πρόδινε ένα χαρακτήρα αδύνατο, και τον κατηγόρησε πως του ποδοπατούσε συστηματικά τα λουστρίνια του κάθε φορά που ανέβαιναν ή κατέβαιναν κυρίες και κύριοι που κατευθύνονταν προς το Σαμπερέ. Ο τύπος δεν περίμενε ούτε στο ελάχιστο μιαν απόκριση που, το δίχως άλλο, θα τον έφερνε να γίνει χαλκομανία στο πάτωμα και σκαρφάλωσε με ζωηράδα στο υπερώο, όπου τον καρτερούσε ένα ελεύθερο κάθισμα, γιατί ένας απ' τους χρήστες του οχήματός μας μόλις είχε πατήσει το πόδι του στη λιωμένη άσφαλτο του πεζοδρομίου της πλατείας Περέρ.

Δύο ώρες αργότερα, καθώς τώρα βρισκόταν η αφεντιά μου στο υπερώο, είδα ξανά το παιδαρέλι, για το οποίο σας μίλησα πιο πάνω, που 'δειχνε ν' απολαβαίνει πλέρια τα λεγόμενα ενός νεαρού λιμοκοντόρου, που οπωσδήποτε το 'παιζε συμβουλάτοράς του για το πώς φοριέται ένα κοντομάνικο στο καθωσπρέπει.

Τα δύο κείμενα που διαβάσατε αναφέρουν το ίδιο συμβάν, παρ' όλα αυτά όμως η περιγραφή γίνεται με διαφορετικά γλωσσικά μέσα. Στο πρώτο, που ο συγγραφέας τού δίνει τον τίτλο «*Αφήγηση*», χρησιμοποιείται ένα ουδέτερο λεξιλόγιο, χωρίς ιδιαίτερους χαρακτηρισμούς, με μια σύνταξη και μορφολογία συνηθισμένη, όπως θα ταίριαζε σε ένα απλό αφηγηματικού είδους κείμενο. Στο δεύτερο, που ο συγγραφέας τού δίνει τον τίτλο «*Modern Style*» (μοντέρνο ύφος), ονομασία που σχετίζεται με μια τάση γραφής ορισμένων καλλιτεχνών και συγγραφέων στη μεταπολεμική Δυτική Ευρώπη, χρησιμοποιούνται λέξεις του καθημερινού λεξιλογίου με υποκειμενικούς χαρακτηρισμούς και σχόλια υποκειμενικά, με μια σύνταξη που κινείται μεταξύ της σύνταξης του προφορικού και του γραπτού λόγου.

Η διαφορά στα δύο κείμενα είναι διαφορά ύφους (ή διαφορά στιλ). Το ύφος είναι, μπορεί να πει κανείς, ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο ο ομιλητής (ή ο συγγραφέας), συνδυάζοντας γλωσσικά στοιχεία που

έχει επιλέξει, εκφράζει ένα συμβάν, μια σκέψη του, ένα συναίσθημα κτλ. Οι ορισμοί που έχουν διατυπωθεί από τους επιστήμονες για το ύφος είναι πάρα πολλοί, ώστε να μην μπορούμε σήμερα να δεχτούμε έναν ανεπιφύλακτα. Ορισμένοι από αυτούς είναι οι παρακάτω:

- *Το ύφος είναι ο ίδιος ο άνθρωπος* (Buffon).
- *Ύφος είναι το ίδιο το κείμενο* (Riffatere).
- *Το ύφος δεν είναι τίποτε άλλο παρά ο τρόπος της γλωσσικής χρήσης* (Anderegg).

Η ενασχόληση με το ύφος, την έννοιά του και τον ορισμό του, καθώς και η ερευνητική ενασχόληση με τις αποκλίσεις που παρουσιάζει ένα κείμενο από την κοινή χρήση μιας γλώσσας (νόρμα) δημιούργησαν έναν κλάδο επιστημονικό που ονομάζεται *Υφολογία*.

β. *Το ύφος της νέας ελληνικής*

Η αναφορά στα χαρακτηριστικά του ύφους μιας γλώσσας προϋποθέτει συγκριτικές υφολογικές μελέτες της γλώσσας αυτής με άλλες και αποτελεί έργο αρκετά δύσκολο και σχεδόν ακατόρθωτο. Μελέτες που έχουν γίνει για τα υφολογικά χαρακτηριστικά της νέας ελληνικής έχουν φτάσει σε διαπιστώσεις ορισμένες από τις οποίες παραθέτουμε παρακάτω.

α) Η για πολλά χρόνια συνύπαρξη της Καθαρεύουσας και της Δημοτικής διαμόρφωσε μια μορφολογική πολυτυπία, η οποία δίνει τη δυνατότητα υφολογικών διαφοροποιήσεων που σχετίζονται με την ιδεολογικοπολιτική τοποθέτηση του ομιλητή/συντάκτη, π.χ.

- *Οι Ξανθιώται προσέφεραν στον πρωθυπουργό το κλειδί της πόλεως*. (1)
- *Οι Ξανθιώτες πρόσφεραν στον πρωθυπουργό το κλειδί της πόλης*. (2)

Η φράση (1) είναι δυνατό να εκφωνηθεί από άτομο μεγάλης ηλικίας, υψηλής μόρφωσης και συντηρητικής ιδεολογίας, ενώ η φράση (2) από άτομο μεσαίας ηλικίας (αλλά και μεγαλύτερης), χαμηλής (αλλά και υψηλής) μόρφωσης με μη συντηρητική κατά κανόνα ιδεολογία.

β) Η για πολλά χρόνια συνύπαρξη και παράλληλη χρήση της Καθαρεύουσας και της Δημοτικής προσέφερε στη νέα ελληνική λεξιλόγιο που προέρχεται τόσο από τη λόγια όσο και από τη λαϊκή γλωσσική παράδοση. Η εκμετάλλευση αυτού του λεξιλογίου δίνει τη δυνατότητα δημιουργίας λεπτών ή και πιο έντονων υφολογικών αποχρώσεων, π.χ.

- *Η αναζήτηση της αιτίας που προκάλεσε τον σεισμό απεδείχθη μάταιη*. (1)
- *Το ψάξιμο της αιτίας που προκάλεσε τον σεισμό κατάντησε άχρηστο*. (2)

Στη φράση (1) οι λογιότερες λέξεις *αναζήτηση*, *απεδείχθη, μάταιη* δίνουν ένα ύφος περισσότερο επίσημο σε σχέση με τη φράση (2), όπου χρησιμοποιούνται οι πιο λαϊκές λέξεις *ψάξιμο, κατάντησε, άχρηστο*, και το ύφος είναι προκλητικά λαϊκό.

γ) Στον προφορικό λόγο της νέας ελληνικής χρησιμοποιούνται πολύ πιο συχνά από ό,τι στις δυτικοευρωπαϊκές γλώσσες τυπικές εκφράσεις που προσδιορίζονται και επιβάλλονται από την κατάσταση επικοινωνίας και έχουν συνήθως εθιμοτυπικό χαρακτήρα, όπως: *γεια χαρά, με γεια, καλορίζικο, καλό ξημέρωμα, στο καλό, καλή βδομάδα* κτλ.

δ) Στον προφορικό λόγο της νέας ελληνικής χρησιμοποιούνται ορισμένες λέξεις ή φθόγγοι ή και συνδυασμοί φθόγγων χωρίς να έχουν ιδιαίτερη σημασία, π.χ. *να πούμε, λοιπόν, κατάλαβες; έτσι, χμ, εμ, εε* κτλ. Απλώς δείχνουν πως ο ομιλητής ή δεν έχει ευφράδεια ή διστάζει ή περιμένει την ανταπόκριση του συνομιλητή του.

ε) Στον προφορικό λόγο της νέας ελληνικής συχνά χρησιμοποιούνται ρητορικές ερωτήσεις του τύπου *Τι λες;* (είναι πολύ εντυπωσιακό ή περίεργο), *Τι να κάνουμε;* (βρισκόμαστε σε αδιέξοδο), *Και τι δεν έχουμε* (έχουμε από όλα) κτλ.

στ) Στον γραπτό λόγο της νέας ελληνικής, μετά την υιοθέτηση του μονοτονικού συστήματος στην Εκπαίδευση και τη Διοίκηση, η χρήση του πολυτονικού συστήματος είναι πολλές φορές έκφραση διαφορετικού ύφους που πηγάζει από ανάλογες ιδεολογικές αρχές και θέσεις.

Γενικά, το ύφος της νέας ελληνικής, όπως και των άλλων γλωσσών, ποικίλλει ανάλογα με το κειμενικό είδος όπου εντάσσεται, τη σχέση των επικοινωνούντων, το θέμα και γενικότερα την περίσταση επικοινωνίας. Για μεθοδολογικούς λόγους διακρίνουμε στη Γραμματική μας τρία είδη ύφους: το *τυπικό*, το *οικείο* και το *ουδέτερο*.

- **Τυπικό ύφος** ονομάζουμε αυτό που χρησιμοποιείται κατά κανόνα στον γραπτό λόγο (σε κείμενα της δημόσιας διοίκησης, επιστημονικά, νομικά, εκκλησιαστικά, δημοσιογραφικά κ.ά.) και λιγότερο στον προφορικό λόγο (σε αγορεύσεις, διαλέξεις, πολιτικές ομιλίες, κηρύγματα κ.ά.). Περιέχει λεξιλόγιο και εκφράσεις λόγιας προέλευσης, σύνταξη υποτακτική με μεγάλες περιόδους, κυριολεκτικό λόγο και μορφολογικούς τύπους που βρίσκονται πιο κοντά στην Καθαρεύουσα.
- **Οικείο ύφος** ονομάζουμε αυτό που χρησιμοποιείται συνήθως στον προφορικό λόγο (σε συνομιλίες και συζητήσεις μεταξύ προσώπων που έχουν οικειότητα κ.ά.) και λιγότερο συχνά στον γραπτό λόγο (σε κείμενα χιουμοριστικά, σε φιλικές επιστολές, σε ορισμένα λογοτεχνικά κείμενα κ.ά.). Περιέχει λεξιλόγιο και εκφράσεις λαϊκής προέλευσης, σύνταξη παρατακτική με μικρές περιόδους, συχνά ελλειπτικό και μεταφορικό λόγο και μορφολογικούς τύπους που βρίσκονται πιο κοντά στη Δημοτική.
- **Ουδέτερο ύφος** ονομάζουμε αυτό που χρησιμοποιείται περισσότερο στον γραπτό λόγο (κείμενα περιγραφικά, γραπτές ανακοινώσεις, ειδήσεις κ.ά.) και λιγότερο συχνά στον προφορικό λόγο (αναγγελίες, προφορικές ανακοινώσεις κ.ά.). Περιέχει λεξιλόγιο και εκφράσεις που χρησιμοποιούνται συχνά στη νέα ελληνική, σύνταξη παρατακτική και υποτακτική και τους κοινότερους από τους μορφολογικούς τύπους.

γ. *Ύφος και σχήματα λόγου*

Το ύφος, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, προϋποθέτει την επιλογή και τον συνδυασμό γλωσσικών στοιχείων από μέρους του ομιλητή ή συντάκτη ενός κειμένου. Ένας τομέας της γλώσσας που συμβάλλει στη δημιουργία ιδιαίτερου ύφους, κυρίως στον λογοτεχνικό λόγο, είναι τα επονομαζόμενα *σχήματα λόγου*, τα οποία αποτελούν γλωσσικές ιδιορρυθμίες που προκύπτουν συνήθως από τη χρήση συντακτικών σχημάτων και σημασιών διαφορετικών από τα συνηθισμένα. Τα πιο συχνά σχήματα λόγου είναι τα εξής:

α) **Η αναδίπλωση**, όταν μια λέξη ή φράση επαναλαμβάνεται αμέσως, π.χ. *Οι φίλοι μας θα έρθουν* ***σήμερα, σήμερα*** *θα φύγουν*.

β) **Η ειρωνεία**, όταν χρησιμοποιούνται λέξεις ή φράσεις που δηλώνουν στην ουσία αντίθετη σημασία από αυτή που δίνεται με τη λέξη, π.χ. *Θύμωσε πολύ μαζί του και του τα είπε* ***κομψά*** (δηλ. με άκομψα, υβριστικά λόγια).

γ) **Η έλλειψη**, όταν παραλείπονται λέξεις ή φράσεις που μπορούν να εννοηθούν εύκολα από τα συμφραζόμενα, π.χ. *–Ποιος θέλει να μιλήσει; –Η Ιφιγένεια* (εννοείται *θέλει να μιλήσει*).

δ) **Η λιτότητα**, όταν στη θέση μιας λέξης χρησιμοποιείται η αντίθετή της με άρνηση, π.χ. *Το φαγητό που μαγείρεψε η Ελένη* ***δεν ήταν άνοστο***.

ε) **Η μεταφορά**, όταν χρησιμοποιούνται λέξεις ή φράσεις με σημασία διαφορετική από την κυριολεκτική τους, αλλά με κάποια μικρή ή μεγάλη ομοιότητα με αυτή, π.χ. *Η Ρία έγινε* ***καπνός***.

στ) **Η μετωνυμία**, όταν χρησιμοποιείται το όνομα του δημιουργού αντί για το δημιούργημα, αυτό που περιέχει κάτι αντί για το περιεχόμενο, το αφηρημένο αντί για το συγκεκριμένο, π.χ. *Τον τελευταίο καιρό ο Νικόλας ακούει* ***Μπετόβεν***.

ζ) **Η παρομοίωση**, όταν συσχετίζεται ένα πρόσωπο ή πράγμα ή μια έννοια με κάτι πολύ γνωστό, με σκοπό να τονιστεί μια ιδιότητα που υπάρχει και στα δύο, π.χ. *Το σπίτι του Παπαδόπουλου είναι* ***σαν πύργος***.

η) **Ο πλεονασμός**, όταν χρησιμοποιούνται περισσότερες λέξεις από όσες χρειάζονται για να αποδοθεί ένα νόημα, π.χ. *Η Σμαρώ* ***πάλι ξαναήρθε***.

θ) **Η προσωποποίηση**, όταν χρησιμοποιούνται λέξεις ή φράσεις με τις οποίες αποδίδονται ανθρώπινες ιδιότητες σε μη ανθρώπινα όντα, π.χ. *Κάθε πρωί ο ήλιος* ***χαμογελάει*** *στους ανθρώπους*.

ι) **Η συνεκδοχή**, όταν χρησιμοποιείται το ένα αντί για τα πολλά όμοια, το μέρος ενός συνόλου αντί για το σύνολο (και αντίστροφα), η ύλη αντί για το προϊόν που παράγεται από αυτήν ή εκείνο που παράγει αντί για εκείνο που παράγεται, π.χ. ***Ο Κρητικός*** *είναι πάντα υπερήφανος* (αντί *οι Κρητικοί*).

ια) **Το υπερβατό**, όταν παρεμβάλλονται μία ή περισσότερες λέξεις ανάμεσα σε δύο λέξεις που συνδέονται συντακτικά και νοηματικά στενά, π.χ. *Ο διευθυντής εφάρμοσε* ***τους ισχύοντες από τους νόμους κανονισμούς***.

ιβ) **Η υπερβολή**, όταν χρησιμοποιούνται λέξεις ή φράσεις που ξεπερνούν σημασιολογικά το συνηθισμένο και το πραγματικό, π.χ. *Να υψώσουμε όλοι τη φωνή μας, να φτάσει* ***έως τον ουρανό***.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

ΛΕΚΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ		
ΟΙ ΠΡΑΞΕΙΣ	ΟΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ	
Πράξη εκφώνησης	Δηλωτικές	Εκφραστικές
Προσλεκτική πράξη	Κατευθυντικές	Διακηρυκτικές
Πράξη επιτέλεσης	Δεσμευτικές	

ΚΕΙΜΕΝΙΚΑ ΕΙΔΗ
Περιγραφικά
Αφηγηματικά
Επιχειρηματολογικά

ΤΑ ΚΥΡΙΟΤΕΡΑ ΣΧΗΜΑΤΑ ΛΟΓΟΥ	
Αναδίπλωση	Παρομοίωση
Ειρωνεία	Πλεονασμός
Έλλειψη	Προσωποποίηση
Λιτότητα	Συνεκδοχή
Μεταφορά	Υπερβατό
Μετωνυμία	Υπερβολή

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΩΝ ΣΥΧΝΟΤΕΡΩΝ ΑΝΩΜΑΛΩΝ ΡΗΜΑΤΩΝ

Ενεστώτας	**Αόριστος ενεργητικής φωνής**	**Αόριστος παθητικής φωνής**	**Μετοχή παθητικής φωνής**
αγανακτώ/αγαναχτώ	*αγανάκτησα/αγανάχτησα*	–	*αγανακ(/χ)τισμένος*
-αγγέλλω[1]	*-άγγειλα/-ήγγειλα,* υποτ. *-αγγείλω*	*-αγγέλθηκα*	*-αγγελμένος*
αγρυπνώ/αγρυπνάω	*αγρύπνησα*	–	*αγρυπνισμένος*
-άγω	*-ήγαγα,* υποτ. *-αγάγω*	*-άχθηκα/-ήχθην*	*-ηγμένος*
αίρω	*ήρα,* υποτ. *άρω*	*άρθηκα/ήρθην*	–
-αιρώ	*-αίρεσα/-ήρεσα,* υποτ. *-αιρέσω*	*-αιρέθηκα*	*-ηρημένος/-αιρεμένος*
ακουμπώ/ακουμπάω	*ακούμπησα,* προστ. *ακούμπα/ακούμπησε, ακουμπήστε*	–	*ακουμπισμένος*
ακούω	*άκουσα,* προστ. *άκου(σε), ακούστε*	*ακούστηκα*	*ακουσμένος*
ακριβαίνω	*ακρίβυνα*	–	–
αμαρτάνω/αμαρταίνω	*αμάρτησα*	–	–
αναγγέλλω, βλ. *-αγγέλλω*			
αναιρώ, βλ. *-αιρώ*			
αναμειγνύω	*ανάμειξα/ανέμειξα*	*αναμείχθηκα*	*αναμειγμένος/αναμεμειγμένος*
ανασαίνω	*ανάσανα*	–	–

---

1. Οι τύποι που αρχίζουν με παύλα στον παρόντα κατάλογο συναντώνται συνήθως, ή κυρίως, μόνο σε σύνθετα ρήματα, π.χ. *παρ-άγγειλα/παρ-ήγγειλα*.

Ενεστώτας	Αόριστος ενεργητικής φωνής	Αόριστος παθητικής φωνής	Μετοχή παθητικής φωνής
ανατέλλω	*ανάτειλα/ανέτειλα*	–	–
ανεβαίνω	*ανέβηκα*, υποτ. *ανέβω/ανεβώ*, προστ. *ανέβα, ανεβείτε*	–	*ανεβασμένος*
ανέχομαι	–	*ανέχτηκα*	–
ανήκω, παρατ. *ανήκα*	–	–	–
αντέχω	*άντεξα*	–	–
αξίζω, παρατ. *άξιζα*	–	–	–
απαλλάσσω	*απάλλαξα/απήλλαξα*	*απαλλάχτηκα*, υποτ. *απαλλαγώ/ απαλλαχτώ*	*απα(/η)λλαγμένος*
απελαύνω	*απέλασα/απήλασα*, υποτ. *απελάσω*	*απελάθηκα*	–
αποθαρρύνω, παρατ. *αποθάρρυνα*		*αποθαρρύνθηκα*	*αποθαρρυμένος*
απολαμβάνω	*απόλαυσα/απήλαυσα*, υποτ. *απολαύσω*	–	–
απονέμω, βλ. *-νέμω*			
αποσπώ	*απέσπασα*	*αποσπάστηκα*	*αποσπασμένος*
αποτυγχάνω/αποτυχαίνω	*απέτυχα*, υποτ. *αποτύχω*	–	*αποτυχημένος*
αρέσω, παρατ. *άρεσα*	–	–	–
αρκώ	*άρκεσα/ήρκεσα*	*αρκέστηκα*	–
αρρωσταίνω	*αρρώστησα*	–	*αρρωστημένος*
αυξάνω/αυξαίνω	*αύξησα*	*αυξήθηκα*	*αυξημένος*
αφαιρώ, βλ. *-αιρώ*			
αφήνω	*άφησα*, προστ. *άφησε/άσε, αφήστε/άστε*	*αφέθηκα*	*αφημένος*
αφορώ, παρατ. *αφορούσα*	–	–	–
βάζω	*έβαλα*	*βάλθηκα*	*βαλμένος*
-βαίνω	*-έβην*, υποτ. *-βώ*	–	–
-βάλλω	*-έβαλα*	*-βλήθηκα*	*-βλημένος/ -βεβλημένος*

Ενεστώτας	Αόριστος ενεργητικής φωνής	Αόριστος παθητικής φωνής	Μετοχή παθητικής φωνής
βαραίνω	*βάρυνα*	–	–
βαριέμαι	–	*βαρέθηκα*	–
βαρώ/βαράω	*βάρεσα*, προστ. *βάρα/βάρεσε, βαρέστε*	–	*βαρεμένος*
βαστώ/βαστάω	*βάστηξα/βάσταξα*, προστ. *βάστα(ξε)/βάστηξε, βαστάξ(/χ)τε/βαστήξ(/χ)τε*	*βαστήχτηκα/ βαστάχτηκα*	*βαστη(/α)γμένος*
βάφω	*έβαψα*	*βάφηκα/βάφτηκα*	*βαμμένος*
βγάζω	*έβγαλα*	*βγάλθηκα*	*βγαλμένος*
βγαίνω	*βγήκα*, υποτ. *βγω*, προστ. *βγες/έβγα, βγείτε/βγέστε*	*βγάλθηκα*	*βγαλμένος*
βλέπω	*είδα*, υποτ. *δω*, προστ. *δες, δέστε/δείτε*	*ειδώθηκα*, υποτ. *ιδωθώ*	*ιδωμένος*
βογκώ/βογκάω	*βόγκηξα/βόγκησα*	–	–
βόσκω	*βόσκησα*	*βοσκήθηκα*	*βοσκημένος*
βουτώ/βουτάω	*βούτηξα*, προστ. *βούτα/βούτηξε, βουτήξτε/βουτήχτε*	*βουτήχτηκα*	*βουτηγμένος*
βρέχω	*έβρεξα*	*βράχηκα/ βρέχτηκα*	*βρεγμένος/ βρεμένος*
βρίσκω	*βρήκα*, υποτ. *βρω*, προστ. *βρες, βρείτε/ βρέστε*	*βρέθηκα*	–
βροντώ/βροντάω	*βρόντηξα/βρόντησα*	–	–
βυζαίνω	*βύζαξα*	*βυζάχτηκα*	*βυζαγμένος*
γδέρνω	*έγδαρα*	*γδάρθηκα*	*γδαρμένος*
γελώ/γελάω	*γέλασα*, προστ. *γέλα/γέλασε, γελάστε*	*γελάστηκα*	*γελασμένος*
γέρνω	*έγειρα*	–	*γερμένος*
γερνώ/γερνάω	*γέρασα*	–	*γερασμένος*
γίνομαι	–	*έγινα/γίνηκα*, υποτ. *γίνω/γενώ*	*γινωμένος*
γλυκαίνω	*γλύκανα*	*γλυκάθηκα*	*γλυκαμένος*
γράφω	*έγραψα*	*γράφηκα/γράφτηκα*	*γραμμένος*
γυρνώ/γυρνάω/γυρίζω	*γύρισα*	–	*γυρισμένος*

Ενεστώτας	Αόριστος ενεργητικής φωνής	Αόριστος παθητικής φωνής	Μετοχή παθητικής φωνής
-δεικνύω	*-έδειξα*	*-δείχθηκα*	*-δειγμένος/ -δεδειγμένος*
δέρνω	*έδειρα*	*δάρθηκα*	*δαρμένος*
-δέω	*-δεσα/-έδεσα*	*-δέθηκα*	*-δεμένος/-δεδεμένος*
διαιρώ, βλ. *-αιρώ*			
διακόπτω	*διέκοψα*	*διακόπηκα*	*διακεκομμένος*
διαλέγω	*διάλεξα*	*διαλέχτηκα*	*διαλεγμένος*
διαμαρτύρομαι	–	*διαμαρτυρήθηκα*	*διαμαρτυρημένος*
διαρρέω	*διέρρευσα*	–	–
διδάσκω	*δίδαξα*	*διδάχτηκα*	*διδαγμένος*
-δίδω	*-έδωσα*	*-δόθηκα/-εδόθην*	*-δομένος/-δεδομένος*
δίνω	*έδωσα*	*δόθηκα*	*δοσμένος/δεδομένος*
διψώ/διψάω	*δίψασα*	–	*διψασμένος*
δρω	*έδρασα*	–	–
δυστυχώ	*δυστύχησα*	–	*δυστυχισμένος*
εγκαθιστώ	*εγκατέστησα/εγκατάστησα*	*εγκαταστάθηκα*	*εγκαταστημένος/ εγκατεστημένος*
είμαι, παρατ. *ήμουν*	–	–	–
εκλέγω	*εξέλεξα*, υποτ. *εκλέξω*	*εκλέχτηκα*, υποτ. *εκλεγώ*	*εκλεγμένος*
εκπλήσσω	*εξέπληξα*	*εξεπλάγην*, υποτ. *εκπλαγώ*	–
εκρήγνυμαι	–	*εξερράγην*, υποτ. *εκραγώ*	–
εκτείνω	*εξέτεινα*	*εκτάθηκα*	*εκτεταμένος*
εμπνέω	*ενέπνευσα*	*εμπνεύστηκα*	*εμπνευσμένος*
εξαιρώ, βλ. *-αιρώ*			
επαινώ/παινεύω	*επαίνεσα/παίνεσα/παίνεψα*	*επαινέθηκα/παινέθηκα/παινεύτηκα*	*παινεμένος*
επαναλαμβάνω, βλ. *λαμβάνω*			
επεμβαίνω	*επενέβην/επενέβηκα*, υποτ. *επεμβώ/επέμβω*	–	–

Ενεστώτας	**Αόριστος ενεργητικής φωνής**	**Αόριστος παθητικής φωνής**	**Μετοχή παθητικής φωνής**
επιδρώ, βλ. *δρω*			
έρχομαι, μτχ. *ερχόμενος*	*ήλθα/ήρθα*, υποτ. *έλθω/έρθω*, προστ. *έλα, ελάτε*	–	–
ευτυχώ	*ευτύχησα*	–	*ευτυχισμένος*
εφευρίσκω	*εφεύρα/εφηύρα*, υποτ. *εφεύρω*	*εφευρέθηκα*	*εφευρη(/ε)μένος*
έχω, παρατ. *είχα*	–	–	–
ζεσταίνω	*ζέστανα*	*ζεστάθηκα*	*ζεσταμένος*
ζουλώ/ζουλάω	*ζούληξα*	*ζουλήχτηκα*	*ζουληγμένος*
ζω	*έζησα*	–	–
θέλω	*θέλησα*	–	*ηθελημένος/* *θελημένος*
θερμαίνω	*θέρμανα*	*θερμάνθηκα*	*θερμασμένος*
θέτω	*έθεσα*	*τέθηκα*	–
-θέτω	*-έθεσα*	*-τέθηκα*	*-τεθειμένος/-θεμένος*
θίγω	*έθιξα*	*θίχτηκα/εθίγην*	*θιγμένος*
θρέφω/τρέφω	*έθρεψα*	*τράφηκα*	*θρεμμένος*
καθαιρώ, βλ. *-αιρώ*			
καθίζω	*κάθισα*	–	*καθισμένος*
καθιστώ/καθίσταμαι	*κατέστησα*	*-καταστάθηκα/* *κατέστην*, υποτ. *καταστώ*	*κατεστημένος*
κάθομαι	*κάθισα/έκατσα*, προστ. *κάθισε/κάτσε, καθίστε*	–	*καθισμένος*
καίω	*έκαψα*	*κάηκα*, υποτ. *καώ*	*καμένος*
-καλώ	*-κάλεσα*	*-κλήθηκα*	*-κεκλημένος*
καλώ	*κάλεσα*	*καλέστηκα*	*καλεσμένος*
κάνω, παρατ. *έκανα*	–	–	*καμωμένος*
καταγγέλλω, βλ. *-αγγέλλω*			
καταλαβαίνω	*κατάλαβα*	–	–
καταλαμβάνω	*κατέλαβα*	*καταλήφθηκα*	*κατειλημμένος*

Ενεστώτας	Αόριστος ενεργητικής φωνής	Αόριστος παθητικής φωνής	Μετοχή παθητικής φωνής
καταναλίσκω/-λώνω	κατανάλωσα	καταναλώθηκα	καταναλωμένος
καταπίνω	κατάπια, υποτ. καταπιώ	–	–
καταριέμαι	–	καταράστηκα	καταραμένος
κατάσχω	κατάσχεσα	κατασχέθηκα	κατασχεμένος
καταφρονώ/ καταφρονάω	καταφρόνησα/ καταφρόνεσα	καταφρονήθηκα/ καταφρονέθηκα	καταφρονη(/ε)μένος
κατεβαίνω	κατέβηκα, υποτ. κατεβώ/κατέβω, προστ. κατέβα, κατεβείτε	–	κατεβασμένος
κερνώ/κερνάω	κέρασα	κεράστηκα	κερασμένος
κλαίω	έκλαψα	κλαύτηκα	κλαμένος
κλέβω	έκλεψα	κλάπηκα/κλέφτηκα	κλεμμένος
κλείνω/-κλείω	έκλεισα	κλείστηκα	κλεισμένος
κόβω/-κόπτω	έκοψα	κόπηκα	κομμένος/ -κεκομμένος
κοιμάμαι/κοιμούμαι	–	κοιμήθηκα	κοιμισμένος
κοιτάζω/κοιτώ	κοίταξα, προστ. κοίτα(ξε), κοιτάξτε/κοιτάχτε	κοιτάχτηκα	κοιταγμένος
κουφαίνω	κούφανα	κουφάθηκα	κουφαμένος
κρεμώ/κρεμάω	κρέμασα, προστ. κρέμα(σε), κρεμάστε	κρεμάστηκα	κρεμασμένος
κυλώ/κυλάω	κύλησα	κυλίστηκα	κυλισμένος
λαμβάνω/λαβαίνω	έλαβα	λήφθηκα/ελήφθην	ειλημμένος
-λέγω	-έλεξα	-λέχθηκα/ -λέχτηκα/-ελέγην	-λεγμένος
λεπταίνω/λεπτύνω	λέπτυνα	λεπτύνθηκα	(εκ)λεπτυσμένος
λέω	είπα, υποτ. πω, προστ. πες, πέστε/πείτε	ειπώθηκα/ λέχθηκα	ειπωμένος
λιπαίνω	λίπανα	λιπάνθηκα	λιπασμένος
μαθαίνω	έμαθα	μαθεύτηκα	μαθημένος
μακραίνω/-μακρύνω	μάκρυνα	(απο)μακρύνθηκα	(απο)μακρυσμένος
μαραίνω	μάρανα	μαράθηκα	μαραμένος
μεθώ/μεθάω	μέθυσα	–	μεθυσμένος

Ενεστώτας	Αόριστος ενεργητικής φωνής	Αόριστος παθητικής φωνής	Μετοχή παθητικής φωνής
μένω	*έμεινα*	–	–
μικραίνω	*μίκρυνα*	–	–
μολύνω	*μόλυνα*	*μολύνθηκα*	*μολυσμένος*
μπαίνω	*μπήκα*, υποτ. *μπω*, προστ. *μπες/έμπα, μπέστε/μπείτε/μπάτε*	–	*μπασμένος*
μπορώ	*μπόρεσα*	–	–
-νέμω	*-ένειμα*	*-νεμήθηκα*	*-νεμημένος*
ντρέπομαι	–	*ντράπηκα*	–
ξεραίνω	*ξέρανα*	*ξεράθηκα*	*ξεραμένος*
ξερνώ/ξερνάω	*ξέρασα*	–	–
ξέρω, παρατ. *ήξερα*	–	–	–
ξεχνώ/ξεχνάω	*ξέχασα*	*ξεχάστηκα*	*ξεχασμένος*
ξεψυχώ/ξεψυχάω	*ξεψύχησα*	–	*ξεψυχισμένος*
παθαίνω	*έπαθα*	–	*(παθημένος)*
παινεύω, βλ. *επαινώ*			
παίρνω	*πήρα*, υποτ. *πάρω*, προστ. *πάρε, πάρτε*	*πάρθηκα*	*παρμένος*
παραγγέλλω/παραγγέλνω, βλ. *-αγγέλλω*			
παραπονιέμαι/ παραπονούμαι	–	*παραπονέθηκα*	*παραπονεμένος*
παρασταίνω/παριστάνω	*παράστησα/παρέστησα*	*παραστάθηκα*	*παραστημένος*
παρελαύνω	*παρήλασα/παρέλασα*	–	–
παρεμβαίνω	*παρενέβην*, υποτ. *παρέμβω*	–	–
παρέχω, παρατ. *παρείχα*	–	*παρασχέθηκα*	–
πάσχω	*έπαθα*	–	–
πεθαίνω	*πέθανα*	–	*πεθαμένος*
πεινώ/πεινάω	*πείνασα*	–	*πεινασμένος*
πειράζω	*πείραξα*	*πειράχτηκα*	*πειραγμένος*
περνώ/περνάω	*πέρασα*	*περάστηκα*	*περασμένος*
πετώ/πετάω	*πέταξα*, προστ. *πέτα(ξε), πετάξτε/πετάχτε*	*πετάχτηκα*	*πεταγμένος/ πεταμένος*

Ενεστώτας	Αόριστος ενεργητικής φωνής	Αόριστος παθητικής φωνής	Μετοχή παθητικής φωνής
πέφτω/-πίπτω	*έπεσα*	–	*πεσμένος*
πηγαίνω/πάω	*πήγα*, υποτ. *πάω*	–	*(πηγεμένος)*
πηδώ/πηδάω	*πήδηξα/πήδησα*, προστ. *πήδα/πήδηξε/πήδησε, πηδήξτε/πηδήχτε/πηδήστε*	*πηδήχτηκα*	*πηδη(γ)μένος*
πικραίνω	*πίκρανα*	*πικράθηκα*	*πικραμένος*
πίνω	*ήπια*, υποτ. *πιω*, προστ. *πιες, πιέστε/πιείτε*	–	*πιωμένος*
πλάθω/πλάσσω	*έπλασα*	*πλάστηκα*	*πλασμένος*
πλανώ/πλανεύω	*πλάνεψα*	*πλανήθηκα/ πλανεύτηκα*	*πλανη(/ε)μένος*
πλένω	*έπλυνα*	*πλύθηκα*	*πλυμένος*
πλέω	*έπλευσα*	–	–
πλήττω	*έπληξα*	*επλήγην*, μτχ. *πληγείς*	–
πνίγω	*έπνιξα*	*πνίγηκα/πνίχτηκα*	*πνιγμένος*
πονώ/πονάω	*πόνεσα*	–	*πονεμένος*
πρέπει, παρατ. *έπρεπε*	–	–	–
πρήζω	*έπρηξα*	*πρήστηκα*	*πρησμένος*
προβαίνω	*προέβην*, υποτ. *προβώ*	–	–
πρόκειται, παρατ. *επρόκειτο*	–	–	–
προτείνω	*πρότεινα*	*προτάθηκα*, μτχ. *προταθείς*	–
ρουφώ/ρουφάω	*ρούφηξα*	*ρουφήχτηκα*	*ρουφηγμένος*
ρυπαίνω	*ρύπανα*	*ρυπάνθηκα*	–
σέβομαι	–	*σεβάστηκα*	–
σέρνω/σύρω	*έσυρα*	*σύρθηκα*	*συρμένος*
σημαίνω	*σήμανα*	*σημάνθηκα*	*σεσημασμένος*
σιωπώ	*σιώπησα*	*(απο)σιωπήθηκα*	*(απο)σιωπημένος*
σκουντώ/σκουντάω	*σκούντησα/σκούντηξα*	*σκουντήχτηκα (/σκουντήθηκα)*	*σκουντηγμένος*
σπάζω/σπάω/σπω	*έσπασα*	*-σπάστηκα*	*σπασμένος*

Ενεστώτας	Αόριστος ενεργητικής φωνής	Αόριστος παθητικής φωνής	Μετοχή παθητικής φωνής
σπέρνω/σπείρω	*έσπειρα*	*σπάρθηκα*	*σπαρμένος*
στέκομαι/στέκω	–	*στάθηκα*, προστ. *στάσου, σταθείτε*	–
στέλνω/-στέλλω	*έστειλα*	*στάλθηκα/-εστάλην*	*σταλμένος/ -εσταλμένος*
στενοχωρώ/ στενο(/α)χωράω	*στενοχώρησα/ στενο(/α)χώρεσα*	*στενοχωρήθηκα/ στενο(/α)χωρέθηκα*	*στενο(/α)χωρημένος*
στρέφω	*έστρεψα*	*στράφηκα*	*στραμμένος*
συγχαίρω	*συγχάρηκα/συνεχάρην*	–	–
συγχωρώ/συ(γ)χωράω	*συγχώρησα/συ(γ)χώρεσα*	*συγχωρήθηκα /συ(γ)χωρέθηκα*	*συγχωρημένος/ συ(γ)χωρεμένος*
συμβαίνει	*συνέβη*, υποτ. *συμβεί*	–	–
συμμετέχω, παρατ. *συμμετείχα*	υποτ. *συμμετάσχω*	–	–
συμπεραίνω	*συμπέρανα*	–	–
συναιρώ, βλ. *-αιρώ*			
συνδέω	*συνέδεσα/σύνδεσα*	*συνδέθηκα*	*συνδεμένος/ συνδεδεμένος*
σφάλλω	*έσφαλα*	–	*εσφαλμένος*
σχολ(/ν)ώ/σχολνάω	*σχόλασα*	–	*σχολασμένος*
σώζω	*έσωσα*	*σώθηκα*	*σωσμένος*
σωπαίνω	*σώπασα*, προστ. *σώπα/σώπασε, σωπάτε/σωπάστε*	–	–
τείνω	*έτεινα*	*-τάθηκα*	*τεταμένος*
τελώ	*τέλεσα*	*τελέστηκα*	*τελεσμένος/ τετελεσμένος*
τραβώ/τραβάω	*τράβηξα*, προστ. *τράβα/τράβηξε, τραβήξτε/τραβήχτε*	*τραβήχτηκα*	*τραβηγμένος*
τρέπω	*έτρεψα*	*τράπηκα*	*(επι)τετραμμένος*
τρέφω, βλ. *θρέφω*			
τρέχω	*έτρεξα*	–	–
τρώω/τρώγω	*έφαγα*, υποτ. *φάω*, προστ. *φάε, φάτε*	*φαγώθηκα*	*φαγωμένος*

Ενεστώτας	Αόριστος ενεργητικής φωνής	Αόριστος παθητικής φωνής	Μετοχή παθητικής φωνής
τυχαίνω	*έτυχα*	–	–
υπάρχω	*υπήρξα*, υποτ. *υπάρξω*	–	–
υπόσχομαι	–	*υποσχέθηκα*	*υπεσχημένος*
υφίσταμαι	–	*υπέστην*, υποτ. *υποστώ*	–
φαίνομαι	–	*φάνηκα/εφάνην*	–
φέρνω/φέρω	*έφερα*	*φέρθηκα*	*φερμένος*
φεύγω	*έφυγα*	–	–
φθείρω	*έφθειρα*	*φθάρθηκα/εφθάρην*	*φθαρμένος/ (δι)εφθαρμένος*
φοβάμαι/φοβούμαι	–	*φοβήθηκα*	*φοβισμένος*
φορώ/φοράω	*φόρεσα*, προστ. *φόρα/φόρεσε, φορέστε*	*φορέθηκα*	*φορεμένος*
φταίω	*έφταιξα*	–	–
φυλώ/φυλάω/φυλάγω	*φύλαξα*, προστ. *φύλα(ξε), φυλάξτε/φυλάχτε*	*φυλάχτηκα*	*φυλαγμένος*
φυσώ/φυσάω	*φύσηξα/φύσησα*	–	*φυσημένος*
χαίρομαι/χαίρω	–	*χάρηκα*	–
χαλώ/χαλάω	*χάλασα*	*χαλάστηκα*	*χαλασμένος*
χορταίνω	*χόρτασα*	–	*χορτασμένος*
χωρώ/χωράω	*χώρεσα*	–	–
ψέλνω/ψάλλω	*έψαλα*	*ψάλθηκα*	*ψαλμένος*

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΩΝ ΚΑΙ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

Το ευρετήριο αυτό λειτουργεί σε συνδυασμό με τον πίνακα περιεχομένων. Οι αριθμοί με μαύρα τονισμένα στοιχεία δηλώνουν τη σελίδα ή τις σελίδες όπου δίνεται ο ορισμός του όρου ή (και) βασικές πληροφορίες γι' αυτόν.

1. Γραμματικοί όροι

Α

ακρωνυμίες **162**

αλφάβητο 17, **22**
~ Διεθνές Φωνητικό **17**

αντίθεση
~ δυαδική **163**· ~ κλιμακωτή **163**

αντικείμενο 31, 75, 110-112, 116, 123, 131, 146-148, 153, 161
~ άμεσο **131**· ~ έμμεσο **131**, 140· ~ εμπρόθετο **131**· ~ σύστοιχο (εσωτερικό) **131**

αντωνυμία – αντωνυμίες 20, **66-69**, 72-73, 103, 110, 112, 116, 119, 135, 138, 141, 146, 147-148, 151
~ αναφορικές 24, 66, **69-73**, 105, 146, 151· ~ αόριστες 66, **71**, 73, 146-148· ~ αυτοπαθείς 66, **68**, 73· ~ δεικτικές 66, **68-69**, 72-73, 146-148· ~ επαναληπτική **66**· ~ ερωτηματικές 66, **70-73**, 112, 146, 148· ~ κτητικές 66, **67-68**, 73· ~ οριστικές 66, **68**, 73· ~ προληπτική **66**· ~ προσωπικές 21, 24, **66-68**, 72-73, 110, 136, 138, 140

αόριστος, βλ. χρόνος

απαρέμφατο, βλ. έγκλιση

αποβολή **20**, 27

απόδοση **149-150**, 179

αποκοπή **20**, 23, 27

απόστροφος 20, **23**, 24

άρθρο – άρθρα **20-29**, 47, 68, 109, 117, 119-120, 136
~ αόριστο **29**-30, 71, 119· ~ οριστικό **29**-30, 120, 136

αριθμητικά **30**, **61-65**, 71, 100, 102-103, 116, 119-120, 135, 140, 142
~ αναλογικά **64**· ~ απόλυτα **62-64**, 140, 142· ~ επίθετα **61-62**, 65· ~ ουσιαστικά 61, **64**-65· ~ περιληπτικά 61, **64**-65· ~ πολλαπλασιαστικά **64**· ~ προσεγγιστικά 61, **64**-65· ~ τακτικά **62**, 64

αρκτικόλεξα **162**

ασύνδετο σχήμα **145**

αττικισμός **15**

αύξηση 74, **77**, 82, 94, 97
~ εξωτερική **77**, 97· ~ εσωτερική **77**, 97

αφομοίωση **20**, 27

Β

βαθμός
~ απόλυτος υπερθετικός **57**-58· ~ θετικός **56**-58, 101· ~ συγκριτικός **57**-59, 101, 104-105· ~ σχετικός υπερθετικός **57**-58· ~ υπερθετικός **57**-58, 101

Γ

γράμμα – γράμματα 11-12, **22**, 23-24
~ διπλά **23**· ~ δίψηφα **23**, 26

Δ

Δημοτική (δημοτική γλώσσα) **15**-16, 180-181

διάθεση **74-75**, **123-124**, 132
~ ενεργητική 75, **124**, 134· ~ μέση 74, **124**, 134· ~ ουδέτερη 74, **123**, 134· ~ παθητική 74, **123-124**, 132-134

δίφθογγος **19**, 26

Ε

έγκλιση – εγκλίσεις **74-75**, 79-93, 94-95, 123, 126-**127**, 133, 149, 152
απαρέμφατο **75**-77, 79, 81, 84, 86, 88, 90, 93, 96, **126**, 128, 134· ~ απρόσωπες **75**, **126**-127, 134· μετοχές 21, **75**, 77-79, 82-84, 86-88, 90, 92-93, **95**-96, 98, 116-117, 119, **126-128**, 134-137, 143, 160-161· ~ οριστική 74-**75**, 77-95, 112, 124, **125-129**, 134, 146, 148-152· ~ προστακτική 21, **75**, 77, 78-95, 112, **126-127**, 129, 134, 150, 153· ~ προσωπικές **75**, **126**, 134· ~ υποτακτική **75**, 77-95, 112, 126, **127**-129, 134, 147-152

είδη λόγου, βλ. κειμενικά είδη

έκθλιψη **20**, 23, 27

ενεστώτας, βλ. χρόνος

ενωτικό **24**, 26, 28, 162

επεξήγηση 25, 116, **117**-118, 120, 122, 146-148, 153

επίθετο – επίθετα **47-67**, 75, 96, 100, 103, 106, 110-111, 114, 116, 122, 128, 130, 135-136, 147, 159-162, 177, 182
~ άκλιτα **56**· ~ αντωνυμικά **66**· ~ δικατάληκτα **48-50**, 54-55, 58· ~ παράγωγα **159-160**· ~ ρηματικά **159**

επίθημα 70, **158**, 164

επιθηματοποίηση **158**

επιρρήματα 59, **100**-103, 105-106, 109, 112, 119-120, 129, 135-139, 146-147, 152, 159-161, 177
~ αναφορικά **151**-152· ~ αρνητικά **100**, 137· ~ βεβαιωτικά **100**, 137· ~ διστακτικά **100**, 138· ~ ερωτηματικά **148**· ~ παράγωγα **160**· ~ παραθετικά **100-101**· ~ ποσοτικά **100**, 137· ~ προτασιακά **100**, 135· ~ τοπικά **100**, 136· ~ τροπικά **100**, 136· ~ χρονικά **100**, 136, 177

επιρρηματικά 123, **135-136**, 143

επιτονισμός 21-**22**, 28, 112

επιφωνήματα 25, **105**-106

Η

ημιπερίοδος **109**

Θ

θέμα 38, 50, 58, 65, 74, **76**-77, 82-83, 94, 97, 110, 130, 158, 161, 164
~ αοριστικό **76**, 94, 130· ~ ενεστωτικό **76**, 94, 130

Κ

Καθαρεύουσα **15-16**, 45, 96, 98, 128, 180-181

κατάληξη – καταλήξεις 34-36, 39-42, 50-56, 59, 62, 65, 74, **76**, 77-79, 94-97, 100, 102, **158**-159, 161, 164
~ παραγωγική 56, **158**, 161, 164

κατηγόρημα **109-111**

κατηγορούμενο 109, **110**-116, 123
~ επιρρηματικό **111**, 136-137· ~ του αντικειμένου **111**

κειμενικά είδη – κείμενα 70, 98, 169, **174**, 176-177, 179
~ αφηγηματικά 169, **177**, 182· ~ γραπτά 174, **177**· ~ επιχειρηματολογικά 169, **177**, 182· ~ περιγραφικά 169, **177**, 182· ~ προφορικά 176-**177**

κειμενικοί δείκτες **100**, 135

κείμενο **109**, **172**-174, 176, 179-180

κειμενογλωσσολογία 11-**12**, 109, **171**, **174**

Λ

λεκτικές πράξεις **169**
~ δεσμευτικές **170**, 182· ~ δηλωτικές **170**, 182· ~ διακηρυκτικές **170**· ~ εκφραστικές **170**, 182· ~ κατευθυντικές **170**, 182

λεκτικό σύνολο **116**, 123

λέξη – λέξεις **155-161**
~ αντίθετες (αντώνυμες) **163**, 168· ~ αντικειμενικές σύνθετες **161**· ~ αντίστροφες **163**· καταγωγή ~ 156-**157**· ~ κτητικές σύνθετες **161**· ~ λαϊκές **157**· ~ λόγιες **157**· ~ ξένες **157**· ~ ομώνυμες **163**, 168· ~ παράγωγες 155, **158**, 161, 164· ~ παραθετικές σύνθετες 26, **162**· ~ παρασύνθετες **161**· ~ παρατακτικές σύνθετες **161**· ~ παρώνυμες **163**, 168· ~ πολυλεκτικές σύνθετες **162**· ~ πολύσημες **163**· ~ πολυσύνθετες **162**· ~ προσδιοριστικές σύνθετες **161**· ~ ριζικές **158**· ~ συγγενικές **158**· σύνθετες 26, **155**, 158, **160-161**, 162· ~ συνώνυμες **163**, 168· σχηματισμός ~ 155-156, **158**· ~ ταυτόσημες **163**, 168· ~ υπώνυμες **163**, 168

λεξικό 165-166

λεξιλόγιο 12, 16, **155**, 157-158, 169, 178-181

Μ

μέλλοντας, βλ. χρόνος

μετοχή, βλ. έγκλιση

μόρια **20**, **107**
~ αχώριστα **160-161**· ~ στερητικά **161**

μόρφημα 32, **77**, 97, 156

μορφολογία **12**, 29-30, 33

Ν

νόμος τρισυλλαβίας **21**

Ο

οριστική, βλ. έγκλιση

ουσιαστικά 21, 29, **31**-49, 56-57, 66-67, 96, 100-103, 106, 110-111, 114, **116-122**, 128, 130, 135, 146-148, 151, 153, 158-159, 161, 169
~ άκλιτα 31, **45**· ~ ανδρωνυμικά **159**· ~ ανισοσύλλαβα **33**, 36-37, 40, 43-44, 48-49, 53· ~ αφηρημένα **31**, 33, 64· ~ δικατάληκτα **33**· ~ διπλόκλιτα **31**, **45**· ~ εθνικά (πατριδωνυμικά) **159**· ~ επαγγελματικά **159**· ~ ισοσύλλαβα **33**-35, 38-43· ~ κοινά **31-33**, 35· ~ κύρια **31**, 33· ~ μεγεθυντικά **159**· ~ οξύτονα **33**, 34-42, 44, 49, 51-53· ~ παράγωγα **158**· ~ παροξύτονα **33**, 34-44, 49, 53· ~ περιεκτικά **159**· ~ περιληπτικά **31**-32, 64· ~ προπαροξύτονα **33**, 34-44, 49, 50, 62· ~ συγκεκριμένα **31**, 33· ~ τοπικά **159**· ~ τρικατάληκτα **33**· ~ υποκοριστικά (χαϊδευτικά) 35, 42, 54, **159**

ουσιαστικοποίηση **120**

Π

παραδειγματικές σχέσεις **110**

παραδειγματικός άξονας **110**

παράθεση 25, 116, **117**-118, 120, 122
~ προεξαγγελτική **117**

παρακείμενος, βλ. χρόνος

παρατατικός, βλ. χρόνος

περίοδος **109**

ποιητικό αίτιο **124**

ποιόν ενέργειας 74-**75**, 97, 123-124, 129-130, 177
~ μη συνοπτικό (ή εξακολουθητικό-επαναλαμβανόμενο) **129**-130, 134· ~ συνοπτικό (ή στιγμιαίο) **129**-130, 134, 177· ~ συντελεσμένο **129**-130, 134

πραγματολογία 11-**12**, 109, 156, **169**, 171

προθέσεις 20, 67, 102-103, 109, 120, 131, 135, 138, 160-161, 172
~ κοινές **102-103**, 138· ~ λόγιες (απαρχαιωμένες) **102-103**, 138, 140· ~ σύνθετες (πολυλεκτικές) **103**

πρόθημα **160**-161

προθηματοποίηση **160**

προσδιορισμός 31, 66, 113, **116-121**, 135, 146
~ εμπρόθετος **131**· ~ επιθετικός **121-122**· ~ επιρρηματικός **135**· ~ κατηγορηματικός 116, **119**, 122· ~ ονοματικός **117**-118· ~

ονοματικός ετερόπτωτος **116-118**· ~ ονοματικός ομοιόπτωτος **116-118**

προστακτική, βλ. έγκλιση

πρόσωπο **76**, 110-111, 124, 131, 158, 164, 170, 182

πρόταση – προτάσεις 12, 24, 31, 66, 69, 71, 74, 97, 100, 104-105, **109**-117, 120, 123-124, 128, 132, 135-136, 138-140, 143, 145, 148-153
~ αιτιολογικές 137, **148**, 154· ~ αναφορικές 25, 69, 136-137, **151**-154· απλές **113**, 115· ~ αποτελεσματικές (συμπερασματικές) 137, 148-**149**, 154· ~ αποφαντικές (κρίσης) **112**, 114-115· ~ αρνητικές (αποφατικές) **112**, 114-115· ~ βουλητικές 25, 145-**147**, 152-154· ~ δευτερεύουσες (εξαρτημένες) 25, 69, 104, **113**, 115, 145-151· είδη ~ 109, **112**, 153· ~ ειδικές 25, 145-**146**, 154· ~ ελλειπτικές **113**, 115· ~ εναντιωματικές (/παραχωρητικές) 137, 145, 148, **150**, 154· ~ ενδοιαστικές 25, 138, 145-**147**, 154· ~ επαυξημένες **113**, 115· ~ επιρρηματικές 145-**146**, 148, 152, 154· ~ επιρρηματικές αναφορικές 146, 148, **152**, 154· ~ επιφωνηματικές **112**, 114-115· ~ ερωτηματικές **112**, 148, 153-154· ~ καταφατικές **112**, 114-115· ~ κύριες (ανεξάρτητες) 25, 104, **112**, 115, 124, 128, 145, 149, 150-151, 153· ~ ονοματικές **145-146**· ~ ονοματικές αναφορικές 146, 148, **151**, 154· ~ πλάγιες ερωτηματικές 25, 145-146, **148**, 154· ~ προστακτικές (επιθυμίας) **112**, 115, 153· ~ σύνθετες **113**, 115· ~ τελικές (σκοπού) 25, 137, 148-**149**, 153-154· ~ υποθετικές 71, 137, **149**-150, **154**· ~ χρονικές 136, **151**, 154

Ρ

ρήμα – ρήματα 21, 23, 31, 47, 66, **74-88**, 91-102, 106, **109-111**, 112-114, 116, 120, **123-135**, 146-151, 153, 158-159, 161, 169-170, 177
~ αλληλοπαθή **124**· ~ αμετάβατα **124**· ~ ανώμαλα 13, 74, **95**, 183· ~ αποθετικά 74-**75**, 83, **92**-93, **95**, 99· ~ απρόσωπα **95**, 110, **130**, 147· ~ αυτοπαθή **124**· ~ δίπτωτα **131**· ~ ελλειπτικά 74, **95**· ~ ιδιόκλιτα (συνηρημένα) 74, **94**, 99· ~ κατηγορηματικό **110**· ~ μεταβατικά 75, **124**, 131· ~ μονόπτωτα **131**· ~ ουδέτερα **124**· ~ συνδετικά **110**· ~ τριτοπρόσωπα **130**

Σ

σημασία – σημασίες **155**, 163, 168
~ αντίθετες (ή αντώνυμες) **163**, 168· ~ κοινωνική **155**· ~ μεταφορικές **163**, 168· ~ ομώνυμες **163**, 168· ~ παρώνυμες **163**, 168· ~ περιγραφική (ή αναφορική) **155**-156· ~ συναισθηματική **155**· ~ συνώνυμες **163**, 168· ~ ταυτόσημες **163**, 168· ~ υπώνυμες **163**, 168

σημασιολογία 12, 123, **155**-156, 171

στίξη 17, 22, **24**, 28, 153

συγκοπή **20**, 27

σύγκριση **56**-57, **120**, 138, 146

συλλαβή – συλλαβές 18-21, **22**-23, 26, 28, 33, 35, 39, 40-41, 44, 48-50, 76, 161-162
~ αρχική **22**-23, 28· ~ λήγουσα 21-**22**, 28, 33-34, 38-39, 42, 44, 50, 54, 64, 79· ~ οξύτονη **21**, 28· ~ παραλήγουσα 21-**22**, 28, 33-44, 49-50, 63, 79, 96· ~ παροξύτονη **21**, 28· ~ προπαραλήγουσα 21-**22**, 28, 33, 36-37, 42-44, 49, 54, 63, 77, 79· ~ προπαροξύτονη **21**, 28

συλλαβισμός 20, **26**

σύμφωνα **18-19**, 21, 23, 26
~ άηχα **18**-19· ~ οδοντικά **18**-19· ~ διχειλικά **18**-19· ~ ηχηρά **18**-20· ~ κλειστά **18**-20· ~ μεσοδοντικά **18**· ~ ουρανικά **18**· πάθη ~ **20**, 27· ~ παλλόμενα **18**-19· ~ πλευρικά **18**-19· ~ ραχιαία **18**-19· ~ ρινικά **18**-19· ~ τριβόμενα **18**-19· ~ υπερωικά **18**· ~ φατνιακά **18**-19· ~ χειλοδοντικά **18**-19

συμφωνία **109**, **111**, 114

συναίρεση **20**, 94

σύνδεση **145**, 150, 152
~ επιδοτική 145· ~ παρατακτική **145**· ~ υποτακτική **145-146**

σύνδεσμος – σύνδεσμοι 102, **104**-105, 177
~ αιτιολογικοί **104**, 146, 148· ~ αντιθετικοί **104**· ~ αποτελεσματικοί **104**, 146, 149· ~

βουλητικός **104**, 147· ~ διαχωριστικοί **104**, 145· ~ ειδικοί **104**-105, 146· ~ εναντιωματικοί / παραχωρητικοί **104**, 146, 150· ~ ενδοιαστικοί ή διστακτικοί **104**, 146-147· ~ επεξηγηματικός **104**· ~ παρατακτικοί **104**· ~ συγκριτικός **104**-105· ~ συμπερασματικοί **104**, 146· ~ συμπλεκτικοί **104**, 145· ~ τελικοί **104**, 146, 149· ~ υποθετικοί **104**, 146, 149· ~ υποτακτικοί **104**, 146· ~ χρονικοί **104**, 146, 151

σύνθεση **160-161**
~ γνήσια **162**· ~ καταχρηστική **162**

συνίζηση **20**, 27

συνταγματικές σχέσεις **110**

συνταγματικός άξονας **110**

σύνταξη **12**, 103, **109**-111, 113, 121, 123, 133, 135, 177-181

συντομογραφίες 24, **26**

σχήματα λόγου 169, 177, **181**
αναδίπλωση **181**-182· ειρωνεία **181**-182· έλλειψη **181**-182· λιτότητα **181**-182· μεταφορά **181**-182· μετωνυμία **182**· παρομοίωση **182**· πλεονασμός **182**· προσωποποίηση **182**· συνεκδοχή **182**· υπερβατό **182**· υπερβολή **182**

Τ

τόνος – τόνοι **17**, 21, 23-24, 27, 33-44, 49-50, 54, 63, 83, 87-88, 91-94, 161, 163
~ δυναμικός **21**· έγκλιση ~ **21**· ~ λέξης **21**, 28· ~ φράσης (επιτονισμός) 21-**22**, 28

τροπικότητα – τροπικότητες 75, 123, **126**-129, 133-134, 146
~ δεοντική **127**, **129**, 134· ~ επιστημική **127-128**, 134

Υ

υπερσυντέλικος, βλ. χρόνος

υπερτμηματικά στοιχεία 17, **21**, 24, 28

υποδιαστολή **24**, 70, 105

υπόθεση **128**, 133-134, 149-150

υποκείμενο 31, **74**, 109-**110**, 111-114, 116, 123-124, 128, 130, 146-148, 153

υποτακτική, βλ. έγκλιση

υφολογία **179-180**

ύφος 12, 169, **180-181**
~ οικείο **181**· ~ ουδέτερο **181**· ~ τυπικό **181**

Φ

φθόγγος – φθόγγοι 11, **17-19**, 24, 26, 76, 173, 180

φράση – φράσεις 19, 21-22, 24-26, 32-34, 38, 42, 45, 65, 71-72, 100, 102, 104-106, 109, 114, 124-125, 135, 143, 153, 162, 169-170, 173, 177, 180-182
~ εμπρόθετη **131**· ~ επιρρηματική 110, 116, **135**-137, 143· ~ λεξικές 162· ~ ονοματική 31, 66, **116**-119, 130-131, 135-143, 151, 177· ~ προθετική 116, 119, 131, **135**-138, 143· ~ ρηματική 116, **123**, **131**-132

φωνή – φωνές **74**-75, 96, **123**
~ ενεργητική **74**-76, 78-79, 82-84, 87-88, 91, 95-96, 123, 127-128· ~ παθητική 49, **74**-76, 79, 81, 83, 85, 87, 90-91, 95-96, 123, 127-128, 130

φωνήεν – φωνήεντα **18-19**, 20-21, 23-24, 26, 38, 44, 50, 62, 67, 76-77, 94, 103, 105, 147, 160-161
~ ανοιχτά **18-19**· ~ δίψηφα **23**, 77· ~ κλειστά **18-19**· ~ μέσα **18-19**· ~ μεσαία **18-19**· ~ μη στρογγυλά **18-19**· ~ οπίσθια **18-19**· πάθη ~ **20**· ~ πρόσθια **18-19**· ~ στρογγυλά **18-19**· ~ συνδετικό **161**

φώνημα – φωνήματα 12, 17, **19**, 22-23, 50

φωνητική 11, **17**, 169

φωνολογία 12, **19**

Χ

χαρακτήρας 74, **76**, 94

χρόνος – χρόνοι 74-**75**, 95, 97, 100, **123-124**, 130, 149
~ αόριστος **75**-76, 79, 81-84, 90-97, 124-**125**, 128, 134, 150-151, 177· ~ γνωμικός αόριστος **125**· ~ γνωμικός ενεστώτας **125**· ~ ενεστώτας **75**-85, 87-88, 90-96, **124-128**, 133-134, 177· ~ εξακολουθητικοί **95**· ~

εξακολουθητικός μέλλοντας **75**-76, 87, 91-94, 124, 126, 134· ~ ιστορικός ενεστώτας **125**· ~ μελλοντικοί **126**· ~ μονολεκτικοί **77**-78· ~ παρακείμενος **75**, 80, 83, 85-86, 89, 93, 124-**125**, 133-134· ~ παρατατικός **75**-79, 81, 83, 85, 87-88, 90-92, 94, 124-**125**, 134· ~ παρελθοντικοί **125**, 147, 150· ~ παροντικοί **125**· ~ περιφραστικοί **77**-78· ~ συνοπτικός μέλλοντας **75**-76, 80, 84, 86, 89-90, 124, 126, 134· ~ συντελεσμένος μέλλοντας 75, 80, 82-83, 85-86, 89, 91, 93, 124, **126**, 134· ~ συντελικοί **82**-83, 87-88, 91-92· ~ υπερσυντέλικος 75, 80, 82-83, 85-86, 89, 93, 124, **126**, 134

2. Ονόματα

Αναφέρονται μόνο όσα ονόματα βρίσκονται στο κύριο σώμα του κειμένου.

Anderegg J. 180

Αριστοτέλης 126, 174

Austin J. 169

Buffon G.-L. 180

Grice P. 169-170

Κενό Ρ. 179

Riffatere M. 180

Searle J. 169-170

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ – ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΙΣ

Holton D., Mackridge P., Φιλιππάκη-Warburton Ει., *Γραμματική της Ελληνικής Γλώσσας,* Αθήνα, Πατάκης, 2002.

Κλαίρης Χρ., Μπαμπινιώτης Γ., *Γραμματική της Νέας Ελληνικής. Δομολειτουργική – Επικοινωνιακή,* Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2005.

Mackridge P., *Η Νεοελληνική Γλώσσα*, Αθήνα, Πατάκης, 1987.

Mirambel A., *Η Νέα Ελληνική Γλώσσα*, Θεσσαλονίκη, Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 1978.

Πετρούνιας Ευ., *Νεοελληνική Γραμματική και Συγκριτική Ανάλυση (Μέρος Α΄ – Θεωρία)*, Θεσσαλονίκη, University Studio Press, 1984.

Τζάρτζανος Αχ., *Νεοελληνική Σύνταξις*, Αθήνα, ΟΕΔΒ, Α΄ τόμ. 1946, Β΄ τόμ. 1953. Ανατύπωση: Θεσσαλονίκη, Αφοί Κυριακίδη, 1989.

Τσοπανάκης Αγ., *Νεοελληνική Γραμματική*, Θεσσαλονίκη – Αθήνα, Αφοί Κυριακίδη & Εστία, 1994.

Τριανταφυλλίδης Μ., *Νεοελληνική Γραμματική*, Αθήνα, ΟΕΣΒ, 1941. Ανατύπωση: Θεσσαλονίκη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης – Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών, 2000.

http://www.greeklanguage.gr (διαδικτυακός τόπος του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας).

http://www.ilsp.gr (διαδικτυακός τόπος του Ινστιτούτου Επεξεργασίας Λόγου).

Με απόφαση της Ελληνικής Κυβέρνησης τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου και του Λυκείου τυπώνονται από τον Οργανισμό Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν βιβλιόσημο προς απόδειξη της γνησιότητάς τους. Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δε φέρει βιβλιόσημο θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του Νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946, 108, Α΄).

ΒΙΒΛΙΟΣΗΜΟ

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.